

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО І УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

Монографія

*За науковою редакцією
доктора економічних наук,
професора З.-М. В. Задорожного*

Тернопіль
ТНЕУ
2019

УДК 657
К 65

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 4 від 27 листопада 2019 р.)*

Рецензенти:

- С. М. Кафка** – д. е. н., завідувач кафедри обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;
- Н. С. Струк** – д. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту Львівського національного університету імені І. Франка;
- М. М. Шигун** – д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування Житомирського державного технологічного університету.

К 65 **Концептуальні основи розвитку системи бухгалтерського і управлінського обліку та звітності:** монографія / за наук. ред. докт. екон. наук, проф. З.-М. В. Задорожного. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 288 с.
ISBN 978-966-654-566-7

У монографії подано результати наукових досліджень щодо стану і перспективи розвитку бухгалтерського і управлінського обліку та звітності. Концептуальні основи розвитку системи бухгалтерського і управлінського обліку розкрито у розрізі видів економічної діяльності. Пропозиції з покращення обліку мають комплексний і системний характер та охоплюють питання первинного, аналітичного, синтетичного обліку та складання звітності.

Для докторантів, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, бухгалтерів.

УДК 657

ISBN 978-966-654-566-7

© Колектив авторів, 2019.
© ТНЕУ, 2019.

ПЕРЕДМОВА

Розвиток економіки України суттєвим чином залежить від інформаційного забезпечення іноземних інвесторів та працівників менеджменту вітчизняних підприємств про стан справ та розвиток їхньої господарської діяльності. Основним джерелом такої інформації є бухгалтерський облік. Його постійне реформування здійснюється відповідно до вимог сьогодення. Набуття Україною статусу асоційованого члена Євросоюзу ставить нові вимоги до організації та методики бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах та установах. Зміни, які відбулися у Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», свідчать, що державні інституції, які відповідають за імплементацію вимог Європейського законодавства у вітчизняне, функціонують у правильному напрямку.

Поряд із внесенням змін у Закон про бухгалтерський облік Методологічна рада з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України розробляє національні стандарти бухгалтерського обліку, методичне забезпечення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, вносить в них зміни, опрацьовує і схвалює заходи щодо удосконалення порядку застосування МСФЗ в Україні. До завдань вітчизняних науковців входить надання допомоги цьому дорадчому органу при Міністерстві Фінансів України у сфері забезпечення швидкої трансформації вітчизняного обліку до вимог Європейського законодавства. Публікація цієї монографії є спробою представників Тернопільської облікової школи вирішити це завдання.

Перший розділ монографії «Загальнотеоретичні проблеми реформування вітчизняного обліку в умовах глобалізації» присвячено розгляду проблем з таких питань: бухгалтерського обліку й економічного аналізу в системі управління, які розкрито у докторських дисертаціях; управлінського аспекту господарського обліку; внутрішньогосподарської звітності в системі управлінського обліку; інвестиційного аспекту обліку і звітності в корпоративному управлінні; дефініції та сутності міжнародного обліку історії та перспективам розвитку загальнодержавної обліково-управлінської комунікаційної системи; інтелектуального капіталу як об'єкта та фактору економічного зростання; підходів до формування парадигми внутрішньої управлінської звітності; стандартизації як інституційній складовій розвитку облікової системи; контролю якості аудиту в Україні; обліково-аналітичній інформації в управлінні підприємством; теоретико-методологічним засадам сутності, застосування і впровадження внутрішньогосподарського обліку.

В другому розділі монографії «Перспективи розвитку управлінського обліку підприємницької діяльності» розглядається питання витрат і доходів у системі внутрішньогосподарського обліку та аудиту, обліку та звітності в управлінні грошовими потоками; банкрутства підприємства в юридичному та обліковому вимірі; обліково-аналітичного та фінансового забезпечення інноваційної діяль-

ності підприємства; організації обліку амортизації основних засобів; оцінювання майна підприємства експертом-аудитором; фінансового, управлінського та податкового аспектів звітності про витрати на будівництво; системи обліку та управління витратами переробних підприємств; гудвілу при придбанні та отриманні підприємств; витрат на збут у питанні управлінського обліку; основних принципів та елементів облікової політики в частині управлінського обліку нематеріальних активів.

У третьому розділі «Напрямки удосконалення управлінського обліку в бюджетних та страхових установах» досліджено питання інноваційних перспектив розвитку діяльності закладів культури та їх облікового забезпечення; управлінського обліку як інформаційної складової системи фінансово-економічної безпеки підприємства; технології управлінського обліку в діагностуванні фінансової стійкості підприємства в контексті сталого розвитку економіки, управлінських інформаційних технологій у страховій діяльності; обліково-контрольного та аналітичного забезпечення публічних закупівель у державному секторі економіки.

Авторами окремих частин монографії є такі науковці: доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Тернопільського національного економічного університету З.-М. В. Задорожний (передмова, підрозділ 1.3), доктор економічних наук, професор В. А. Дерій (підрозділ 1.1), доктор економічних наук, професор Я. Д. Крупка і кандидат економічних наук, доцент І. Я. Назарова (підрозділ 1.4), кандидат економічних наук, професор Г. П. Журавель і кандидат економічних наук П. Н. Денчук (підрозділ 1.2), кандидат економічних наук, доцент Н. Г. Мельник (підрозділ 1.5), доктор економічних наук, доцент В. В. Муравський (підрозділ 1.6), кандидат економічних наук, доцент Н. В. Починок і кандидат економічних наук, доцент І. Я. Омецьська (підрозділ 1.7), кандидат економічних наук, доцент Р. В. Романів (підрозділ 1.8), кандидат економічних наук, доцент, докторант Н. В. Семенишена (підрозділ 1.9.), доктор економічних наук, професор Н. М. Хорунжак (підрозділ 1.10), кандидат економічних наук, доцент О. А. Шевчук (підрозділ 1.11), кандидат економічних наук, доцент С. Р. Яцишин (підрозділ 1.12), кандидат економічних наук, доцент, докторант Н. В. Гудзь (підрозділ 2.1), кандидат економічних наук, старший викладач М. В. Гуменна-Дерій (підрозділ 2.2), кандидат економічних наук, доцент Н. Я. Зарудна і кандидат економічних наук, доцент О. М. Кундеус (підрозділ 2.3), кандидат економічних наук, доцент І. В. Мельничук (підрозділ 2.4), доктор економічних наук, доцент В. М. Панасюк і О. Г. Бродовська (підрозділ 2.6), кандидат економічних наук, старший викладач Г. А. Римар (підрозділ 2.7), доктор економічних наук, професор В. М. Рожелюк (підрозділ 2.8), кандидат економічних наук, викладач Ю. А. Судин (підрозділ 2.9), кандидат економічних наук, доцент В. Я. Фаріон і кандидат економічних наук, доцент С. В. Питель (підрозділ 2.10), кандидат економічних наук, доцент, докторант В. В. Ясишена (підрозділ 2.11), кандидат економічних наук, доцент І. Д. Бенько (підрозділ 3.1), аспірант Н. Т. Жук (підрозділ 3.2), кандидат економічних наук, доцент С. М. Жукевич (підрозділ 3.3), кандидат економічних наук, доцент І. Р. Лукановська (підрозділ 3.4), кандидат економічних наук, доцент С. В. Сисюк (підрозділ 3.5). Монографія буде корисною для докторантів, аспірантів, викладачів та студентів закладів вищої освіти, бухгалтерів.

Розділ 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В. А. Дерій

ПРОБЛЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Й ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ: ПЕРШІ ЗАХИСТИ ДИСЕРТАЦІЙ УКРАЇНСЬКИМИ ДОКТОРАМИ НАУК, МОТИВАЦІЯ ДО ЗМІН

Українська наука з дослідження проблем бухгалтерського обліку й економічного аналізу в системі управління почала активно розвиватись з 1960–1970-тих рр., коли в Україні з'явилися перші доктори економічних наук із цієї наукової спеціальності. Це, зокрема, доктори економічних наук, професори І. І. Каракоз, П. П. Німчинов, М. Г. Чумаченко, І. В. Малишев, М. Т. Білуха, Г. Т. Лещенко, Ю. Я. Литвин, В. Г. Горелкін, І. О. Белебега.

Кожного з названих вище професорів, на нашу думку, можна зарахувати до когорти родоначальників української облікової наукової школи, до якої нині входить багато розгалужень, вищих навчальних закладів України, наукових центрів та ключових напрямків досліджень, що, за нашими приблизними оцінками, об'єднують понад одну тисячу докторів і кандидатів економічних наук (докторів філософії) з бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту (за видами економічної діяльності).

Першим серед українських науковців докторську дисертацію з економічного аналізу в 1964 р. захистив уродженець м. Бердянськ Запорізької області, засновник і перший завідувач кафедри економічного аналізу (1964–1966 рр.) Київського інституту народного господарства (КІНГ, нині – КНЕУ) Іван Іванович Каракоз

© Дерій В. А., 2019.

Дерій В. А., докт. екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

(1903–1986 рр.) на тему «Питання оперативного економічного аналізу роботи промислового підприємства» у віці 61 рік. Він відзначився також тим, що з 1967 р. до 1977 р. за сумісництвом працював ректором Народного університету економічних знань Київського міського товариства «Знання» [1, с. 189; 2].

Згодом з проблем оперативного економічного аналізу були захищені ще докторські дисертації С. І. Шкарабаном «Оперативний економічний аналіз в управлінні промисловим виробництвом: методологія та організація» (1987 р.) і Т. М. Ковальчук на тему «Оперативний економічний аналіз: теорія, методологія, організація» (2004 р.). За нинішніх умов оперативний економічний аналіз більше сприймається як оперативний управлінський аналіз та є дуже важливим сегментом для прийняття оперативних рішень на всіх щаблях управлінської вертикалі.

Через два роки після захисту докторської дисертації професором І. І. Каркозом доповідь про основні питання, які розглядаються в опублікованих працях, що подані на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Питання теорії та практики прогресивних методів бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах (колгоспах)», захистив завідувач кафедри бухгалтерського обліку (з 1946 р. до 1973 р.) Київського інституту народного господарства Прокіп Петрович Німчинов (1906–1983 рр.). Тоді йому було 60 років. Він родом із с. Курлахівка Полтавської області. Послідовниками його ідей стали професори Ю. Я. Литвин, Ф. Ф. Бутинець, А. М. Кузьмінський, М. В. Кужельний, В. Г. Лінник, В. І. Єфіменко, М. М. Коцупатрий, доценти В. М. Добровський, Р. Т. Дзюга та ін. [1, с. 218; 3; 4].

Професор П. П. Німчинов, безперечно, протягом майже сорока років був головним українським науковцем і дав путівку в життя багатьох відомим українським вченим-економістам з бухгалтерського обліку. Він став першим керівником облікової наукової школи Київського інституту народного господарства (нині – ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»), який є основним економічним університетом нашої держави. Тут захистили свої дисертації з обліку, аналізу і контролю десятки докторів та сотні кандидатів економічних наук.

У 1970 р. в Московському економіко-статистичному інституті захистив докторську дисертацію завідувач кафедри економічного аналізу Київського інституту народного господарства Микола Григорович Чумаченко. Він перед тим (у 1967–1968 рр.) проходив наукове стажування в Іллінойському університеті (США). Родом Микола Григорович із с. Гладківка Херсонської області (1925–2011 рр.). Темою його докторської дисертації були «Проблеми обліку та економічного аналізу в управлінні промисловим підприємством» (1970 р.) [1, с. 252–253]. Цю дисертацію він захистив у 45-річному віці.

М. Г. Чумаченко був директором Інституту промисловості НАН України у м. Донецьк (1973–1995 рр.), єдиним дійсним членом Національної академії наук (НАН) України, наукові дослідження якого були пов'язані з бухгалтерським обліком та економічним аналізом. З 1993 р. до 2011 р. він очолював Академію економічних наук України [5; 6].

Академік Микола Григорович Чумаченко як вчений-економіст і один з організаторів українських економічних досліджень визнаний у всьому світі. Академія економічних наук України на його честь заснувала золоту медаль, якою нагороджують провідних вітчизняних вчених-економістів за значний внесок у розвиток економічної науки.

Завідувач кафедри бухгалтерського обліку Української сільськогосподарської академії (УСГА, нині – Національний університет біоресурсів і природокористування (НУБіП)) Ігор Володимирович Малишев (1908–1979 рр.) захистив докторську дисертацію на тему «Теорія подвійності відображення господарських активів в бухгалтерському обліку» (1973 р.). Йому на момент захисту було 65 років. Цей вчений народився у м. Санкт-Петербург (Росія). Був засновником і першим керівником облікової наукової школи УСГА. Його учнями були знані українські науковці, професори Ф. Ф. Бутинець (1938 р. н.), М. Я. Дем'яненко, Г. Г. Кірейцев, Л. С. Шатковська, доцент В. К. Щербань та ін. [1, с. 212–214].

У 1977 р. мені як першокурснику УСГА доводилось слухати цікаві й змістовні лекції професора І. В. Малишева з дисципліни «Вступ до спеціальності».

Доцент Київського інституту народного господарства Микола Тимофійович Білуха із с. Мошорине на Кіровоградщині (1923–2015 рр.) у 1973 р. захистив докторську дисертацію на тему «Проблеми обліку та економічного аналізу на автомобільному транспорті в умовах АСУ» на засіданні спеціалізованої ради Української сільськогосподарської академії [1, с. 150–152; 7] у 50-річному віці.

Зазначимо, що у 1940–1954 рр. Микола Тимофійович був репресований за свої проукраїнські патріотичні переконання і відбував за це покарання у таборах ГУЛАГу.

Зі здобуттям Україною незалежності доктор економічних наук, професор М. Т. Білуха активно працював у сфері аудиторської діяльності, а також підготував і видав низку оригінальних підручників та навчальних посібників для студентів вищих економічних навчальних закладів України.

Доцент кафедри статистики і аналізу Української сільськогосподарської академії Гаврило Тимофійович Лещенко (1904–1992 рр.) захистив докторську дисертацію у 70-річному віці на тему «Економічний аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств (теорія і практика)». Він родом із с. Тишківка Вінницької області [8; 9].

Його учень доктор економічних наук, професор В. К. Савчук слушно зазначає: «Гаврило Тимофійович є одним із засновників української школи економістів-аналітиків. [...] Професор Лещенко Г. Т. був мудрою, порядною, доброзичливою людиною, високим фаховим і принциповим викладачем, патріотом України» [8, с. 5, 8]. Гаврило Тимофійович також був репресований за сфабрикованими матеріалами та відбував покарання у таборах ГУЛАГу з 1937 р. до 1954 р. Реабілітований лише у 1956 р. Серед послідовників Гаврила Тимофійовича доктори економічних наук, професори В. К. Савчук, П. Т. Саблук та ін. [9].

Донедавна ім'я професора Гаврила Тимофійовича Лещенка, на жаль, замовчували, тому про нього в Україні не знали навіть фахівці-аналітики. Завдяки його послідовникам і, зокрема, доктору економічних наук, професору В. К. Савчуку

ім'я цього науковця знову серед імен провідних українських вчених з економічного аналізу.

Завідувач кафедри бухгалтерського обліку (з 1973 р. до 1988 р.) Київського інституту народного господарства Юрій Якович Литвин (1929–2000 рр.) захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Проблеми нормативного обліку затрат на виробництво в сільськогосподарських підприємствах» (1974 р.). Він родом із с. Пашківка Київської області. На момент захисту докторської дисертації Юрію Яковичу виповнилось 45 років [1, с. 207–208; 10]. Його послідовниками були професори Н. Н. Стончунене (Литва), В. А. Дерій, Р. Ф. Бруханський, В. І. Бачинський (Україна), доценти Н. Г. Нарзуло (Таджикистан), Г. Г. Мельник, О. П. Скирпан, М. С. Палюх, Г. В. Нашкерська, А. Я. Кізіма, Н. П. Михайлишин, Н. Г. Мельник (Україна) та ін. [11].

Автор цих рядків мав за честь бути заступником завідувача кафедри бухгалтерського обліку і аудиту в сільському господарстві Тернопільської академії народного господарства (з 1996 р. до 2003 р.), яку Юрій Якович очолював з 1988 р. до 2000 р.

Професор Ю. Я. Литвин, напевно, навіть не міг мріяти про такий рівень розвитку автоматизації обліково-звітних процесів, за якого його ідеї щодо розвитку нормативного обліку затрат на виробництво могли би бути повністю впроваджені у практичну діяльність великих сільськогосподарських підприємств, зокрема і аграрних холдингів.

Доцент кафедри бухгалтерського обліку Київського державного торговельно-економічного інституту (нині – Київський національний торговельно-економічний університет (КНТЕУ)) Василь Георгійович Горелкін (1918–2013 рр.) на засіданні спеціалізованої ради Української сільськогосподарської академії у 1975 р. захистив докторську дисертацію на тему «Проблеми бухгалтерського обліку в умовах удосконалення внутрішньої торгівлі». Тоді йому було 57 років. Василь Георгійович народився у с. Семенськ Рязанської області (Росія) [1, с. 174; 12].

Завідувачами цієї кафедри у різні періоди також були доктори економічних наук, професори Л. В. Нападовська, В. Сопко й ін. Нині кафедру обліку та оподаткування КНТЕУ очолює доктор економічних наук, професор О. В. Фоміна.

Завідувач кафедри бухгалтерського обліку Тернопільського фінансово-економічного інституту (1971–1981 рр.) Іван Олексійович Белебеха (1930–2015 рр.) захистив докторську дисертацію на тему «Проблеми обліку затрат на виробництво і калькуляції собівартості продукції у сільському господарстві» в 1979 р. Тоді йому виповнилось 49 років. Цей вчений є уродженцем с. Синиха Харківської області [1, с. 148; 13; 14].

У дитячому віці Іван Олексійович пережив Голодомор 1932–1933 рр. З часу проголошення незалежності нашої держави він став українським письменником (видав 14 політико-історичних книг на захист українства в Україні, серед яких знакові: «Поразки та надії України» (1996 р.), «Україна і комунізм» (дві книги, 2000 р. та 2003 р.), «Україна: шлях до воскресіння» (2007 р.), «Ворожі гнізда в Україні» (2008 р.); остання прижиттєва книга І. О. Белебехи має дуже пророчу назву «Нація має вижити і перемогти» (2014 р.), бо автор широко вірив у велике та

щасливе майбутнє нашої держави), громадсько-політичним діячем, відкритим і палким патріотом України. Протягом тривалого часу (в радянський період) професора І. О. Белебеху за його патріотичні переконання переслідували органи КДБ (зокрема, його змусили звільнитись з Тернопільського фінансово-економічного інституту, не дали змоги працювати у ВНЗ м. Харкова). До слова зазначимо, що Іван Олексійович був куратором академічної групи, де навчався майбутній Президент України Віктор Андрійович Ющенко і певним чином долучився до його патріотичного виховання.

Послідовниками професора І. О. Белебехи в науці були професори П. Я. Хомин, Г. П. Журавель.

Завідувачі кафедр: з м. Харкова професор Олексій Федорович Галкін (1904–1992 рр.) та з м. Одеси професор Борис Іванович Валусь (1930–2015 рр.) – захистили свої докторські дисертації за іншими науковими економічними спеціальностями.

Завідувач кафедри бухгалтерського обліку і статистики Харківського сільськогосподарського інституту (нині – Харківський національний аграрний університет (ХНАУ)) ім. В. В. Докучаєва Олексій Федорович Галкін (1923–1986 рр.) захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Відтворення і використання основних та оборотних фондів колгоспів» у 1968 р. Він народився у с. Рускіє Буртасі Татарської АРСР (Росія). На момент захисту докторської дисертації цьому вченому було 45 років [1, с. 167–169].

Його послідовниками були професори М. Ф. Огійчук, Т. Г. Маренич, доценти Г. І. Войчук, Г. А. Лисий та ін.

Завідувач кафедри бухгалтерського обліку Одеського інституту народного господарства Борис Іванович Валусь (1930–2015 рр.) у 1978 р. захистив докторську дисертацію на тему «Розвиток організації управління економіко-виробничих об'єднань (програмно-цільовий підхід)» у Московському економіко-статистичному інституті. Йому тоді було 48 років. Цей вчений народився у с. Чулаківка Херсонської області [1, с. 162–164; 15].

Таким чином, у 1960–1970-тих рр. українські науковці захистили 9 докторських дисертацій з проблем бухгалтерського обліку й економічного аналізу в системі управління, 7 з яких – уродженці (усі вихідці з сіл, крім одного) України (4 особи зі східних і 3 особи з центральних її областей). Переважно це були завідувачі кафедр бухгалтерського обліку або доценти таких кафедр. Водночас докторські дисертації з проблем бухгалтерського обліку й економічного аналізу вони захищали у зрілому віці (від 45 до 70 років). Середній вік здобувача у той час становив 56 років. Ці люди народились у період з 1903 р. до 1930 р. Частота захисту ними докторських дисертацій одна на два роки.

Якщо розглядати захисти докторських дисертацій з проблем бухгалтерського обліку й економічного аналізу в системі управління у розрізі вищих навчальних закладів України, то тут абсолютним лідером був Київський інститут народного господарства (п'ять осіб). На другому місці була Українська сільськогосподарська академія (дві особи). Третє і четверте місця поділили між собою Київський державний торговельно-економічний інститут та Тернопільський фінансово-

економічний інститут (по одній особі). Відповідно, 8 з 9 захищених осіб були представниками київських (столичних) ВНЗ.

Чотири науковців, які народились у першому десятиріччі XX ст., захистили свої докторські дисертації у 60–70-річному віці (у середньому в 64 роки). Серед науковців, які представляли друге десятиріччя XX ст., був лише В. Г. Горелкін, котрий захистився у 57 років. Народжені у третьому десятиріччі XX ст. захищали докторські дисертації уже в 45–50-річному віці (у середньому в 47 років), тобто на 10–20 років швидше за своїх попередників.

З проблем бухгалтерського обліку захистили докторські дисертаційні роботи п'ять осіб, у тому числі одна – з теорії бухгалтерського обліку. Дві дисертації були присвячені проблемам економічного аналізу, а ще дві – поєднували дослідження проблем бухгалтерського обліку й економічного аналізу в системі управління.

За видами економічної діяльності переважали сільськогосподарські підприємства (п'ять осіб). За матеріалами промислового виробництва виконано дві докторські роботи. По одній роботі відведено для внутрішньої торгівлі та автомобільного транспорту (з використанням автоматизованих систем управління (АСУ)).

Щодо відрізка часу між захистами кандидатської й докторської дисертації, то у трьох осіб минуло 8–9 років. Ще у стількох же осіб він дорівнював 12–15 років, в одній особі – 19 років, а у двох – 23–24 роки. Середній відрізок часу між дисертаціями становив 15 років.

Кожен третій український науковець з числа докторів економічних наук, які захищались із бухгалтерського обліку й економічного аналізу в 1960–1970-тих рр., був репресований або переслідувався органами НКВС–МГБ–КДБ.

Нині за умов диджиталізації пошуку та отримання повних текстів наукових джерел за потрібною для вченого тематикою час на написання наукових статей, тез доповідей і монографій зменшився у 2–3 рази. Відповідно, вік здобувача наукового ступеня доктора наук скоротився до 30–35 років. Тепер без особливих труднощів, але з великою наполегливістю можна у 25 років захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня «доктор філософії», а у 30 років – «доктор наук».

Якщо раніше захисти докторських дисертацій українськими науковцями відбувались у середньому раз на два роки, то нині таких захистів щорічно проводиться 8–10 (а в окремі роки було і більше).

У рядах вітчизняних вчених-економістів, які здійснюють дослідження з проблем бухгалтерського обліку, економічного аналізу і аудиту (за видами економічної діяльності), нині, за нашими оцінками, налічується понад 170 докторів економічних наук, професорів. Як бачимо, за 50 останніх років їхня кількість зростає майже у 20 разів. Українські облікові наукові школи збільшились не лише кількісно, а й якісно. Сучасні наукові дослідження наших вчених-економістів щораз більше і більше відповідають високому міжнародному рівню, особливо щодо досліджень проблем, пов'язаних зі створенням та використанням міжнародних стандартів фінансової звітності для підприємств (загалом і за видами економічної

діяльності), веденням фінансового й управлінського обліку, формуванням інтегрованої звітності в умовах сталого розвитку держави та регіонів й ін.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку: в 2 ч. Ч. II: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. 7.050106 «Облік і аудит». 2-е вид., доповн. і переробл. Житомир: ПП «Рута», 2001. 512 с.
2. Гавінський Ю. Є. Каракоз Іван Іванович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=9613.
3. Сфіменко В., Коцупатрий М., Лінник В. 100 років від дня народження Прокопа Німчинова. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 2. С. 38–39.
4. Трохименко Л. М. Талановитий вчений-дидактик та його школа (до 100-річчя від дня народження доктора економічних наук, професора Прокопа Петровича Німчинова). URL: [http://posibniki.com.ua/post-talanovitii-vchenii-didaktik-ta-yogo-shkola-do-richchya-vid-dnya](http://posibniki.com.ua/post-talanovitii-vchenii-didaktik-ta-yogo-shkola-do-richchya-vid-dnya-narodzhennya-doktora-ekonomichnih-nauk-profesora-prokopa-petrovich-a-nimchinova).
5. Чумаченко Микола Григорович. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чумаченко_Микола_Григорович (дата звернення: 24.11.2019).
6. Амоша О., Білецький В. Микола Григорович Чумаченко в українській економічній науці (до 85-річчя з дня народження). *Схід*. 2010. № 2 (102). С. 125–129. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/22108/27.pdf?sequence=1>.
7. Білуха Микола Тимофійович. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Білуха_Микола_Тимофійович (дата звернення: 24.11.2019).
8. Лановюк Л. Лещенко Гаврило Тимофійович – економіст-аграрник. Веб-сайт Нац. ун-ту біоресурсів і природокористув. України (м. Київ). URL: <https://nubip.edu.ua/node/21320> (дата звернення: 24.11.2019).
9. Савчук В. К. Фундатор української аналітичної школи. Матеріали науково-практичної студентської конференції, присвяченої 110-річчю з дня народження д. е. н., професора Г. Т. Лещенка (31 жовтня 2014 р., м. Київ). Київ : НУБіП України, 2014. С. 5–10.
10. Академік Литвин Юрій Якович: вчений, педагог, організатор облікової науки в Україні / упоряд. В. А. Дерій. Тернопіль: Астон, 1999. 198 с.
11. Пам'ятаємо... [до 90-річчя від дня народження Литвина Юрія Яковича]. Веб-сайт Терноп. нац. екон. ун-ту / Відділ інформації та зв'язків з громадськістю. URL: <http://www.tneu.edu.ua/news/15977-pamjatyayemo.html> (дата звернення: 24.11.2019).
12. Горелкін Василь Георгійович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31217.
13. Масюк М. Т. Белебеха Іван Олексійович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=39027 (дата звернення: 24.11.2019).
14. Іван Олексійович Белебеха. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Белебеха_Іван_Олексійович (дата звернення: 24.11.2019).
15. Валуєв Борис Іванович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33005.

ГОСПОДАРСЬКИЙ ОБЛІК: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Облік виник у глибоку давнину в процесі матеріального виробництва, а господарська діяльність сприяла його розвитку і поширенню. Облік розвивався відповідно до його запитів у суспільстві. З поділом суспільної праці, виникненням і розвитком товарного виробництва й торгівлі виникла потреба у формуванні і розвитку господарського обліку. Господарський облік існував у всіх суспільно-економічних формаціях. За первісного і рабовласницького ладу господарський облік був примітивним. З розвитком продуктивних сил і виробничих відносин господарський облік ускладнювався та вдосконалювався. Виникнення машинного виробництва сприяло його розвитку, загостренню конкуренції серед виробників, пошуку нових прогресивних технологій і контролю за рівнем цін і затрат на виробництво продукції. Виробничий процес ускладнювався організаційно і технологічно. Щоб управляти його ходом і контролювати дотримання наперед прописаних параметрів відповідними ланками управління була необхідна відповідна інформаційна система, основу якої формував господарський облік.

В історичному плані господарський облік формувався і розвивався з урахуванням трьох основних завдань: зробити облік максимально інформативним і точним; досягти його простоти і дешевизни; отримати своєчасну інформацію про факти господарського життя.

Еволюційний розвиток господарського обліку є актуальним і в наші дні, коли відбувається адаптація міжнародних стандартів обліку і звітності у вітчизняну теорію і практику. В наявній формі його структура поділяється на три види обліку: оперативний, бухгалтерський і статистичний, які вдосконалюють свій зміст, враховуючи потреби управління.

Метою нашого дослідження є систематизація і вивчення результатів дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, положень законодавчих документів, аналіз сучасного стану економіки, а на основі цього – окреслення напрямків дальшого розвитку складових господарського обліку.

Проблеми розвитку господарського обліку, його складових і змісту їхніх функцій досліджували такі вітчизняні науковці: М. І. Бондар, Ф. Ф. Бутинець, П. М. Гарасим, С. Ф. Голов, В. М. Жук, З.-М. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, А. М. Кузьмінський, М. В. Кужельний, Г. Г. Кірейцев, П. О. Куцик, А. А. Костякова, Ю. Я. Литвин, Н. М. Малюга, В. Б. Моссаковський, Л. В. Нападовська,

© Журавель Г. П., Денчук П. Н., 2019.

Журавель Григорій Павлович, канд. екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

Денчук Павло Никифорович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

М. С. Пушкар, Г. О. Партин, В. С. Рудницький, В. В. Собко, П. Я. Хомин, В. Г. Швець та інші, а також зарубіжні: Е. А. Аткинсон, Р. А. Алборов, А. Апчерч, Р. Д. Банкер, І. А. Басманов, Дж. Ч. Гаррісон, К. Друрі, Р. Ентоні, В. Б. Івашкевич, Р. С. Каплан, В. Ф. Палій, Дж. Піс, Я. В. Соколов, Дж. Фостер, Ч. Хорнгрен та інші.

Протягом останніх років у національній і світовій економіці відбуваються динамічні зміни під впливом інтеграційних і глобалізаційних процесів, які приводять до трансформування системи обліку і звітності.

Господарський облік – це кількісне відображення та якісна оцінка господарської діяльності для контролю й управління нею.

Господарський облік виник з метою управління виробництвом і прийняття управлінських рішень. Для ухвалення управлінських рішень та передачі інформації про діяльність підприємства, користувачам потрібно мати дані про його виробничо-фінансову діяльність, а для цього необхідно обліковувати всі процеси, які відбуваються на підприємстві. Таку інформацію забезпечує оперативний, бухгалтерський і статистичний облік.

Оперативний облік – це спосіб спостереження та контролю за окремими господарськими та технічними операціями безпосередньо в процесі їх здійснення з метою оперативного керівництва ними. Оперативний облік здійснюється безпосередньо на місці (цех, склад, дільниця) й забезпечує невідкладне спостереження та реєстрацію визначених виробничих і комерційних операцій та інших факторів господарської діяльності підприємства. Мета оперативного обліку – швидко в часі одержання інформації про хід виробництва, реалізацію продукції (робіт, послуг), результати діяльності. За допомогою оперативного обліку одержують дані про щоденний випуск продукції, її реалізацію, про витрати сировини та інших матеріальних цінностей, трудові затрати, додержання умов договірних поставок тощо.

Для управління підприємством потрібен постійний, безперервний, достовірний і юридично підтверджений облік господарських операцій, що охоплює всю діяльність підприємства. Таким вимогам відповідає бухгалтерський облік. Принципи ведення якого формувались протягом тисячолітньої практики його застосування. На зміст бухгалтерського обліку впливає система економічних взаємовідносин у державі [1, с. 8].

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV, **бухгалтерський облік** – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Для забезпечення систематичного і взаємопов'язаного відображення господарських засобів і процесів у бухгалтерському обліку застосовують особливі, тільки йому властиві способи опрацювання облікової інформації – документування, бухгалтерські рахунки і подвійний запис операцій на рахунках, інвентаризація, балансові узагальнення та ін.

Отже, бухгалтерський облік має такі особливості:

- безперервне, повне і послідовне відображення господарських операцій;
- обов'язкове документальне підтвердження наявності господарських засобів та здійснення господарських операцій;
- узагальнення даних у грошовому виразі; використання специфічних засобів та прийомів (оцінювання, калькулювання, рахунки).

Однак різні рівні управління в окремі періоди потребують вибіркової інформації про явища і процеси, що відбуваються на підприємстві, адміністративній території, в регіоні. Цю потребу передбачає і забезпечує статистичний облік.

Статистичний облік – це планомірне збирання й вивчення масових кількісних явищ, процесів і закономірностей загального їх розвитку за конкретних умов, місця й часу. Дані про господарські та виробничі зміни статистичний облік одержує з оперативного і бухгалтерського обліку. Наприклад, за даними статистичного обліку можна визначити зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції (робіт, послуг) чи її зростання, чисельність працюючих за віком, статтю, кваліфікацією, наявністю у працівників власного житла тощо. Ці дані допомагають аналізувати результати різних господарських процесів і прогнозувати подальший їх розвиток. Статистичний облік ведеться також з метою вивчення, спостереження, відображення, опрацювання і контролю масових та окремих суспільних, процесів і явищ. Так, за допомогою статистичного обліку вивчається чисельність населення, його склад, середня заробітна плата працюючих у країні тощо. У статистичному обліку використовуються такі спеціальні, властиві йому методи, як зведення та групування, експертна оцінка, методи середніх чисел тощо.

Таким чином, на основі статистичного обліку визначаються кількісні й якісні показники роботи кожного підприємства. Суспільні процеси та явища підлягають статистичному спостереженню, групуванню, обчисленню середніх та відносних величин, індексів, побудови рядів динаміки, аналізу тощо. З огляду на це, статистичний облік є системою вивчення, узагальнення і контролю за масовими явищами, що мають загальнодержавний характер.

Згідно з вищезазначеним всі три види господарського обліку – оперативний, бухгалтерський та статистичний – тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного і утворюють єдину інформаційну систему контролю й управління розвитком всього господарського комплексу країни. Сучасна структура господарського обліку відображена на рис. 1.

З ухваленням нового податкового законодавства у практичній бухгалтерії виник податковий облік. Проведені дослідження показали, що податковий облік нині надто ускладнений. Системи оподаткування підприємств доволі різноманітні і складні, вимагають адекватного облікового забезпечення і займають багато робочого часу в облікових працівників, оскільки виявлення відхилення від установлених вимог нормативних актів призводять до відчутних втрат через застосування фінансових санкцій податковими органами як до керівників та облікових працівників, так і підприємств.

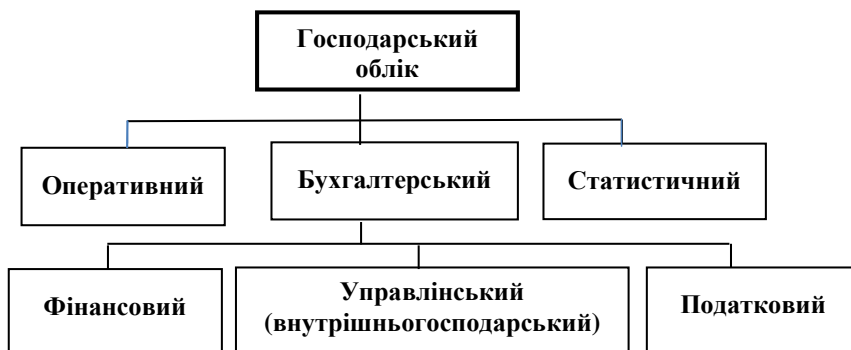

Рис. 1. Види господарського обліку

З розвитком і вдосконаленням господарського механізму бухгалтерський облік практично трансформувався у фінансовий, управлінський і податковий облік. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який діє з 01.01.2000 р., і Зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», які діють з 01.01.2018 р. не виокремлюють податкового обліку.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» дає таке трактування поняттям **бухгалтерський облік** – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень і **внутрішньогосподарський (управлінський) облік** – система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством. Беззаперечно, що ці визначення лаконічні і змістовні, але Закон не відображає розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку. В університетських програмах курс «Бухгалтерський облік» переважно поділяється на «Фінансовий облік» і «Управлінський облік». Таке положення привернуло увагу багатьох науковців і практиків, а отже привело до активної дискусії. Питання змісту бухгалтерського обліку і звітності актуалізуються у зв'язку із імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і виконанням основних положень Облікової директиви 2013/34 / ЄС.

У процесі дослідження ролі бухгалтерського обліку в управлінні діяльністю насамперед необхідно звернути увагу на функції, які він виконує в управлінні господарською діяльністю. Найважливішими функціями бухгалтерського обліку в управлінні вважаються такі: інформаційна, контрольна й аналітична. Успішна реалізація функцій управління залежить від повноти, достовірності, релевантності та якості інформації. У цьому контексті організація та методика бухгалтерського обліку як важливої складової інформаційної системи підприємства повинні здійснюватися не лише для надання інформації про поточні операції і факти, що

були наявні в минулих звітних періодах, а й для обґрунтування стратегічних управлінських рішень.

Враховуючи вищезазначене, система бухгалтерського обліку на підприємстві має піддаватися перманентному вдосконаленню з урахуванням сучасних змін економічної ситуації та вимог суб'єктів управління до облікової інформації.

За окремими оцінками «облік як одна із функцій управління незалежно від форм власності й типу економічних відносин обслуговує управлінський процес, створюючи понад 80% інформаційної бази управлінських рішень, що приймаються» [2].

Ускладнення виробничих процесів, господарських взаємозв'язків, виникнення ринкового конкурентного середовища сприяло зростанню запиту управління на різну інформацію. Постає проблема реформування строго регламентованого бухгалтерського обліку і відповідно відбувся його поділ на фінансовий і управлінський облік. Принципова різниця між ними полягає у призначенні, обов'язковості ведення, ступені охоплення, регулюванні, користувачах інформації, методі й методиці ведення, періодичності, відображенні даних, ступені достовірності.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика фінансового й управлінського обліку

Критерії визначення	Фінансовий облік	Управлінський облік
1	2	3
1. Призначення	Для складання фінансової звітності встановлені форми і їх зміст. Переважно орієнтується на зовнішніх користувачів	Для забезпечення керівного складу підприємства (різною рівня) інформацією, необхідною для вирішення внутрішніх управлінських завдань
2. Ведення обліку	Обов'язковий для підприємств відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік», дія якого розповсюджується на всіх юридичних осіб, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності	Управлінський облік є обов'язковим і питання про його організацію ведення вирішується підприємством самостійно. Збір і обробка інформації для управління вважаються доцільними, якщо її цінність для управління вища за витрати на отримання відповідних даних
3. Ступінь охоплення	Охоплює всі господарські операції підприємства, які фактично відбулися	Охоплює витрати і результати, виявлені відхилення від оптимального використання господарських засобів, і з метою управління містить розрахункові, очікувані та прогнозні величини

1	2	3
4. Регулювання	Здійснюється відповідно до нормативних документів України. За порушення методології ведення обліку передбачена відповідальність	Методологія державними органами і законодавством не регламентується. Облік ведеться за правилами, які встановлені підприємством самостійно, з урахуванням специфіки діяльності, особливостей вирішення управлінських завдань
5. Користувачі інформації	Зовнішні користувачі, яким надається однакова інформація. До їх переліку доцільно віднести: власників, кредиторів, інвесторів, податкові органи, позабюджетні фонди, органи державної влади тощо	Інформація надається керівникам різного рівня повноважень і відповідальності залежно від мети їх управління та відповідно до прав і обов'язків
6. Метод обліку	Ведеться методом подвійного запису на взаємопов'язаних рахунках	Може дотримуватися методу подвійного запису повністю або частково, а може не дотримуватися. Підрахунок і оцінювання доходів, витрат, активів без використання системи спеціальних рахунків ведеться статистичними методами накопичення, вибірки, порівняння тощо
7. Методика ведення обліку	Ведеться загалом по підприємству і розглядається в єдиному господарському комплексі. Витрати і результати діяльності, розрахунки з поставальниками і покупцями, податки та інші обов'язкові платежі, резерви і цільові надходження рахуються в загальних по підприємству сумах, без поділу їх на види діяльності, структурні підрозділи тощо	Ведеться за місяцями формування витрат, центрами відповідальності, причинами і винуватцями відхилень і лише за необхідності узагальнюється загалом по підприємству. Питання про те, які служби повинні вести облік, вирішується на підприємстві самостійно. Загалом по підприємству дані фінансового й управлінського обліку повинні бути рівними
8. Періодичність	Звітність складається за підсумками місяця, кварталу, року. Час подання звітності встановлено законодавством: від декількох днів – до декількох тижнів (місяців).	Періодичність надання інформації – щодня, щотижня, щомісяця. Частина звітних даних формується в міру потреби в інформації або до встановленого терміну

1	2	3
9. Відображення даних	Характеризує результат здійснених фактів і господарських операцій за минулий період і відображає їх за принципом «як це було»	Орієнтується на рішення «як це повинно бути» і здійснюють контроль за виконанням прийнятого рішення. Облік фактичних даних (про фактичні витрати і результати діяльності, зміну вартості активів і джерел їх утворення, зобов'язань тощо) використовується як база для прийняття рішень та аналізу їх ефективності
10. Ступінь достовірності	Дані звітності повинні бути точними, в протилежному випадку зовнішні користувачі не будуть довіряти змісту бухгалтерської звітності	Можливі приблизні оцінки, розрахунки, орієнтовні показники. Точність може не бути вирішальною, а першочергове значення має швидкість отримання інформації для управління, її багатоваріантність та використання

В Україні до 90 років минулого століття термін «управлінський облік» не використовували. Значна частина показників поточної внутрішньої звітності базувалася на даних оперативного обліку. Бухгалтерський облік був фінансовим обліком, спрямованим на контроль за збереженням соціалістичної власності й виконанням державних планів, тобто діяльність бухгалтера фактично звелася до облікової реєстрації фактів господарського життя підприємства [3, с. 21]. Оперативний облік не дав тих результатів, яких від нього очікували і не витримав конкуренції з управлінським обліком [4, с. 70].

Функції оперативного обліку частково доповнював нормативний метод обліку затрат і калькулювання собівартості продукції. Однак практичне використання нормативного методу управління і контролю за затратами на виробництво в статусі нормативного методу обліку обмежило його впровадження і використання на рівні бухгалтерії, що привело до самоусунення інших служб і підрозділів підприємства від його впровадження і ведення.

Актуальність проблеми поглиблення інформативності бухгалтерського обліку виникла давно і вона постійно була основною як в науці, так і на практиці. Інтенсивно проводилися наукові дослідження, спрямовані на пошук раціональної системи бухгалтерського обліку, яка б відповідала, крім критеріїв точності, повноти та об'єктивності, запитам користувачів інформації щодо її оперативності. Однак такої системи вітчизняною наукою розроблено не було. Причин тут декілька. Насамперед це ізоляція від міжнародних досліджень у галузі бухгалтерського обліку, який нині є історичним нонсенсом, оскільки не можна серйозно

сприймати радянські «теоретичні здобутки» щодо відмінностей соціалістичного і капіталістичного обліку. Іншою причиною є те, що незважаючи на декларативність проблеми в оперативній інформації, об'єктивно формувалася стихійна протидія цьому, оскільки в умовах централізованого керівництва економікою, до того ж за знеособленої власності, у виконавців на місцях відсутній стимул об'єктивно висвітлювати результати діяльності.

Процеси глобалізації економіки, розвиток транснаціональних корпорацій, посилення зовнішньої та внутрішньої конкуренції, ускладнення господарських зв'язків призводять до того, що система управління не може виконувати свої функції лише на основі інформації про минулі події, які відбувались у господарській діяльності і зафіксовані у фінансовій звітності. Для підвищення рівня ефективності управління та з метою прийняття стратегічних управлінських рішень необхідна додаткова інформація управлінського обліку [5, с. 149]. Нові вимоги ще більше загострили проблему розширення і підвищення оперативності управлінського обліку.

З кожним роком питанню управлінського обліку у вітчизняній науковій літературі приділяється все більша увага. Але, на сьогодні, серед вчених і практиків відсутня єдина думка щодо визначення змісту поняття «управлінський облік» (табл. 2), а звідси, і багато непорозумінь. Ніхто не може з впевненістю сказати, що управлінський облік – це підсистема бухгалтерського обліку, яка базується на його основних теоретичних засадах (предметі, методах, об'єктах) [2], чи процес управління витратами, прийняття управлінських рішень на підставі інформації, сформованої різними видами обліку (оперативним, статистичним, фінансовим, бухгалтерським тощо) [6; 7; 8; 9]. Але в обох випадках ці поняття показують, що автори дають різне в нюансах, але близьке за сутністю трактування управлінського обліку. Виокремлюючи управлінський облік у самостійну систему і розглядаючи його як підсистему бухгалтерського обліку, його наділяють однаковими функціями, і він вирішує ідентичні завдання.

Таблиця 2

Визначення управлінського обліку в опублікованих джерелах [11]

Автори, джерела	Поняття
1	2
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1, с. 374]	Внутрішньогосподарський (управлінський) облік – система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством
Р. Ентоні, Дж. Піс [12, с. 269]	Управлінський облік – це процес у рамках організації, що забезпечує управлінський апарат організації інформацією, яка використовується для планування, особистого управління і контролю за діяльністю організації. Цей процес містить виявлення, вимірювання, збирання, аналіз, підготовку, інтерпретацію, передачу і приймання інформації, необхідної управлінському апарату для виконання його функцій

1	2
Е. А. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг [9, с. 25]	«...процес безперервного удосконалення планування, проектування, виміру і функціонування системи фінансової та не фінансової інформації, що направляє діяльність менеджерів, мотивує поведінку, підтримує і створює культурні цінності, необхідні для досягнення стратегічних, тактичних і операційних цілей організації»
Т. П. Карпова [8, с. 29]	Управлінський облік – інтегрована система витрат і доходів, нормування, планування й аналізу, що систематизує інформацію для оперативних управлінських рішень і координації проблем майбутнього розвитку підприємства
В. Б. Івашкевич [14, 14]	«...процес ідентифікації, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та представлення фінансової та виробничої інформації, на основі якої керівництвом підприємства приймаються оперативні та стратегічні рішення»
Р. А. Алборов [15, с. 24–25]	Управлінський облік – автономна підсистема бухгалтерського обліку у середині організації, що базується на принципах виробничого обліку. Управлінський облік охоплює всі види облікової інформації, необхідної для управління організації
М. Г. Чумаченко [16, с. 2]	«...у міру зростання потреби в ефективному управлінні підприємством облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції (виробничий облік) трансформується в управлінський облік», «...обліком ця економічна система називається за традицією, оскільки вона містить у собі дії, що виходять за рамки власного обліку»
С. Ф. Голов [17, с. 17]	Управлінський облік – це процес виявлення, зміни, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінювання і контролю в середині організації і для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів
Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, З. Ф. Канурна, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська [6, с. 28]	Під управлінським обліком розуміють процес виявлення, виміру, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі даних, що використовуються управлінською ланкою для планування, оцінювання і контролю в середині підприємства
П. Й. Атамас [18, с. 5]	Управлінський облік – це процес виявлення, вимірювання, збирання, нагромадження, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі облікової інформації, яка використовується управлінським персоналом у середині підприємства для прийняття управлінських рішень та для забезпечення ефективного використання ресурсів

1	2
В. В. Сопко [2, с. 361]	Внутрішньогосподарський облік (так званий управлінський, виробничий, контролінг) не є самостійним бухгалтерським обліком. Це продовження, а точніше подальше поглиблення, деталізація даних бухгалтерського фінансового обліку в частині витрат і доходів діяльності, коли розкривається вся ефективність придбання ресурсів, їх переробки, технологічних і організаційних рішень, мотивації та ін.

Водночас, зважаючи на порівняно невеликий строк реформування системи бухгалтерського обліку в Україні, теоретичне обґрунтування його поділу на підсистеми поки що недостатнє, а тому вичерпно сформулювати об'єкти, предмет і метод кожної з них неможливо [10, с. 21].

Однак, на думку С. Ф. Голова, термін «управлінський облік» поступово починає втрачати сенс [17, с. 289–290]. Це пояснюється, по-перше, тим, що його не використовують в усіх країнах світу. Наприклад, у Франції застосовують термін «маржинальний облік», у Німеччині – «обчислення витрат і результатів» і лише в англійських країнах (США, Англії та Канаді) – управлінський облік [19, с. 53–81]. Водночас автор зазначає, що в поняття «управлінський облік» входить не тільки формування та контроль витрат протягом звітного періоду, а й обґрунтовується необхідність прийняття управлінських рішень на перспективу. По-друге, навіть на батьківщині управлінського обліку – у США – від 2000 р. підручники з управлінського обліку видають під назвою «Управління витратами» (Cost Management) [20; 21; 22].

Е. А. Аткинсон та інші вважають, що система управління витратами є однією з основних систем оцінювання виконання, яка становить ядро більшого утворення, відомого як система управлінського обліку та контролю [13, 545].

В умовах інтеграції зростає потреба у фахівцях з управління витратами. Такими фахівцями можуть бути бухгалтери, інженери, фінансові аналітики, які володіють відповідними знаннями та навичками, зокрема у сфері інформаційних технологій, прийняття рішень, презентацій та роботи в команді, стратегічного управління, аналізу тощо [17, с. 26–30; 23].

Досвід підприємств України свідчить, що практичне застосування системи управління витратами (управлінського обліку) ще не набуло належного поширення [23, с. 38; 16, с. 2]. Як зазначає А. Апчерч, «для управлінського обліку ведення рахунків є настільки важливим, що нерідко його називають особливим терміном – облік витрат (cost accounting), який згідно з офіційною термінологією СІМА, визначається так: «...складання бюджетів (кошторисів), розрахунок нормативних і фактичних витрат за окремими операціями, процесами, видами діяльності чи продукції». На практиці терміни «облік витрат», «управлінський облік», «вартісний та управлінський облік» взаємозамінні, що, на думку А. Апчерча, служить підставою стверджувати наявність тісного взаємозв'язку [24, с. 54].

Іншої думки дотримується В. Б. Моссаковський, який зазначає, що між обліком витрат виробництва та управлінським обліком є суттєва відмінність: якщо перший з них займається лише фіксацією, зберіганням та опрацюванням даних про витрати, а в окремих випадках і про доходи виробництва, то до функції управлінського обліку входить, крім обліку витрат виробництва, ще й система планування і контролю. Водночас об'єктом управлінського обліку може бути як виробничий процес, так і облік господарських засобів [23, с. 24].

Прагматичної орієнтації концептуальних основ управлінського обліку дотримується творець «стандарт-кост» Дж. Чартер Гаррісон. Він зазначав, що в минулому управлінський облік відігравав вторинну роль щодо виробничого обліку. Однак він став важливою частиною в системі обліку і є внутрішнім бухгалтерським обліком, що забезпечує й представляє різну інформацію для управління підприємством [25, с. 70].

Згідно з Дж. Ч. Гаррісоном облік не просто фіксує дані, а й фільтрує їх з метою вирішення управлінських завдань. Він підкреслює, що потрібен такий облік, який, отримавши надалі назву управлінського, визначає завдання на майбутнє, а не аналізує те, що було [25, с. 8–16].

Ч. Т. Хорнгрен та Дж. Фостер зауважують, що система управлінського обліку створена для внутрішніх потреб, вона вимірює та обробляє фінансову та іншу інформацію, яка допомагає менеджерам досягти цілей організації. Вони також стверджують, що управлінський та виробничий облік, або облік витрат, практично одне і те саме [26, с. 8].

Іншого погляду дотримується К. Друрі. Він відокремлює виробничий облік від управлінського і зазначає, що «в системі виробничого обліку відображені облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції для оцінювання доходів від виробництва», що відповідає вимогам зовнішньої звітності, а завданням управлінського обліку є підготовка відповідної фінансової інформації для посадових осіб у середині підприємства, яка необхідна їм для прийняття правильних рішень [7, с. 27].

Не розмежовує поняття обліку витрат та виробничого обліку С. Ф. Голов та зазначає, що «в процесі розвитку управлінського обліку змінюється і трактування обліку витрат (виробничого обліку)» [17, с. 17].

Під обліком виробничих витрат І. А. Басманов розуміє «сукупність робіт по групуванню всіх елементів витрат в різноманітних аспектах, необхідних для управління і контролю» [27, с. 33–34].

В. Ф. Палій наголошує, що «облік виробничих витрат є результатом аналітичного обліку, що готує накопичену інформацію до процесу калькулювання собівартості. Водночас об'єднання обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції і є виробничим обліком» [28, с. 76].

Пушкар М. С. зазначає, що виробничий облік орієнтується на технічну сторону та методику відображення витрат на виробництво, а управлінський облік – на аналіз ситуацій, прийняття рішень, вивчення запитів споживачів щодо інформації, яка характеризує використання ресурсів, формування собівартості, аналіз відхилень від нормативних витрат та інших питаннях [29, с. 45].

Таким чином, наведені точки зору з теорії виробничого та управлінського обліку, обліку витрат свідчать про те, що відмінності між ними незначні. Водночас одні автори не розмежовують поняття облік виробничих витрат, управлінський і виробничий облік. Інші автори справедливо вважають, що це є різні поняття, де облік виробничих витрат розглядають як базу даних для фінансового та управлінського обліку. Це пояснюється тим, що фінансовий та управлінський облік ґрунтуються на даних єдиної інформаційної системи бухгалтерського обліку, де майже вся інформація поточного фінансового обліку, особливо в частині витрат, є основною складовою всього комплексу заходів щодо управління на окремій ділянці – управління витратами.

Отже, дотримуючись цього підходу щодо інформаційного забезпечення управління підприємством, можна стверджувати про виникнення управлінського обліку як з'єднуючої ланки між обліковим процесом та системою управління. Його предметом є виробнича діяльність підприємства загалом та окремих структурних підрозділів; об'єктами – витрати та результати діяльності підприємства та центрів відповідальності, трансфертне ціноутворення, бюджетування та внутрішня звітність. Таке поєднання дасть можливість всебічно аналізувати рівень витрат та встановлювати їх відповідність визначеним нормам.

Слід звернути увагу на те, що розвиток внутрішньогосподарського обліку може привести до створення двох бухгалтерій: офіційної і тіньової. Тіньова економіка вимагає системного позабалансового (неофіційного) обліку сировини, матеріалів, робочої сили, виробництва, готової продукції, грошових коштів. Сьогодні у тіньовій економіці створюється близько 40% ВВП. Ця проблема визнається, але причини не досліджуються і не обговорюються в урядових колах, науковцями, бухгалтерами практиками, органами контролю. Не стоїть гостро ця проблема і тривалий час не вирішується органами влади всіх рівнів, оскільки тіньова економіка є джерелом корупції і причиною дефіциту бюджету і пенсійного фонду. Власники, керівники підприємств вигідно маніпулюють інформацією і показують безприбутковість, або збитковість своїх підприємств. У 2017 р. підприємства України виявили збитку до оподаткування на 342703,8 млн грн. Питома вага таких підприємств становила 27,2% у загальній кількості підприємств, зокрема кількість таких підприємств і сума збитку за останні роки мають тенденцію до збільшення [30, 1203].

Поряд з фінансовим і управлінським існує на підприємстві податковий облік. Податковий облік виник у 1997 р. після прийняття Закону України «Про оподаткування прибутку підприємства» і Закону України «Про податок на додану вартість». Особливості податкового законодавства України зумовили необхідність ведення податкового обліку, який потрібний для поглиблення фінансового обліку. Зокрема статтею 11 «Правила ведення податкового обліку» Закону України «Про оподаткування прибутку підприємства» цей термін узаконено. Незважаючи на те, що податковий облік органічно поєднується з традиційною системою фінансового обліку, його не можна вважати лише складовою частиною останнього, оскільки суттєві особливості економічних категорій, які тут використовуються, зумовлюють значні відмінності не тільки первинних документів, аналітичних реєстрів, взаємозв'язку рахунків, об'єктів обліку, а й методики організації цього процесу [31, с. 5].

Проведені дослідження показали, що незважаючи на окремі спрощення у процесі визначення бази оподаткування прибутку, податковий облік і розрахунки величини податкових платежів нині ще є ускладненими. Методики оподаткування підприємств сьогодні різноманітні і складні, вимагають відповідного облікового забезпечення і потребують багато робочого часу й рутинної праці облікових працівників, відволікаючи їх від аналітичної роботи. Водночас, за виявлені податковими інспекціями відхилення від нормативних актів винні особи безвідмовно караються фінансовими відшкодуваннями і штрафами.

Перелік податкових платежів, їх політекономічний зміст, процентні ставки, бази оподаткування, як і методики їх обліку і податкових розрахунків, потребують поглиблених досліджень і удосконалення. Система оподаткування має постійно удосконалюватися і сприяти ефективним відносинам між державою і підприємствами, які поряд із формуванням бюджету забезпечували б стимулювання і розвиток виробництва.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що сформована в історичному плані система господарського обліку відіграла важливу роль в інформаційному забезпеченні управління на всіх етапах розвитку людської цивілізації. Із розвитком продуктивних сил і виробничих відносин вдосконалювався і господарський облік, його види і функції, який забезпечував управління всіх рівнів затребуваною інформацією і сприяв суспільному розвитку.

Водночас нинішній стан і рівень розвитку вітчизняної економіки потребує вивчення змісту і сприяння дії економічних законів розвитку країни. Тривалий спадання розвитку економіки, повільне її реформування, військові дії на Сході країни, анексія Криму, складна демографічна й енергетична ситуація потребують глибокого вивчення і аналізу показників системи обліку та звітності. Послаблення інтересу апарату управління до показників облікової інформаційної системи не сприяє розвитку обліку й економіки.

Література

1. Журавель Г. П. Бухгалтерський облік: особливості в галузях економіки : навч. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 1999. 449 с.
2. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 526 с.
3. Облік сільськогосподарської діяльності: навчальний посібник / за ред. В. М. Жука. Київ: Юр-Агро-Веста, 2007. 368 с.
4. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : монографія. Тернопіль : Карт-бланш, 2006. 334 с.
5. Засадний Б. А. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління підприємством. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. : Економічні науки. Вип. 17. Ч. 1. 2016. С. 146–149.
6. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищ. навч. закладів / за ред. Ф. Ф. Бутинця. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир : Рута, 2005. 480 с.
7. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет : учеб. пособие для вузов / пер. с англ. под ред. Эриашвили Н. Д. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1998. 783 с.
8. Карпова Т. П. Управленческий учет. Москва: Аудит. ЮНИТИ, 1998. 350 с.
9. Управленческий учет / Э. А. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг ; пер. с англ. 3-е изд. Москва: Вильямс, 2005. 878 с.

10. Гарасим П. М. Курс фінансового обліку : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 566 с.
11. Костякова А. А. Управлінський облік як джерело інформаційного забезпечення системи управління. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1 (41.1). С. 49–54.
12. Энтони Дж. Р. Учёт: ситуации и примеры / пер. с англ. Москва : Финансы и статистика, 1993. 450 с.
13. Управленческий учет / Э. А. Аткинсон, Р.Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг ; пер. с англ. 3-е изд. Москва : Вильямс, 2005. 878 с.
14. Ивашкевич В. Б. Бухгалтерский управленческий учет : учебник для вузов. Москва : Экономист, 2006. 618 с.
15. Алборов Р. А. Методология управленческого учета в сельском хозяйстве: учеб. пособие. Москва : МСХА, 2002. 140 с.
16. Чумаченко Н. Г. Развитие управленческого учета в Украине. *Світ бухгалтерського обліку*. 1998. № 10.
17. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 522 с.
18. Атамас П. Й. Управлінський облік : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 440 с.
19. Управленческий учет: есть ли он такой? Сб. «Проблемы развития теории бухгалтерского учета, анализа и контроля» : монография / за ред. Ф. Ф. Бутинця. Брест-Житомир : ЖГТУ, 2004. 256 с.
20. Blocher E. J. Cost Management. A Strategic Emphasis / E. J. Bloher, K. H. Chen, T.W. Lin. New York : Irwin Mc Graw Hill, 1999. 854 p.
21. Clark Y. Maurice. Studies in Economics of Overhead Costs / Y. Maurice Clark.- Chicago: University of Chicago Press, 1923. – 319 p.
22. Hilton R.W. Cost Management. Strategies for Business Decisions / R.W. Hilton, M.W. Maher, F.H. Selto. – Irwin Mc Graw – Hill, 2004. – 960 p.
23. Моссаковский В. Про управлінський облік. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 10. – С. 37–44.
24. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика / пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. Москва : Финансы и статистика, 2002. 952 с.
25. Гаррисон Дж.Ч. Стандарт-кост. Система нормативного учета себестоимости / пер. с англ. Москва : Союзоргучет, 1933. 204 с.
26. Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учёт: управленческий аспект / пер. с англ. О. Д. Кавериной, И. В. Романковского; под ред. Я. В. Соколова. – Москва : Финансы и статистика, 2005. 416 с.:
27. Басманов И. А. Калькулирование себестоимости промышленной продукции. Минск. : Высшая школа, 1973. 296 с.
28. Палий В. Ф. Организация управленческого учета. Москва : Бератор-Пресс, 2003. 224 с.
29. Пушкарь М. С. Бухгалтерский учет в системе управления. М. : Финансы и статистика, 1991. 175 с.
30. Аналітична доповідь до щорічного послання президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році» / Інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. 1316 с.
31. Гарасим П. М., Журавель Г. П., Хомин П. Я. Податковий облік і звітність на підприємствах : Навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 448 с.

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКА ЗВІТНІСТЬ У СИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Входження економіки України в світову глобалізаційну висуває нові вимоги до якості інформації про діяльність вітчизняних підприємств. В умовах жорсткої конкуренції залишаються на ринку лише підприємства, менеджмент яких володіє оперативною інформацією про їхній фінансовий стан. Основним джерелом такої інформації є управлінський облік.

Внутрішньогосподарський (управлінський) облік відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (далі Закон про бухгалтерський облік) є системою збору, обробки та передачі інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління суб'єктом господарювання. З наведеного визначення випливає, що управлінський облік використовує всі елементи методу бухгалтерського обліку (документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки, подвійний запис, балансове узагальнення та звітність). Так, щоб зібрати інформацію про діяльність підприємства, її потрібно передусім задокументувати, а в окремих випадках провести інвентаризацію відповідних об'єктів. Обробка інформації переважно здійснюється з допомогою таких інструментів обліку, як оцінка, калькулювання, рахунки та подвійний запис. Передача інформації відбувається при передачі звітності внутрішнім користувачам (власникам, адміністрації та іншим працівникам менеджменту). Від наявності цієї звітності, її структури, своєчасності складання та подання відповідним користувачам значною мірою залежить ефективність прийняття управлінських рішень.

Дискусійні питання щодо змісту, видів, необхідності складання внутрішньогосподарської (управлінської) звітності окреслено у працях таких відомих вітчизняних науковців, як М. Бондар [1], Ф. Бутинець [2], С. Голов [3], Т. Давидюк [4], С. Кузнецова [5], П. Куцик [6], Л. Нападівська [7] А. Позов [8], І. Садовська [9], М. Шигун [10] та інші.

Водночас не всі означені проблемні моменти на сьогодні є вирішеними, що вказує на актуальність здійснення подальших досліджень.

Якщо визначення фінансової звітності наведено в Законі про бухгалтерський облік, то трактування внутрішньогосподарської (управлінської) в ньому відсутнє. У зв'язку з цим у навчальній та науковій літературі поширені різні тлумачення цієї звітності. Досить детальний аналіз цієї дефініції проведений Іванченковою Л. В. і Ткачук Г. О. [17, с. 74–75]. Значно розширений варіант цього аналізу наведені у табл. 1.

**Визначення внутрішньогосподарської (управлінської) звітності
у науковій та навчальній літературі**

№	Автори визначень	Назва звітності	Визначення поняття
1	2	3	4
1.	Г. Адамов [11, с. 21]	Управлінська звітність	Комплекс взаємопов'язаних даних і розрахункових показників, які відображають функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності та згруповані загалом щодо підприємства і за структурними підрозділами.
2.	А. Бакаєв [12, с. 104]	Внутрішня звітність	Система збору інформації в грошовому і натуральному вимірах і про факти господарської діяльності, які впливають не тільки на фінансові, а й на виробничі та технологічні показники підприємства, які використовуються для потреб управління.
3.	Н. Безверхня [13, с. 2]	Внутрішня звітність	Сукупність упорядкованих показників й іншої інформації. У ній подається інтерпретація відхилень від цілей, планів і кошторисів, без чого управлінський облік є формальним скупченням цифрових даних, непридатних для цілей внутрішнього керування.
4.	Г. Брик [14, с. 1]	Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність	Комплекс взаємопов'язаних даних і розрахункових показників, що відображають функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності та згруповані загалом для цього підприємства й за його структурними підрозділами.
5.	Ф. Бутинець [2, с. 416]	Внутрішня бухгалтерська звітність	Звітність, яку складає бухгалтер-аналітик і подає як адміністрації підприємства, так і менеджерам усіх рівнів управління.
6.	І. Гладій [15, с. 2]	Управлінська звітність	Основа проведення управлінського аналізу діяльності та найважливіший елемент управлінського обліку.
7.	Т. Гуренко, С. Дерев'яно, С. Олійник [16, с.106]	Внутрішня звітність підрозділів	Визначена система взаємопов'язаних економічних показників, що характеризує результати підрозділів за певний проміжок часу і має на меті надати результати діяльності підприємства або окремих його структурних підрозділів за минулий період.

1	2	3	4
8.	К. Друрі [29, с. 325]	Управлінська звітність	Комплекс взаємопов'язаних даних і розрахункових показників, які відображають функціонування організації як суб'єкта господарської діяльності, згрупованих загалом для підприємства і за його структурними підрозділами.
9.	Л. Іванченкова, Г. Ткачук [17, с. 77]	Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність	Продукт обліково-аналітичної системи підприємства, що містить систему оперативних, поточних та узагальнюючих звітів, укладених за обліковими даними всіх структурних підрозділів підприємства, та аналітичних пояснень до них, що задовольняють потреби управління.
10.	І. Колос [18, с. 30]	Управлінська звітність	Звітність, яку складають менеджери різних рівнів управління, яка містить оцінку результатів діяльності та прогностичні напрями їхнього розвитку.
11.	Т. Коноваліхіна [19, с. 55]	Управлінська звітність	Система показників оцінювання результатів бізнесу та перспектив його розвитку, що надається внутрішнім користувачам для задоволення інформаційних потреб у процесі прийняття стратегічних, тактичних і оперативних управлінських рішень.
12.	С. Король [20, с. 330]	Управлінська звітність	Звітність для внутрішніх користувачів, яка охоплює інформацію про господарську діяльність підприємства та умови її здійснення, підготовлена з використанням методичних прийомів бухгалтерського обліку, планування, аналізу, контролю й інших дисциплін.
13.	П. Куцик [6, с. 250]	Внутрішньокорпоративна управлінська звітність	Система взаємопов'язаних показників, що визначають фінансові та інші (виробничі тощо) результати діяльності корпоративного об'єднання в грошовому та натуральному вимірах, що ґрунтуються на відображенні поточних і передбачуваних явищ (подій) господарської діяльності корпоративного об'єднання загалом і за сегментами управлінського поділу (види діяльності; види продуктів виробництва; підприємства, що входять до його складу; центри відповідальності, для потреб управління тощо).

1	2	3	4
14.	С. Кузнецова [5, с. 15]	Управлінська бухгалтерська звітність	Бухгалтерська звітність, що містить облікову інформацію про діяльність підприємства та надається внутрішнім користувачам у процесі управління підприємством.
15.	Л. Нападівська [7, с. 582]	Управлінська звітність	Гнучка система форм інформації, яка складається за центрами відповідальності. Вона має відображати умови, специфіку, особливості організації виробництва та потреб управлінського персоналу.
16.	В. Палій [21, с. 211]	Внутрішня звітність	Сукупність упорядкованих показників та іншої інформації про діяльність підприємства. У ній подається інтерпретація відхилень від цілей, планів і кошторисів, без чого управлінський облік залишається формальним скупченням цифрових даних, непридатних для цілей внутрішнього управління.
17.	А. Позов [8, с. 8]	Внутрішньогосподарська (управлінська) звітність	Інструмент управління господарств та інструмент управління інформаційним забезпеченням, а також елемент методу бухгалтерського обліку та документів, зміст яких представляє економічну інформацію у певному наборі фактичних (історичних) та оцінних (розрахункових) показників для порівняння їхнього планово-нормативних та досягнутих значень.
18.	А. Попов [22, с. 756]	Управлінська звітність	Систематизована обліково-аналітична інформація у вигляді облікових і розрахункових показників у внутрішньофірмових формах, призначена для внутрішніх користувачів з метою прийняття ними управлінських рішень не тільки поточного, а й стратегічного характеру.
19.	Н. Тлучкевич [23, с. 82]	Система управлінської звітності	Сукупність відповідних форм звітності у взаємопов'язаних показниках за об'єктами обліку для прийняття управлінських рішень.
20.	Н. Хаймьнова [24, с. 1046–1047]	Управлінська звітність	Засіб формалізації вимог користувачів до інформації, що як самостійна система виконує функцію управління обліком з метою збору, накопичення та надання інформації, необхідної для прийняття економічних і соціальних рішень.

1	2	3	4
21.	М. Шигун [10, с. 434]	Управлінська звітність	Самостійна система надання даних, необхідних для інформаційного забезпечення менеджменту.
22.	Л. Юдіна [25, с. 19]	Управлінська звітність	Система детальної та конкретної інформації про активи, капітал, зобов'язання, доходи та витрати підприємства, господарські процеси та їхні результати, про зовнішні та внутрішні фактори, що вплинули на досягнуті результати, необхідні управлінському персоналу для прогнозування, планування, організації, контролю і регулювання діяльності господарського суб'єкта.

Із наведеної інформації доходимо висновку, що більшість науковців звітності внутрішньогосподарського (управлінського) обліку називають управлінською. Ф. Бутинець та інші дослідники називають її внутрішньою бухгалтерською, Г. Брик, А. Позов, Л. Іванченкова і Г. Ткачук – внутрішньогосподарською (управлінською), П. Куцик – внутрішньокорпоративною, а Н. Безверхня та російські науковці А. Бакаєв і В. Палій – внутрішньою.

Кожен науковець по-своєму доводить правильність вживання назви звітності, яка складається за даними внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Якщо визначити назву звітності, то вона насамперед має бути внутрішньогосподарською, тобто відповідати назві виду обліку, за даними якого складається. В цьому разі буде більш зрозуміло, про яку саме звітність ідеться. Якщо звітність називати тільки управлінською, то вона, на нашу думку, є дещо ширшим поняттям. До її складу можна зарахувати фінансову, внутрішньогосподарську, нефінансову, податкову і статистичну звітність, інформація яких використовується для ефективного управління суб'єктами господарювання. Внутрішньогосподарську звітність, на відміну від фінансової, складають здебільшого керівники структурних підрозділів різного рангу, а працівники бухгалтерії її опрацьовують, узагальнюють і подають відповідним внутрішнім користувачам (власникам, адміністрації тощо) для здійснення аналізу і прийняття управлінських рішень. Внутрішньогосподарська звітність містить інформацію не тільки в грошовому вимірнику, а й у кількісних та трудових. Такі самі показники містить статистична та нефінансова звітність, але, на відміну від внутрішньогосподарської, користувачами їхньої інформації є не тільки внутрішні, а й зовнішні. Причому ці види звітності здебільшого складаються для потреб саме зовнішніх користувачів. Взаємозв'язок між видами звітностей, їхніми укладачами та користувачами відображено на рис. 1.

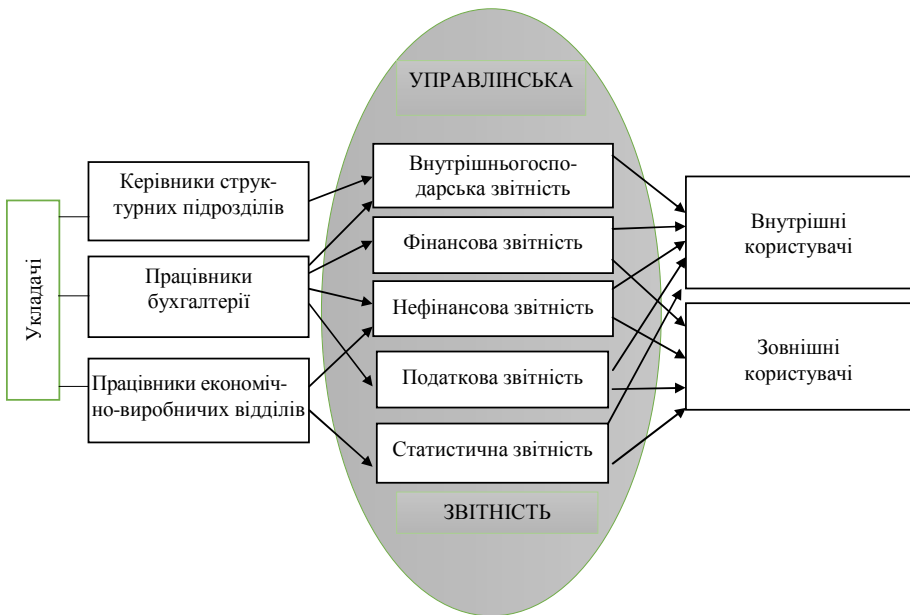

Рис. 1. Взаємозв'язок між видами звітності, її укладачами та користувачами

Як підтверджують дані, управлінська звітність є дещо ширшим поняттям за змістом порівняно з внутрішньогосподарською. Основними відмінними критеріями цих звітностей є: різні укладачі, різні користувачі, різні вимірники, різна за змістом інформація. Управлінська звітність охоплює, як зазначалося вище, крім внутрішньогосподарської, також фінансову, нефінансову, податкову і статистичну, оскільки інформація всіх перерахованих форм звітностей використовується працівниками менеджменту та власниками в процесі управління суб'єктами господарювання. Інформацію фінансової, нефінансової та статистичної звітностей можуть використовувати також інвестори при ухваленні рішення щодо вкладання коштів у те чи інше підприємство, а податкової – фіскальні органи при прийнятті рішень щодо платників податків. Якщо фінансову і податкову звітність складають тільки працівники бухгалтерії, то участь у підготовці внутрішньогосподарської беруть, окрім бухгалтерів, керівники структурних підрозділів підприємства. Отже, внутрішньогосподарська звітність – це не тільки бухгалтерська звітність, якими є фінансова та податкова. Якщо визначати укладачів статистичної та нефінансової звітностей, то їхнє коло дещо ширше, ніж фінансової. Відповідно є необхідність у назві, яка узагальнюватиме всі види зазначених вище звітностей. На нашу думку, правильною назвою у цьому разі є управлінська звітність. У противників цієї ідеї може виникнути питання, чому розмежовується зміст внутрішньогосподарської та управлінської звітностей, якщо відповідно до Закону про бухгалтерський облік поняття внутрішньогосподарського і управлінського обліку є тотожними. Відповіддю на це запитання на нашу думку, може бути те, що,

ці два види обліку теж не є тотожними. Внутрішньогосподарський облік, на відміну від управлінського, не містить бюджетування та аналіз релевантності інформації для прийняття управлінських рішень.

Управлінську звітність не можна ототожнювати з інтегрованою, якій нині приділяється значна увага у науковій літературі такими науковцями, як Т. Давидюк [4], К. Безверхий [26], Р. Костирко [27], О. Лаговська [28] та інші. Зокрема, доволі точно визначення управлінської звітності запропонував К. Безверхий, стверджуючи, що це «...звітність, яка ґрунтується на Міжнародних основах інтегрованої звітності та включає сукупність фінансових базових та розрахункових показників, а також нефінансових показників, які надаються на запит бухгалтерської служби іншими структурними підрозділами підприємства, і розкриває інформацію про створення вартості для ефективного управління капіталом (людським, природним, соціальним, інтелектуальним, промисловим, фінансовим тощо) в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах» [26, с. 129]. Загалом може скластися думка, що це визначення є надто громістким, але його зміст відображає повністю сутність інтегрованої звітності. Заслуговує на увагу також аналіз недоліків інтегрованої звітності, проведений науковцем [26, с. 126–137]. На недоліки інтегрованої звітності вказує також Р. Костирко. На його думку, інтегровані звіти не забезпечують прозорості та якості інформації [27, с. 307]. В цих умовах, як слушно зазначає Т. Давидюк, об'єктивно зростає роль управлінського обліку. На думку науковця, саме управлінський облік інформаційно доповнює дані фінансового обліку, а отже, може бути інструментом у наданні прозорості та якісної інформації для формування інтегрованої звітності [4, с. 50].

Однією з форм обов'язкової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес, відповідно до Закону про бухгалтерський облік є Звіт про управління. Згідно з цим Законом Звіт про управління документом, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Порядок та терміни подання Звіту про управління до органів державної влади визначається Кабінетом Міністрів України.

Методологічною радою з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України розроблені Методичні рекомендації зі складання звіту про управління (далі Методичні рекомендації), які затверджені наказом Міністерства фінансів України № 982 від 7 грудня 2018 р. Слід зазначити, що вони є обов'язковими до виконання. Складаються Методичні рекомендації із чотирьох таких розділів: I «загальні положення»; II «зміст та порядок складання Звіту про управління»; III «розкриття інформації у Звіті про управління»; IV «подання і оприлюднення Звіту про управління».

У цьому нормативному документі зазначається, що Звіт про управління має складатися за такими напрямками і містити такі обов'язкові розділи: 1 «організаційна структура та опис діяльності підприємства»; 2 «результати діяльності»; 3 «ліквідність та зобов'язання»; 4 «екологічні аспекти»; 5 «соціальні аспекти, кадрова політика»; 6 «ризики»; 7 «дослідження та інновації»; 8 «фінансові інвестиції»; 9 «перспективи розвитку»; 11 «корпоративне управління».

Проаналізувавши структуру звіту, слід зазначити, що зміст окремих розділів потребує інформації не тільки бухгалтерського фінансового обліку, а й управлінського. До таких розділів передусім можна зарахувати: 2 «Результати діяльності»; 6 «Ризики»; 7 «Дослідження та інновації». У розділі «Результати діяльності» відповідно до Методичних рекомендацій подається аналіз результатів діяльності підприємства, в тому числі пояснення щодо динаміки розвитку протягом звітного періоду. Зазначена інформація може відображатися відповідно до Методичних рекомендацій з урахуванням зміни цін, обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), впровадження нової продукції, припинення виробництва або іншого суттєвого фактора. На наш погляд, у цьому розділі потрібно відображати лише результати діяльності підприємства за видами діяльності. Фінансові результати від реалізації окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг) є комерційною таємницею. Інформація про таку реалізацію може бути доступною лише для внутрішніх користувачів (власників, працівників менеджменту).

Подібні зауваження можна висловити також щодо змісту розділу 6 «Ризики». Розкривати інформацію про політику підприємства щодо управління операційними та фінансовими ризиками, описувати їхній вплив на діяльність суб'єкта господарювання, а також підходи та інструменти, які використовуються для пом'якшення впливу таких ризиків, у цьому розділі недоречно, оскільки цими даними можуть скористатися конкуренти на ринку. Цей факт може негативно вплинути на майбутній розвиток підприємства.

Необґрунтованим також вважаємо подання у розділі 7 «Дослідження та інновації» інформації про дослідження, інноваційну діяльність і розробки, які проводяться підприємством, обсяги витрат на такі розробки та їхній вплив на його діяльність. Така інформація, як і в попередніх розділах, є комерційною таємницею і може відображатися лише у внутрішньогосподарській звітності, а не у нефінансовій, яка оприлюднюється. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне у розділах 6 та 7 Звіту про управління наводити лише загальну інформацію щодо підприємства без її конкретизації. Розшифровку інформації за цими розділами можна подавати внутрішнім користувачам лише у внутрішньогосподарській звітності. А. Позов таку звітність називає внутрішньогосподарською (управлінською) і визначає її, по-перше, як інструмент управління господарством (засіб інформаційного забезпечення процесу управління; засіб моніторингу економічного стану підприємства) та інструмент управління інформаційним забезпеченням (засіб адаптації та моніторингу облікової системи для потреб управління), по-друге, як елемент методу бухгалтерського обліку (засіб узагальнення (агрегації, синтезу) та подання облікової інформації), а також як документ, вміст якого представляє економічну інформацію у певному наборі фактичних (історичних) та оцінних (розрахункових) показників для порівняння їхніх планово-нормативних і досягнутих значень [8, с. 9].

З метою покращення інформаційного забезпечення вітчизняних підприємств щодо порядку складання Звіту про управління Методологічною радою з бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України підготовлено проєкт Керівництва зі складання Звіту про управління (далі Керівництво). Цей документ розроб-

лено відповідно до вимог національного законодавства та з урахуванням рекомендацій визнаних Міжнародних ініціатив з питань складання нефінансової звітності. Так, розробники керівництва зараховують Звіт про управління до нефінансової звітності. Відповідно в офіційній обліковій термінології вводитьися в обіг термін «нефінансова звітність».

Віднесення Звіту про управління до фінансової чи нефінансової звітності є дискусійним питанням. З одного боку, цей звіт є складовою річного звіту окремих підприємств, він підлягає оприлюдненню, його інформацією користуються як внутрішні, так і зовнішні користувачі. Отже, він має ознаки фінансової звітності. З іншого боку, в ньому наводиться інформація не тільки у вартісному вимірнику, а й у кількісних, що визначає його як нефінансову звітність. Оскільки у Звіті про управління відповідно до Методичних рекомендацій має відобразитися інформація, яка, як зазначалося, вважається комерційною таємницею, то його з огляду на це можна зарахувати до внутрішньогосподарської (управлінської) звітності. Враховуючи вищезазначене, доходимо висновку, що Звіт про управління більшою мірою має ознаки нефінансової звітності, ніж фінансової. На основі цього можна погодитися із розробниками керівництва зі складання звітності, що Звіт про управління належить до нефінансової звітності.

Балансове узагальнення і звітність є елементами методу бухгалтерського обліку, про що зазначається у більшості підручників і навчальних посібників з теорії бухгалтерського обліку. На нашу думку, ці складові можуть бути лише елементами методу фінансового обліку. Щодо управлінського обліку зауважимо, що елементами його методу може бути балансове узагальнення та внутрішньогосподарська (управлінська) звітність. Хоча може виникнути питання щодо того, якою звітністю вважати баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, яку складають підприємства, що не є юридичними особами, не мають статутного капіталу і працюють на основі положень замість статуту. Це питання виникає тому, що названі форми звітності подають вищестоящій організації, яка їх узагальнює і скеровує у відповідні інстанції. Так, за більшістю ознак ця звітність є фінансовою, але із деякими ознаками внутрішньогосподарської (управлінської).

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки:

1) внутрішньогосподарська звітність – це елемент методу внутрішньогосподарського обліку, що є узагальненою обліковою інформацією у вигляді певних показників господарської діяльності підприємства в її аналітичному розрізі, відображеної в грошовому та інших вимірниках, яку підготовлюють керівники структурних підрозділів і працівники бухгалтерії та подають керівництву і власникам підприємств для ухвалення управлінських рішень;

2) управлінською звітністю слід вважати сукупність внутрішньогосподарської, фінансової, нефінансової, податкової та статистичної звітностей, інформація яких підготовлюється працівниками економічних служб підприємства та використовується їхнім менеджментом і власниками, а також інвесторами, керівниками державних інституцій при ухваленні управлінських рішень;

3) управлінську звітність не слід ототожнювати з інтегрованою, оскільки перша охоплює загалом інформацію, яку містять усі види звітності, що використовуються менеджментом та власниками в процесі управління підприємством. Інтегрована звітність є системою показників, які формуються бухгалтерською службою шляхом отримання їх з інших форм звітності з допомогою проведення певних розрахунків з метою забезпечення апарату управління та власників необхідною інформацією для ухвалення ефективних управлінських рішень.

Література

1. Бондар М. І. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік в управлінні підприємницькою діяльністю. Міжнародний збірник наукових праць. 2018. Вип. 2 (17). С. 16–18.
2. Бутинець Ф. Ф., Малога Т. М., Чижевська Л. В. Бухгалтерський управлінський облік : підруч. [для студ. спец. 7.050.106 «Облік і аудит вищих навчальних закладів»] за ред. проф. Ф. Ф. Бутиця. Житомир, 2004. 564 с.
3. Голос С. Ф. Теорія багатозілового бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 4. С. 3–13.
4. Давидюк Т. В. Роль управлінського обліку в формуванні нефінансової та інтегрованої звітності http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/22544/1/Davydiuk_Rol_upravliniskoho_2016.pdf.
5. Кузнецова С. А. Управлінська бухгалтерська звітність: проблеми створення. Бухгалтерський облік і аудит. 2008. № 11. С. 15–24.
6. Куцик П. О. Сучасне трактування, склад і особливості формування управлінської звітності підприємства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2014. – № 797. С. 248–254.
7. Нападівська Л. В. Управлінський облік : підруч. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 648 с.
8. Позов А. Х. Формування внутрішньогосподарської (управлінської) звітності промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.09 «бухгалтерський облік, аналіз і аудит (за видами економічної діяльності)». Київ, 2003. 22 с.
9. Садовська І. Б. Напрями системного підходу до організації управлінського обліку в сільськогосподарських підприємствах. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/2007_4_2/_zbirnuk_O_FN_4has_2_109.pdf.
10. Шигун М. М., Іваненко В. О. Види звітності підприємств: підходи до їх класифікації. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу. 2008. Вип. 5 (12). С. 432–443.
11. Адамов Г., Адамова М. Внутренняя управленческая отчетность: принципы, виды и методы составления. Финансовая газета. 2007. № 30. С. 21.
12. Бакаев А. С. Толковый бухгалтерский словарь. Москва : Бухгалтерский учет, 2006. 164 с.
13. Безверхня Ю. В. Внутрішня звітність в системі управлінського обліку. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17-1-06.Pdf.
14. Брик Г. Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність аграрних формувань. URL : [Vinau_econ_2014_21\(1\)_18.pdf-Foxit Reader](http://www.vinau.gov.ua/portal/2014_21(1)_18.pdf-Foxit Reader).
15. Гладій І. О. Управлінська звітність підприємства: принципи формування. Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2018. Вип. 23. С. 604–608.
16. Гуренко Т. О., Дерев'яно С. І., Олійник С. О. Формування внутрішньогосподарської звітності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2012. Вип. 169, ч. 2. С. 101–107.
17. Іванченкова Л. В., Ткачук Т. О. Внутрішньогосподарська звітність в системі управління бізнесом. Економіка харчової промисловості. 2016. Т. 8 (вип. 1). С. 73–78.
18. Колос І. В. Звітність як елемент системи управління підприємством. Економіка: держава. 2006. № 8. С. 26–31.

19. Коноваліхіна Т. О. Управлінська звітність в системі обліково-аналітичного забезпечення менеджменту ресторану. Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства : Наук.-практ. конф. (23–24 жовт. 2009 р.). Львів нац. ун-т «Львів. політехніка», 2009. С. 55–56.
20. Король С. Я. Управлінська звітність: сутність і алгоритм формування. Бізнес-Інформ. 2014. № 7. С. 325–327.
21. Палий В. Ф. Управленческий учет издержек и доходов с элементами финансового учета. Москва : ИНФРА-М, 2006. 279 с.
22. Попов А. Н. Управленческая отчетность: критический анализ существующих подходов и определений. Фундаментальные исследования. 2012. С. 753–757.
23. Тлущкевич Н. В. Формування системи внутрішньої управлінської звітності в сільськогосподарських підприємствах. Економіка АПК. 2008. № 9. С. 82–88.
24. Хаймьйонова Н. С. Внутрішня звітність у системі управлінського обліку витрат підприємства. Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2015. Вип. 5. С. 1044–1047.
25. Юдина Л. Н. Управленческая отчетность организации. Экономический анализ: теория и практика. 2007. № 15. С. 18–28.
26. Безверхий К. В. Критичний аналіз недоліків інтегрованої звітності підприємства. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 3. С. 126–139.
27. Костишко Р. О. Інтегрована звітність у забезпеченні корпоративної соціальної відповідальності компаній. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2015. Вип. 1 (45), т. 2. С. 305–310.
28. Лаговская Е. А. Интегрированная модель отчетности: преимущества и недостатки применения. Вестник Брестского государственного технического университета. 2012. № 3. С. 33–36.
29. Druri K. Upravlencheskiy uchet dlya biznes resheniy: [Management Accounting for Business Decisions: Translated from English]. Moscow : YUNITI-DANA, 2003. P. 655.

ОБЛІК І ЗВІТНІСТЬ В КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Нові підходи в системі управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання вимагають значних зрушень в організації інформаційної бази з метою задоволення потреб як зовнішніх, так й внутрішніх користувачів. Важлива роль у цьому відводиться бухгалтерському обліку – основному джерелу інформаційного забезпечення управління.

Корпоративне управління здійснюється в інтересах і на вимогу акціонерів, інвесторів та інших стейкхолдерів. Воно забезпечує ухвалення і виконання рішень з багатьох питань, що стосуються вирішення як поточних, так і стратегічних сторін діяльності корпорацій.

Р. В. Кузіна, аналізуючи тлумачення змісту і завдань корпоративного управління, що даються в літературних джерелах, поділяє ці джерела на дві групи. Одна група науковців розглядає таке управління з позиції поведінки корпорацій та охоплює дії і події в середині корпорації (роботу ради директорів, заохочення і відповідальність менеджерів, залежність між прийнятою політикою щодо персоналу та результатами діяльності компанії, а також роль різних груп акціонерів).

Друга група розглядає корпоративне управління з позиції законів і правил, що регулюють діяльність акціонерних товариств, їх вплив на поведінкові моделі компанії, інвесторів та інші сторони бізнес-процесу [1, с. 12]. Законодавчі і нормативні акти – це лише правила, за якими має здійснюватися управління корпораціями. Корпоративне управління ж має реалізувати ці правила з метою підвищення ефективності, покращення фінансових позицій, налагоджування взаємовідносин між акціонерами та іншими учасниками.

М. П. Войнаренко, С. З. Мошенський та Н. А. Пономарьова в основу корпоративного управління ставлять цінні папери, надаючи їх функції особливого товару, а також регулятора правових відносин між акціонерами та боргових зобов'язань щодо емітента і власників придбаних цінних паперів [2, с. 7–8]. Таким чином дії конкретних учасників управлінської системи підміняються інструментами, якими є цінні папери, що використовуються для регулювання взаємовідносин між акціонерами корпорацій.

Учасниками корпоративного управління стають насамперед члени правління акціонерних товариств, ради директорів корпорацій, виконавчих структур, менеджери вищого, середнього та нижчого рівнів. Вони використовують інфор-

© Крупка Я. Д., Назарова І. Я., 2019.

Крупка Ярослав Дмитрович, докт. екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

Назарова Ірина Ярославівна, канд. екон. наук., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

мацію управлінського обліку і звітності для поточного керівництва ввірених їм корпоративних утворень та можуть впливати на формування показників статистичної та фінансової звітності корпорацій, оскільки беруть участь у її підготовці. Від якості інформації такої звітності залежить вирішення багатьох стратегічних питань, що належить до компетенції інвесторів, акціонерів.

На жаль, якість такої звітної інформації ще не повністю відповідає їхнім потребам. Часто вона не відповідає реальній, ринковій оцінці майна суб'єктів господарювання, не враховує інтереси усіх учасників корпоративної групи. За визначенням фахівців, рівень задоволеності інвесторів інформацією, що надається у складі корпоративної звітності компаніями, з точки зору її корисності для прийняття інвестиційних рішень на сьогодні є недостатнім і становить приблизно 50% [3, с. 9]. Основну причину у цій ситуації слід шукати у неоднорідності інформаційних запитів різних користувачів, їх зацікавленості у максимізації чи мінімізації тих чи інших показників діяльності (рис. 1).

На схемі подаються лише такі напрями оцінювання діяльності підприємства, як його прибутковість та фінансова стійкість. Вони розглядаються з позиції максимізації (max) чи мінімізації (min). Щодо прибутковості та фінансової стабільності, як видно, існує певна неоднорідність інтересів різних груп користувачів. Зокрема, власники, інвестори зацікавлені в збільшенні прибутків і покращенні фінансового стану корпорації, а менеджери і працівники, намагаючись одержати якнайвищу зарплатню та інші соціальні блага, спонукають до погіршення цих показників.

Те саме стосується й держави. Збільшення податкового навантаження на суб'єкт господарювання призводить до погіршення цих критеріїв оцінювання. Протилежні інтереси виникають у партнерів компанії. Кредитори хочуть мати справу з сильними у фінансовому плані покупцями, замовниками. Дебітори ж, навпаки, намагаючись відтермінувати платежі за одержану продукцію, послуги, погіршують платоспроможність партнерів.

Неоднорідність бажань різних користувачів спричиняє певний конфлікт інтересів між ними. Задовольнити усі інформаційні потреби кожного з них складно і безперспективно. У такому разі треба враховувати, який вплив має кожна група користувачів на забезпечення повноти, об'єктивності та своєчасності обліково-звітної інформації (рис. 2).

Найбільший вплив на показники звітності має управлінський апарат корпорацій (облікові працівники, менеджери). Саме вони є виконавцями та укладачами звітності і намагаються вигідно для себе представити бізнес. Вони ставлять за мету задовольнити не лише загальні, визначені власниками чи інвесторами інтереси, а й прагнуть отримати вигоду для себе.

До іншої групи користувачів інформації, яких можна назвати регуляторами і контролерами, належать органи державної влади, служби контролю, професійні організації, аудитори. Особливим користувачем звітної інформації корпорацій-емітентів цінних паперів слід вважати Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, основною функцією якої вважається захист прав акціонерів.

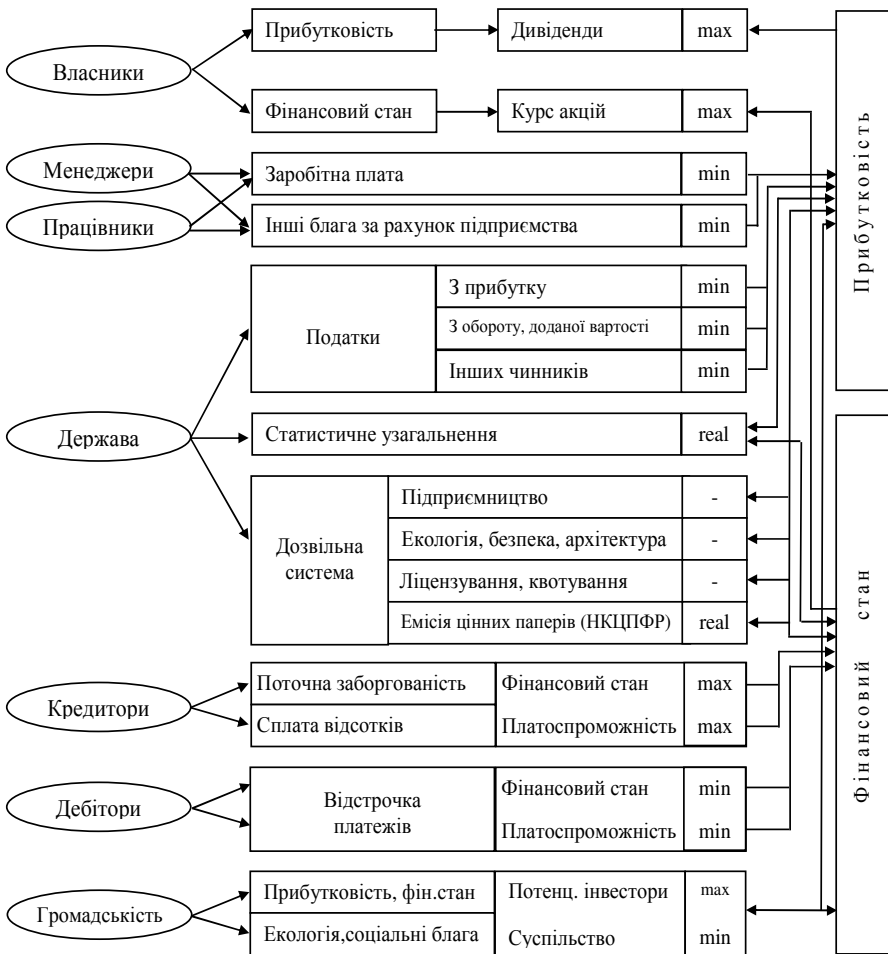

Рис. 1. Користувачі обліково-звітної інформації та їхні інформаційні потреби

Примітка: складено на основі [4, ст. 133]

Характерним є те, що, хоч вони й визначають методологічні та організаційні концепції, положення, принципи ведення обліку та складання звітності, оподаткування підприємницької діяльності, але прямого доступу до формування інформації не мають. Пересвідчитись в об'єктивності облікових і звітних даних вони можуть лише шляхом проведення перевірок, ревізій, аудиту. За результатами таких перевірок, а також за несвочасної і неповної подачі звітної інформації такі користувачі мають право накладати на корпоративні об'єднання суттєві економічні санкції, що й служить «важливим стимулятором» у регулярному та повному поданні звітності і відображенні у ній реальних подій відповідно до встановлених норм.

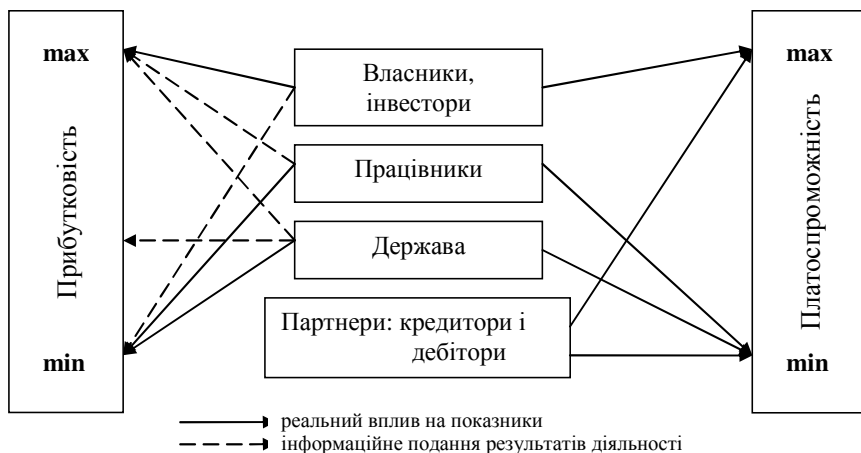

Рис. 2. Вплив користувачів інформації на результати діяльності підприємства

Ще однією групою користувачів можна вважати партнерів суб'єкта звітування, до яких належить широка громадськість, яка використовує оприлюднену звітну інформацію корпоративних об'єднань з метою оцінювання інвестиційної привабливості емітента. Вони сприймають звітність такою, якою вона є. Перевірити її достовірність, зокрема впливати на результати діяльності суб'єкта, що формує звітну інформацію, вони не мають можливості.

Крім цього, широка громадськість цікавиться питаннями екологічного та соціально-економічного характеру. Згідно з новими вимогами до сучасної звітності, встановленими останніми змінами до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», необхідно враховувати суспільні інтереси громадськості насамперед щодо екологічної безпеки, виконання соціальних зобов'язань перед суспільством.

Звітна інформація необхідна не лише для прямих користувачів-стейкхолдерів, а також для формування інформаційної бази в системі макроекономічного управління та регулювання.

Проте найголовнішими серед користувачів обліково-звітної інформації, що виявляють найбільший інтерес до об'єднань і корпорацій щодо ефективності його роботи, слід вважати власників та реальних інвесторів. Традиційно так склалося, що найважливішою для них є інформація щодо прибутковості та фінансової стійкості підприємств і корпорацій. Показники прибутковості дають їм можливість оцінювати результати від здійснених вкладень, що виражаються величиною прибутку, чи дивідендів на акцію. Інформація щодо фінансової стійкості власникам, інвесторам необхідна для одержання впевненості у подальшій діяльності створеного ними суб'єкта, про умови стабільного функціонування чи причини схильності до банкрутства, наявності інших системних та несистемних ризиків.

Водночас зазначені напрями інформаційного забезпечення уже не можуть повною мірою задовольняти запити основних користувачів: інвесторів, власни-

ків. До того ж йдеться навіть не про покращення якісних параметрів діючої звітності, а про фундаментальний перегляд концептуальних засад формування фінансової та управлінської звітності підприємств і корпорацій. П. О. Куцик, оцінюючи критичні зауваження багатьох науковців і практиків щодо звітності, наводить кілька підходів до зміни принципів її формування:

- ширше відображення у звітності ринкових показників створюваної вартості;
- відображення в балансі у формі нематеріальних активів потенціалу створення вартості у майбутньому;
- зосередження основної уваги на показниках чистого грошового потоку, а не прибутку;
- зміни принципів представлення у фінансовій звітності витрат з метою відображення реальної логіки створення вартості [5, с. 44].

Не заперечуючи необхідності відображення в обліку наближеної до реальності вартості підприємств нематеріальної частини капіталу, переорієнтації обліку на грошові потоки, слід зауважити про немаловажну роль корпоративного управління у залученні зовнішніх інвестицій. З огляду на це облік і звітність корпорацій має найбільш повно відображати інвестиційну складову, перспективи розвитку та впровадження інноваційних проєктів і програм, ширше представляти інформацію про котирування цінних паперів на ринку та дивіденду політику.

До завдань корпоративного управління входить також здійснення організаційно-правового оформлення суб'єкта, встановлення оптимальних організаційних та управлінських структур, реалізація прав власності, побудова відповідних внутрішньофірмових та зовнішніх відносин відповідно до визначених цілей. Враховуючи стратегічну основу цих завдань, більшість з них вирішуються на найвищому рівні – зборах учасників, акціонерів корпорацій.

Загалом корпоративне управління має будуватися відповідно до інтересів акціонерів, інвесторів. З огляду на це в обліку і звітності пріоритети мають надаватися інформаційним потребам з метою забезпечення діяльності корпорацій в інтересах їх власників.

Л. М. Пилипенко зазначає, що корпоративна звітність має базуватися на схваленій суспільством моделі суспільно-економічних відносин та концептуальних основах обліку і звітності – концепціях збереження капіталу, сталого розвитку та інших [6, с. 44]. Це означає, що крім інтересів власників корпорацій така звітність, у т. ч. й облік, мають враховувати питання, які цікавлять суспільство. Так, для широкого загалу найважливішими є можливості та перспективи вкладення коштів (як потенційних інвесторів), роль корпорації у вирішенні нагальних соціальних проблем, вплив діяльності компанії на екологічну ситуацію в регіоні, країні, у світовому масштабі загалом.

А. В. Озеран, дискутуючи щодо форми і показників нового Звіту про управління, який є обов'язковим для складання суб'єктами, що становлять суспільний інтерес, пропонує більше представляти у ньому різні напрями нефінансової інформації. Зокрема, рекомендується розширити показники щодо опису бізнесу, впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на нього, конкуренцію на ринку і систе-

му ціноутворення, регуляторну політику та вплив макроекономічних показників на доходи компанії. Пропонується ширше представляти у цьому звіті стратегію розвитку підприємства, основні цілі для досягнення поставленої мети. Окремим напрямом є опис основних ресурсів, ризиків та взаємовідносин з контрагентами і в середині корпорації. Серед фінансової складової такої управлінської звітності особливе місце відводиться оцінюванню капітальних та поточних витрат інноваційного характеру, фінансовим інструментам, робочому капіталу, величині грошових потоків, ухваленій дивідендній політиці та іншим [7, с. 21–22].

М. В. Корягін і П. О. Куцик наголошують на необхідності зниження ретроспективності облікової інформації. Вони заявляють про потребу в перебудові звітності у напрямі збільшення її прогнозності [8, с. 166]. Прогнозна фінансова звітність має служити для аналізу факторів, що впливають на фінансові результати діяльності компанії, з метою прогнозування майбутніх подій на основі використання інформації про минулі та поточні показники діяльності.

В контексті прогнозного спрямування облікової та звітної інформації професор З. В. Гуцайлюк звертає увагу на виникнення нового виду обліку – прогнозного бухгалтерського обліку, що служить для забезпечення потреб корпоративного управління інформацією стратегічного характеру [9, с. 14].

Багато науковців покращення якості та інформативності вітчизняної фінансової звітності вбачають у більш повному застосуванні норм і правил, визначених Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ). Так, між національними П(С)БО та МСФЗ – певні розбіжності. Озеран А. В. виокремлює три групи таких розбіжностей:

- концептуальні, що пов'язані принципами визнання, професійного судження, різною цільовою спрямованістю фінансової звітності;
- декларативні – недотриманням у практичній діяльності норм як П(С)БО, так і МСФЗ;
- нормативні – невідповідність норм П(С)БО певним положенням МСФЗ [10, с. 204].

С. Ф. Голов, В. М. Костюченко переконують щодо необхідності застосування інтегрованого підходу у формуванні консолідованої корпоративної звітності [11, с. 34–47]. Консолідована фінансова звітність – це фінансова звітність підприємства, яке здійснює контроль, та підприємств, які ним контролюються, як єдиної економічної одиниці [12, с. 105].

На наш погляд, саме така об'єднана звітність корпоративізованих інституцій на сьогодні повинна містити найбільше ознак інтегрованості. Така звітність, окрім узагальнених показників фінансово-господарської діяльності, об'єднаних в одну групу суб'єктів, мала би розкривати інформацію про стосунки між власниками, відносини між самостійними членами групи з узагальненням консолідованих даних загалом щодо корпорації, виокремленням неконтрольованої частки, якщо така є. Особливою для консолідації є інформація щодо оцінювання майна в процесі придбання чи об'єднання з виникненням гудвілу від перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості ідентифікованих активів і зобов'язань, а також показники щодо розподілу чистого прибутку та су-

купного доходу між членами групи з використанням методу участі в капіталі, розподілу та відображення у звітності майна і зобов'язань між власниками материнської компанії та неконтрольованої частки.

Враховуючи великий інтерес до інтегрованої звітної інформації різних користувачів, зокрема реальних і потенційних інвесторів, інтегрована корпоративна звітність, на відміну від корпоративної фінансової, має містити значні обсяги нефінансової інформації насамперед щодо:

- стратегії та перспектив розвитку корпоративного об'єднання та його окремих структурних підрозділів – учасників консолідованої групи;
- можливих фінансових та нефінансових, системних та несистемних ризиків з визначенням напрямів їх мінімізації;
- питань організаційного, соціального, екологічного та іншого необлікового характеру корпоративних об'єднань та їх відокремлених господарських одиниць.

Однак є певні проблеми складання інтегрованої звітності, пов'язані з багатьма чинниками. Серед них варто виокремити такі: складність забезпечення принципу суттєвості інформації; необхідність дотримання паритету між розкриттям важливої, але не надмірної інформації; складність забезпечення вимог різних груп користувачів, інтереси яких часто є взаємно протилежними.

З огляду на це варто звернутися до розробленої Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку Концептуальної основи фінансової звітності, що передбачає дотримання правил, вимог та якісних характеристик, серед яких найбільш важливими і такими, що можуть бути застосовані й під час формування інтегрованої звітності, є: повнота і доречність, суттєвість та правдиве подання, нейтральність і превалювання сутності над формою з дотриманням вартісного обмеження «вигода вище витрат» [13, с. 204]. Подібні вимоги є основою формування фінансової звітності у вітчизняному законодавстві. Їх запровадження для складання правил формування інтегрованої корпоративної звітності може дати позитивні результати в плані більш повного задоволення інформаційних потреб різних користувачів.

Наступним кроком у напрямі поширення інтегрованого звітування в Україні може бути законодавче затвердження для підприємств і корпорацій нового Звіту про управління, що має усі ознаки інтегрованої звітності. У цьому Звіті рекомендовано розкривати фінансову та нефінансову інформацію, характеризувати стан і перспективи розвитку підприємства та оцінювати основні ризики його діяльності (структуру та опис діяльності суб'єкта, результати діяльності, ліквідність та зобов'язання, екологічні та соціальні аспекти діяльності, кадрову політику та найбільш характерні ризики, дослідження та інновації, фінансові інвестиції та перспективи розвитку, обрану схему корпоративного управління). Слід також вказати на важливість уведення з 2019 р. нового Звіту про корпоративне управління. Обидва зазначені звіти складаються та оприлюднюються інформацію разом з фінансовою звітністю великими і середніми підприємствами, емітентами цінних паперів та можуть слугувати важливою інформаційною базою для багатьох груп користувачів, але насамперед для власників, реальних та потенційних інвесторів.

Література

1. Кузіна Р. В. Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку : монографія. Херсон : Грінв, 2015. 416 с.
2. Войнаренко М. П., Мошенський С. З., Пономарьова Н. А. Корпоративні цінні папери: обліково-фінансовий аспект : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2006. 260 с.
3. Лоханова Н. О. Корпоративна звітність в Україні і світі в контексті євроінтеграції – вимоги інвесторів, проблеми, перспективи. *Економіка та держава. Серія: Економічні науки*. 2014. № 10. С. 6–10.
4. Крупка Я. Д. Користувачі облікової інформації та проблеми задоволення їх інформаційних потреб. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. Житомир, 2010. № 3(53). С.132–134.
5. Куцик П. О. Концепція уніфікованої системи обліку і звітності в корпоративному управлінні : монографія. Львів : Вид. ЛТЕУ, 2017. 408 с.
6. Пилипенко Л. М. Розвиток концепцій побудови системи публічної звітності в умовах пост-індустріальної економіки : монографія. Львів : Вид. Львівської політехніки, 2016. 336 с.
7. Озеран А. В. Звіт керівництва та інша нефінансова інформація: структура і зміст. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. № 4. С. 15–28.
8. Корягін М. В., Куцик П. О. Проблеми і перспективи розвитку бухгалтерської звітності : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2016. 276 с.
9. Гуцайлюк З. В. Прогнозний (стратегічний) облік і сучасні проблеми розвитку теорії бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 2. С. 11–19.
10. Озеран А. В. Теорія та методологія формування фінансової звітності підприємств : монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 471 с.
11. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кузіна Р. В. Інтегроване звітування: концепція, методологія та організація : монографія. Херсон : Видав.дім «Гельветика», 2018. 252 с.
12. Крупка Я. Д., Назарова І. Я. Про консолідацію капіталів у звітності підприємства. *Збірник матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства»*. Львів : НУЛП, 2019. С. 105–106.
13. Крупка Я. Д., Музика М. М. Про якісні характеристики фінансової звітності. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Тернопіль : ТНЕУ. Вип. 3(85), 2017. С. 97–106.

МІЖНАРОДНИЙ ОБЛІК: ДЕФІНІЦІЯ ТА СУТНІСТЬ

Відмінності в принципах, підходах, практичних аспектах, правилах ведення бухгалтерського обліку в різних країнах світу становлять суттєву проблему для міжнародних компаній, інвесторів, кредиторів, урядів, різноманітних користувачів, які зацікавлені у здійсненні транскордонних операцій та/або порівнянні фінансових звітів та результатів діяльності компаній. Хоча нинішні зусилля глобальних професійних організацій щодо гармонізації міжнародних стандартів є суттєвими, вони навряд чи повністю ліквідують транскордонне різноманіття бухгалтерського обліку.

Як зазначає Е. Столові (Н. Stolowy), протягом останніх двадцяти п'яти років міжнародний облік як явище суттєво поширився, і це особливо відображається в широкому спектрі наукової літератури, опублікованої на цю тему [1]. Виникає запитання: чому дослідники та науковці так зацікавлені у міжнародному обліку?

Ф. Чої та Г. Мюллер (Choi Frederick D. S., Mueller Gerhard G.) зазначають, що світова економіка формується під впливом глобальної конкуренції, а рішення щодо господарських операцій, фінансування та інвестицій змінюються в результаті міжнародної діяльності. Оскільки більшість таких рішень базуються на даних бухгалтерського обліку, знання глобальних аспектів обліку та звітності є вирішальними для досягнення належного сприйняття та розуміння міжнародних ділових комунікацій [2].

Перший підручник з міжнародного обліку «International Accounting», автором якого був Герхард Г. Мюллер (Gerhard G. Mueller), було видано у 1967 р. Досліджуючи біографію Мюллера, Дейл Л. Флешер називає його батьком міжнародного обліку і наводить переконливі докази того, що саме Мюллер та його публікації того часу здійснили серйозний вплив як на вивчення, так і на практику міжнародного обліку, саме він був першим професором, який у 1964 р. запропонував навчання в аспірантурі, присвячене винятково міжнародному обліку.

Г. Мюллер сприяв розвитку міжнародного обліку у двох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, він досліджував вплив міжнародних відмінностей, підкреслюючи їх важливість як для облікової професії, так і для корпорацій, які беруть участь у міжнародній торгівлі. По-друге, науковець доводив необхідність вивчення у навчальних програмах університетів міжнародних особливостей бухгалтерського обліку [3].

Незважаючи на об'єктивний розвиток та наявність широкого спектра досліджень і публікацій, існує парадокс, який полягає в тому, що до сьогодні немає відповідного тлумачення та єдиної дефініції міжнародного обліку. Крім того, наразі існує декілька підходів щодо змісту цього поняття та його сутності.

© Мельник Н. Г., 2019.

Мельник Наталя Геннадіївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

Е. Столові на основі аналізу назв та змісту підручників з міжнародного обліку з різних країн світу сформулював декілька можливих пояснень щодо відсутності дефініції. На його думку, найбільш вірогідною причиною є те, що окремі автори вважають, що міжнародного обліку немає, а насправді є фінансовий чи управлінський облік з врахуванням особливостей міжнародної діяльності та іншими аспектами, зумовленими інтернаціоналізацією економіки [1].

Наприклад, саме такого підходу притримуються Ф. Чої та Г. Міік (Choi, Frederick D. S., Meek Gary K.), які, хоча є авторами підручника «Міжнародний облік» [4], вважають, що єдиною відмінністю міжнародного обліку є те, що суб'єкт господарювання, який формує звітність, є або багатонаціональною компанією (БНК) з операціями та транзакціями, які перетинають національні кордони, або компанією, яка зобов'язана звітувати перед користувачами, які знаходяться в іншій країні. Отож, міжнародний облік, на їхню думку, не відрізняється від традиційного обліку в аспектах вимірювання, розкриття інформації, ідентифікації, категоризації та кількісного оцінювання економічної діяльності або транзакцій, а також аналізу та аудиту. Розуміння міжнародних аспектів вимірювання облікових процесів є важливим лише для тих, хто займається імпортом чи експортом, а також тих, хто прагне управляти бізнесом чи здійснює (отримує) іноземні інвестиції. Водночас Ф. Чої та Г. Міік зазначають, що навіть компанія, що працює оскільки в межах однієї країни, не може бути відірвана від міжнародних аспектів бухгалтерського обліку, оскільки залежність від міжнародних постачальників з метою мінімізації виробничих витрат та утримання конкурентоспроможності є загальною рисою сучасного бізнесу. Фінансову звітність та інші аспекти розкриття інформації неможливо зрозуміти без вивчення, дослідження та розуміння основних принципів бухгалтерського обліку та бізнес-культури в глобальних масштабах [4].

Автори підручників, які не вважають міжнародний облік самостійним видом обліку, використовують такі назви, як: «Міжнародні виміри бухгалтерського обліку», «Міжнародні аспекти обліку», «Міжнародна практика бухгалтерського обліку та аудиту», «Міжнародна фінансова звітність», «Міжнародний фінансовий облік» тощо. Окремі дослідження у сфері міжнародного обліку зводяться до вивчення, тлумачення, аналізу Міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності, їх практичного застосування в різних країнах, концептуальної основи, стандартизації обліку та фінансової звітності, проблематики гармонізації чи конвергенції тощо.

Проте останнім часом науковці та дослідники все частіше застосовують саме термін «міжнародний облік».

Тасос С. (Stylianou Tasos) характеризує міжнародний облік як науку, яка вивчає причини відмінностей між системами бухгалтерського обліку, а також функції, пов'язані з міжнародною системою фінансової звітності. Також він зауважує, що важливість міжнародного обліку визначається його розвитком, оскільки сучасний бухгалтерський облік є результатом об'єднаних зусиль багатьох країн [4]. Наприклад, сучасна система подвійного запису зародилася в Італії, звідти вона поширилася в інші європейські країни. У XVIII ст. Британія відіграла важ-

ливу роль у розповсюдженні практики бухгалтерського обліку та аудиту не лише в США, а й в інших країнах. Голландська модель бухгалтерського обліку експортувалася в інші країни, наприклад в Індонезію. Французька система бухгалтерського обліку стала національною у Полінезії та на територіях в Африці, які знаходилися під управлінням Франції. Система обліку та звітності Німеччини суттєво вплинула на бухгалтерський облік в Японії, Швеції та царській Росії. Вже на початку XX ст. США виступили як наддержавна не лише у сфері політичних подій, а й у розробці теорії та практики бухгалтерського обліку. США домінують у наукових розробках, публікації та поширенні фахової літератури, а такі професійні інститути, як Американська асоціація бухгалтерського обліку (American Accounting Association, AAA) та Американський інститут сертифікованих бухгалтерів (American Institute of Certified Public Accountants, AICPA), відіграють важливу роль у розробці міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності та у поширенні досліджень і передових практичних аспектів бухгалтерського обліку як в США, так й в інших країнах.

Проведене нами в попередніх публікаціях дослідження [6; 7; 8] дало змогу визначити три основні етапи розвитку міжнародного обліку:

- перший: з кінця XIX – початку XX ст. до середини XX ст. Цей етап характерний зародженням міжнародного обліку і появою в окремих країнах законодавчих актів, які регулюють облік, створенням професійних бухгалтерських організацій, переосмисленням ролі обліку в системі управління, проведенням перших міжнародних професійних заходів та початком спроб стандартизації обліку;
- другий: від середини до кінця XX ст. Протягом цього періоду міжнародний облік набуває сформованого вигляду; з'являються перші міжнародні стандарти обліку та розпочинається процес гармонізації систем обліку різних країн; створюються дві міжнародні професійні організації, а саме: Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та Міжнародна федерація бухгалтерів, – діяльність яких поступово визнають і підтримують різноманітні інтернаціональні та міжурядові організації;
- третій: кінець XX ст. – до теперішнього часу. На сучасному етапі зусилля з гармонізації обліку еволюціонували в ширше поняття – міжнародну конвергенцію; відбувається офіційне прийняття міжнародних стандартів фінансової звітності в різних країнах; розширюється сфера використання МСФЗ у світі; міжнародний облік набуває рис глобальної системи.

Етапи розвитку міжнародного обліку, які узагальнено нами на основі дослідження його генезису, дають змогу зробити висновок про те, що бухгалтерський облік за своєю сутністю має ознаки міжнародної системи. Як стверджує Р. Паркер (Parker R. Henry), «Сучасний облік – це не винахід однієї країни, він завжди був міжнародним за своїми масштабами» [9].

Зауважимо, що в дослідженнях науковців визначаються різні фактори, які в результаті історичного розвитку бухгалтерського обліку сформували ті особливості, які на сьогодні визначають специфіку різних національних систем обліку, а саме: культурні цінності, правові системи, політичний та економічний розвиток,

типи ринку капіталів, переважаюча форма власності, джерела фінансування бізнесу, податкове законодавство, домінуючі типи суб'єктів господарювання, рівень інфляції, політичні та економічні зв'язки з іншими країнами, статус професії бухгалтера, існування концептуальної основи, якість бухгалтерської освіти та інші. На сьогодні важлива проблема полягає в тому, щоб адаптувати ті методи, способи, прийоми, практичний досвід, які добре виконували свої завдання та функції в минулому, до нових глобальних імперативів прозорості й надійності бухгалтерського обліку, щоб забезпечити ефективний рух грошових потоків, активів та капіталу на світових ринках.

Для цього потрібно визнати, що хоча традиційно сформований облік у країнах еволюціонує та змінюється під впливом глобалізаційних процесів, проте ці зміни переважно не дають можливості ліквідувати відмінності в різних національних системах обліку та звітності.

Зауважимо, що найбільша перевага гармонізації обліку – порівнянність міжнародної фінансової інформації, яка дасть змогу усунути поточні неузгодженості щодо надійності фінансової звітності та зменшити інформаційні перешкоди для потоку міжнародних інвестицій. Гармонізація дозволить заощадити час та гроші, які на сьогодні витрачаються компаніями на консолідацію різної фінансової інформації, у тих випадках, коли згідно з різними національними законами чи вимогами потрібно формувати більше ніж одну фінансову звітність. Це також пришвидшить тенденцію до підвищення рівня вимог та стандартів бухгалтерського обліку в усьому світі з врахуванням найпрогресивнішого світового досвіду та з узгодженням з національними економічними, правовими та соціальними умовами.

К. Ноубс, Р. Б. Паркер і Р. Г. Паркер (Nobes, Ch., Parker, Robert B.; Parker, R. Henry) вважають, що бухгалтерський облік – це технологія, яка використовується у будь-яких змінюваних політичних, економічних та соціальних ситуаціях. Він завжди був як міжнародним, так і національним, але протягом останньої чверті ХХ ст., глобалізація правил та практики бухгалтерського обліку стала настільки важливою, що вузьконаціональні погляди на бухгалтерський облік та фінансову звітність вже не є актуальними. Особливе контекстне значення мають [10]:

- політичні питання, зокрема вплив США та розширення Європейського Союзу;
- економічна глобалізація, у т. ч. лібералізація та різке зростання міжнародної торгівлі й прямих іноземних інвестицій;
- виникнення світових фінансових ринків;
- структура власного капіталу компаній, у т. ч. вплив приватизації;
- зміни в міжнародній валютній системі;
- збільшення кількості та впливу транснаціональних підприємств.

Ці політичні, економічні, фінансові та інвестиційні експансії взаємопов'язані, всі вони вплинули на фінансову звітність та трансфер облікових технологій з однієї країни в іншу. В результаті ми маємо глобалізацію бухгалтерського обліку, оскільки методики, інституції та концепції обліку були імпортовані та експортовані по всьому світу [10].

З огляду на глобальні потреби, вимоги міжнародної гармонізації бухгалтерського обліку вважаємо, що є вагомі аргументи для вивчення міжнародного обліку та формулювання його суті.

Термінологічний словник з бухгалтерського обліку дає таке визначення: «Міжнародний облік – це міжнародні аспекти бухгалтерського обліку, які включають такі питання, як принципи бухгалтерського обліку та порядок формування звітності в різних країнах та їх класифікація; закономірності розвитку бухгалтерського обліку; міжнародна та регіональна гармонізація, перерахунок іноземної валюти; валютний ризик; міжнародні аспекти консолідованого обліку та облік інфляції; облік у країнах, що розвиваються; облік в комуністичних країнах; оцінка діяльності іноземних дочірніх підприємств» [11].

Ф. Чої та Г. Мюллер (Choi F. and Mueller G.), розглянувши кілька альтернативних варіантів, пропонують таке визначення: міжнародний облік розширює загальноприйнятий, традиційний облік, орієнтований на національні потреби у таких аспектах [2]:

- міжнародний порівняльний аналіз;
- питання облікової оцінки та звітності, які притаманні лише для транснаціональних бізнес-операцій та ділової активності міжнародної компанії;
- облікові потреби міжнародних фінансових ринків;
- гармонізація відмінностей у бухгалтерському обліку та фінансової звітності за допомогою політичної, організаційної, професійної та нормотворчої діяльності.

С. Лоуренс (Lawrence S.) зазначає, що це дуже деталізоване, широке визначення, яке охоплює більшу частину змісту міжнародного обліку. На його думку, простіша, коротша дефініція може бути сконцентрована на двох словах «міжнародний» та «облік». Перша складова терміна може бути визначена, як «відносини або залучення двох або більше націй чи національностей», а друга – «процес реєстрації, аналізу та звітності фінансової інформації з метою максимізації цінності отриманої інформації». Таким чином, міжнародний облік – це буквально «процес узагальнення та надання корисної фінансової інформації, отриманої на міжнаціональному рівні» [12].

К. Робертс, П. Вітман і П. Гордон (Roberts C., Weetman P., Gordon P.) використовують поняття «багатонаціональний облік», де «багатонаціональний» відображає широке географічне поширення груп компаній у багатьох країнах світу. Застосування МСФЗ принесе більшу гармонізацію бухгалтерських практик у багатонаціональні групи у сферах об'єднання бізнесу, звітності за сегментами та перерахунку іноземної валюти [13].

Т. Доупнік і Г. Перера (Doupnik T., Perera H.) зазначають, що міжнародний облік, який поєднує як управлінський, так і фінансовий облік, – це облік міжнародних операцій, операцій міжнародних компаній, а також порівняння принципів і практик бухгалтерського обліку, прийнятих у зарубіжних країнах та визначених процедур, якими вони керуються. Міжнародний облік – це налагоджена окрема галузь бухгалтерського обліку, яка має два основні аспекти [14]:

- порівняльний – вивчення як і чому принципи бухгалтерського обліку відрізняються від країни до країни;
- прагматичний – облік операційних потреб та проблем, з якими стикаються підприємці та компанії у міжнародному бізнесі.

Т. Еванс, М. Тейлор та О. Хольцман (Evans Th., Taylor M., Holzmann O.) також вважають, що міжнародний облік потрібно розглядати у двох основних аспектах: порівняльний, який орієнтований на фінансовий облік, та прагматичний – який, як правило, розглядає управлінський аспект. Автори дослідження вважають, що складові, які вивчає міжнародний облік, можна поділити на дві категорії [15]:

- фінансовий облік: перерахунок, консолідація, звітність за сегментами, облік інфляції, розкриття інформації про міжнародні операції, аудит, оподаткування, порівняльний облік;
- управлінський облік: управління валютними ризиками, аналіз іноземних інвестицій, інформаційні системи обліку, трансфертне ціноутворення, бюджетування, оцінка ефективності, контроль, операційний аудит.

Вважаємо таку категоризацію дещо дискусійною, оскільки багато облікових аспектів, наприклад хеджування валютних ризиків або інфляція, розглядаються як у фінансовому, так й в управлінському обліку, тоді як аудит, оподаткування, аналіз взагалі є окремими складовими міжнародного бізнесу.

Л. Радебауг та С. Грей (Radebaugh Lee H., Gray Sidney J.) у своїх дослідженнях зазначають, що міжнародний облік охоплює дві основні сфери: описовий / порівняльний облік та облік діяльності міжнародних компаній / багатонаціональних підприємств. Другий напрямок переважно охоплює проблеми, з якими стикаються багатонаціональні корпорації, а саме: проблеми консолідації та формування фінансової звітності, перерахунок фінансової звітності в іноземній валюті, інформаційні системи в міжнародній діяльності, бюджетування та оцінювання ефективності міжнародних компаній, аудит та оподаткування на міждержавному рівні [16].

Дослідження, яке охоплює міжнародний облік, на думку С. Лоуренса (Lawrence S.), має поєднувати [12]:

- врахування принципів і практики бухгалтерського обліку декількох країн, на противагу акценту на традиційний облік на основі національних особливостей однієї країни;
- порівняння облікових принципів та практик різних країн;
- оцінювання технічних бухгалтерських проблем, які стосуються всіх країн світу загалом;
- особлива увага до проблем як облікових, так і звітних, які виникають через розбіжності між окремими країнами, наприклад існування різних національних валют.

П. Волтон та інші автори підручника з міжнародного обліку (Walton P., Haller, A., Raffournier) порівнюють облік з іноземними мовами, яких є безліч у світі, та кожна з яких має свою специфіку, враховує особливості певної країни, адаптується під локальні потреби. Вони окреслили шість основних аспектів, які охоплює міжнародний облік [17]:

- аналіз різних облікових практик або вивчення досвіду різних країн;
- дослідження відмінностей або порівняльні дослідження;
- аналіз причин відмінностей;
- класифікація різних облікових практик;
- оцінювання гармонізації бухгалтерського обліку;
- дослідження впливу міжнародних відмінностей бухгалтерського обліку.

Найкраще, на наш погляд, визначення та пояснення міжнародного обліку дають Т. Доупнік і Г. Перера (Doupnik T., Perera H.). Вони, як і С. Лоуренс, вважають, що дефініція «міжнародний облік» повинна формуватися з розуміння суті двох частин: традиційного обліку та його міжнародного аспекту. Згідно з їхнім підходом, бухгалтерський облік у міжнародному контексті містить функціональні ділянки фінансового обліку, управлінський облік, аудит, оподаткування та інформаційні системи бухгалтерського обліку. «Міжнародний» у цьому випадку можна означити на трьох різних рівнях [14]:

- перший рівень – це наднаціональний облік, який охоплює стандарти, директиви та правила обліку, аудиту й оподаткування, які видані наднаціональними організаціями, до яких належать ООН, Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку, Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, Міжнародна федерація бухгалтерів тощо;
- на другому рівні тобто на рівні компаній, міжнародний облік можна розглядати з точки зору стандартів, вказівок та практичних рекомендацій, яких дотримується компанія, та які пов'язані з міжнародною діловою активністю та іноземними інвестиціями. До них також належать вимоги щодо обліку операцій та оцінювання активів, капіталу і зобов'язань в іноземній валюті, методи оцінювання зовнішньоекономічних операцій;
- третій, найширший рівень, на якому міжнародний облік можна розглядати як вивчення стандартів, директив та правил обліку, аудиту й оподаткування, які існують у межах певної країни, а також порівняння цих вимог у різних країнах. Прикладами порівняння між країнами можуть бути: правила, пов'язані з фінансовою звітністю щодо необоротних активів, оцінювання майна та обладнання; доходи та ставки податку; національні вимоги щодо професії бухгалтера тощо.

На сьогодні в наукових дослідженнях є чотири різні підходи до визначення міжнародного обліку:

- світовий облік: відповідно до цього підходу, міжнародний облік – це універсальна система бухгалтерського обліку, яка легко адаптується у всіх країнах світу;
- порівняльний або зіставний міжнародний облік: за цим підходом міжнародний облік поєднує всі різновиди принципів та методи бухгалтерського обліку у всіх країнах світу;
- операційний міжнародний облік: цей підхід охоплює конкретну технічну проблему, з якою стикаються вітчизняні компанії та багатонаціональні

корпорації в міжнародному бізнесі. Це типові операційні проблеми, такі як перерахунок іноземної валюти, консолідація, сегментування, бюджетування, трансфертне ціноутворення, управління валютними ризиками тощо.

- політизований міжнародний облік: цей підхід викликаний залученням глобальних політичних інституцій, таких як ООН, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд які зацікавлені в узгодженні відмінностей у міжнародному обліку [5].

Підсумовуючи проведені дослідження зауважимо, що облік має відповідати мінливим інформаційним потребам суспільства та відображати культурні, економічні, правові, соціальні та політичні умови, в яких суспільство функціонує. Історія бухгалтерського обліку в сучасному його розумінні – це також міжнародна історія. Хронологічні етапи розвитку обліку переконливо демонструють, що облік як практична діяльність був надзвичайно успішним у своїй здатності переходити з одного національного середовища на інше, що одночасно дає змогу продовжувати розвиток у теорії та практиці в усьому світі.

Визначення міжнародного обліку, як і сфера його практичного застосування, може зазнавати частих змін з метою адаптації до вимог, потреб та очікувань на глобальному рівні, оскільки, як показує аналіз досліджених джерел, міжнародний облік охоплює більшість аспектів у фінансовій, управлінській, податковій, аналітичній та аудиторській сферах, які безпосередньо стосуються до здійснення, вимірювання та розкриття операцій компаній на зарубіжних ринках. Питання щодо міжнародного бізнесу безумовно впливають на проблеми бухгалтерського обліку та управлінські рішення, які відрізняються від рішень, прийнятих на національних, внутрішніх ринках.

Зрозуміло, що міжнародний облік охоплює величезну кількість дефініцій, тлумачень та змістового наповнення від найпростішого до найскладнішого. Надзвичайно проблематично охопити всі площини в одному понятті, але доцільно визначити сферу міжнародного обліку, його предметні та проблемні питання, а також зосередити увагу на аспектах бухгалтерського обліку, пов'язаних з міжнародною діловою діяльністю та закордонними операціями.

Література

1. Stolowy H. The definition of international accounting through textbook contents. *8th World Congress of International Association of Accounting Education and Research (IAAER)*. Paris, France, 23–25 October. 1997.
2. Choi Frederick D. S., Mueller Gerhard G. *International Accounting*. 2nd edition. New Jersey, USA : Prentice Hall, 1992. 610 p.
3. Flesher D. L. Gerhard G. Mueller: *Father of International Accounting Education*. Bingley, United Kingdom : Emerald Group Publishing Ltd, 2010. 220 p.
4. Choi, Frederick D. S., Meek Gary K. *International accounting*. 7th edition. Prentice Hall, 2011. 476 p.
5. 5.Tasos Stylianou *Classification of International Accounting Systems. An Empirical Analysis of Twelve Countries. IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*. 2018. Volume 20. Issue 6. pp. 38–44.

6. Melnyk N. History Of Origins And Development Of System Of International Accounting. *Journal of European Economy*. 2013. Vol. 12. p. 487–497.
7. Мельник Н. Г. Особливості аудиту на міжнародному рівні : Економічна криза: фактори, моделі та механізми подолання : монографія / за заг. ред. С. А. Ткаченка, М. С. Пашкевич. Дніпропетровськ : НГУ, 2015. С. 143–152.
8. Мельник Н. Г., Михайлишин Н. П., Особливості розвитку бухгалтерського обліку в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2009. №17. Т. 2. С. 217–220.
9. Parker, Robert Henry. *Bibliographies for Accounting Historians*. New York : Arno Press, 1980. 300 p.
10. Nobes, Christopher; Parker, Robert B.; Parker, Robert Henry. *Comparative International Accounting*. London : Pearson Education, 2008. 603 p.
11. International accounting: *Accounting Glossary*. URL: <https://www.ventureline.com/accounting-glossary/1/international-accounting-definition/>. (Last accessed: 02.11.2017).
12. Lawrence S. *International Accounting*. London : Thomson Publishing Inc. 1996. 411 p.
13. Weetman, Paul; Roberts, Clare; Gordon, Pauline. *International Financial Reporting: A Comparative Approach*. 3rd edition. New Jersey, USA : Prentice Hall, 2005. 732 p.
14. Doupnik, Timothy; Perera, Hector. *International Accounting*. 3th edition. New York : McGraw-Hill Education, 2013. 800 p.
15. Evans Thomas G., Taylor Martin E., Holzmann Oscar. *International Accounting and Reporting*. 2nd edition. South-Western Publishing, 1994. 536 p.
16. Radebaugh Lee H., Gray Sidney J. *International Accounting and Multinational Enterprises*. 3rd edition. John Wiley & Sons, 1993, 582 p.
17. Walton Peter, Haller Axel, Raffournier Bernard. *International Accounting*. 2nd edition. Thomson, 2003. 522 p.

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА ОБЛІКОВО- УПРАВЛІНСЬКА КОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Інформатизація суспільних процесів привела до формування великих та глобальних інформаційних середовищ. Єдиний простір об'єднує багатьох суб'єктів інформаційного процесу навколо спільної мети, яка може полягати в налагодженні ефективних комунікацій, отриманні інформаційних послуг чи пошуку й актуалізації даних. Виникає щораз більше інформаційних сервісів на основі інтернет-технологій, завдання яких полягає в оптимізації взаємодії суб'єктів господарювання. Через мережу Інтернет великі підприємства здійснюють пошук постачальників та споживачів продукції (робіт, послуг), відбувається інформування контролюючих установ про діяльність підприємств.

Загальноприйнятим початком становлення інтернету є розробка у 1969 р. мережі Agranet (з англ. – Мережа Агентства передових досліджень), створеної на замовлення військових відомств та інституцій США. Натомість, ще у 1964 р. в Україні В. М. Глушковым була спроектована Загальнодержавна Автоматизована Система збору і обробки інформації для обліку, планування народним господарством (ЗДАС) [1].

Базовим структурним елементом загальнодержавної комунікаційної мережі було робоче місце бухгалтера та керівника, яке встановлене на кожному виробничому, торговельному, сільськогосподарському підприємстві. Передбачалося, що облікові фахівців вносять облікову інформацію в єдину динамічну базу даних. Усі інформаційні потоки реалізувалися винятково в електронній формі, що дало змогу В. М. Глушкову обґрунтувати термін «безпаперова інформатика» [2]. Документування господарських операцій, відправка облікової інформації та одержання управлінських вказівок передбачалося у безпаперовій формі. Проект системи загальнодержавного електронного документообігу сприяв формуванню В. М. Глушковым вперше в світовій економічній думці теорії електронних грошей. Оперування «електронним рублем», на думку науковця, усувало спекулятивне зростання вартості на дефіцитні товари і послуги. Бухгалтер трансформувалася одночасно в касира, оскільки здійснював розрахунок електронних операцій та їх облік. Завершальним етапом обробки облікової інформації в ЗДАС є централізоване формування управлінських рішень для кожного підприємства усіх галузей економіки.

Комунікаційні мережі та засоби зв'язку стають визначальними чинниками функціонування загальнодержавної автоматизованої системи. Завдяки комунікаційним технологіям виникає можливість об'єднання електронно-обчислюваль-

© Муравський В. В., 2019.

Муравський Володимир Васильович, докт. екон. наук, доцент, професор кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

них машин в єдину мережу з централізованим підпорядкуванням. Ще у 1956 р. у промисловості за допомогою цифрових машин здійснювалося автоматичне керування як окремими агрегатами, верстатами, так і поточними лініями і навіть цілими автоматизованими заводами.

Обчислювальні центри містили необхідну технічну та організаційну інфраструктуру. На базі технічного і програмного забезпечення організувалася електронна база облікових даних, інформація в яку надходила з робочих місць облікових фахівців. Виробниче обладнання здатне збирати облікову інформацію, через мережеві канали зв'язку передавати на обробку та отримувати готові управлінські рішення. База даних слугувала накопичувачем інформації, на основі якої автоматизовано приймалися управлінські рішення. Для цілей управління цілими галузями економіки облікова інформація акумулювалася та надсилалася у всесоюзний обчислювальний центр. Розроблявся механізм автоматизованого розподілу облікової інформації для поточних та стратегічних цілей управління.

Збір та обробка облікових даних у місцях їх виникнення мала бути стандартизованою з метою подальшого акумулювання інформації для статистичних цілей. Передбачалася розробка уніфікованого програмного забезпечення, яке би працювало за єдиною методикою незалежно від регіонального розташування. Вперше важливими стають якісні характеристики облікової інформації, такі як: своєчасність, повнота, оперативність, достовірність, забезпечення яких можливе завдяки використанню електронно-обчислювальних машин, об'єднаних у мережі. Завдяки мережевому принципу обробки облікової інформації забезпечується можливість віддаленого та одночасного виконання облікованими працівниками функціональних обов'язків.

Хоча планувалося об'єднання усіх підприємств в єдину комунікаційну мережу, найбільш придатними до автоматизації обліку були середні та великі інституції. Пріоритет надавався промисловим підприємствам, торговельним закладам та колгоспам. У майбутньому усі інституції вимагалося під'єднати до загальнодержавної автоматизованої системи, що б дало змогу інтегрувати економічну сферу з навчальною, науково-технічною, статистичною та іншою діяльністю. Інтеграція обробки облікової інформації з іншими видами інформаційних ресурсів забезпечило досягнення синергетичного ефекту в управлінні державою.

Одночасно з оптимізацією обліково-контрольних процесів в умовах ЗДАС значних трансформацій зазнавали технології збору й обробки облікової інформації. Сучасні технології обробки та передачі облікової інформації частково ґрунтуються на українських (радянських) науково-технічних дослідженнях (табл. 1).

Таблиця демонструє, що науково-технічною базою сучасних комп'ютерно-комунікаційних технологій є пропозиції і розробки В. М. Глушкова у частині проектування ЗДАС. Концептуальні основи технологій гіпертексту, інтернет-речей, «Big data», блокчейн, криптовалюти були обґрунтовані в Інституті кібернетики у місті Києві [3].

З використанням інтернет-технологій фахівці з обліку та управління, перебуваючи за межами підприємства, можуть дистанційно виконувати функціональні обов'язки. Забезпечується цілодобовий режим роботи з мінімальними ви-

тратами на облаштування робочого місця фахівця. Винесення реалізації облікових функцій за інформаційні межі підприємства забезпечує можливість делегування облікових повноважень. Організація обліку із залученням сторонніх організацій дає змогу автоматизувати первинний збір та обробку облікових даних з подальшою передачею узагальнених даних штатним працівникам підприємства.

Таблиця 1

Напрями розвитку перспективних комп'ютерно-комунікаційних технологій облікового призначення українського (радянського) походження

№ з/п	Співвідношення розробок ЗДАС та сучасних ККТ у частині обробки облікової інформації	
	Науково-технічні розробки ЗДАС	Сучасні комп'ютерно-комунікаційні технології облікового призначення
1.	Загальнодержавна мережа ЕОМ та обчислювальних центрів	Архітектура глобальної мережі Інтернет
2.	Технології накопичення, розподілу та відображення інформації	Технологія гіпертекстового структурування та відображення інформації
3.	Централізовані розподілені бази даних накопичення облікової та іншої інформації	Технологія «Big data» – накопичення та обробка великих обсягів різносторонньої інформації
4.	Обмін інформацією про грошові кошти «електронний рубль» для оперування безготівковими операціями	Електронні гроші, криптовалюти
5.	Технологічні датчики збору первинних даних, термінали введення інформації з передачею в обчислювальні центри	Технології інтернет-речей, що здатні збирати та передавати через мережу Інтернет інформацію
6.	Доступ з терміналів обробки облікової інформації, що встановлені в підприємствах, відомствах, до усієї бази даних	«Хмарні» технології
7.	Зберігання частини облікової інформації в мережі обчислювальних центрів, що об'єднуються в єдину систему	Технологія блокчейн, що передбачає блоково-структуроване зберігання, захист та відновлення інформації
8.	Програмування і комунікації на «природній» мові за допомогою голосових команд	Голосові помічники

Делегування облікових функцій переважно передбачає застосування «хмарних» віртуальних сервісів обробки даних. «Хмарні обчислення» (англ. «cloud computing») – це технологія розподіленої обробки даних, в якій комп'ютерні ресурси й потужності надаються користувачеві як інтернет-сервіс. Термін «хмара»,

як доводить Р. І. Мачуга, використовується як метафора, заснована на зображенні Інтернету в діаграмі комп'ютерної мережі, або як образ складної інфраструктури, за якою приховано всі технічні деталі [4]. «Хмарні» технології забезпечують обробку та зберігання облікової інформації з використанням програмно-технічного забезпечення сторонніх інституцій. У підприємства мінімізуються витрати на технічні пристрої, комп'ютерні програми та утримання вузькоспеціалізованого персоналу. Працівники підприємства одержують та опрацьовують інформацію через веб-інтерфейс у звичайному Інтернет-браузері персонального комп'ютера чи мобільного пристрою. «Хмарне» середовище комунікації забезпечує зручність у процесі взаємодії персоналу підприємства з комп'ютеризованою системою обліку.

Прямий доступ із програмного забезпечення до довідкових баз даних та інтернету дає змогу скористатися підказками та сторонньою допомогою експертів на будь-якому етапі діяльності. Сучасні ділові комунікації зазнають суттєвих трансформацій з використанням системи чат-спілкування. Чат дає можливість отримати допомогу при виконанні облікових завдань. Фахівець з обліку та управління має можливість у режимі реального часу консультуватися з представниками фіскальної, статистичної служби чи інших державних контролюючих установ щодо доцільності та коректності певних дій (управлінських рішень).

Електронні чати значно змінюють процес ділової комунікації між учасниками договірних відносин. Усі ділові переговори можуть відбуватися через мережу Інтернет. Обговорення умов контракту, поточний контроль їхнього виконання передбачає необхідність під'єднання ділових партнерів до єдиної системи комунікації. Доступ до інтегрованого простору ділових комунікацій доцільно надати всім суб'єктам господарювання для укладання електронних договорів; аудиторським фірмам для підтвердження фінансового стану підприємств; юридичним та адвокатським організаціям з метою представлення інтересів суб'єктів господарювання; незалежним судовим органам чи арбітражним інституціям для улагодження господарських конфліктів та спорів тощо. Доволі успішним національним прикладом організації інтегрованого простору ділової комунікації є функціонування незалежного майданчика державних закупівель «Prozorro», де підприємства можуть брати участь в електронних тендерах на поставку товарів (робіт, послуг) для державних інституцій [5]. Єдиний простір ділових комунікацій може бути використаний як майданчик для побудови масштабного цифрового бізнесу.

Сучасний бізнес спрямовує зусилля в напрямку розвитку електронної комерції. Реалізація товарів (робіт, послуг) через Інтернет доповнює продажі у торговельній мережі магазинів. Проте інтернет-комерція – це лише частина можливостей електронного бізнесу, який у майбутньому значною мірою змінить традиційне підприємництво. Формування інтегрованих цифрових платформ забезпечує об'єднання інформаційних сервісів з метою максимізації прибутку. Система обліку інтегрується в єдиний інформаційний простір і доповнює його. Господарські процеси в електронному бізнесі супроводжуються автоматичним збиранням облікових даних, які використовуються для подальшої автоматизації обліку.

Сучасний електронний бізнес пов'язаний з використанням електронних грошей і криптовалюти. Конфіденційність та простота використання привела до

популяризації різних видів цифрових валют. Цифрова готівка є за суттю інформацією в електронній формі, що міститься в інформаційній системі оператора електронних трансакцій, і закріплена за персональним гаманцем власника грошових коштів. Проведення грошової операції передбачає обмін обліковою інформацією, в якій міститься лише валютна сума, номер електронного гаманця відправника та одержувача. Оскільки банки та інші емітенти грошових коштів відсутні у процесі електронних розрахунків, зменшуються час на проведення розрахункових операцій та витрати на банківське обслуговування.

Система емісії, зберігання та обміну криптовалют ґрунтується на технології блокчейн. Блокчейн (англ. «blockchain», від «block» – «блок», «chain» – «ланцюг») – це розподілена база даних, яка підтримує перелік записів, що називаються блоками, і є «бухгалтерською книгою» для відображення всіх змін та операцій [6]. Технологія блокчейн передбачає здійснення записів у спеціальній структурі, де обов'язково фіксується час і посилання на попередню господарську операцію. Така база облікових даних захищена від зміни чи підробки, оскільки не дає змоги змінювати операційну дату і час. Новий запис у структурі даних блокчейн обов'язково розміщується після всіх попередніх у часі блоків інформації. На сьогодні ведуть дослідження та здійснюють реалізацію проєктів з використанням технології Блокчейн у таких галузях, як охорона здоров'я, засоби масової інформації, електронне голосування, зберігання файлів, смарт-контракти, страхування, державний сектор (видача паспортів, збір податків, реєстрація земельних ділянок) та ін. [7, с. 128]. Надійність технології накопичення та зберігання даних у ланцюгово-блоковій структурі є основою того, що прогресивна в розвитку комп'ютерно-комунікаційних технологій держава КНДР використовує блокчейн для обліку та збору податків [8].

Паралельне використання багатьох мережевих сервісів без можливості взаємного інформаційного обміну є неприпустимим в умовах формування глобального інформаційного простору. Дублюються облікова інформація, управлінські функції та контрольні можливості. Одночасне використання декількох програмних продуктів збільшує адміністративні витрати підприємства на придбання ліцензій та утримання кваліфікованого персоналу. Прийшов час сформувати єдину корпоративну інформаційну систему сучасного бізнесу з інтеграцією всіх інформаційних сервісів на основі автоматизованого обліку.

Історично автоматизація обліково-контрольних процесів першочергово стосувалася розрахункових операцій. Подальший напрям розвитку комп'ютеризованих систем обліку та контролю заборгованості полягає в інтеграції облікових функцій з комунікаційними технологіями спільної взаємодії контрагентів.

Доступ до спільного інформаційного простору доцільно здійснювати на основі цифрового підпису аналогічно до використання податкового електронного ключа. Кожне підприємство може самостійно визначати список посадових осіб, яким буде дозволений доступ до інтегрованої бази даних. Переважно власники, керівники, бухгалтери, менеджери та касири зможуть користуватися інформаційними ресурсами незалежно від форми власності суб'єкта господарювання. У разі звільнення працівника або переведення на іншу посаду з нижчим рівнем до-

ступу до облікової інформації необхідно повідомити державного реєстратора про скасування дії цифрового підпису. З боку державних контролюючих установ доступ надається державним службовцям з метою комунікації з платниками податків та податковим адмініструванням. Всі електронні ключі підлягають чіткій регламентації з боку емітента з контролем за термінами дії та правами доступу до облікової інформації.

Можливість інформаційної взаємодії доцільно інтегрувати в сучасне програмне забезпечення для цілей автоматизації управління та обліку на підприємстві. Немає необхідності в переході до нового програмного забезпечення. Через розробку додатків, що надають доступ до спільного інформаційного простору ділових комунікацій, можна розширити функціональний апарат наявних програмних продуктів. На сьогодні українськими розробниками уже вводяться в дію локальні програмні продукти та онлайн-сервіси, завдання яких полягає в налагодженні електронних комунікацій підприємства. Усі інформаційні середовища електронних зв'язків можна поділити на групи за типом комунікаторів: з фінансовими установами (MOCash, OneKarma, bNesis), електронними платіжними системами (PayCore.io, SDK.finance, MOSST), контрагентами (Ustarter, Pangaia, bNesis). Позитивний досвід застосування інноваційних інформаційних середовищ має група компаній IDS Borjomi Group. Використання сервісу PayCore.io для маршрутизації електронних платежів дало змогу суттєво мінімізувати витрати на проведення електронних трансакцій, знизити комісії для своїх клієнтів, ефективно працювати з онлайн-валютами й отримувати детальну аналітику про грошові операції.

Проте в умовах інформаційного суспільства використання багатьох програмних продуктів з дублюванням функцій є неприпустимим, оскільки це погіршує внутрішній інформаційний обмін і призводить до збільшення часу на інформаційну обробку. Відмова від додаткових комп'ютерних програм для доступу до спільного інформаційного простору дасть змогу зменшити ймовірність втрати конфіденційної інформації чи здійснення шахрайських дій, що можуть завдати економічні збитки. Унеможливиться ситуація, яка поширена у 2017 р., із встановленням вірусних вимагачів коштів у разі оновлення програмного забезпечення для податкового документообігу.

Актуальні комп'ютерні програми частково придатні до інформаційної інтеграції з єдиною базою даних. Усі сучасні розробники програмного забезпечення передбачили можливість обміну інформацією про нараховані та сплачені податки з фіскальною службою. Основою обліку та управління розрахунків з контрагентами в таких комп'ютерних програмах є договори. Електронна реєстрація договірних відносин є підґрунтям для контролю за термінами виконання контрактів, погашенням дебіторської та кредиторської заборгованості. З огляду на це, основним інформаційним ресурсом, який вноситься суб'єктами господарювання в єдину базу даних, є умови договорів з контрагентами. Схему інформаційного наповнення інтегрованої бази даних для цілей автоматизації обліку і контролю подано на рис. 1.

СПІЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДІЛОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Рис. 1. Інформаційна модель спільного середовища ділових комунікацій для цілей автоматизації обліку і контролю заборгованості підприємства

Процес електронних ділових комунікацій передбачає інтерактивну взаємодію підприємства через спільне інформаційне середовище з іншими учасниками договірної процедури. Першочергово інтегрована база даних може використовуватися як бізнес-довідник. Замовнику товарів (робіт, послуг) доцільно надати можливість пошуку контрагента через мережу Інтернет за різними критеріями. У розрізі територіального розташування, публічного рейтингу надійності, орієнтованих цін, товарного асортименту менеджер підприємства може обрати контрагента, з яким доцільно укласти договір.

Через публічний чат також допускаються ділові дебати щодо умов контракту. В подальшому визначаються всі умови договірних відносин з одночасним створенням електронного примірника договору. За необхідності контрагент здатний вносити зміни та правки в електронний документ до моменту надання згоди всіх учасників договірної процедури. Завершальним етапом затвердження умов електронного договору є цифровий підпис відповідальних осіб.

Через механізм персональних електронних ключів забезпечується юридична сила контракту. Особа працівника підприємства, відповідального за оформлення договірних відносин, ідентифікується при вході в обліковий програмний продукт із використанням індивідуального електронного ключа. Оскільки інформаційна взаємодія здійснюється винятково в електронному середовищі, друк паперових примірників договорів не завжди доцільний. Крім цього, втрачається необхідність застосування мокрих печаток у завіренні документів [9].

Якщо одна із сторін договірної процедури вимагає перегляду або порушила умови контракту, то доцільно автоматично надсилати запит до судових органів з метою оскарження дій контрагента. До єдиного інформаційного простору потрібно долучити незалежних недержавних арбітрів, які зможуть вирішувати суперечки, що виникають у цивільних і господарських правовідносинах. Незалежними судовими органами можуть бути третейські суди, які офіційно працюють у правовому полі України. Без необхідності відвідувати приміщення суду відбувається розгляд господарських спорів на основі принципів анонімності та дистанційності. За спільною згодою всіх учасників договірних відносин інформацію про умови договору та докази сторін суперечки можна відправляти через мережу Інтернет у третейський суд. Анонімний недержавний судовий орган після розгляду справи за суттю фіксує судові рішення в спільному інформаційному просторі ділових комунікацій. Якщо контрагенти не дійшли спільної згоди, то відбувається оскарження умов договору через традиційну судову процедуру в системі судів загальної юрисдикції.

Спільний інформаційний простір рекомендовано задіювати при організації закупівель державними установами. Суб'єкти господарювання державної форми власності можуть розміщувати замовлення на поставку продукції (робіт, послуг). Аналогічно до незалежного майданчика державних закупівель «Prozorro» в про-

грамному забезпеченні обліку та контролю підприємства можна оголошувати електронні тендери [5]. Суб'єкти господарювання через інтегровану базу даних подають запити на участь у торгах. Автоматизовано визначається найбільш оптимальна пропозиція щодо поставки продукції (робіт, послуг) з усіх наявних. Державному підприємству автоматизована система рекомендує оформити договірні відносини. Обов'язкове залучення всіх державних установ до єдиної бази даних дасть змогу унеможливити махінації з державними закупівлями. Базовою інформацією про договірні відносини для системи обліку і контролю є контракування термінів поставки продукції (робіт, послуг), що впливає на умови визнання заборгованості та шляхи її погашення. В системі обліку необхідно запрограмувати функцію інформування про кількість днів, які залишилися до завершення терміну виконання умов договору. Це дасть можливість контролювати своєчасність виконання контракту, а також уникнути штрафів за несвоєчасну поставку продукції.

Отримана з єдиної бази даних інформація про дату надходження чи вибуття матеріальних цінностей є основою для автоматизованого планування виробництва та збуту за системою «точно в термін». Доволі часто у підприємства немає можливості зберігати значну кількість виробничих запасів чи готової продукції. Неefективне планування потреби в матеріальних цінностях може стати загрозою для безперервної діяльності підприємства. У разі отримання сигнального повідомлення про критичний рівень ТМЦ на складі підприємства доцільно автоматично формувати запит на поповнення їхнього запасу.

У разі надходження інформації про нове замовлення відбувається інформування відповідальних осіб про необхідність запуску виробничого обладнання. Комп'ютеризованій системі обліку також доцільно доручити автоматичне ініціювання старту виробничого процесу з метою виконання договірних зобов'язань. Іншими словами, виробництво продукції (виконання робіт, послуг) автоматично розпочинається лише після отримання замовлення на неї та/або оплати від контрагента. Обліковому фахівцю необхідно надати можливість для формування електронних примірників рахунка на оплату в спільному інформаційному середовищі ділових комунікацій. Через єдину базу даних здійснюється відправка рахунків до платника. Надалі система комп'ютеризованого обліку здійснюватиме моніторинг сплати рахунка через інтегровану систему інформаційної взаємодії з банківськими установами «клієнт-банк». І лише після зміни статусу заборгованості на «оплачено» відбувається запуск виробництва продукції (робіт, послуг).

Одночасно забезпечується контроль за сплатою дебіторської заборгованості з автоматизацією моніторингу платіжної надійності контрагентів та обліку формування резерву сумнівних боргів. На основі накопиченої інформації про платоспроможність і платіжну дисципліну дебіторів в єдиній базі даних необхідно передбачити можливість прогнозування імовірності непогашення актуальної забор-

гованості [10, с. 482]. У момент вибору контрагента можна з'ясувати рейтинг дебітора, що є підставою для відмови від співпраці з ненадійним суб'єктом господарювання. На основі інформації про розмір дебіторської заборгованості потенційних контрагентів реалізується автоматизований контроль платоспроможності. У підприємства з'являється дієвий механізм уникнення втрат від непогашення дебіторської заборгованості завдяки відмові від співпраці з недобросовісними дебіторами, що мають низький рейтинг платоспроможності. Всі суб'єкти господарювання здійснюватимуть контроль за діловою репутацією з метою залучення контрагентів до співпраці.

Дані з інтегрованого інформаційного середовища ділових комунікацій про суми та терміни несплати заборгованості також доцільно використовувати для автоматизованого формування резерву сумнівних боргів. Залежно від рейтингу платоспроможності контрагентів, накопиченого досвіду про терміни та суми непоплачених боргів, обраного в обліковій політиці методу розрахунку резерву можна визначати необхідність у його створенні. Доцільно також встановлювати залежність відсотка відрахування до резерву сумнівних боргів від рейтингу платоспроможності контрагента. Якщо, незважаючи на ризик проблемного дебітора, підприємство вступає в договірні відносини, то значну суму законтрактованої суми договору необхідно вносити на поповнення резерву. Розрахунок розміру відрахування та його облікове відображення можна автоматично здійснювати за кожним контрагентом на дату оформлення договірних відносин. Пропорційність у формуванні резерву сумнівних боргів дає змогу оптимізувати фінансовий результат від співпраці з дебіторами, врахувати ділову репутацію контрагентів, запобігти недоцільному вилученню обігових коштів, достовірно визначити розмір резерву для покриття безнадійної дебіторської заборгованості.

Формування інтегрованого інформаційного простору дає можливість автоматизувати облік і контроль взаємозаліку заборгованості. У разі виникнення дебіторської заборгованості необхідно здійснювати перевірку стану розрахунків із поточним контрагентом. У разі виявлення кредиторської заборгованості, яка може перекрыти розмір заборгованості дебітора, доцільно ініціювати автоматичне списання боргів між учасниками договірних зобов'язань. У програмному забезпеченні від облікового фахівця попередньо очікується дозвіл на проведення господарської операції.

Проте глобальність спільного інформаційного поля всіх суб'єктів господарювання дає змогу залучити й інших контрагентів у процес взаємного заліку заборгованості. Комп'ютеризована система обліку здатна здійснювати пошук третіх осіб, які мають спільного контрагента. Наявність дебіторської та кредиторської заборгованості перед багатьма учасниками договірних відносин сприяє поетапному списанню боргів одних суб'єктів господарювання перед іншими. Ліквідація заборгованості проводиться до моменту мінімізації загального розміру

боргів усіх учасників ринкових відносин, які співпрацюють між собою. Інакше кажучи, завданням інтегрованого інформаційного середовища є створення ідеальної моделі взаємного списання заборгованості.

Формується унікальний шанс зменшення потреби в грошових операціях у межах національної економіки, що вписується в концепцію сучасного інформаційного суспільства. Автоматична ліквідація заборгованості унеможливує махінації та недобросовісне поводження контрагентів один з одним. Облікових факхівців необхідно інформувати про схему поетапного взаємозаліку заборгованості, електронної оплати непокритих боргів та облікових проведення за результатами розрахункових операцій.

Доступ до єдиної бази даних рекомендовано надати факторинговим і банківським організаціям. У спільному інформаційному середовищі можна розміщувати пропозиції фінансово-кредитних установ щодо покриття дебіторської та кредиторської заборгованості. Після оцінки платоспроможності за кожним фактом виникнення кредиторської заборгованості керівництво суб'єкта господарювання може застосувати реструктуризацію боргів на користь залучення кредитів банків. Аналогічно до контрагентів із низьким кредитним рейтингом чи із значним протермінуванням оплати рахунків підприємство може застосовувати послуги факторингу.

Зважаючи на необхідність пришвидшення оборотності заборгованості підприємства, надається електронна згода на факторингове чи кредитне покриття боргів. Учасники договірних відносин спільно затверджують найбільш оптимальну модель кредитування та факторингу на основі конкурентного відбору між пропозиціями фінансово-кредитних організацій. У програмному продукті для автоматизації обліку і контролю укладається електронний договір щодо надання факторингових та банківських послуг з автоматичним формуванням записів на рахунках обліку.

Інформацію про договірні відносини та розрахунки з контрагентами необхідно автоматично надсилати у фіскальну службу з метою перевірки достовірності та повноти нарахування податків. Система здатна відстежувати факти сплати (одержання) грошових коштів чи відвантаження (оприбуткування) товарно-матеріальних цінностей, що відповідно до правила «першої події» враховується при визначенні розміру податків. Після нарахування податкових зобов'язань доцільно здійснювати автоматичну верифікацію даних з інтегрованим інформаційним середовищем.

Отже, формування глобального інтегрованого інформаційного середовища ділових комунікацій передбачає інформаційні зв'язки з контрагентами для прогнозування імовірності непогашення заборгованості, формування резерву сумнівних боргів, взаємозаліку заборгованості учасників договірних відносин з почерговим списанням боргів для мінімізації їхнього загального розміру; державними

інституціями контролю з метою контролю за нарахуванням та сплатою податків; банківськими та факторинговими установами для залучення фінансових послуг покриття кредиторської та дебіторської заборгованості; незалежними судовими органами (третейськими судами) при порушенні умов або невиконанні договірних відносин; бюджетним організаціям щодо участі в оголошених тендерах на здійснення державних закупівель; фіскальними та контролюючими інституціями щодо своєчасності та повноти нарахування і сплати податків. Вагомим доповненням інтегрованої системи ділових комунікацій є технології безготівкових трансакцій і електронних платежів.

Література

1. Загальнодержавна автоматизована система збору та обробки інформації. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Загальнодержавна_автоматизована_система.
2. Глушков В. М. Основы безбумажной информатики. Изд. 2-е, испр. Москва : Наука, Глав. ред. физ.-мат. лит.-ры, 1987. 551 с.
3. Муравський В. В. Комп'ютерно-комунікаційна форма обліку : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 486 с.
4. Мачуга Р. І. Віртуалізація і хмарні технології в обліку: далеке майбутнє чи реальне сьогодні? *Ефективна економіка*. 2013. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2008>.
5. ProZorro – пілотний проект електронної системи публічних закупівель, що дозволяє онлайн продавати Державі URL : <https://prozorro.gov.ua/>.
6. Блокчейн // Матеріал з Вікіпедії URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Блок_чейн.
7. Britton A. Financial accounting Fifth edition. Harlow, England : Prentice Hall, Pearson Education, 2010. 427 p.
8. Китай буде використовувати блокчейн для збору податків URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/408186/kytaj-bude-vykorystovuvaty-blokchejn-dlya-zboru-podatktiv>.
9. Щодо забезпечення функціонування суб'єктів господарювання без застосування печаток / Національний інститут стратегічних досліджень. – URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1091>.
10. Tsai L.-K. Integration of accounting-based and option-based models to predict construction contractor default. *Journal of Marine Science and Technology* 2012. Vol. 20. Pp. 479–484.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ ТА ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Розвиток національної економіки, як і світової, загалом є визначальним етапом у процесі постійних економічних змін, і характеризується кількісними та якісними показниками, що відображають зміни відносин власності, систем поділу праці й зайнятості, політики надходжень та видатків, рівня соціальних гарантій тощо. Сучасний етап економічного розвитку в короткотерміновому періоді значно залежить від традиційних факторів виробництва, їх збалансованого використання. Однак поступальний довготривалий економічний розвиток, у тому числі забезпечують сформовані дієві інституції на всіх рівнях соціально-економічного та політичного життя, національні особливості. Друга група чинників є передумовою якості реалізації основних факторів, котрі в сучасних умовах технічного і технологічного розвитку кардинально змінюють зміст та форму.

Згідно із класичною економічною теорією одним із найголовніших факторів розвитку разом з фізичним капіталом та робочою силою є земля: її родючість, сприятливі кліматичні умови, рельєф місцевості, географічне положення тощо. Однак технічний та технологічний прогрес змінив традиційні підходи до визначальних факторів виробництва, трансформувавши фактор робочої сили в інтелектуальний капітал, змінивши кваліфікаційні характеристики робочих місць (заміна вимог «кваліфікації» вимогами «компетентності»), розширивши горизонти професійного та особистісного зростання, в разі зменшивши потребу фізичної праці та збільшивши продуктивність працівників, зайнятих інтелектуальною працею.

Як відомо, дослідження інтелектуального капіталу було започатковано відомими зарубіжними вченими Дж. Гелбрейтом, Л. Едвінссоном, М. Мелоуном, Е. Брукінг, які трактували його як сукупність нематеріальних (інтелектуальних) активів, що підсилюють конкурентоспроможність та продуктивність компанії, інтегруючи в собі структурний (інфраструктурний), споживчий та людський капітали [1].

Людський капітал виражається у вигляді знань, досвіду, неординарних розумових здібностей співробітників фірми, наявності корпоративної етики і культури поведінки. Провести оцінювання людського капіталу можна за допомогою аналізу інвестицій підприємства в здоров'я, освіту, науку, створення безпечних умов роботи і хороших побутових умов своїх працівників.

© Починок Н. В., Омецінська І. Я., 2019.

Починок Наталя Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, в. о. завідувача кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

Омецінська Ірина Ярославівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету

Структурний (організаційний) капітал складається з методів і структури взаємозв'язків, які сприяють ефективній взаємодії між співробітниками в середині фірми, а також допомагають у контактах із зовнішніми контрагентами в процесі діяльності. Серед структурних елементів організаційного капіталу слід виокремити такі: бази даних, торговельні марки і найменування, системи менеджменту, авторські майнові і немайнові права, ділова культура організації та інше.

Клієнтський (споживчий) капітал виражається у вигляді системи стійких зв'язків і відносин з потенційними та реальними споживачами товарів і послуг компанії. Серед складових цієї категорії найбільш значущими є договори з клієнтами і партнерами, бренд, імідж компанії та інше [2].

Розвиток новітніх форм капіталу залежить від умов функціонування суб'єкта господарювання, інституційно-організаційного та методологічного впровадження практики нагромадження та генерування заявлених форм капіталу, рівня корпоративної соціальної відповідальності.

Доведено, що у ХХІ ст. світовими лідерами стають країни, які використовують знання, вміння, компетенції людей, їх здатності до подальшого навчання та інвестують у розвиток людського капіталу. Взаємозв'язок розвитку людського капіталу, інтелектуальної власності та економічного зростання доведено науковими дослідженнями, що отримали світове визнання.

Так, у жовтні 2018 р. премію Шведського національного банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля присудили Полю Ромеру за «інтеграцію технологічних інновацій у довгостроковий макроекономічний аналіз».

Згідно з розробленою Ромером моделлю, основним фактором економічного зростання є збільшення капіталовкладень у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) й інвестиції в людський капітал. На його думку, економіка, що володіє ресурсами людського капіталу та розвиненою наукою, має в довгостроковій перспективі кращі шанси зростання, ніж економіка, позбавлена цих переваг. У моделі Ромера [3] припускається, що сумарний обсяг людського капіталу системи на досліджуваному проміжку часу залишається незмінним. Можливий лише його розподіл між сферою виробництва і сферою НДДКР відповідно до функції переваг споживачів. На відміну від цього, в моделі економічного зростання Лукаса [4] закладається зростання людського капіталу пропорційно часу, що витрачається на навчання.

Дослідження Ромера та його послідовників заклали основу теорії ендегенного зростання або довгострокового економічного зростання.

Сутність моделі ендегенного зростання полягає в орієнтації на внутрішні чинники і механізми господарського розвитку, оскільки саме вони у своїй сукупності здатні забезпечити розвиток і відтворення економічних систем. Це концепція передбачає залучення в господарський оборот внутрішніх ресурсів, які можуть забезпечити необхідні стартові умови економічного зростання і підтримати їх оптимальні темпи у довгостроковій перспективі. Для цього необхідно провадження активної економічної політики, яка має сприяти максимальному використанню всіх наявних у країні ресурсів і механізмів для формування власної національної економічної системи.

Нові моделі дають змогу формалізувати зв'язок між механізмами економічного зростання й процесами отримання і нагромадження знання, матеріалізованого згодом у технологічні нововведення. До цього такой зв'язок розумівся інтуїтивно і тому легко приймався на концептуальному рівні [5, с. 471].

Задана залежність між розвитком людського капіталу й економічними результатами на рівні підприємства виявляється в тому, що знання, інтелектуальна, інноваційна складова перетворюється на провідну на всіх етапах «життєвого циклу» нових товарів і послуг. Ці компоненти домінують на стадії проєктування, виробництва, управління матеріальними і нематеріальними активами. Відповідно основним виробничим фактором є людський ресурс, а його ефективність вимірюється продуктивністю працівника інформаційної економіки.

Одним із шести факторів підвищення продуктивності працівників нової економіки є те, що для підвищення продуктивності працівника розумової праці треба дивитися на нього не як на «витрати», а як на «капітал», і поводитися з ним відповідно. Необхідно, щоби працівники розумової праці хотіли працювати на цю організацію і віддавали їй перевагу [6, с. 166–167].

Окрім цього:

- відповідальність за продуктивність покладається на самого працівника;
- працівники розумової праці не потребують управління, а самостійно вирішують шляхи виконання виробничого завдання (потреба незалежності);
- безперервна інноваційна діяльність має стати невід'ємною складовою розумової праці і включатися до виробничого завдання працівника розумової праці; він має відповідати за впровадження нововведень;
- працівник розумової праці повинен, з одного боку, постійно вчитися, а з другого – постійно чити;
- продуктивність працівника розумової праці не вимірюється кількістю або обсягом – натомість величезне значення приділяється якості [6, с. 166–167].

Сьогодні технічні та технологічні зміни інформаційної економіки, економіки знань випереджають зміни в національній інституційній структурі держави, що є більш інертною через притаманний їй консерватизм інтересів, що і є причиною повільних темпів економічного зростання. Системоутворюючою ідеєю концепції інформаційної економіки і відповідно інформаційного суспільства є використання знанневої інформації для продукування конкурентоспроможного на світовому ринку нового продукту, не обов'язково інформаційного, але такого, що має масовий збут, а отже, забезпечує економічне багатство і розвиток компаній та країн-продуцентів [5, с. 472]. Відповідно виникнення нових ключових ресурсів компаній, збільшення вартості нематеріальних активів над вартістю фізичного капіталу, зростаюча внутрішньогенерована інтелектуальна власність компаній за умови відсутності належної інформаційно-облікової методології створили дефіцит інформації в річних звітах компаній, відсутність об'єктивного оцінювання і визначення їх частки у вартості суб'єктів господарювання, недооцінок вартості компаній загалом.

Новий формат економічного і соціального зростання за рахунок переорієнтації на нетрадиційні фактори виробництва, нові ознаки та характеристики про-

дуктивного працівника для підприємства вимагають нових підходів до критеріїв визнання активами підприємства складових інтелектуального капіталу, до методів оцінювання нематеріальних активів, у тому числі внутрішньогенерованого гудвілу, до формування вартості підприємства загалом.

Сьогодні потреба в збалансованому соціально-економічному та екологічному розвитку суспільства визначила необхідність врахування ще одного фактора економічного зростання – соціальну відповідальність компаній як чинник нагромадження новітніх форм капіталу (модель сталого розвитку).

Ця модель спрямована на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних ресурсів. Зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища сформулювали ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги». Динамічність світової економічної рівноваги як багатомірної та багатофакторної системи, що формується під впливом сукупності різноспрямованих сил і складається з низки елементів, означала насамперед таке стійке співвідношення сил (рівновагу), яке зберігається не тільки при втручанні в економічну систему нині, а і за таких змін, що відбуваються у часі, в майбутньому.

Цілі сталого розвитку задають напрямки руху суспільства. Зокрема, в частині соціальної відповідальності для компаній визначено принципи формування відносин із стейкхолдерами (зацікавленими сторонами) задля забезпечення сталого розвитку. При цьому людина, ступінь її матеріального та духовного збагачення, підвищення якості життя є кінцевою метою як на національному, так і на міжнародному рівнях. І хоча зв'язок розвитку людини й економічного зростання вважається взаємно оберненим, останнє є лише засобом для досягнення мети.

Важливим джерелом нагромадження й реалізації новітніх форм капіталу є саме корпоративна соціальна відповідальність як ініціатива приватного бізнесу, спрямована на вирішення нагальних суспільних проблем. Однак чи впливає рівень соціальної відповідальності компанії на економічні результати її діяльності? Чи існує причинно-наслідковий зв'язок між обсягом соціальних інвестицій та обсягом реалізації продукції? З цього приводу ведуться наукові дискусії щодо можливих переваг ведення соціально-відповідального бізнесу. Позиції наукової спільноти часто бувають біполярними [7]: визнання діяльності, пов'язаної з корпоративною соціальною відповідальністю безвідповідальним витрачанням корпоративних ресурсів; джерело розкриття конфіденційної інформації про компанію для інсайдерів; підтвердження прямої залежності між витратами на соціально-відповідальне ведення бізнесу та рентабельністю компанії.

Протягом останніх десятиліть наявність та важливість інформації про сталий розвиток суб'єктів господарювання: інвесторів, управління активами чи компаніями загалом зазнали значного поступального розвитку, щоб досягти сьогоднішньої зрілості.

На початку 90-х років сталий розвиток зводився до створення благодійних, так званих «етичних» фондів, метою яких була підтримка компаній, які позитивно впливають на суспільство, дискредитація компаній з негативним впливом, за-

охочення компаній провадити діяльність більш «етично» або «відповідально». Сьогодні ж дослідження сталого розвитку вказують на зв'язок зі значною частиною ринків капіталу. Чимало суб'єктів господарювання сьогодні систематично інтегрують його в оцінку можливостей та ризиків провадження діяльності, потенціалу повернення власних інвестицій.

Про усвідомлення суспільством наслідків безвідповідального ведення бізнесу (фінансові шахрайства, що спричинили банкрутства крупних компаній Enron і Тусо (США), внаслідок чого тисячі людей втратили робочі місця та мільярдні інвестиції в акції; фінансова криза 2008 р.) свідчили відповідні зміни законодавства: затвердження Закону Сарбейнса Окслі, Акта Додда Франка та інших заходів, спрямованих на підвищення надійності звітності, підвищення прозорості та вдосконалення корпоративного управління. У Німеччині (під впливом подій, пов'язаних з катастрофою на Фукусіма) прийнято рішення про поетапну відмову від атомної енергетики до 2022 р. та, відповідно, розширення використання альтернативних джерел енергії, спорудження необхідних ліній електропередачі. Усвідомлення міжнародною спільнотою невідкладності зміни клімату, а також ризиків, пов'язаних з інвестиціями в активи з негативним впливом на навколишнє середовище, завершилося відмовою від вугільної енергетики, укладенням Паризької угоди про клімат (передбачає зобов'язання скоротити викиди вуглекислого газу в атмосферу, виділення 100 млрд дол. США до 2020 р. країнам, що розвиваються, на вирішення проблем екології).

Незважаючи на те, що відмова від основних соціальних та екологічних цінностей все ще простежується у світовій практиці, популярність та значимість досліджень з питань сталого розвитку все ще зростають. Примітними прикладами є стабільні фінансові ініціативи зі сталого розвитку на європейському рівні, в тому числі постійне зростання ринку зелених облігацій. Постійне покращення показників сталого розвитку компаній за останні роки є показником того, що світова економіка рухається в правильному напрямку. Щодо охорони навколишнього середовища, праці та прав людини, то більш економне використання обмежених ресурсів, адекватне корпоративне управління, цінності, що є основою сталого розвитку, мають все більший вплив на управлінські рішення серед великих компаній та на ринках капіталу. Навіть у країнах, де поточна політична доктрина щодо сталого розвитку все ще доволі регресивна, імпульс розвивається на місцевому рівні, в громадянському суспільстві та в економіці, що робить загальну тенденцію незворотною.

Провідні компанії неодноразово доводять, що корпоративна соціальна відповідальність – це значимий ресурс, котрий може створювати конкурентні переваги (залучення висококваліфікованого персоналу, підвищення ефективності збуту продукції, збільшення попиту на продукцію, підвищення репутації компанії та ін.).

Теоретичні та прикладні дослідження у сфері корпоративної соціальної відповідальності демонструють різні наслідки впливу тих чи інших напрямків на результативність діяльності компаній. Важливим є вибір та формування оптимального пакета корпоративної соціальної відповідальності. Висока ступінь гнучкості в питанні вибору найбільш прийнятної моделі для розкриття нефінансової

інформації передбачена і Директивою 2014/95 / ЄС. Європейські компанії можуть використовувати національні, загальноєвропейські або міжнародні підходи до формування нефінансової звітності, наприклад, Керівництво зі звітності у сфері сталого розвитку Глобальної ініціативи зі звітності, Стандарт ISO 26000 – «Керівництво з соціальної відповідальності», ISO 9001:2000 та інші залежно від власної соціально-економічної стратегії.

Результати досліджень вказують на позитивну кореляцію між корпоративною соціальною відповідальністю й економічними результатами, представленими показниками фінансової звітності діяльності тих компаній, котрі функціонують в умовах високого рівня соціально-економічного розвитку. Іншою є визначена залежність на територіях, що розвиваються.

Окрім рівня соціального та економічного розвитку на ступінь залежності між корпоративною соціальною відповідальністю та економічними результатами впливає й галузева приналежність суб'єкта господарювання, специфіка його діяльності.

Різні напрямки корпоративної соціальної відповідальності (в сфері екології, ресурсозбереження, соціальні питання та ін.) мають диференційований тип зв'язку з показниками економічної ефективності. Така сама залежність простежується і в результаті дії часового лагу.

Ще однією обставиною, що неоднозначно впливає на ефективність розміщення ресурсів, пов'язаних з провадженням соціально-відповідальної діяльності суб'єкта господарювання, є власні переконання та вподобання вищого керівництва.

Вплив визначених факторів показує доволі неоднозначний зв'язок напрямків корпоративної соціальної відповідальності та економічних результатів діяльності компанії. Така залежність в одних випадках може характеризуватись детермінованим типом зв'язку, в інших – стохастичним, визначення якого має базуватися на даних тривалого статистичного спостереження усіх сфер діяльності конкретного суб'єкта господарювання, чіткого структурування напрямків соціальної відповідальності та визначенні вартості внутрішньогенерованих нових форм капіталу, утворених провадженням політики соціально відповідального ведення бізнесу.

Капітал є головним важелем для фінансування комплексного сталого розвитку та підтримки тих компаній, які вже досягли успіху. Інвестори відіграють ключову роль у сталому розвитку суб'єктів господарювання, маючи й підтримку з боку державних інституцій. Сьогодні фінансування сталого розвитку слід розглядати як невід'ємну частину фідучіарних зобов'язань інвесторів та систематично інтегрувати в інвестиційний процес. Стандарти та правила бухгалтерського обліку, які використовуються для оцінювання фінансового стану та результатів діяльності компанії, є важливою частиною інформації, необхідної для прийняття інвестиційних рішень зовнішніми постачальниками капіталу. Стандарти суттєво впливають на компанії, що інвестують свої власні кошти або ж використовують боргові джерела фінансування інвестиційних ресурсів. Гнучкі підходи до стандартизованої оцінки та критеріїв визнання мають важливе значення для переходу до економіки сталого розвитку, оскільки необхідні великомасштабні довгостро-

кові інвестиції в нові форми капіталу, котрі мають складний довготривалий профіль ризику та окупності, разом із залученням боргових інвестицій.

В умовах глобалізації економічного розвитку, посилення конкурентної боротьби й загострення глобальних проблем актуальним завданням інноваційної модернізації ринкових економік є нагромадження та ефективна реалізація новітніх форм капіталу. Фінансові результати визначають приріст чи зменшення вартості власного капіталу, однак під час створення вартості суб'єктом господарювання результати діяльності генеруються у тому числі за рахунок нових форм капіталу. Новітні фактори економічного зростання формують різницю між ринковою і балансовою вартістю суб'єкта господарської діяльності. Ця різниця відображається у балансі в межах показника «гудвіл», однак оцінювання його величини можливе в разі продажу суб'єкта і не має чіткої внутрішньої структури. Дієвим механізмом вирішення проблеми інформаційного дисбалансу та нагромадження вартісноутворюючих форм капіталу є впровадження та розвиток корпоративної соціальної відповідальності.

Завдання сучасного інформаційного, соціально відповідального суспільства, поставлене перед теоретиками і практиками з бухгалтерського обліку, полягає в тому, щоб інтегрувати нефінансову інформацію за результатами господарської діяльності в систему корпоративного обліку, в розрахунок нової вартості складових ресурсного потенціалу суб'єкта. Інтеграція такої інформації є важливою для прийняття відповідних інвестиційних рішень. Незважаючи на численні ініціативи світової спільноти щодо звітування про сталий розвиток (ЄС зробив значні кроки щодо нефінансової звітності, зокрема через Директиву про нефінансову звітність, яка змінила й Директиву про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язану звітність певних типів підприємств, що містить тепер і загальну інформацію про нефінансові аспекти, необхідні для розуміння розвитку, результативності або стану підприємства), ціллю має бути конвергенція або інтеграція фінансової та нефінансової інформації або інформації про сталий розвиток, підтверджена незалежним аудиторським висновком.

Література

1. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. New York : Harper Business, 1997.
2. Стулова Н. С. Влияние интеллектуального капитала на эффективность деятельности компании *Управление экономическими системами*. 2011. № 12 URL : <http://www.uecs.ru/uecs-36-122011/item/870-2011-12-20-06-03-05>.
3. Romer P. Endogenous technological change *Journal of Political economy*. 1990. V. 98(5). P. 71–102.
4. Lucas R. E. On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*. 1988. V. 22. – P. 3–42.
5. Україна у вимірі економіки знань / Ю. М. Бажал, В. М. Геєць, В. П. Александрова та ін. ; НАН України. н-т економіки та прогноз. Київ: Основа, 2006. 592 с.
6. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / пер. с англ. Наталии Макаровой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 256 с.
7. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / Колот А.М., Грішнова О.А. та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012.
8. Інтелектуальний капітал підприємства як об'єкт оцінки : монографія / Сердюков К. Г. та ін. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2012. 323 с.

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ВНУТРІШНЬОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ

У сучасних умовах невизначеності зовнішнього середовища та зростання ризиків підприємницької діяльності суб'єкти господарювання здійснюють пошук ефективних методів контролю за результатами власної діяльності, використовуючи нові інструменти обробки обліково-аналітичної інформації. Звітність старої парадигми, тобто така, що фіксує минуле комерційної організації та поверхнево відображає її короткострокову перспективу, втрачає актуальність. Сучасна парадигма управлінської звітності має бути безпосередньо пов'язана з парадигмою звітності, де розкривається інформація про фінансову стійкість, спрямованість на майбутнє, наявні резерви підвищення ефективності, реалізацію обраної стратегії та її своєчасне коригування [2, с. 11].

Система звітності має відображати глобальний тренд з інтеграції фінансової та нефінансової інформації, а також дедалі зростаючі потреби інвесторів щодо розкриття інформації про фундаментальні чинники створення вартості.

У НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» подається визначення, що бухгалтерська звітність – це звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів [9]. У Законі України про бухгалтерський облік та фінансову звітність зазначено, що, крім фінансової звітності, підприємство «...розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій» [5]. Крім того, вводиться нове поняття «звіт про управління». Це документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Проте в законодавчому документі не подано трактування вказаного поняття, не визначена мета та принципи складання такого звіту. Галузеві інструкції містять рекомендації щодо впровадження окремих форм внутрішньогосподарської звітності, проте ці документи не відповідають сучасним вимогам щодо визначення ролі облікової інформації в управлінському процесі. Крім того, в них відсутній як перелік показників, які потрібно контролювати, так і методика використання цих показників у процесі прийняття управлінських рішень. Таким чином, можна констатувати, що визначення сутності внутрішньогосподарської звітності в документах, які регулюють організацію та ведення бухгалтерського обліку, відсутнє.

У науковій літературі це питання висвітлено значно ширше. Більшість науковців, визначаючи внутрішню звітність, базується на загальному трактуванні звітності, доповнюючи його деякими особливостями, які вказують на її зорієнто-

ваність на управлінський персонал. При цьому організація складання внутрішньої звітності в економічній літературі розглядається переважно у двох основних аспектах. Одна група вчених досліджує це питання тільки щодо об'єктів обліку. Інша група визнає недостатність поширення внутрішньої звітності лише на об'єкти обліку і розглядає її в системі внутрішньогосподарського управління [6, с. 77–78].

Не тільки в нормативній базі, а й у наукових джерелах нині відсутній єдиний підхід щодо визначення термінології досліджуваного питання. Зокрема, застосовуються такі терміни, як «управлінська звітність», «бухгалтерська управлінська звітність», «внутрішня управлінська звітність», «внутрішня звітність».

Так, Ф. Бугинець визначає, що основною метою внутрішньої бухгалтерської звітності є надання оперативної релевантної інформації відповідно до вимог управлінського персоналу [3]. Таку саму думку відстоює Л. Нападівська, яка вважає, що управлінську звітність необхідно складати за центрами затрат і центрами відповідальності [8]. Н. Адамов і Г. Адамова також визначають, що показники, які виражені в управлінській звітності, мають відображати діяльність структурних підрозділів [1]. К. Друрі наголошує, що такі показники мають бути комплексними, взаємопов'язаними, бути згрупованими для відображення діяльності організації загалом і її підрозділів зокрема [4].

В. Палій ширше окреслив вказане поняття і акцентував увагу на аналітичній спрямованості таких звітів, де має «...подаватись інтерпретація відхилень від мети, планів, кошторисів, без чого управлінський облік залишиться формальним скупченням цифрових даних, непридатних для мети внутрішнього управління» [10]. Практика підтверджує, що невідповідність системи комунікаційних каналів передачі такої інформації, відсутність вимог щодо повноти, адресності та періодичності подання створюють проблеми щодо її використання в управлінні підприємством, а отже, призводять до формування малоефективної системи управлінського обліку. З огляду на це необхідно розробити не тільки принципи побудови системи такої обліково-звітної інформації, а й комунікаційні канали її передачі та схему зворотного зв'язку.

Деякі дослідники вважають, що необхідно створити принципово новий вид звітності – інтегрований. Зокрема, Н. Маліновська зазначає, що «...інтегрована звітність – це нова модель корпоративної звітності, основою якої є концепція інтегрованого мислення, що передбачає взаємозв'язок фінансової та управлінської звітності, звітів про корпоративне управління і винагороду, а також звітність у напрямку стійкого розвитку» [7]. Мета інтегрованої звітності – надавати інформацію, яка дає змогу користувачам оцінити здатність організації створювати цінності протягом певного проміжку часу. Інтегрована звітність призначена для підтримки більш стійкого бізнес-середовища і результативного прийняття рішень постачальниками фінансового капіталу.

У 2013 р. опублікований новий стандарт G4 Глобальної ініціативи зі звітності. Це Міжнародний стандарт GRI (Global Reporting Initiative), що встановлює курс на інтеграцію даних. З огляду на це І. Алексеева і І. Богатая вважають, що нова парадигма управлінської звітності потребує конвергенції зовнішньої та вну-

трішньої, фінансової та нефінансової інформації, яка формується в обліково-аналітичній системі суб'єкта господарювання, з використанням стандартизації та кращих зарубіжних практик у напрямку формування інтегрованої звітності [2].

На нашу думку, створення такої системи інтегрованої звітності, яка виконуватиме функції і фінансової, і управлінської звітності, є завданням, що доволі складно реалізувати на практиці. Обґрунтуємо це міркування: а) фінансові звіти, де відображені основні фінансові показники, є регламентованими нормативними документами, на відміну від управлінських звітів; б) фінансові звіти мають публічний характер, на відміну від управлінських, які здебільшого становлять комерційну таємницю; в) дуже складно уніфікувати таку звітність щодо різних галузей і різноспрямованих запитів користувачів.

З огляду на це необхідно зосередитись на підходах до створення парадигми внутрішньої управлінської звітності. Проте показникам такої звітності має бути властива інтегрованість для узагальненості інформації, яка може мати фінансовий і нефінансовий характер. В цьому разі уникаємо вживання терміна «бухгалтерська», оскільки інформація в такій звітності не завжди може бути сформована на основі бухгалтерських прийомів і методів.

Вважаємо, що методологічною основою, яка визначає підходи до розуміння сутності внутрішньої управлінської звітності, є системний підхід щодо її формування. Оскільки внутрішньогосподарська звітність є кінцевим продуктом управлінського обліку, то частково реалізація системного підходу закріплена в законодавстві, де зазначено, що «...внутрішньогосподарський (управлінський) облік – система збору, обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством». Однак на практиці управлінські звіти мають дуже вузьку спрямованість і їх важко інтегрувати в єдину систему.

У межах системного підходу на основі дослідження різних наукових джерел [2; 11] базові завдання формування бухгалтерської внутрішньогосподарської звітності можна сформулювати таким чином:

- 1) постановка цілі та завдань, які має вирішувати звітна інформація;
- 2) актуалізація проблеми недостатності інформації, відображеної в інших формах;
- 3) побудова комунікативних каналів надходження інформації для формування звітності та розробка нового знання у тому разі, якщо відсутня можливість для вирішення актуалізованої проблеми;
- 4) розробка засобів відображення результатів фінансово-господарської діяльності як системи показників функціонування підприємства загалом і його структурних підрозділів зокрема;
- 5) побудова множинності моделей, які характеризують аспекти функціонування організації та дають змогу визначити внутрішні зв'язки між основними елементами досліджуваної системи;
- 6) дослідження чинників, які впливають на систему показників, що характеризують результати діяльності;

7) оцінювання внутрішніх зв'язків між параметрами, які визначають загальні результати фінансово-господарської діяльності організації, та ступеня відповідності цих результатів визначеній меті;

8) реалізація принципу «зворотного зв'язку» у разі прийняття рішення щодо здійснення управлінського впливу на ті чи інші механізми формування результативних показників.

Особливістю використання системного підходу до формування показників управлінської звітності є те, що не тільки об'єкт дослідження, а й процес складання звітності, – це насамперед система дій. Їхня мета – об'єднання в єдине ціле різних моделей об'єкта, щодо якого формується звітність.

Біхевіористичний аспект сучасних теорій менеджменту впливає на вибір показників, які потрібно відображати у системі внутрішньої управлінської звітності. Крім традиційно бухгалтерських, таких як використання ресурсів, щодо яких може бути застосований грошовий або натуральний вимірник, у звітність необхідно вводити показники, які мають інші вимірники. Це пов'язано з тим, що, як зазначає К. Друрі, фінансові показники переважно сфокусовані на короткострокових результатах і не можуть відображати всі чинники, якими вимірюється успіх управлінця [4].

Цю думку обґрунтовує Дж. Каплан, який вважає, що фінансові показники традиційної системи обліку витрат неадекватно відображають виробничі операції компанії. У період глобальної конкуренції нефінансові показники якості продукції, продуктивності праці, гнучкості виробництва, рівня зайнятості та кваліфікації мають щораз більше значення в оцінюванні виробничої діяльності компанії. Для підвищення якості продукції Дж. Каплан пропонує реєструвати такі дані (у процентах): обсяг дефектів, готової продукції, яка не потребує доробки, та браку, виявленого клієнтами. Крім того, необхідно реєструвати такі показники, як коефіцієнт плинності робочої сили, коефіцієнт завантаженості обладнання тощо [4].

Для нефінансових показників, таких як людський капітал, організаційний капітал, виробничий потенціал, нематеріальні активи, які неможливо оцінити в грошовому еквіваленті, у внутрішній звітності як вимірник доцільно використовувати збалансовану систему показників (Balanced Scorecard (BSC)), розроблену Д. Нортонем і Р. Капланом. Однією з особливостей такої системи є об'єднання в одній структурі кількісних та якісних показників.

В. Чая і А. Золотухіна визначають такі основні переваги системи збалансованих показників: можливість оцінити стратегію і мету; усунення розриву між цілями компанії та їхньою реалізацією; оперативне реагування на зміни; оцінювання результативності будь-якого проєкту; прив'язка мети компанії до діяльності персоналу [12].

Застосування такої системи визначає необхідність використання професійного судження бухгалтера. Професійне судження бухгалтера, збільшуючи ризик спотворення інформації у звітності, є водночас інструментом зменшення інформаційних ризиків. Завдання бухгалтера при цьому полягає не тільки у пошуку альтернативних рішень, а й передусім у здійсненні аналізу ризиків і виборі між

мінімізацією ризику і максимізацією можливих очікуваних результатів від втіленого професійного судження в облікову практику.

Однак безконтрольність щодо відповідності професійного судження може призвести також до повної анархії у звітних формах. Необхідно виробити критерії, які дадуть змогу відрізнити професійне судження, висловлене з метою оптимізації інформації для зацікавлених користувачів звітності, від бажання маніпулювати звітними даними з шахрайських міркувань.

При формуванні професійного судження передусім важливо розкрити й обґрунтувати передумови, на основі яких його здійснено. Слід урахувати всі нюанси облікової політики підприємства, а також іншу інформацію, яка виходить за межі цього документа. Правильно визначені передумови є найважливішою складовою облікових оцінок і суджень, оскільки будь-які обчислення без цього будуть некоректними.

У тому разі, якщо вирішення певного питання регулюється відповідним внутрішнім регламентом, який визначає порядок формування інформації про об'єкт, застосування професійного судження є не обов'язковим, оскільки відсутня ситуація невизначеності. Проте у цьому разі професійне судження може розглядатись як додаткова контрольна процедура.

Періодично необхідно контролювати вироблені раніше професійні судження щодо їхньої адекватності змінам зовнішнього середовища. Наприклад, слід періодично переглядати професійне судження відносно оцінювання активів, де застосовується ставка дисконтування (вона змінюватиметься зі зміною умов кредитної політики банків, ставки за цінними паперами).

Отже, для ефективного використання в управлінській діяльності внутрішня звітність має відповідати таким принципам:

- у звітності потрібно відображати показники, які піддаються впливу з боку відповідальної особи;
- для відображення нефінансових показників необхідно задіювати професійне судження бухгалтера;
- показники потрібно ранжувати у звітній формі за ступенем важливості, а їхня кількість має бути оптимальною;
- показники різних рівнів управління мають взаємодіяти один з одним і формувати єдину систему;
- у звіті має відобразитися конкретна величина відхилення від планового рівня з висновками про причини і винуватців такого відхилення;
- перелік контрольованих показників потрібно постійно переглядати як у разі незначних відхилень, так і за зміни виробничих обставин;
- у звітності має бути задіяний механізм мотивації та стимулювання;
- звіт має мати конкретного адресата.

Доцільним є закріплення додатком до наказу про облікову політику Положення щодо методики формування внутрішньої управлінської звітності. Для цього доцільно виокремити основні її розділи.

1. Цільовий розділ (розробка мети і завдань, які має вирішувати звітність; розробка понятійного апарату, умовних позначень; визначення кола користувачів).

2. Регламентний розділ (розробка регламентів з формування інформації внутрішньої управлінської звітності).

3. Організаційний розділ (визначення координатора та виконавця робіт; встановлення способів групування інформації; формування оперограми проходження такої звітності за різними рівнями управління; встановлення термінів і періодичності складання).

4. Контрольний розділ (контроль якості регламентів; контроль показників і визначення відхилень тощо).

Література

1. Адамов Н., Адамова Г. Бухгалтерская управленческая отчетность: принципы, виды и методы составления. Финансовая газета. 2007. № 30. С. 3–7.
2. Алексеева И. В., Богатая И. Н. Современная парадигма управленческой отчетности. Международный бухгалтерский учет. 2014. № 45. С. 2–13.
3. Бутинець Ф. Ф., Давидюк Т. В. Бухгалтерський управлінський облік. Житомир : ПП «Рута», 2002. 480 с.
4. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 655 с.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996 – XIV від 16 липня 1999 р. URL : <http://www.rada.gov.ua>.
6. Карпенко О. В., Соболев Г. О. Неповна собівартість: теорія і практика обліку, аналізу, контролю: моногр. Полтава : РВВПУЕТ, 2011. 241с.
7. Малиновская Н. В. Интегрированная отчетность – инновационная модель корпоративной отчетности. Международный бухгалтерский учет. 2013. № 38.
8. Нападовська Л. В. Управлінський облік. Київ : КНТЕУ, 2010. 648 с.
9. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL : <http://www.rada.gov.ua>.
10. Палий В. Ф. Управленческий учет издержек и доходов с элементами финансового учета. Москва : Инфра-М, 2006.
11. Слободняк И. А. Содержание основных форм внутренней бухгалтерской отчетности коммерческих организаций. Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2011. 248 с.
12. Чай В. Т., Золотухина А. Д. Система методов управленческого учета. Аудит и финансовый анализ. 2009. № 1. С. 333–339.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ

Сучасний розвиток облікової науки та практики характеризується динамізмом і характерною специфікою значної масштабності. З точки зору запитів системи управління мікрорівня є потреба в формуванні інформаційних даних не лише про активи та пасиви суб'єкта господарювання на певну дату, а й їхню позицію в загальній системі економіки. Таким чином традиційний підхід до ведення обліку вже не повною мірою задовольняє потреби системи управління. Зі звичної системи суцільного, документально обґрунтованого відображення господарських явищ і процесів, облік перетворився у важливий інструмент забезпечення ефективного функціонування сучасних підприємств. Виклики, які виникли в умовах цифрової економіки, неможливо подолати без трансформації й розвитку функцій і завдань обліку.

Статистика засвідчує, що ті підприємства, котрі самостійно розвивають різні напрями збору й опрацювання інформації та користуються не лише внутрішніми, а й зовнішніми цифровими даними, активно конкурують на ринку і є більш успішними, порівняно із суб'єктами, які не використовують такої практики.

З огляду на це сучасне управління ставить нові завдання перед інформаційною системою підприємства, базою якої є дані обліку, що позначається на його структурі, організації та практиці. В таких умовах актуалізується проблема зміни теоретичних підвалин обліку, їх розвитку і не лише еволюційного, а й революційного.

Українські і зарубіжні автори протягом останніх років активно дискутують щодо змісту обліку та його ролі в діяльності суб'єктів господарювання. У цьому контексті визнається справедливою думка В. М. Жука про те, що «... політика «задоволення досягнутим» не відповідає сьогоднішнім викликам і негативно впливає на ефективність реалізації стратегій розвитку бухгалтерського обліку» [4, с. 14].

Проблематика інституційного впливу, ідентифікації системи обліку як такої, що вимагає зміни облікової теорії та її розвитку в площині інституційності (інституційної теорії бухгалтерського обліку) в останні роки часто дискутується в українській науковій думці. Серед вчених, які вбачають зміст у розвитку інституційної теорії обліку та здійснюють відповідні наукові пошукування, є відомі науковці, зокрема: Ю. А. Верига, О. С. Височан, В. М. Жук, Г. Г. Кірейцев та інші.

Надбання цих та інших українських й зарубіжних вчених закладають підвалини розвитку інституційної теорії обліку, містять ґрунтовні узагальнення й ви-

сновки щодо відповідної концепції та її ролі в сучасній системі управління. Ідентифікуючи специфічність кута розгляду системи обліку через призму складових інституцій, науковці в загальних рисах формують її структуру й визначають основні складові.

Зокрема, В. М. Жук у своїй моделі інституту бухгалтерського обліку (розроблений з позиції інституціональної теорії) виокремлює «поліусові» неформальні та формальні складові та сформовані під їх впливом організації (або інституціональні утворення) [4, с. 18]. Якщо проаналізувати побудовану ним модель знизу до верху, то можна помітити, що базовими формальними інститутами, які закладають «правила гри» щодо функціонування системи обліку, є законодавство, концепції, програми, стандарти, інструкції тощо.

Зважаючи на сувору регламентацію обліку в Україні та належність до континентальної моделі, саме такий акцент характеризує українську облікову практику й визначає її чітку орієнтацію на дотримання чинних норм і принципів у відображенні господарських явищ і процесів, які відбуваються в діяльності суб'єктів господарювання.

Підтримуючи таку позицію загалом, слід зауважити, що в практиці сучасного управління, з одного боку, прагнуть до правдивого відображення стану об'єктів обліку, а з іншого намагаються якомога більше застосовувати важелі та інструменти, що сприяють зростанню результативності й ефективності їх використання в процесі діяльності. Для цього необхідні не лише дійсні (фактичні показники), а й ймовірнісні дані. Останні не завжди чітко відповідають нормативним вимогам, а тому часто мають лише внутрішнє застосування, однак у комплексі з даними бухгалтерського обліку вони служать основою прийняття більш зважених управлінських рішень та забезпечують зростання позиції суб'єкта господарювання на ринку. Така практика більш характерна для розвинених країн і має за основу врахування низки чинників.

Відповідно розвиток обліку в Україні в останні десятиліття розвивається в загальних рамках економічних перетворень, для яких важливими є загальна культура суспільства, наявність системи соціальних цінностей, взаємовплив чужорідних елементів, привнесених МСФЗ, виникнення категорій і термінів в обліку, яких не було раніше, і спроба ізолювання системи обліку від чужого впливу, що і обґрунтовує ставлення середовища до теорії обліку загалом.

Власне, теорія облікових систем – це збірна назва процесів розвитку теорії та методології облікових систем на основі вітчизняних і міжнародних моделей обліку, насамперед фінансового.

Сучасна методологія розвитку облікової системи ґрунтується на всебічній оцінці моделей видів обліку, перш за все, бухгалтерського та розвитку на цій основі теоретико-методологічних, організаційно-методичних положень вітчизняної системи обліку, що дає змогу акумулювати великий обсяг фінансової, нефінансової інформації, яку використовують у процесі прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень.

Так, Т. Маренич наводить таке визначення: «Облікова система – це сукупність методологічних, методичних, організаційних, техніко-технологічних, економічних засобів і методів, інструментів і важелів впливу на одержання і перетворення економічної інформації, що дає можливість на підставі вступного масиву даних отримати реєстраційні показники» [8, с. 24].

Національні облікові системи формування під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, таких як: панівні концепції обліку, економічні напрями розвитку, організаційно-правові форми підприємництва, системи регулювання обліку, комбінації інтересів різних груп користувачів, культурна спільність і політична ситуація в країні, міжнародна економічна ситуація, розвиток організацій бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів обліку. Все це свідчить не лише про схожість етапів розвитку бухгалтерського обліку в різних країнах, а й про наявність специфічних особливостей, що мають національне забарвлення.

Уніфікація як сучасний атрибут розвитку облікових систем спрямована через стандартизацію обліку й звітності на досягнення узгодження оцінок та ідентичного відображення активів і пасивів. Проблемним у такому разі є забезпечення гармонійної взаємодії різних видів обліку.

Однак це не єдина проблема тому, що економічна наука констатувала невдачі імпорту інститутів з розвинених економік у ринок, що розвивається в Україні. Ці невдачі пов'язані з неможливістю імпорту механізмів примусу і виконання, а також з неможливістю імпортувати інституційне середовище загалом. Розвиток інститутів з опорою на традиції – шлях, на який необхідно орієнтуватися. Які сильні і слабкі сторони процесу розвитку методології облікових систем? Які виникають загрози? Які виникають нові можливості? На ці питання має відповісти облікова наука, удосконалюючи свій механізм та інструментарій.

Для розвитку теорії облікових систем важливі творча активність вчених, їх громадянська позиція, психологічна атмосфера в економіці та бізнесі, розвиток науки, філософії, політики, соціально-економічних та екологічних процесів. Всі ці складові елементи набувають розвитку і розроблені в методологічній основі облікових систем.

Національні облікові системи можуть бути орієнтовані на певну оптику: виробничу, фінансову, дохідну, витратну, податкову, професійну, національну економіку, кожна з яких спрямована на досягнення певної мети.

Історія формування облікових теорій (систем) показує, що вони на певному етапі економічного розвитку стикаються з проблемою розмежування інтересів держави і власників, виокремлення кількох напрямів обліку: фінансового, податкового і управлінського чи формування їх симбіозу. Процес глобалізації зумовлює необхідність і сприяє виникненню нової парадигми обліку. Це дає змогу виробити сучасний підхід до формування теорії обліку, що відображає фінансову історію та інформацію прогнозного характеру, на потреби бізнесу.

У загальнофілософському сенсі глобалізація розглядається як нова ера в розвитку людської цивілізації. Філософ В. Толстих пише: «Говорячи про глобалізацію та глобальне суспільство в соціально-філософському плані, на наш погляд,

слід зафіксувати факт становлення нового типу соціальності і світоустрою, який буквально за всіма формами і параметрами соціальної організації, влади, ідеології, економіки, способу життя і т. д. відрізняється від нині існуючого соціуму і світопорядку» [3, с.184].

Існують відмінності між терміном «глобалізація» і процесом глобалізації. Термін уведено два десятиліття назад для позначення нових процесів транснаціоналізації економіки й інформації. Капітал нині не знає меж, і його вкладення залежить від фірм, а не від національних урядів. Теза про глобалізацію не на основі прогресу, а на основі взаємозалежності – це визнання статус-кво, відмова від будь-яких революційних змін.

Звичайно, глобалізація – суперечливий феномен: з одного боку, процеси глобалізації не лише пов'язують далекі локальні співтовариства й роблять свій внесок у їхню трансформацію шляхом інтенсифікації всесвітніх економічних відносин; а з іншої сторони, ці ж процеси підсилюють тиск нелокальний автономії й регіональну культурну ідентичність.

Аналіз глобалізації вимагає зміни парадигми обліку, зокрема необхідна різноманітність теоретичних і дослідницьких підходів до вивчення глобальних процесів.

Для обліку глобалізація – це об'єднання, уніфікація міжнародних бухгалтерських стандартів, ліквідація тих суперечностей, що існують на даний момент між національними стандартами та міжнародними.

Розвиток світогосподарських відносин у рамках глобалізації є однією з об'єктивних умов суттєвих змін як у вітчизняній системі бухгалтерського обліку й звітності, так і в облікових системах практично всіх країн. Причому відображення сучасних міжнародних процесів у національних облікових системах пов'язане зі складними й часто важко вирішуваними проблемами.

У цьому контексті Г. Г. Кірейцев зазначає, що «правильне розуміння причин виникнення та ролі глобалізації в процесах суспільного економічного відтворення важливе тому, що воно сприятиме обґрунтуванню підходу щодо вибору концепції та розробки моделей розвитку економіки, раціональній побудові механізмів реалізації положень таких концепцій, включаючи ринкові механізми управління на всіх ієрархічних рівнях, а також оновленню на цій основі національних систем бухгалтерського обліку» [6, с. 37; 7].

Задля визначення впливу процесів глобалізації на облікові процеси доцільно врахувати об'єктивний та закономірний поділ систем бухгалтерського обліку й звітності залежно від рівня їх територіального поширення: національний, регіональний та міжнародний. Відповідно до них ідентифікуються національна, регіональна та міжнародна системи обліку.

Перша (національна) характеризується в межах однієї окремо взятої країни. Для неї властива своя національна система обліку й звітності, яка в процесі історичного розвитку постійно удосконалюється відповідно до змін, що відбуваються в економіці. Якщо порівняти національні системи кількох країн, то можна знайти багато спільного між ними, але одночасно є суттєві відмінності. Останні

зумовлюються не лише економічними й політичними причинами, а й національними та історичними звичаями, традиціями, діловою практикою. Щодо таких систем національні уряди з власної ініціативи (або на вимогу міжнародних фінансових інститутів, як це є в Україні з боку МВФ) ухвалюють рішення щодо необхідності, напрямків, ступеня й періоду гармонізації національної облікової системи з міжнародною. Цей процес може здійснюватися шляхом поступового внесення положень Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) у законодавчі й нормативні документи, що регулюють ведення бухгалтерського обліку й формування фінансової звітності, або у національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку зі збереженням національних організаційних особливостей облікових систем.

Друга (регіональна) система передбачає ведення бухгалтерського обліку й формування звітності за правилами, принципами і стандартами для певних держав, об'єднаних у регіональні групи.

Ці країни близькі територіально й історично, вони часто не мають мовних бар'єрів, традиційно й економічно взаємозалежні. Найбільш розвинутою регіональною групою, утвореною в 1952 р., є Європейський союз (ЄС). У директивах ЄС ухвалюються способи оцінки й обліку, що рекомендовані МСФЗ. Однак є й інші, не менш показові приклади, зокрема Американська зона вільної торгівлі (до якої належать США, Канада, Англія). Ведення обліку й формування фінансової звітності в цій групі здійснюються за принципами і стандартами англо-американської облікової системи [9, с. 10].

Третя (міжнародна) система передбачає ведення бухгалтерського обліку й формування фінансової звітності відповідно до загальновизнаних принципів обліку й звітності та МСФЗ.

З огляду на характеристики вище перерахованих систем (вони достатньо широко репрезентовані і в науковій фаховій літературі, і в навчальних виданнях) зауважимо, що їм притаманна орієнтація на міжнародні й міжурядові професійні організації, міжнародні фінансові інститути та їхні вимоги. Тобто можна стверджувати, що цим системам властива гармонізація з МСФЗ.

У своєму дослідженні С. Н. Поленова зазначає: «Інформація, отримана в гармонізованих облікових системах, володіє однаковими якісними характеристиками, створює об'єктивні умови прискорення позитивних процесів і розвитку бізнесу в регіоні в цілому» [9, с. 11].

Слід констатувати, що складність і новизна проблем, з якими в процесі глобалізації стикаються різні країни й окремі учасники, зумовлюють підвищення вимог до нормативно-правової бази, що регулює діяльність їхніх інституційних одиниць. До значних проблем, що виникають у зв'язку з глобалізацією, належить незіставність фінансової інформації щодо різних учасників ринку. У зв'язку з цим основним завданням є формування в окремих державах систем бухгалтерського обліку й звітності, які б відповідали міжнародним правилам і звичаям.

Такій ситуації сприяє стандартизація обліку [1; 2; 5; 10], що формується на основі міжнародних вимог, які представлені у вигляді МСФЗ. Причини, що обґрунтовують потребу в запровадженні такої стандартизації, є такі:

- потреба в наявності фінансової інформації, яка однаково зрозуміла для усіх учасників міжнародного ринку капіталу, що перебувають у різних країнах;
- вплив міжнародних інституцій практично на всі сфери фінансової й банківської діяльності, у тому числі й на такий об'єкт (елемент, інститут) науки, як система бухгалтерського обліку й звітності, яка є основним початальником інформації для всіх учасників фінансового ринку;
- динамізм і трансформація облікової практики незалежно від стану теорії обліку (зміни в облікових системах відбуваються не в окремій державі, а практично у всіх країнах світу) та ін.

Загалом міжнародна система обліку й звітності є одним з найважливіших результатів глобалізації, а тому подальший розвиток національних облікових систем буде здійснюватися шляхом їхньої гармонізації з міжнародними стандартами.

З огляду на систему обліку, яка в Україні традиційно служить основою формування звітності для подання інституціям контролю, можна з певністю стверджувати, що законодавчо-правова й нормативна складова є її генеральною базою. Серед інших регламентуючих документів облікові стандарти є нормативно-методичною основою здійснення обліку, оскільки часто містять детальні вимоги щодо оцінювання, визнання та обліку об'єктів обліку.

Стандартизація обліку як об'єктивний процес, що впливає з євроінтеграційного вибору шляху розвитку, а також глобалізації економіки, має підводні камені. Як показує практика, це проблеми організаційного, методичного і методологічного характеру. Подолання цих проблем можливе не лише шляхом вироблення власного підходу, адаптованого до національної ментальності та особливостей, а й шляхом використання міжнародного досвіду в галузі обліку.

Для здійснення емпіричних досліджень аналіз досвіду української стандартизації обліку є цінним щонайменше з двох позицій. По-перше, в Україні спочатку відбулася розробка й затвердження стандартів обліку для суб'єктів виробничої сфери, а потім для суб'єктів державного сектору. Встановлення специфіки процесу стандартизації щодо кожної з галузей дасть змогу виявити прогалини, недоліки, прорахунки й запропонувати відповідні рішення, які, можливо, вже пропрацьовано в котрійсь із них. По-друге, незважаючи на різні облікові практики та відмінності в складі об'єктів обліку (наприклад, у держсекторі є такий об'єкт обліку, як бюджетні асигнування, якого немає у виробничій сфері та ін.), джерелах формування активів, підходах до побудови Плану рахунків тощо, критичне оцінювання стандартизації в цих галузях дасть змогу формувати зважену позицію щодо спільних інституцій, котрі беруть участь у формуванні нормативно-правової складової системи обліку.

Література

1. Верига Ю. А., Захарченко В. Ю. Развитие бухгалтерского учета в условиях институциональной среды. *Образование и наука XXI века: V Междунар. науч.-практ. конф.* (2011 г., Болгария, г. София). URL: http://www.rusnauka.com/27_OINXXI_2011/Economics/7_92366.doc.htm.
2. Височан О. С., Яхвак Д. М. Институціоналізм у сучасній вітчизняній теорії бухгалтерського обліку: історичні витoki та генезис. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 155–161.
3. Георгієва А. І. Розвиток бухгалтерського обліку в умовах глобалізації. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 4(16). С. 184–186.
4. Жук В. М. Институціональна теорія бухгалтерського обліку: відповідь на виклики сучасності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 8–9. С. 14–23.
5. Жук В. М. Наукове означення інституціональної теорії бухгалтерського обліку (на засідках ідеї сталого розвитку). *Збірник наукових праць Подільського державного аграрнотехнічного університету*. 2009. Вип. 17, том 2. С. 139–146.
6. Кирейцев Г. Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: научный доклад. Изд. 2-е, перераб. и доп. Житомир : ЖГТУ, 2008. 76 с.
7. Кірейцев Г. Г. Глобальні процеси і актуалізація оновлення методології обліку. *Збірник наукових праць ВНАУ*. Серія: Економічні науки. 2013. № 3(80). С. 91–103.
8. Маренич Т. Сущность бухгалтерского учета как системы экономического регулирования. *Бухгалтерский учет и аудит*. 2009. № 2. С. 21–26.
9. Поленова С. Н. Глобализация мировой экономики и тенденции бухгалтерского учета. *Международный бухгалтерский учет*. 2008. № 8. С. 7–17.
10. Хорунжак Н. М., Бенько І. Д. Гармонізація та стандартизація української системи обліку як необхідна умова ефективного розвитку вітчизняної економіки. *Бухгалтерський облік та господарський контроль: минуле, сучасне, майбутнє* : тези доп. Міжнар. наук. конф., 16–17 трав. 2002 р. Житомир : ЖГТІ, 2002. С. 9–12.

КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ АУДИТУ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ТА ІНСТИТУЦІЙНО- ПРАГМАТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ

Розвиток аудиторської діяльності в Україні й світі свідчить, що до аудиторів з боку користувачів ставляться високі вимоги. Це пов'язано з потребою зниження інформаційного ризику щодо даних, які використовуються для прийняття управлінських рішень. Професіоналізм аудитора, якість його роботи, а також довіра споживачів аудиторських послуг до нього є основними критеріями для вибору суб'єкта аудиту. Зростання вимог до аудиту з боку користувачів і посилення конкуренції на ринку аудиторських послуг ставлять перед аудиторськими фірмами основне завдання – підвищення якості аудиторської діяльності як інструменту забезпечення довіри серед учасників економічного співтовариства. Найважливішим елементом забезпечення якості роботи аудиторів є саме дієвий контроль за якістю аудиторської діяльності.

Питання підвищення якості аудиторських послуг і якості аудиторської діяльності, як і організації системи контролю за ними розглядаються на державному рівні й на рівні громадських аудиторських об'єднань. На сьогодні, в системі нормативного регулювання аудиторської діяльності вже закладені певні механізми контролю якості аудиторської діяльності. Так, законодавчо встановлені вимоги щодо організації системи контролю якості аудиту на загальнодержавному й професійному рівнях, вимоги щодо встановлення і дотримання аудиторськими організаціями правил внутрішнього контролю якості проведених ними аудиторських перевірок, а також вимоги щодо обов'язкового здійснення зовнішніх перевірок якості роботи аудиторських організацій та аудиторів.

Однак, незважаючи на встановлені законодавством про аудиторську діяльність основи контролю якості аудиту, слід зазначити, що на сьогодні, практично відсутня ефективна дієва організаційна і методична база контролю якості аудиторської діяльності. Зокрема, не розроблені критерії оцінювання якості роботи аудиторських організацій, не визначені цілі, завдання та об'єкти контролю якості аудиту, порядок та методика такого контролю.

Сучасний стан розвитку та структурних перетворень національної економіки передбачає й вимагає трансформацію суспільних відносин. Це стосується безпосередньо й удосконалення порядку та методики здійснення аудиторської діяльності на основі застосування міжнародних стандартів аудиту і з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу з цього питання [7, с. 72]. Відповідно до цього в Україні вже активно відбувається процес розвитку інституту аудиту, точніше інституту якісного аудиту. Його навіть можна назвати реформуванням, оскі-

льки здійснено низку заходів, зокрема зі зміни чинного законодавства, запровадження стандартів тощо.

На наш погляд, зміна підходів до якості є головною причиною негативної динаміки кількості суб'єктів аудиторської діяльності (рис. 1).

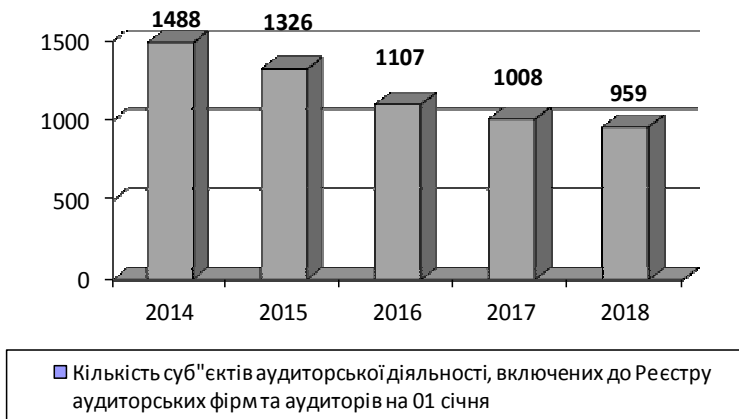

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів аудиторської діяльності в Україні

Примітка. Сформовано на основі [9; 10; 11]

З рис. 1 простежуємо чітку тенденцію до списання кількості суб'єктів аудиторської діяльності. На початку 2017 р. вона становила 1008 одиниць, хоча у 2014 р. – 1488, що на 480 суб'єктів менше. Порівняно з 2016 р. цей показник на 99 суб'єктів менший. У відсотковому показнику у 2017 р. кількість суб'єктів аудиторської діяльності знизилася більш ніж на 33,7%, порівняно з 2014 р. Ще нижчим є цей показник у 2018 р. – 959. Це на 529 суб'єктів менше, ніж у 2014 р. та 49 суб'єктів менше від показника минулого 2017 р.

Негативною є також динаміка кількості аудиторів (табл. 1), а також кількість виданих сертифікатів претендентам на аудиторство.

Згідно з табл. 1 відбувається щорічне зменшення кількості аудиторів і кількості отриманих сертифікатів. У 2018 р. негативна динаміка також підтверджується. Незважаючи на те, що рівень регресії щодо кількості аудиторів менший, ніж щодо кількості отриманих сертифікатів (порівняно з попереднім роком), таке становище й статистика є доволі невтішними. З цього приводу можна зробити подвійні висновки. З одного боку, хочеться вірити, що таке зменшення пов'язане зі зростанням вимог до якісних параметрів діяльності та самих аудиторів, а з іншого – очевидно, що не усі витримують високу конкуренцію.

Разом із значним зменшенням кількості суб'єктів аудиторської діяльності в Україні у 2016 р. (на 8,9%) обсяг наданих послуг суб'єктами аудиторської діяльності загалом по країні за цей рік збільшився порівняно з 2015 р. на 12%, або на 211 899,7 тис. грн. Так, обсяг доходу від наданих послуг суб'єктами аудиторської діяльності у 2015 р. становив 1 761 202,6 тис. грн. а у 2016 р. – 1 973 102,3 тис. грн.

[7, с.74]. У 2017 р. обсяг наданих аудиторських послуг становив 2126,8 млн. грн, а у 2018 р. – 2438,1 млн. грн, а обсяг отриманого доходу дорівнював відповідно 2,127 млн. грн і 2,438 млн. грн [9; 10].

Таблиця 1

**Динаміка кількості аудиторів в Україні
та кількості виданих сертифікатів за 2014–2018 рр.**

Рік	Кількість аудиторів за станом на 01 січня, осіб	Відхилення від попереднього року (+\–)	Кількість отриманих сертифікатів	Відхилення від попереднього року (+\–)
2014	2 993	–146	106	–10
2015	2 787	–206	80 – аудиторів 14 – аудиторів банку	–12
2016	2 675	–112	82	–12
2017	2 646	–29	70	–12
2018	2725	+79	Офіційні дані не знайдено	

Джерело: [7, с.73; 12]

Структурно фактичний обсяг надання послуг аудиторськими фірмами в Україні репрезентується так: надання послуг з виконання завдань щодо надання впевненості становить майже 173,9 млн. грн (в т.ч.: проведення обов’язкового аудиту – 81,044 млн. грн, ініціативного аудиту фінансової звітності – 84,508 млн. грн, огляду історичної фінансової інформації – 8,347 млн. грн.); середній дохід суб’єкта аудиторської діяльності від надання послуг становила близько 0,488 млн. грн, а витрати на забезпечення функціонування внутрішньої системи контролю якості становили лише 9 тис. грн, що дорівнює близько 1,8% в сумі отриманого доходу [1, с. 6–7].

З огляду на це цілком справедливим є твердження С. В. Шульги про те, що за останні п’ять років (у період з 2014 р. по 2018 р.) простежується пропорційно обернена ситуація із зменшення кількості суб’єктів аудиторської діяльності та зростання обсягів наданих ними послуг [14, с. 33]. В 2019 р. тенденція збереглася.

Названі показники детально характеризують динамічний рух у галузі аудиторської діяльності. Проте вони недостатньо інформативні для того, щоб робити висновки про якість аудиторської діяльності. Зростання обсягів надання послуг може не повною мірою визначатися саме якістю. В Україні багато аудиторських перевірок здійснюється у зв’язку з обов’язковістю аудиту для багатьох суб’єктів господарювання. Відповідно зростання їх обсягів може бути пов’язана саме з цією вимогою.

Насторожує той факт, що найбільшу вартість наданих аудиторських послуг (понад 1 млн. грн) зафіксували 226 аудиторських фірм, а послуги вартістю понад 10 млн. грн, були надані 18-ма фірмами. Тобто на ринку зростає виручка великих компаній. У результаті цього може відбутись монополізація аудиторського ринку

та зниження конкурентоспроможності інших учасників, які ідентифікуються як середні та малі суб'єкти аудиту. Їм буде обмежено доступ до ринку аудиторських послуг.

З огляду на це актуальним є питання щодо необхідності удосконалення механізмів контролю якості роботи аудиторів. Водночас існує потреба визначення та сприяння розвитку можливостей професійної самоорганізації вітчизняних суб'єктів аудиторської діяльності з метою спрощення їх доступу на ринок. Беззаперечним чинником вирішення означених проблем, на наше переконання, має бути реалізація функції професійного самоврядування Аудиторської палати України. Зокрема, вважаємо за доцільне розглянути можливість законодавчих обмежень щодо розміру доходу кожного суб'єкта аудиторської діяльності.

Наприклад, якщо у 2017 р. обсяг ринку становив 2126868,7 тис. грн, то у 2018 р. максимальний обсяг виручки одного суб'єкта аудиторської діяльності доцільно було б обмежити 1% від загального обсягу ринку за попередній рік, що становитиме 21268,7 тис. грн. Перевищення зазначеної величини може бути розцінене, зокрема, як одна з ознак порушення вимог антимонопольного законодавства, що дасть підстави для вжиття заходів Аудиторською палатою України [3].

Акцентуючи увагу на такому регуляторному механізмі, слід звернути увагу на українську специфіку аудиту й аудиторської діяльності, яка виявляється в питаннях забезпечення якості таких послуг.

В Україні суттєвою є проблема якості аудиторської діяльності, яку в багатьох публікаціях ототожнюють з якістю надання аудиторських послуг, або якістю аудиту. Це пов'язано з низкою чинників, а саме: суперечностями інтересів власника, керівництва підприємства, державними інституціями, інвесторами, кредиторами. Особливо ця проблема загострюється з огляду на те, що в Україні рівень розвитку фінансового ринку є низьким, стан наявної інформації ненадежний, контроль за цими питаннями недостатній. Крім цього, є висока залежність аудиторів від оплати їхніх послуг замовниками. Це впливає на підготовку та результати аудиторського висновку.

Варто погодитися з позицією науковців [2], що якість аудиторських послуг визначається через врахування рівня дотримання законодавства. Але окрім цього, вона має враховувати інші характеристики, зокрема правдивість інформації, відображеної у висновку, та основу її формування (правильність обчислення показників, ретельність перевірки цифрових даних за схемою «вхід-вихід» тощо).

Водночас систему «вхід-вихід» потрібно розуміти як послідовність і правильність облікового відображення господарських операцій, пов'язаних зі здійсненням фінансово-господарської діяльності від первинної до зведеної документації та звітності.

Враховуючи сучасні тренди та означення аудиторської діяльності, подане в Законі України «Про аудиторську діяльність», можна стверджувати, що якість аудиторської діяльності слід ідентифікувати як стан дотримання чинних нормативно-правових актів у процесі здійснення організаційного, методичного забезпечення аудиту, практичного виконання аудиторських перевірок (аудиту) і надання інших аудиторських послуг, які належать до каденції такої підприємниць-

кої діяльності. Такий підхід до розуміння сутності категорії «якість» у питаннях провадження аудиторської діяльності повністю охоплює весь процес діяльності, а також не суперечить трактуванню суміжних понять (наприклад, якість аудиторських послуг тощо). Окрім цього, він відповідає міжнародним уявленням і вимогам про якість в аудиті.

Акцентування на цьому актуальне щонайменше з двох причин. По-перше, орієнтація на євроінтеграцію вимагає відповідного інформаційного забезпечення достовірності звітності українських суб'єктів господарювання. По-друге, зарубіжна практика аудиту є вагомим джерелом реалізації кращого його досвіду й практики в Україні. Для підтвердження наведемо приклад, який ілюструє рівень аудиторських послуг і професійності аудиторів у розвинених країнах. Таку інформацію подає Рада з фінансової звітності й Рада стандартів аудиту та впевненості, зокрема щодо Австралії. На фоні високої оцінки професійного рівня та якості аудиту аудиторськими комітетами, які представляють акціонерів і їх взаємодію з аудиторами, діяльність із забезпечення зростання цих показників в Україні особливо актуальна. Свої висновки вищезазначені комітети роблять на основі аналізу численних суджень і розмов, що відбулися до публікації фінансової звітності підконтрольних компаній. Більш предметною є оцінка, оприлюднена Радою з фінансової звітності, яка у 2018 р. замовила опитування голів аудиторської комісії ASX300 (Глобальна програмна компанія, Австралія) (рис. 2).

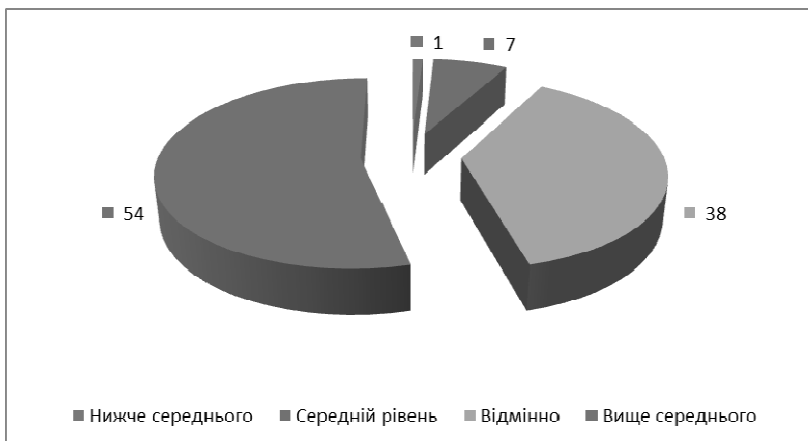

Рис. 2. Результати опитування Радою з фінансової звітності голів аудиторської комісії ASX300 щодо якості аудиту та аудиторів* (2018 р., %)

Примітка. Джерело: [15]; * - запитання : Враховуючи всі аспекти наданої вам послуги, який із наведених нижче критеріїв найкраще описує ваш загальний погляд на зовнішнього аудитора: нижче середнього; середній; відмінно; вище середнього.

Результати проведеного опитування засвідчують високу оцінку якості аудиту та фахівців, котрі його здійснювали, 92% опитаних визнали загальне враження (погляд) щодо зовнішнього аудитора як «відмінний» або «вище середнього». Таким чином Рада з фінансової звітності й Рада стандартів аудиту та впевненості за таким зворотнім зв'язком ідентифікувала позицію Австралії у 2018 р. щодо якості аудиту в цій країні. Аналогічні погляди на якість аудиту сформувалися й у інших розвинених країнах далекого та близького до України зарубіжжя.

Ще однією спільною позитивною рисою розвитку аудиту в інших країнах світу, де він досяг високих якісних показників, є хороша законодавча база регулювання. В Україні аудиторська діяльність розвивається водночас з удосконаленням чинного законодавства, в тому числі бухгалтерського, оскільки останнє визначає багато основних аспектів які стосуються аудиту. Так, зокрема з 1 січня 2018 р. уведено в дію Закон № 2164, який вніс багато змін у Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні». Відповідно до цього закону визначено перелік суб'єктів, котрі зобов'язані здійснювати щорічний аудит і коли саме він має проводитись. Зокрема, обов'язковий аудит передбачено проводити щодо великої кількості суб'єктів, котрі не тільки мають різну форму власності, а й належать до різних галузей національної економіки. Це означає, що в Україні зростає кількість суб'єктів, які зобов'язані проводити аудит, а це потребує відповідних фахівців, які повинні добре орієнтуватися в галузевій специфіці обліку і формування звітності. Водночас навіть світова практика свідчить про наявність недоліків у галузі контролю за якістю діяльності аудиторських фірм та індивідуальних аудиторів. Результатом непрофесійних дій і поведінки стали скадали з неправдивими показниками звітності у відомих зарубіжних фірмах.

Незважаючи на те, що аудиторські фірми відповідальні за неправдивість висновків, виявилось, що ця відповідальність не є дієвою. Відповідно можна обгрунтовано стверджувати, що важливим реальним способом покращення якості аудиторської діяльності та послуг є саме підвищення відповідальності суб'єктів аудиту. В Україні розмір майнової відповідальності аудиторів не може перевищувати суми фактично завданої замовнику шкоди з вини аудитора. Також до аудиторів, котрі неодноразово допускали факти низької якості перевірок, застосовують штраф (стягнення) у вигляді попередження, зупинення дії сертифікату на строк до одного року або його анулювання. Аудитор має повернути анульований сертифікат не більше ніж за 10 днів з моменту отримання витягу з рішення АПУ.

Першу частину стягнення (відшкодування збитку) доволі важко встановити через наявність не лише об'єктивних, а й суб'єктивних даних. Наприклад, якщо було допущено зловживання нормами етичної поведінки й зроблено позитивний висновок щодо фінансового становища і показників звітності, то здійснити оцінювання втрат потенційних інвесторів практично неможливо. Тому для вирішення цієї, а також інших проблем варто скористатися позитивним зарубіжним досвідом.

У світовій практиці більшість авторів виокремлює три основні моделі формування контролю за аудиторською діяльністю:

- здійснення нагляду приватними суспільними організаціями за дорученням держави (1);
- проведення нагляду державним органом (1);
- змішана модель нагляду (3) [13, с. 181].

За першої моделі використовувалися всі елементи, що дало змогу зробити висновок про те, чи відповідає якість аудиторської діяльності стандартам АІСРІ. Перевірки здійснюються не частіше 1 разу на 3 роки. В складі елементів відсутній елемент «людські ресурси», однак це не знижує дієвості моделі. Швидше навпаки, в досліджуваних країнах настільки високі вимоги до фахівців, що фірми впевнені в своєму персоналі. У процесі прийому на роботу ретельно перевіряється компетентність, здібності, відданість етичним принципам тощо.

Потужність контролю за якістю аудиторської діяльності в першій моделі доволі велика, однак вона також має недоліки. На це вказують приклади банкрутства деяких компаній після підтвердження показників звітності (2002 р.), які були ідентифіковані як такі, що свідчать про їх стабільність і фінансову стійкість.

У зв'язку з цим в останні роки все більше уваги почали приділяти питанням суспільного (громадського) нагляду. В 1985 р. його вперше було розглянуто у Звіті Організації економічного співробітництва та розвитку. А в 2000 р. новим поштовхом у його розвитку став скандал серед аудиторських фірм, пов'язаний із приховуванням збитків збанкрутілого підприємства [8, с. 94–96].

Саме після гучних корпоративних скандалів у 2002 р. у США було ухвалено Закон Сарбейнса-Оксли, який встановив підвищені вимоги до корпоративного управління, а також системи внутрішнього контролю за фінзвітністю фірм, акції котрих котируються на фондовому ринку в США. Цей закон також містить вимоги до системи документування та здійснення оцінювання системи внутрішнього контролю (1 раз на рік). Він зобов'язує керівництво фірми щорічно подавати звіти про стан власної системи контролю.

В основі системи контролю, в якій нагляд здійснюють приватні суспільні організації, є низка затверджених документів:

- Рекомендації про гарантії якості для обов'язкового аудиту – мінімальні вимоги (схвалені Європейським Союзом у 2000 р.);
- принципи нагляду за аудиторською діяльністю IOSCO (2002 р.);
- Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язків аудит річної звітності та консолідованої звітності (прийнята Європейським Союзом у 2006 р.) тощо [5].

До складу останньої входить глава VII щодо здійснення суспільного (громадського) нагляду. В ній розглянуто систему забезпечення якості та вказано, що вона організовується таким чином, щоб забезпечити незалежність цієї системи від аудиторів і аудиторських фірм, що контролюються, з урахуванням суспільного нагляду [5; 6].

Перевірки якості здійснюються один раз на шість років і їхні результати оприлюднюються. Такі перевірки ідентифікуються як нагляд і спрямовуються на процес:

- допуску та реєстрації аудиторів і аудиторських фірм;

- стандартизації в питаннях професійної етики, внутрішнього контролю якості аудиту й аудиторської діяльності (фірм);
- професійного навчання та його постійність, забезпечення якості, розслідувань і відповідальності за порушення.

Директива 2006/43/ЄС, окрім вищезазначених положень, містить перелік основних принципів функціонування системи суспільного нагляду (прозорість; адекватне фінансування; обов'язковість; право проводити, за потреби, розслідування щодо діяльності аудиторів та аудиторських фірм і застосовувати відповідні заходи у зв'язку з їх наслідками; здійснення керівництва системою непрактикуючими особами, які мають знання у сферах обов'язкового аудиту тощо. Цей документ є одним основним для країн, де нагляд за якістю аудиторської діяльності провадять суспільні організації, а також важливим для різних міжнародних організацій, які здійснюють нагляд за діяльністю суб'єктів аудиту.

О. Г. Михайленко [13] пропонує до 2 моделі контролю відносити Україну. Науковець окреслює позиції та характеристики, які дещо виходять за рамки цієї моделі. Зокрема, він зазначає: «Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» лише Аудиторська палата України (АПУ) може бути суб'єктом контролю якості аудиту в нашій державі. Саме до її повноважень входить здійснення контролю якості аудиту та встановлення порядку його проведення». Але відповідно до ст. 13 вищезазначеного закону АПУ не є державним органом, вона функціонує як «незалежний орган». Аудиторська палата України формується на паритетних засадах шляхом делегування до її складу аудиторів та представників державних органів, але до неї не входять представники широких суспільних кіл, що не відповідає вимогам Директиви 2006/43/ЄС щодо формування системи суспільного нагляду [13, с. 183–184].

Коротко характеризуючи третю модель контролю, зауважимо, що в Німеччині розрізняють 2 види контролю: контроль за професією аудитора; контроль якості аудиторських послуг (аудиторської діяльності).

Органом контролю за якістю аудиту в цій країні виступає Інститут аудиторів, що має спеціалізовані комітети для врегулювання проблем, які виникають у сфері аудиту. При Аудиторській палаті Німеччини створюються аудиторські суди, до компетенції яких входить накладання штрафів та інших адміністративних покарань за неякісне проведення перевірки, в разі необхідності такі суди можуть позбавити аудитора права здійснювати аудиторську діяльність [4].

Діяльність цих інституцій спрямована на вирішення питання контролю роботи аудиторів і служить гарантом її якості та відповідальності. Взаємодія між суб'єктами, що виконують повноваження з контролю та накладання покарань забезпечує системну цілісність, яка позитивно впливає на якісний рівень аудиторської роботи в Німеччині. Така комплексність створює злагоджений механізм контролю, в результаті чого німецький інститут аудиторства є одним з найбільш дієвих і ефективних у світі.

Позитивним для України є також досвід Німеччини в питаннях страхування відповідальності аудиторів перед третіми особами. При цьому Законодавством встановлено обов'язковість такого страхування, а також визначено відповідні

умови: максимальна професійна відповідальність становить 1 млн євро – для аудиту підприємств, що не є учасниками ринку капіталу, та 4 млн євро – для аудиту підприємств, що є учасниками ринку капіталу [13, с. 184].

Цікавим прикладом державного регулювання якості аудиторської діяльності є Франція. В цій країні мета аудиту – зовнішній фінансовий контроль достовірності фінзвітності недержавного сектору, а основними органами з регулювання й підготовки кадрів є Національна палата ревізорів і Орден бухгалтерів-експертів. Питання бухгалтерського обліку та звітності перебувають у віданні Міністерства фінансів, а аудиту – Міністерства юстиції. Аудит проводять бухгалтерські комісари, яких обирають на зборах акціонерів строком на 6 років. Після цього строк повноважень комісарів може бути продовжений, а кількість пролонгацій не обмежена [4].

Світова практика контролю якості аудиторської діяльності – надзвичайно важливий елемент запозичення позитивного досвіду для України. В зарубіжних країнах цьому питанню приділяють багато уваги, оскільки від його результатів залежить стан економіки країни.

Найбільш оптимальною для України можна вважати систему суспільного нагляду. Її перевагами є незалежність (у т. ч. незалежність від держорганів), прозорість, компетентність, відповідальність. Для формування ефективної структури системи контролю за якістю аудиту й аудиторської діяльності в Україні та її визначення повноважень і складу її інституцій необхідно попередньо здійснити аналіз переваг і недоліків тої чи іншої моделі контролю.

Індивідуальність вибору визначається національними особливостями, які характерні як для внутрішнього, так і для зовнішнього середовища. Система контролю якості аудиторської діяльності в Україні не є досконалою, вона лише формується. Відповідно використання позитивного зарубіжного досвіду є перспективним і корисним. Проте з огляду на свою специфіку та наявність корупційної складової в Україні слід оптимально поєднати професійні, громадські та державні інтереси в цих питаннях.

Підвищення якості аудиторської діяльності, безумовно, позитивно позначиться на попиті на такі послуги. Окрім цього, запровадження професійного самоврядування в АПУ сприятиме зростанню зацікавленості багатьох клієнтів, особливо великих підприємств, з обслуговування іноземними аудиторськими фірмами до обслуговування українськими аудиторськими компаніями.

Це позитивно позначиться на рівні доходів середніх та малих фірм на ринку аудиторських послуг, а отримані більші доходи вони зможуть використовувати на забезпечення можливості доступу до ресурсів, достатніх для виконання вимог чинного законодавства щодо аудиторської діяльності. Загалом такий підхід може привести до збільшення кількості суб'єктів аудиту як реакцію на виникнення додаткового попиту на послуги з обов'язкового та ініціативного аудиту. Зазначене, на нашу думку, сприятиме розвитку ринку аудиторських послуг в Україні за рахунок зростання його учасників та збільшення можливостей їх доступу до виконання широкого спектра завдань.

Окрім того, це сприятиме структурному та фінансовому збалансуванню ринку аудиторських послуг в Україні, що позитивно вплине на розвиток економіки [3].

Проведений аналіз основних показників стану та діяльності аудиторських фірм, а також дослідження зарубіжного досвіду організації та проведення контролю в них дає змогу стверджувати, що існують об'єктивні причини та передумови підвищення якості послуг. В цьому контексті необхідно реалізувати низку заходів, частина яких прийнятна щодо аудиторської діяльності Держаудитслужби і її органів, тобто в державному секторі (табл. 2).

Таблиця 2

Рекомендації щодо заходів, спрямованих на підвищення дієвості й ефективності контролю за якістю аудиторської діяльності

№ з/п	Зміст заходу	Для аудиторських організацій (фірм та індивідуальних аудиторів)	Для держ-сектору
1	Посилити вимоги до здобувачів сертифікатів і ліцензій на здійснення аудиторської діяльності (для Днержсектору до посад контролерів та внутрішніх контролерів)	+	+
2	Увести більш чіткі рекомендації щодо самих показників якості аудиторської діяльності й закріпити їх на законодавчому рівні	+	+
3	Побудувати алгоритм і прописати формули оцінювання якості аудиторської діяльності		
4	Розвинути аудиторські інституції в частині створення незалежних уповноважених з питань контролю якості аудиторської діяльності	+	+
5	Сформувати інститут аудиторства в державному секторі	-	+
6	Розробити типові методичні рекомендації щодо контролю якості аудиторської діяльності	+	+

Запропоновані рекомендації можуть позитивно впливати на загальну якість аудиторської діяльності за умови комплексної їх реалізації в практику. Водночас не обов'язково, щоб вони реалізовувалися одночасно, оскільки можливе послідовне впровадження. Також доцільно в Україні застосувати досвід європейських країн щодо посилення контролю за якістю проведеного аудиту та сертифікації аудиторів за міжнародними стандартами. Це завдання актуальне особливо в умовах відкриття європейських кордонів, у тому числі в контексті міжнародного визнання вітчизняних аудиторів і відповідними перспективами їхнього виходу на міжнародний ринок аудиторських послуг.

Література

1. Аналіз регуляторного впливу (до проєкту наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку проведення перевірок з контролю якості аудиторських послуг») URL : <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/8195.pdf>.
2. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : [підруч.] / В. В. Немченко, К. О. Редько, О. Ю. Редько та ін. ; за ред. В. В. Немченко, О. Ю. Редька. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 540 с.
3. Аудит у 2017 році: цифри і тенденції. *Міжнародний інститут аудиту*. URL : <http://www.mia.kiev.ua/blog/audit-u-2017-roci-cifri-i-tendenciyi>
4. Аудиторська діяльність: особливості діяльності аудиторів в Україні та можливість залучення зарубіжного досвіду / Науковий блог. URL : <http://naub.oa.edu.ua/2012/audytorskadiyalnistosoblyvosti-diyalnosti-audytoriv-v-ukrajini-ta-mozhlyvist-zaluchennya-zarubizhnoho-dosvi-du/>.
5. Директива 2006/43/ЄС Документ Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄС та 83/349/ЄС і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄС від 17.05.2006 р. №994_844 URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_844.
6. Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 травня 2006 року про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_844.
7. Долбнева Д. В. Сучасний стан і напрями удосконалення аудиторської діяльності в умовах європейської інтеграції та застосування міжнародних стандартів. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 72 – 76.
8. Єременко Д. В. Якість аудиторських послуг в Україні. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 2. С. 94–96.
9. Звіт Аудиторської палати України до Кабінету Міністрів України за 2018 рік. URL : https://www.apu.com.ua/2019/06/27_3.
10. Звіт Аудиторської палати України до Кабінету Міністрів України за 2017 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1165/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%90%D0%9F%D0%A3%2026_06_2018.doc.
11. Звіт до Кабінету Міністрів України «Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2016 році». URL : <http://www.apu.com.ua/1064-zvit-do-kmu-2016>.
12. Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2018 році. URL : <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/Інформація-про-стан-аудиторської-діяльності-за-2018-р.pdf>.
13. Михайленко О. Г. Зарубіжний досвід формування системи контролю якості аудиторських послуг. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Сер. : Економічні науки. – 2011. Вип. 20, ч. II. С. 180–186.
14. Шульга С. В. Оцінка стану та тенденцій розвитку ринку аудиторських послуг: розвиток методології. *Аеросвіт*. 2019. № 15. С. 32–38.
15. Graham M. Our Audit Quality Balanced Scorecard *Building trust trough transparency*. May. 2019. URL : <https://www.pwc.com/au/assurance/audit-quality-balanced-scorecard/audit-quality-balanced-scorecard-report-2019.pdf>.
16. Internal Control Quality: The Role of Auditor-Provided Tax Services / Lisa De Simone, Matthew S. Ege and Bridget Stomberg. *The Accounting Review*. Jul 2015. Vol. 90, No. 4 (July 2015). PP. 1469–1496. URL : <http://aaajournals.org/loi/ajpt>.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ В УПРАВЛІННІ ПІДРИЄМСТВОМ

Ефективність прийняття управлінських рішень потребує аналізу і оцінки інформації як на мікрорівні (облікова інформація, фінансова звітність, звіти спеціалістів тощо), так і макрорівні (аналіз нормативно-законодавчих документів, статистичних даних про зміни в галузі в країні, регіоні та інших політичних факторів).

Поняття «інформація» є одним із фундаментальних у сучасній науці. Інформацію поряд з матерією й енергією розглядають як найважливіший ресурс. Очевидно, що трактування терміна «інформація» на інтуїтивному та правовому рівнях не дають змогу належно розкрити сутність такої складної економічної категорії економіки та управління, як «обліково-аналітична інформація».

Низка наукових праць Х. Андерсона, І. Бенке, Ван Бреди М. Ф., Глен А. Велша, С. Дж. Грей, С. М. Галузіної, Д. Колдуелла, Б. Нідлза, Е. С. Хендріксена, Деніеля Г. Шорта, Д. А. Панкова, Є. Г. Ясина присвячена питанням сутності інформації та вдосконалення формування і використання обліково-аналітичного інформаційного забезпечення. Проте розвиток і запровадження нових технологій виробничо-господарської діяльності, формування та обробки обліково-аналітичної інформації, розвиток конкуренції вимагають постійного вдосконалення якості інформаційного забезпечення.

На думку І. Бенке, розроблення економічної політики в усіх її аспектах неодмінно вимагає надійного інформаційного фундаменту. Участь населення в економічному, соціальному і політичному житті може бути повноцінним тільки тоді, коли населення добре проінформоване, його знання базуються на точній і найсвіжішій інформації, що містить об'єктивні та найбільш повні дані [1, с. 7–10].

В загальному розумінні інформацію розглядають як факти, дані, спостереження, сприйняття і все інше, що якимось чином розширює наші знання [2, с. 269].

Згідно з Цивільним кодексом України інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що були або наявні у суспільстві, державі та навколишньому середовищі [3]. У вітчизняному законодавстві існує ще кілька визначень цього поняття [4; 5], проте, за винятком наведеної в них окремої деталізації форм, вигляду та носіїв інформації, вони не доповнюють сутності цього поняття. У широкому розумінні інформація – це відображення реального світу, що можна подати у вигляді сукупності об'єктів і процесів, а знання показують усвідомлену інформацію.

Умовно всі види інформації, які використовуються для ухвалення рішення, можна поділити на такі: інформація вхідна і вихідна; оброблювана і необроблювана; текстова і графічна; постійна і змінна; нормативна, аналітична, статистич-

на; первинна і вторинна; директивна, розподільна, звітна [6, с. 75]. Причому особливу цінність представляють не ізольовані відомості, а інформація, пов'язана з основними етапами процесу управління: плануванням, виробленням і реалізацією рішень; регулюванням і координуванням; аналізом виконання поставлених цілей (зворотний зв'язок). Водночас цінність отриманої інформації залежить від чіткості постановки завдання, оскільки правильно поставлене завдання передбачає наявність конкретної інформації для ухвалення рішення.

Суб'єкти підприємницької діяльності потребують якісного інформаційного забезпечення. «Інформаційне забезпечення – це збір, обробка і передача фінансової і не фінансової інформації, яка використовується менеджерами для планування і контролю за роботою підрозділів, вимірювання і оцінки отриманих результатів» [7, 24]. Ця інформація має відрізнятися своєчасністю, місткістю, простотою форми і сприйняття.

У процесі обробки економічної інформації в обліку, аналізі витрат та управлінні загалом виникають такі основні проблеми:

- надмірності – вона зумовлена складністю цілеспрямованого відбору й агрегації управлінської інформації для прийняття інвестиційних рішень. Дослідження показали, що попит на інформацію становить лише 6–11% від потреби, крім того, 90% потужностей інформаційних систем не використовуються з різних причин [8, с. 18–20];
- значущості (релевантності) – ця проблема пов'язана з оцінюванням і визначенням важливості економічної інформації для забезпечення високої якості ухвалення інвестиційних рішень;
- тимчасового аспекту – він виник у зв'язку зі своєчасною підготовкою і обробкою економічної інформації в умовах динамічного розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища;
- комунікації – продиктована раціональним розподілом інформації, унаслідок зростання рівня делегування повноважень інвесторами менеджерам підприємства;
- забезпечення необхідної ефективності – вона пов'язана зі зростанням витрат у процесі збирання, обробки і зберігання економічної інформації.

С. М. Галузіна, узагальнюючи погляди вчених, зазначає, що інформація – це виробничий (економічний) ресурс, аналогічний до матеріальних, трудових та інших видів економічних ресурсів [9, 11]. Таке визначення інформації як економічного ресурсу передбачає наявність економічних об'єктів, у яких цей ресурс використовується. Тому економічна інформація – це всі дані у сфері економіки, що необхідно формувати, передавати, зберігати і обробляти для використання в управлінні як підприємством у цілому, так і окремими його об'єктами [10, с. 11].

З розвитком підприємництва інформація відіграє все більш важливу роль у міжнародному бізнесі і як ресурс, і як товар, оскільки всі бізнес-процеси певною мірою залежать від інформації. Управління бізнесом, таким чином, містить отримання, інтерпретацію і зберігання інформації, що стосується фактів господарського життя. Економічна інформація важливо тоді, коли нею можна скористатися (вона є доречною), а тому поняття інформації невіддільне від інформаційних

процесів. Інформаційний процес – це процес, що використовує сукупність засобів і методів збирання, обробки і передавання певної інформації. Корисність інформації оцінюється на підставі її впливу на процес досягнення мети.

Таким чином, виникає необхідність раціоналізації обліково-інформаційного забезпечення підприємницької діяльності з кількісної, якісної, тимчасової, організаційної й економічної точок зору. В такому разі можна припустити, що якість управлінських рішень залежить від кількості (обсягу) обліково-аналітичної інформації, можливості її обробки, а також прикладного характеру. Обсяг цієї інформації визначається потребою, а також попитом і пропозицією. Непоінформованість управлінського персоналу призводить до ухвалення рішень, що містять ту або іншу частку ризику неотримання запланованої вигоди, яка має відбутися після виконання управлінських рішень.

Оцінюючи зростання попиту на якісну інформацію, слід зазначити, що вона стає визначальним компонентом – активом будь-якої фірми, її стратегічного розвитку, найбільшу вигоду з яких уміють отримувати лідери ринку, знижуючи цим ступінь ризиків здійснення інвестицій.

Основною метою інформаційного забезпечення підприємницької діяльності є побудова інформаційних потоків (упорядкована сукупність даних, необхідних для вирішення конкретних завдань) та способів їх отримання, що дасть змогу на їх основі більш точно, з мінімальним рівнем невизначеності формувати потрібні знання та приймати ефективні рішення. Основним завданням обліково-аналітичної інформації в інвестиційному процесі є надання його учасникам (інвесторам, акціонерам, адміністративному персоналу тощо) певних знань як про внутрішнє середовище фірми, щодо фінансово-господарської діяльності, так і про зовнішнє середовище, в якому функціонує фірма з метою прийняття своєчасних рішень для зменшення або уникнення інвестиційних ризиків.

Інформаційне забезпечення фінансово-господарської діяльності має складну структуру і визначається різними чинниками: рівнем управління, цільовим призначенням інформації, складом користувачів.

Бухгалтерський облік – це суспільна наука, що формує інформаційну систему про наявність та рух активів підприємства, здійснення основних господарських процесів, яку можна використовувати в діяльності підприємства, а діяльність підприємства здійснює різнобічний вплив на суспільство [11; 12, 143].

Розрахунки вчених-економістів показують, що частка обліково-аналітичної інформації становить близько 70% загального обсягу економічної інформації [13, с. 10]. Зв'язок бухгалтерського обліку з управлінням був простежувався вже давно. Управляти – означає ухвалювати рішення. Але усвідомлені і виправдані рішення можна ухвалювати тільки на основі достовірної інформації.

Відомі вчені в галузі міжнародного бухгалтерського обліку Сідней Дж. Грей і Белверд Е. Нідлз зазначають, що бухгалтерський облік – це інформаційна система, яка вимірює, обробляє і передає фінансову інформацію про підприємство.

Знаменитий швейцарський економіст І. Шер зазначав: «Бухгалтерський облік є непогрішимим суддею минулого, необхідним супутником і керівником у

сьогоденні і надійним консультантом відносно майбутнього суб'єкта господарювання». Таке розуміння ролі й можливостей облікових даних змінює роль бухгалтера на підприємстві, перетворюючи його з простого реєстратора фактів господарського життя у фінансового аналітика, консультанта або менеджера. Фінансова звітність має стати не «кінцевим продуктом» праці бухгалтера, а інформаційною основою подальших аналітичних розрахунків, необхідних для ухвалення управлінських рішень [14, 3].

З метою уникнення непорозумінь важливо розрізнити бухгалтерський облік від методів, за допомогою яких облікова інформація відображається в облікових, комп'ютерних і управлінських інформаційних системах. На сьогодні в процесі широкого застосування комп'ютерів значна частина інформаційних потреб бізнесу систематизується в управлінські інформаційні системи. Бухгалтерська інформаційна система є найважливішою підсистемою, оскільки відіграє провідну роль в управлінні потоком економічної інформації.

Системи обліку та звітності можуть відрізнитися за структурною будовою, змістом та кількістю суб'єктів і об'єктів та їх взаємодією. В економічній літературі виокремлюють такі системи обліку та звітності: американська система загальноприйнятих принципів US GAAP (Generally Accepted Accounting Principles), Британська система UK GAAP, європейська (континентальна) система, міжнародна система фінансової звітності (МСФЗ), перехідні системи (притаманні країнам, що розвиваються) [15, 13]. Кожна із цих систем спрямована на забезпечення найбільш релевантної інформації, що може використовуватися для прийняття ефективних управлінських рішень.

На основі досліджень значимості інформації в процесі оперативного планування [8, с. 18–20] слід визначити основні вимоги до обліково-аналітичної інформації з метою ефективності прийняття управлінських рішень (табл. 1).

Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл зазначають, що основною перешкодою, яка не дає змоги реально оцінити ефективність облікової інформації, є те, що готують інформацію і зазнають витрат за нею одні користувачі, а вигоди від її використання одержують інші [16, с. 119].

Хоча бухгалтерська інформація і фінансова звітність є корисними для широкого кола користувачів, проте вони не можуть надати всю інформацію, необхідну користувачам фінансової звітності для прийняття економічних рішень. Це пов'язано з тим, що основним завданням фінансової звітності є відображення результатів минулих подій.

Висновки. Оцінюючи показники фінансової звітності, слід відзначити, що наведена в ній інформація недостатня для ухвалення управлінських економічних рішень. Інформація для управлінських цілей може бути сформована в системі обліку і представлена різними способами. Ідеальна база даних складається з численних деталізованих мікрокомпонентів інформації, які можуть використовуватися для забезпечення значної кількості поставлених завдань. Бухгалтери обробляють інформацію з урахуванням практичних потреб різних зовнішніх і внутрішніх користувачів.

**Вимоги до обліково-аналітичної інформації
в управлінні підприємницькою діяльністю**

№ з/п	Загальні вимоги до якості інформації	Специфічні вимоги, необхідні для формування банку даних
1	Репрезентативність	Проводиться відбір лише тієї інформації, яка має безпосереднє відношення до процесу розробки і реалізації бізнес-проєкту
2	Змістовність	Зі складу репрезентативної інформації проводиться відбір її частини, яка може бути безпосередньо використана для ефективних управлінських рішень
3	Повнота	Інформація має відображати статистику і динаміку фінансово-господарської діяльності підприємства
4	Доступність	Використовується переважно та інформація, яка оприлюднюється або формується додатково для управлінського персоналу
5	Своєчасність	Використовується переважно оперативна обліково-аналітична інформація із фінансових, статистичних, податкових та управлінських звітів щодо поточної підприємницької діяльності з метою розробки стратегічних управлінських рішень
6	Стійкість	Структура обліково-аналітичної інформації обґрунтовується з позицій необхідності і достатності та залишається незмінною на певний період
7	Точність	Переважними є ті дані, які доволі точно відображають ситуацію
8	Достовірність	Оцінка даних з метою доказу її достатності та достовірності підтверджується іншою інформацією, що наведена в бухгалтерських та небухгалтерських документах
9	Цінність	Обліково-аналітична інформація забезпечує здійснення антикризової політики і сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства

Визначаючи всі переваги бухгалтерського балансу як центральної форми фінансової звітності, він не дає змоги визначити та зіставити з аналогами на звітну дату склад і структуру майна підприємства, оскільки для цього потрібно вивчати і принципи облікової політики, фінансово-господарську діяльність у динаміці за кілька років, компетентність та досвідченість управлінського персоналу, сегменти ринку, обрані для діяльності підприємства, та інші як внутрішні, так і зовнішні фактори. Тільки такий комплексний підхід допоможе визначити наближені показники до реальної фінансово-господарської діяльності.

Крім того, простежується прямий вплив інфляції на якісні характеристики облікової інформації і принципи бухгалтерського обліку. Інфляція суттєво впли-

ває на якісні характеристики облікової інформації. Остання стає незіставимою, оскільки порівняння значень статей звітності за різні проміжки часу не забезпечується одними вимірниками.

Таким чином, бухгалтерський баланс та інші основні форми фінансової звітності є недостатньою інформативною формою для аналізу й оцінювання фінансового стану підприємства. Вони переважно відображають фінансові результати минулих подій і містять неповну інформацію, корисну для ухвалення управлінських рішень, а також не дають змоги визначити майбутні грошові потоки суб'єкта, ефективність використання ресурсів, залучення позикових коштів, доцільності збільшення власного капіталу, його рентабельність. Ефективно побудований управлінський облік дозволяє це зробити оперативно і з високою мірою достовірності.

Література

1. Бенке И. Роль статистики в эффективном менеджменте *Экономика и статистика*. 2018. № 3. С. 12.
2. Энтони Р. Учет: ситуации и примеры / пер с англ. ; под ред. А. М. Петрачкова. Москва : Финансы и статистика, 2001. 560 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. С. 7–302.
4. Про захист економічної конкуренції. Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III.
5. Про телекомунікації. Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV.
6. Бандурин А. В. Басалай С. И., Ли И. А. Проблемы оперативного управления активами корпораций под ред. д-ра экон. наук В. В. Бандурина. Москва : «ГДДС Столица–8», 2013. 164 с.
7. Вознюк М. И. Пути снижения себестоимости продукции. Минск : Выс. шк., 2005. 158 с.
8. Пархоменко А. В., Пархоменко А. В. Інформаційне забезпечення процесу оперативного планування. *Актуальні проблеми економіки та управління* : зб. наук. праць КПП ім. І. Сікорського. 2018. Вип. 2. С. 18–20.
9. Галузина С. М. Учетно-аналитическая информация в управлении организацией : монография. Санкт-Петербург : Знание : ИВЭСЭП, 2016. 160 с.
10. Подольский В. И., Дик В. В., Уринцов А. И. Информационные системы бухгалтерского учета : учеб. / под ред. В.И. Подольского. Москва : Аудит : ЮНИТИ, 1998. 319 с.
11. Бондар М. І. Обліково-аналітична інформація в управлінні інвестиційною діяльністю підприємства. *Формування ринкової економіки* : зб. наук. праць. КНЕУ. 2017. Вип. 17. С. 363–375.
12. Бондар М. І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 256 с.
13. Бухгалтерский учет в России в XXI веке : учеб. пособие / под общ. ред. Н. Л. Маренкова. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 296 с.
14. Ковальов В. В. Фінансовий аналіз. Київ : КНЕУ, 2018. С. 3.
15. Иванов А. П. Финансовые инвестиции на рынке ценных бумаг. Москва : Издат.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2004. 444 с.
16. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуелл Д. Принципы бухгалтерского учета. / пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова. 2-е изд., Москва : Финансы и статистика, 1993. 496 с.

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ ОБЛІК: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУТНОСТІ, ЗАСТОСУВАННЯ, ВПРОВАДЖЕННЯ

Ефективність діяльності будь-якого суб'єкта господарювання (підприємства, установи, організації) насамперед залежить від ефективності прийнятих його керівництвом управлінських рішень, ефективність яких залежить від якості інформаційного забезпечення.

Бухгалтерський облік за своєю суттю є визначальною складовою, основою інформаційної системи суб'єкта господарювання, головним завданням якого є формування релевантних інформаційних потоків для задоволення потреб широкого кола користувачів. Водночас бухгалтерський облік доцільно розглядати не лише з позиції джерела інформації, а й із позиції складної системи, що має великий набір елементів, які здійснюють різноаспектний вплив на систему управління цим підприємством. Варто зазначити, що на сьогодні питання складових системи бухгалтерського обліку є доволі дискусійним та неоднозначним, що обумовлює необхідність уточнення цього аспекту.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних наукових джерел показують, що багато авторів розглядають систему бухгалтерського обліку з позиції її поділу на фінансовий та управлінський (внутрішньогосподарський) облік. Поділ на такі складові дає змогу визначити окремі елементи за кожною складовою та сформулювати напрями дослідження і параметри оцінювання їх ефективності.

В умовах швидких змін зовнішнього середовища, постійного ускладнення інформаційних потоків, приведенням системи бухгалтерського обліку до міжнародних вимог існує необхідність пошуку суб'єктами господарювання дієвих механізмів й інструментів оцінювання, контролю та підвищення ефективності системи бухгалтерського обліку.

Саме тому виникає об'єктивна необхідність перебудови системи управління вітчизняними суб'єктами господарювання та їх сегментами, а також поліпшення якості його функцій шляхом широкого використання економічних методів управління процесами виробництва й одночасного розвитку внутрішньогосподарських економічних відносин.

Основою для розвитку й удосконалювання внутрішньогосподарських економічних відносин повинне стати створення нових організаційних форм виробництва, праці та її оплати за допомогою формування сегментів діяльності й центрів відповідальності, що функціонують на принципах господарського розрахунку (самоврядування, самоконтролю, самооплатності й т. д.).

Як показує міжнародна практика, а також вітчизняний прогресивний досвід, – це може бути реалізовано за допомогою організації гнучкої системи внут-

© Яцишин С. Р., 2019.

Яцишин Світлана Романівна, канд. екон. доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

рішньогосподарського обліку й забезпечення на цій основі системи управління ефективністю діяльності сегментів релевантною інформацією для здійснення взаємодії всіх функцій управління центрами відповідальності українських промислових підприємств та організацій.

Без створення ефективної системи управління й активно-адаптивного застосування його економічних методів неможливе ефективне ведення виробничої, фінансово-господарської діяльності, неможливі виявлення й мобілізація внутрішніх резервів у виробництві, що найбільш є актуальним завданням фірми чи організації будь-якої галузі, оскільки малоймовірно, що ззовні незабаром потечуть капітали або значні державні дотації, субсидії чи субвенції.

Бухгалтерський облік є складною системою – сукупністю елементів, пов'язаних між собою та об'єднаних в єдине ціле. Виступаючи ланкою зв'язку між господарською діяльністю та особами, які приймають рішення, облік:

- по-перше, вимірює господарську діяльність шляхом реєстрації даних про неї для подальшого використання;
- по-друге, обробляє дані та інтерпретує їх таким чином, щоб вони набули практичної корисності;
- по-третє, передає у вигляді звітів інформацію тим, хто використовує її для ухвалення управлінських рішень.

Таким чином, дані про господарську діяльність є входом до системи бухгалтерського обліку, а інформація для осіб, що приймають рішення, – виходом з неї.

Сучасний бухгалтерський облік – це система безперервних, суцільних, взаємопов'язаних спостережень за створенням суспільного продукту і пов'язаними з ним процесами обміну, розподілу та перерозподілу, за наявністю й рухом майна конкретного господарства, його правових відносин з метою одержання інформації, її систематизації для управління діяльністю господарства будь-якого масштабу та рівня. Бухгалтерський облік став складовою управлінської системи світової економіки. Без нього неможливе управління як будь-якою ланкою економіки, так і підприємством зокрема (рис. 1).

Система бухгалтерського обліку формується на кожному підприємстві, що передбачено нормативними документами, але на кожному підприємстві вона функціонує з різним рівнем ефективності, що обумовлено багатьма факторами: людським, ресурсним, інформаційним. Водночас, між результативністю діяльності суб'єктів господарювання та ефективністю системи бухгалтерського обліку є прямий зв'язок. Оскільки система бухгалтерського обліку в системі управління підприємством виконує важливу функцію інформаційного забезпечення, то, звичайно, якість її роботи позначається на ефективності системи управління та діяльності підприємства. А отже, підвищення ефективності системи бухгалтерського обліку є одним з пріоритетних завдань системи управління підприємством.

Будь-яка діяльність суб'єкта господарювання неможлива без забезпечення системи управління достовірною, повною, неупередженою та детальною інформацією про наявність і використання ресурсів відповідного суб'єкта господарювання.

Рис. 1. Система бухгалтерського обліку в загальній системі управління

Сучасний бухгалтерський облік має орієнтуватися не стільки на зовнішніх користувачів інформації, скільки на задоволення потреб апарату управління підприємства. З цієї метою виникає потреба посилити інформаційні функції обліку, організувати аналітичний облік з огляду на потреби управління витратами.

Облік витрат посідає особливе місце в системі управління, оскільки:

- дає змогу оцінювати майбутній рівень витрат та фінансових результатів і вносити корективи до планів діяльності;
- забезпечує надання інформації про рівень витрат і доходів на будь-який момент за окремими видами продукції, за кожним структурним підрозділом;
- допомагає здійснювати контроль витрат за критерієм ефективності виробництва.

Однак інформаційне забезпечення, що надає облік витрат, не обмежується цими завданнями, оскільки використання одержаної інформації необхідне для розробки і складання планів, бюджетів, кошторисів, стратегій, програм виробництва та розвитку, що на сьогодні є прерогативою діяльності внутрішньогосподарського обліку. Для успішної реалізації окреслених завдань доцільно вивчити проблемні питання щодо змісту та взаємозв'язку цих економічних категорій.

Облік витрат є складовою частиною загальної системи бухгалтерського обліку. Він виступає як дослідження та трансформація, згідно з прийнятою моделлю, обліковими даними про витрати та результати минулої, сучасної та майбутньої господарської діяльності з метою ефективного управління. Формуванням такої інформації для суб'єкта господарювання має займатися бухгалтерський облік як основа інформаційної системи таких суб'єктів господарювання. Але треба визнати, що на сьогодні облік задовольняє лише потреби зовнішніх користувачів

у вигляді складання фінансової звітності діяльності підприємства та в найменшому ступені – цілі управління. Причому таке положення здійснюється не лише на практиці, а й у теорії, де частіше за все зустрічається опис автономних систем бухгалтерського (фінансового) та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, а не інтегрованої системи обліку, що є джерелом інформації як для зовнішніх, так і для внутрішніх користувачів.

Такий підхід слід вважати недоречним, оскільки насправді система фінансової звітності та інформаційна система внутрішньогосподарського обліку суб'єкта господарювання настільки взаємопов'язані, що немає обґрунтованих дій щодо їх розподілу, тим паче, що в стратегічному управлінні ці дві системи потрібно розглядати єдиною. Крім того, управлінська функція обліку потребує узгодження внутрішніх та зовнішніх вимог через наявність зовнішньої звітності про рівень собівартості готової продукції.

Розглядаючи організацію обліку, що склалася в нашій країні, не слід сприймати внутрішньогосподарський облік, як щось нове для вітчизняної економіки. Наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ ст. функції бухгалтерських служб були значно ширші, ніж у наступні роки радянської влади. В СРСР, до складу якого входила Україна, термін «управлінський облік» не застосовували. Значна частина показників (фінансових і не фінансових) поточної внутрішньої звітності базувалася на даних оперативного, а не бухгалтерського обліку. Останній був за своєю суттю фінансовим обліком, спрямованим на контроль за збереженням соціалістичної власності й виконанням державних планів. Тобто діяльність бухгалтера фактично зводилася до облікової реєстрації фактів господарського життя підприємства, установи чи організації.

Перехід підприємств України на ринкові взаємовідносини ще більше загострив проблему підвищення оперативності бухгалтерського обліку. Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» за № 996 від 16.07.99 р. внутрішньогосподарський (управлінський) облік подається, як «...система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством». Крім того, визначено, що «підприємство самостійно розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів».

На сьогодні українські нормативно-правові акти з бухгалтерського обліку не мають офіційного визначення та рекомендацій щодо ведення внутрішньогосподарського обліку та не приділяють належної уваги поясненню функцій та завдань обліку взагалі, а також трактуванню понять, що застосовуються у професійній бухгалтерській мові. Це можна виправдати тим, що організація внутрішньогосподарського обліку – це внутрішня справа кожного суб'єкта господарювання та його власника, і держава не може зобов'язати такі підприємства вести внутрішньогосподарський облік чи написати єдині правила для його ведення. Це характерно для практики розвинутих країн, де стандарти, норми та правила внутрішньогосподарського обліку розробляються без втручання держави. Однак на цю-

му етапі розвитку світової економіки традиційний бухгалтерський облік з його стандартами вже не задовольняє потреби управління підприємством.

У зв'язку з потребою ефективного управління бухгалтерія західних фірм бере на себе обов'язки, які традиційно зосереджувалися в нас у плановому відділі, аналітичних службах.

З огляду на це внутрішньогосподарський облік не можна розглядати лише з позиції відокремлення об'єктів, які були складовою частиною системи бухгалтерського обліку. Такий підхід може бути вмотивований щодо визначення змісту фінансового обліку. Внутрішньогосподарський облік – це не тільки частина традиційного бухгалтерського обліку, а самодостатня, заново сконструйована система формування й використання в управлінській діяльності інформації, яка охоплює й ту, що сформована у фінансовому обліку. Він містить не тільки облікові методи й процедури, а й такі, що удосконалюють планування, контроль та прийняття рішень, і ефективним є тоді, коли система управління має зворотній зв'язок.

Отож, питанню застосування внутрішньогосподарського обліку з кожним роком у вітчизняній науковій літературі приділяється все більша увага. Проте ніхто не може з впевненістю сказати, що внутрішньогосподарського облік – це підсистема бухгалтерського обліку, яка базується на його основних теоретичних засадах (предметі, методах, об'єктах), чи процес управління витратами, прийняття управлінських рішень на підставі інформації, сформованої різними видами обліку (оперативним, статистичним, фінансовим, бухгалтерським тощо). Але в обох випадках ці поняття показують, що науковці дають різне в нюансах, але близьке за сутністю трактування внутрішньогосподарського обліку. І виокремлюючи внутрішньогосподарський облік у самостійну систему, і розглядаючи його як підсистему бухгалтерського обліку, його наділяють однаковими функціями, і вирішує він ідентичні завдання.

Дотримуючись такого підходу щодо інформаційного забезпечення управління підприємством, можна стверджувати про наявність внутрішньогосподарського обліку як з'єднуючої ланки між обліковим процесом та системою управління. Його предметом є виробнича діяльність суб'єкта господарювання загалом та окремих його структурних підрозділів. Об'єктами внутрішньогосподарського обліку є витрати та результати діяльності цього суб'єкта господарювання та його центрів відповідальності, трансфертне ціноутворення, бюджетування та внутрішня звітність. Це поєднання надає можливість всебічно аналізувати рівень витрат та встановлювати їх відповідність визначеним нормам.

Оскільки процесу управління в сучасних умовах приділяється значна увага як з боку науковців, так і практиків, то система управління витратами потребує вдосконалення та становлення на сучасних підприємствах.

На сьогодні доречно дізнатися про думку провідних спеціалістів бухгалтерського напрямку щодо сформованої та чинної системи внутрішньогосподарського обліку, що склалася в суб'єктах господарювання шляхом проведення соціологічних опитувань. Співставлення точок зору представників практики дає змогу зро-

бити узагальнені висновки щодо сформованого та поточного стану бухгалтерського обліку на підприємствах.

Сучасний стан внутрішньогосподарського обліку не дає можливості реально впливати на хід господарських процесів, виробляти оптимальні тактичні та стратегічні рішення на різних рівнях управління. Такий облік ще не виходить за рамки простої реєстрації записів, має недостатній зв'язок з плануванням, аналізом, формалізацією та інтерпретацією його інформації для управлінських потреб. Він не в змозі поки що повною мірою оцінити можливість підприємств генерувати засоби, досягати успіху в повсякденній поточній діяльності, перебудовувати її відповідно до кон'юнктури ринку.

Сучасний бухгалтерський облік має орієнтуватися не стільки на зовнішніх користувачів інформації, скільки на задоволення потреб апарату управління підприємства. З цією метою виникає потреба посилити інформаційні функції обліку, організувати аналітичний облік з огляду на потреби управління витратами. Це відповідно, наприклад, потребує зіставлення витрат на виробництво та переробку продукції та отримання ефекту від її продажу, формування собівартості виготовленої продукції за центрами витрат та центрами відповідальності, ефективність використання ресурсів підприємства, що характерно для системи управління витратами.

Роль управління у виробничому процесі, бухгалтерського обліку в системі управління, а також забезпечення системи управління обліковою інформацією дуже велика. Однак на практиці стикаємося з такою ситуацією, що, по-перше, спеціалісти управлінських служб мають вузькоспеціалізовані навички роботи, а тому не повною мірою використовують облікові дані в своїй роботі. По-друге, дуже незначна або взагалі відсутня допомога від вищих органів управління. Потрете, стан бухгалтерського обліку, тобто самі бухгалтери мало турбуються про те, щоб своєчасно та в необхідному розрізі узагальнювати дані та представляти їх апарату управління.

Таким чином, виникає розрив між інформаційним процесом та управлінням. Для його подолання якого створено напрям у розвитку облікової науки – внутрішньогосподарський облік, або як його зараз пропонують називати система управління витратами чи управління ресурсами, метою якого є визначення обсягу облікової інформації та використання її як засобу управління господарською діяльністю підприємства.

Інформація, яку надає внутрішньогосподарський облік є важливою при виборі стратегії та тактики виробництва, процесу ціноутворення, що передбачає визначення її собівартості та відповідно виробничих витрат. Внутрішньогосподарський облік забезпечує управлінців різного ієрархічного рівня інформацією для прийняття ними обгрунтованих рішень щодо використання праці, виробничих запасів, основних засобів. Так здійснюється процес управління витратами виробництва або облік для управління підприємством.

Внутрішньогосподарський облік – це ідентифікація економічно значимої інформації про використання ресурсів, її зведення, групування протягом певного періоду для планування, обліку, контролю та аналізу. Це сукупність процедур,

які забезпечують отримання та аналіз інформації, необхідної керівництву підприємства на всіх рівнях для прийняття управлінських рішень. Дійсно, роль витрат в управлінні відіграє надзвичайно важливу роль у процесі виробництва, побудові ефективного внутрішньогосподарського управління, створенні ефективного механізму планування, обліку, контролю та аналізу з використанням інструментів мотивації працівників на всіх рівнях сформованої організаційної структури підприємства.

Вирішальне значення в управлінні витратами також полягає і в розробці стратегії поведінки суб'єктів господарювання в ринкових умовах, тобто обґрунтуванні управлінських рішень під впливом зовнішнього економічного середовища. Враховуючи те, що управління витратами є важливою функцією економічного механізму кожного підприємства, то облік витрат та управління ними займає чільне місце в системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання.

Дискусійний характер багатьох питань, пов'язаних з методологією внутрішньогосподарського обліку, очевидний, особливо коли мова йде про великі підприємства, тому що організаційно-функціональна структура управління, методи управлінського впливу на вирішення функціональних завдань організації мають свою специфіку. Потрібна зміна структури інформаційних потоків системи внутрішньогосподарського обліку, посилення контролю над витратами, забезпечення «поєднання» детального знання особливостей діяльності дочірніх підприємств і філій та відповідності їх діяльності вимогам єдиної стратегії керівної компанії.

Крім того, активна діяльність вітчизняних компаній у різних регіонах України, а також їх вихід на міжнародні ринки суттєво розширює спектр зовнішніх факторів, що впливають на результати їх діяльності. Тому формування чинної системи внутрішньогосподарського обліку має бути спрямоване на вдосконалювання процесів корпоративного управління.

Сучасні концептуальні дискусії показують, що ця сфера знань описана з різним ступенем систематизації, що виражається в різному тлумаченні змісту внутрішньогосподарського обліку. Крім того специфіка організаційних і методичних аспектів внутрішньогосподарського обліку все це не вивчена, відсутній комплексний підхід до постановки й вирішення практичних завдань функціонування системи внутрішньогосподарського обліку промислових підприємств та організацій, особливо в частині методичного й інформаційного забезпечення, робіт з удосконалювання наявних елементів внутрішньогосподарського обліку.

Сучасним потребам управління найбільшою мірою відповідає концепція внутрішньогосподарського обліку, орієнтована на систему управління. У рамках цієї концепції внутрішньогосподарський облік забезпечує повну інформаційну підтримку для забезпечення комплексного впливу на об'єкт управління.

Еволюція розвитку внутрішньогосподарського обліку містить такі етапи:

1) внутрішньогосподарський (управлінський) облік, який був лише засобом реєстрації господарських операцій методом подвійного запису та складанням фінансової звітності;

2) розробку системи калькулювання змінних витрат, що отримала назву директ-костинг та обліку за центрами відповідальності;

3) удосконалення в середині 70-х років відповідно до посилення ролі стратегічного управління в умовах глобальних змін у технології та системах управління;

4) становлення нормативних методів, які порівняно із «стандарт-кост» мають свої особливості.

Найбільш суттєвою вимогою до внутрішньогосподарського обліку є активний вплив на систему управління з метою постійного підтвердження своєї функціональної корисності.

Основою управління є ефективне використання ресурсів інформаційної системи підприємства насамперед внутрішніми користувачами – менеджерами підприємства. Більшість з них виявляють інтерес до впровадження внутрішньогосподарського обліку як засобу удосконалення системи інформаційного забезпечення підприємства. Проте практиками внутрішньогосподарський облік розглядається тільки як додатковий інструмент достовірності визначення виробничої собівартості готової продукції. Відбувається звуження проблемного внутрішньогосподарського обліку до функцій систематичного виробничого.

Організація внутрішньогосподарського обліку дає змогу керівництву передусім вирішити проблеми операційної діяльності. За своєю сутністю ця система є сукупністю форм управлінських звітів, які надають можливість менеджерам:

а) аналізувати процес формування витрат;

б) розподілити витрати за видами продукції, відділами (підрозділами) підприємства та напрямками діяльності;

в) здійснити необхідні аналітичні розрахунки (точки беззбитковості, рентабельності, оборотності активів, вартості одного робочого місця, ринкової вартості бізнесу компанії, структури витрат тощо);

г) простежити за ефективністю попередніх управлінських рішень.

Таким чином, суб'єкти господарювання, що нині займаються своєю діяльністю в умовах суцільної інформаційної глобалізації, потребують належної інформації, яка формується як у середині підприємства, так і надходить із зовнішнього середовища. Інформаційний ресурс є невід'ємною ланкою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання. Без такої інформації не приймається жодне управлінське рішення.

Внутрішньогосподарський облік – це інтегрована система збору, обробки та передачі інформації внутрішнім користувачам щодо доходів і витрат суб'єкта господарювання з метою забезпечення ефективного управління собівартістю та отримання позитивного фінансового результату. Основними об'єктами внутрішньогосподарського обліку є витрати і доходи, які перегруповуються за їх цільовим призначенням (видами продукції, замовленнями, процесами, центрами відповідальності тощо). Система внутрішньогосподарського обліку є ефективною, оскільки вона дає змогу полегшити досягнення цілей організації з найменшими витратами на створення і функціонування самої системи. Внутрішньогосподарський облік не обмежений у виборі методів та правил. Його розробляє саме підприємство з урахуванням різних параметрів та чинників, тому обліковці мають самостійно займатись організацією внутрішньогосподарського обліку в системі економічної інформації того чи іншого підприємства.

Таким чином, внутрішньогосподарський облік – це інформаційна підсистема єдиної системи управління підприємством, що охоплює кількісні і якісні, фінансові й нефінансові дані, що забезпечують керівників різних рівнів релевантною інформацією на короткострокову й довгострокову перспективу, яка необхідна для ефективного управління суб'єктом господарювання.

Таке визначення внутрішньогосподарського обліку:

1) указує на інформаційний характер внутрішньогосподарського обліку як підсистеми загальної системи управління, що визначає комплекс методичних прийомів, необхідних до застосування цією системою управління для досягнення поставлених цілей;

2) указує на його спрямованість на забезпечення як оперативного, так і стратегічного управління підприємством;

3) визначає категорії управлінських даних, що збирають у системі внутрішньогосподарського обліку: кількісні і якісні, фінансові й нефінансові дані, побічно вказуючи на відмінності цього виду обліку від інших форм обліку;

4) визначає суб'єктів застосування внутрішньогосподарського обліку – керівників різних рівнів суб'єкта господарювання з метою забезпечення реалізації повноважень за розпорядженням ресурсами компанії;

5) підкреслює основне завдання внутрішньогосподарського обліку – забезпечення релевантною інформацією керівників різних рівнів управління, необхідною для ефективного управління.

Однак ототожнення функцій внутрішньогосподарського обліку з функціями управління не зовсім правомірне. Будучи підсистемою єдиної системи інформаційного забезпечення, внутрішньогосподарський облік є інструментом реалізації функцій управління, забезпечуючи спряженість і взаємозв'язки різних інформаційних потоків як основи для взаємодії всіх функцій управління.

У рамках реалізації кожної функції управління можуть бути визначені основні завдання, які має вирішувати внутрішньогосподарський облік (табл. 1).

Внутрішньогосподарський облік суттєво відрізняється від контролінгу, оскільки останній спрямований на посилення взаємодії різних підсистем управління й забезпечення стабільності системи управління.

У результаті цього внутрішньогосподарський облік можна вважати інформаційним інструментом, що забезпечує формування інформації, яка дає змогу обґрунтувати поточні й перспективні управлінські рішення.

Система внутрішньогосподарського обліку на підприємствах має переважно фрагментарний й оперативний характер. У зв'язку із цим для промислових підприємств може бути рекомендована інтегрована (однокругова) система обліку витрат і результатів діяльності, що функціонує без використання спеціальних рахунків внутрішньогосподарського обліку.

Для обслуговування комплексу управлінських цілей така система промислового підприємства з урахуванням організаційно-економічних особливостей процесів виробництва має відповідати таким основним принципам (рис. 2).

Завдання внутрішньогосподарського обліку за функціями управління

Функції управління	Завдання внутрішньогосподарського обліку
1	2
Планування	<ul style="list-style-type: none"> • складання основних показників, що формують цільову картину підприємства; · • підготовка інформації для складання планів, бюджетів, кошторисів; • координація підрозділів підприємства в розробці планових величин; · • визначення майбутньої стратегії й тактики здійснення комерційної діяльності загалом й по окремих господарських операціях, оптимізація використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів; · • проведення роботи з коректування планових величин, порівняння планових показників з фактичними, вживання заходів щодо усунення виявлених відхилень.
Організація	<ul style="list-style-type: none"> • створення ефективної інформаційної підтримки при визначенні форм делегування повноважень, визначення рівнів і центрів відповідальності; · • аналіз кожного з передбачуваних шляхів розвитку підприємства з економічної точки зору, вибору більш ефективного напрямку; · • сприяння зближенню організаційної й фінансової структур підприємства з метою реалізації поставлених цілей управління; • коректування керівних впливів на хід виробництва й реалізації продукції, товарів і послуг, «зменшення» суб'єктивності в процесі прийняття рішень на всіх рівнях управління.
Стимулювання	<ul style="list-style-type: none"> • визначення результатів робіт, оцінювання виконання планових показників з метою координування дій виконавців відповідно до покладених завдань і функцій, спрямованих на виконання основної мети підприємства; · • сприяння розвитку ініціативи трудового колективу й окремих працівників у виявленні й використанні внутрішньовиробничих резервів, підвищенні ефективності виробництва; • проведення комплексу заходів, що сприяють підвищенню якості праці працівників і поліпшенню кінцевих результатів виробничо-господарської діяльності підприємства.
Контроль	<ul style="list-style-type: none"> • визначення (попереднє діагностування) наявності або відсутності незвичайних або неправильно відображених у бухгалтерській або управлінській звітності фактів і результатів господарської діяльності, що визначають сфери потенційного ризику й потребують особливої уваги у процесі оцінювання системи контролю; • сприяння в реалізації аналітичних процедур у разі виявлення сильних і слабких сторін у системі управління діяльності підприємства; • підвищення якості інформаційної бази системи контролю.

1	2
Комунікації	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння у формуванні основних елементів інформаційного обміну за напрямками «керівник-підлеглий», «керівник-керівник», «підлеглий-підлеглий»; · • обробка основних параметрів комунікації із зовнішнім середовищем, визначення ключових стратегічних позицій підприємства; · • представлення інформації для здійснення функцій планування, організації, мотивації повною мірою для прийняття ефективних управлінських рішень; · • участь у реалізації неформальних інформаційних обмінів, підготовка оперативної інформації з метою вирішення будь-якої управлінської проблеми або досягнення будь-якої мети управління.
Облік	<ul style="list-style-type: none"> • збір, класифікація, узагальнення, надання даних про витрати та/або реєстрація витрат для зацікавлених користувачів; · • визначення величини витрат на конкретні продукти, види діяльності, місця формування витрат, центри відповідальності.

Рис. 2. Принципи побудови внутрішньогосподарського обліку

Зміст принципу економічності розкривається через фактор економічної ефективності, тобто значного перевищення доходів від її експлуатації над її витратами, пов'язаними зі створенням та впровадженням.

Принцип повноти означає, що інформація, яка стосується будь-якої обліково-управлінської проблеми, має бути максимально повною для того, щоб рішення, прийняті на основі цієї інформації, були оптимальними. Реалізація цього принципу відображається в організації системи внутрішньогосподарського обліку за місцями виникнення витрат (МВВ) і центрами відповідальності (ЦВ).

Сучасним й актуальним завданням для підприємств є побудова єдиної автоматизованої системи внутрішньогосподарського обліку, що задовольняє потреби різних користувачів для реалізації процесів управління.

Для забезпечення потреби управління підприємством в аналізі великих зрізів даних як у часі, так і за тематикою, необхідна автоматизована система внутрішньогосподарського обліку, яка має виконувати такі функції (рис. 3).

Функція аналізу має забезпечити користувачів інформацією про фактичне виконання бюджетів, дає змогу проаналізувати різні сторони фінансово-господарської діяльності підприємства, розрахувати головні показники діяльності.

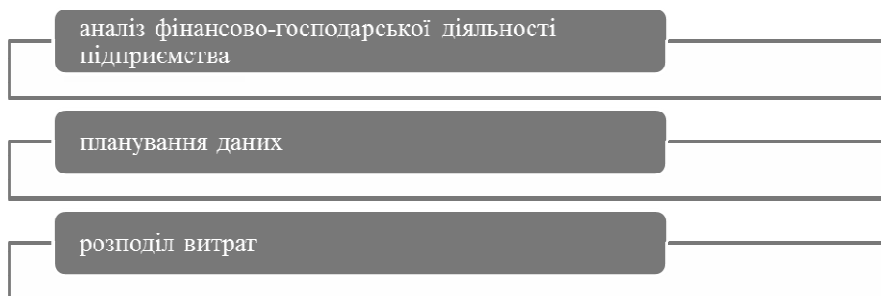

Рис. 3. Функції автоматизованої системи внутрішньогосподарського обліку

Функція планування передбачає планування діяльності підприємства й проведення управлінських рішень менеджменту підприємства через набір планів. Вихідна інформація буде становити різні форми бюджетів підприємств:

- бюджет продажів,
- бюджет руху запасів,
- бюджет прямих комерційних витрат,
- бюджет накладних комерційних витрат,
- бюджет управлінських витрат,
- бюджет собівартості,
- бюджет доходів і витрат,
- бюджет фінансової діяльності,
- бюджет інвестиційної діяльності бюджет руху грошових коштів.

Функція розподілу витрат дає змогу у фактичному й плановому розрізі аналізувати ефективність здійснення того або іншого виду діяльності, приймати рішення про їх нарощування або оптимізацію.

Основним критерієм дієвості системи управління є ефективне використання всіх видів ресурсів організації, у т.ч. фінансових. Як надлишок вільних коштів, так й їх недостатність, постійні касові розриви негативно впливають на ефективність діяльності підприємства. Поточна практика бюджетного планування, раціональності використання фінансових ресурсів і підвищення ефективності процесу планування, аналізу й контролю надходжень і виплат коштів вказує на доцільність використання такого інструменту внутрішньогосподарського обліку, як ковзний прогноз ліквідності.

Під ковзним прогнозом ліквідності розуміється процес щоденного прогнозування вхідних і вихідних платежів з урахуванням вимог та зобов'язань щодо укладених і планованих до укладання договорів й угодах, а також відображення інформації про залишки на рахунках організацій у дату надання звітів про фактичний рух грошових коштів.

До основних принципів, яких необхідно дотримуватися у процесі використання ковзних прогнозів ліквідності, належать такі (рис. 4).

Рис. 4. Принципи ковзних прогнозів ліквідності

За останні десятиліття на вітчизняних підприємствах відбулися системні зміни, що визначили потребу в суттєвій модернізації функціонування облікових механізмів в умовах зміни зовнішніх факторів, відповідно до підсилення глобальних процесів в економіці й виникнення необхідності в інформації нової якості.

Глобальні процеси, що динамічно розвиваються, виникнення нових, а також інтегрування наявних об'єктів управління, надання їм самостійності у виборі організаційно-правових форм і форм власності, трансформація сформованих зовнішніх і внутрішніх господарських зв'язків, можна розглядати як передумови впровадження системи управління витратами, розрахованої на багатоваріантність галузевих управлінських рішень.

На сучасному етапі розвитку економіки України питання формування в системі управління економічної інформації нової якості набувають особливої значимості.

Водночас із підвищенням використання засобів автоматизації стираються грані розбіжностей між видами планування, обліку і контролю, які служать насамперед цілям управління.

Багатоцільові інформаційні системи забезпечують однократне введення й ліквідацію ручної обробки даних, стандартизацію документообігу, прискорення облікових процесів. Серед типових інформаційних проблем, що виникають в інтеграційних структурах внаслідок інформаційних перевантажень, можна назвати такі:

а) дублювання підготовки однакових даних у різних підрозділах для власних потреб,

б) відсутність єдності класифікацій,

в) запізнювання інформації,

г) проблема інформаційної достатності й т. п.

Тобто виникає необхідність у вертикальній інтеграції інформаційних потоків на підприємстві.

Складність управлінського комплексу визначає різноманіття інформації, яку використовують для прийняття управлінських рішень, а також методів її обробки. Отже, до складу елементів методу управління витратами варто включати способи й прийоми, що дають змогу це робити.

До класичних елементів методу внутрішньогосподарського обліку належать такі процедури й прийоми: документація, інвентаризація, рахунки, подвійний запис, баланс, звітність, оцінювання й калькуляція. Зміст деяких елементів слід уточнити й модифікувати з урахуванням специфіки окремої галузі й цілепокла-

данія укладачів звітності, зокрема: нерухоме майно характеризується значною неоднорідністю об'єктів та особливостей їх використання й розміщення, що передбачає використання спеціалізованих програм обробки матеріалів інвентаризації. А одна із серйозних проблем оцінювання об'єктів виникає в процесі обліку, виміру й оцінювання якості продукції, яка виробляється, в ході оцінювання комерційних ризиків тощо.

Оскільки загальноприйнятої класифікації методів внутрішньогосподарського обліку немає, крім елементів методу, властивій всій управлінській системі, у внутрішньогосподарському обліку можна використати інші наукові методи.

Отож, поряд із традиційними методами внутрішньогосподарського обліку доцільно використати підходи, що виникли порівняно недавно (рис. 5).

безперервне прогнозування (rolling forecasts)
стратегічний управлінський облік (strategic management accounting)
комплексне управління якістю (total quality management)
безперервне прогнозування (rolling forecasts)
система збалансованих показників (the Balanced Scorecard)
модель економічної доданої вартості (Economic Value Added)

Рис. 5. Сучасні методи внутрішньогосподарського обліку

Держава й великий бізнес зацікавлені в обліковій системі, що забезпечує достовірну, повну й об'єктивну інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень. Отже, логічним є застосування вироблених і визнаних на міжнародному рівні єдиних основ формування корисної ділової інформації, що враховує специфіку функціонування компанії в діловому середовищі.

Характеристики інформаційних потоків, що акумулюються в системі внутрішньогосподарського обліку (деталізованість, інформативність, оперативність, орієнтація на користувача, релевантність й т.д.) дають змогу прийняти останню за інформаційну базу для складання різних видів звітності.

Базові принципи формування звітності переважно діють і щодо внутрішньогосподарського обліку як складової частини системи управління підприємством. Мова йде про принципи:

- майнової відособленості,
- допущення безперервності діяльності,
- послідовності застосування управлінської облікової політики,

- допущення часової визначеності фактів господарської діяльності.

Відповідно до базового формується також середовище окремо наукових облікових принципів (відповідальності, керованості, достовірності, взаємозалежності, релевантності, відособленості, безперервності, повноти, надійності, своєчасності, порівнянності, зрозумілості, періодичності й економічності), що містять:

- а) необхідність забезпечення альтернативних варіантів вирішення управлінських завдань;
- б) участь у розрахунках нормативних параметрів оптимального варіанта й у контролі за його виконанням;
- в) орієнтацію на виявлення відхилень від заданих параметрів виконання;
- г) інтерпретацію виявлених відхилень й їх аналіз;
- д) випередження даних для ухвалення управлінського рішення й відповідальності за його результати.

Внутрішньогосподарський облік може бути використаний з високим ступенем корисності у процесі підготовки економічної інформації для розкриття показників фінансової звітності, складеної за міжнародними принципами, що дає змогу одержати синергичний ефект від організації процедур збору й обробки економічної інформації за допомогою методів і прийомів внутрішньогосподарського обліку.

На оперативному рівні центрів прибутку й витрат має бути створена єдина інформаційна база для прийняття рішень. Необхідний аналіз відхилень проводиться на основі релевантних для прийняття рішень стандартних і калькуляційних витрат, відмінних від МСФЗ-показників. У цей час облік витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) займають домінуюче місце в загальній системі управління підприємством. Цей облік має на меті забезпечити вузьке коло внутрішніх користувачів інформацією, що необхідна для контролю над виробничою діяльністю й прийняття рішень за результатами цієї діяльності.

Незважаючи на наявність достатньої кількості літератури з характеристикою тієї або іншої методики планування та обліку витрат в системі управління, вибір і постановка оптимальної для підприємств методики усе ще є проблемою.

З метою задоволення потреб управлінського апарату в інформаційному забезпеченні необхідна розробка нових й удосконалення наявних джерел інформації. Найбільш інформативним з погляду доходів і витрат є Звіт про фінансові результати. Таким чином, цей Звіт в частині витрат за звичайними видами діяльності й інших витрат варто надавати в розширеному вигляді. Алгоритм аналізу витрат містить сукупність специфічних аналітичних процедур, об'єднаних у певну логічну послідовність показаний на рис. 6.

Збір інформації для аналізу й оцінювання витрат вимагає використання первинних облікових даних з групуванням їх за технологічними операціями і замовниками. Фінансовий й внутрішньогосподарський облік витрат розглядають документи, які необхідні для синтетичного й аналітичного обліку технологічних операцій, а в підсумку інформація використовується для вивчення рівня рентабельності. Первинні документи аналітичної системи використовуються і для складання бухгалтерської звітності, у якій містяться відомості про послуги й виторг, а інформаційна база аналізу витрат формується з використанням аналітичних показників щодо технологічних операцій і замовлень.

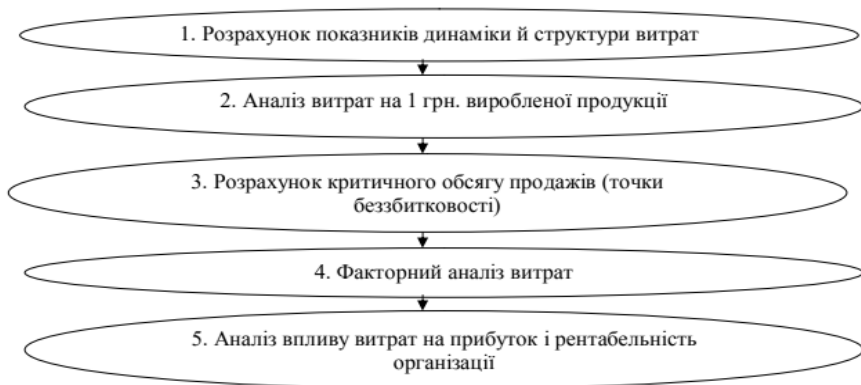

Рис. 6. Етапи проведення аналізу витрат

Така модель формування витрат побудована на основі традиційних принципів внутрішньогосподарського обліку, застосування яких передбачає відображення прямих витрат на виробництво в аналітичному розрізі за центрами відповідальності (місцях виникнення витрат) і об'єктах обліку витрат (видах послуг).

Завершеність інформаційної структури дає змогу одержати внутрішню управлінську інформацію з достовірністю й точністю, властивою бухгалтерському обліку, але в закритому режимі. Нагромадження інформації на рахунках передбачає одержання можливості виявлення відхилень фактичних витрат від нормативних значень з метою управління витратами на рівні оперативного узагальнення значимих для керівництва показників і вибірково представляти інформацію на інші рівні управління.

Практичне вирішення розглянутих підходів буде сприяти удосконаленню системи обліку й внутрішнього контролю витрат організацій промислового комплексу, розвитку методів аналізу витрат, виробленню й обґрунтуванню управлінських рішень, підвищенню їх ефективності. При проведенні економічного аналізу відкривається вплив структури облікової інформації на формування фінансових результатів від виконання робіт і послуг організацій промислового комплексу.

На сучасному етапі розвитку економіки вітчизняні промислові підприємства постійно знаходяться під впливом кон'юнктурних коливань: змінюється попит на їх продукцію, рівень витрат та темпи виробництва. За таких умов виникає потреба у формуванні конкретної системи виважених управлінських рішень, зорієнтованих на забезпечення конкурентоспроможності та сталого економічного розвитку на ринку. Поглиблення ринкових відносин підвищує відповідальність і самостійність як промислових підприємств, так і інших суб'єктів господарювання в підготовці та прийнятті саме таких рішень. Забезпеченню ефективного функціонування та прийняттю раціональних управлінських рішень сприятиме викорис-

тання впровадження на таких підприємствах системи внутрішньогосподарського обліку та звітності.

Це беззаперечно забезпечить більш ефективне управління витратами і фінансовими результатами, що сприятиме максимізації прибутку. Дослідженням цієї проблеми займалися українські вчені та фахівці країн близького й далекого зарубіжжя. Вони розробили окремі аспекти обліку, калькулювання, аналізу, нормування і планування витрат.

На сьогодні відсутні єдині практичні рекомендації щодо використання внутрішньогосподарського обліку в системі управління, що створює необхідність більш досконалого вивчення цієї проблеми.

Впровадження внутрішньогосподарського обліку на підприємстві сприятиме вирішенню таких основних проблем, як:

- забезпечення керівництва релевантною інформацією про консолідовані результати діяльності підприємства для прийняття економічно-обґрунтованих управлінських рішень;
- моніторинг пріоритетних напрямків діяльності підприємства та визначення їх результатів;
- формування і розвиток системи комплексного планування і бюджетування на підприємстві;
- організація обліку витрат не тільки за окремими видами продукції, а й за технологічними процесами, фазами виробництва, регіонами збуту.

Внутрішньогосподарський облік бере участь у розробці методів обліку витрат і калькулювання собівартості, критеріїв фінансових та загальноекономічних показників для оцінки діяльності підприємства загалом та за окремими його підрозділами.

Внутрішньогосподарський облік виступає як інтегруюча та координуюча підсистема управління підприємством, що забезпечує інструментальну та методологічну базу підтримки прийняття управлінських рішень. Інформація, що її надає керівникам та менеджерам система обліку, дає можливість для проведення ретроспективного аналізу фінансових результатів діяльності, економіко-математичного обґрунтування тенденцій та трендів, а також прогнозування та планування основних фінансових показників господарської діяльності на підприємстві.

Підприємства, що впроваджують і використовують систему внутрішньогосподарського обліку, отримують значний економічний ефект за рахунок спрощення процедур планування, прийняття рішень та отримання своєчасної інформації про результати фінансово-господарської діяльності. Адже внутрішньогосподарський облік забезпечує:

а) досягнення прозорості у процесі формування собівартості продукції та оптимізації асортименту продукції, що дає змогу поступово збільшити частку виробництва найбільш рентабельних видів продукції;

б) реальну можливість формування гнучкої цінової політики, вигідної не лише підприємству, а й покупцям;

в) появу можливості оцінювання з точки зору ефективності витрат за всіма видами продукції, функціями, процесами, проектами, відповідальними особами, регіонами;

г) підвищення ефективності контролю та управління.

Організація внутрішньогосподарського обліку є внутрішньою справою самого суб'єкта господарювання. Його побудова та ведення не є обов'язковим для підприємства, але його наявність забезпечує ефективність управління діяльністю. Тому рішення про доцільність ведення внутрішньогосподарського обліку керівник установи чи організації ухвалює з огляду на оцінку витрат і вигоду від його функціонування. Вирішальне значення мають відігравати розміри підприємства, потреби щодо забезпечення інформацією всіх рівнів управління та методики збору й опрацювання даних.

Для досягнення поставлених цілей щодо ведення внутрішньогосподарського обліку необхідно враховувати загальні напрямки розвитку, а також дійсний стан фінансового обліку, аналізу, планування і контролю на підприємстві. Крім того, слід брати до уваги, що система внутрішньогосподарського обліку на кожному підприємстві унікальна, оскільки враховує специфіку його діяльності. Немає однакових систем внутрішньогосподарського обліку так само, як і немає однакових підприємств. Кожна з наявних систем будується для конкретних цілей її функціонування. Кожен суб'єкт господарської діяльності самостійно, за власним бажанням (відповідно до потреб, затрат та очікуваного результату) будує систему внутрішньогосподарського обліку.

Інформація, що надається внутрішньогосподарським обліком, орієнтована на задоволення потреб як стратегічного, так і поточного управління, оптимізацію використання ресурсів, забезпечення оцінювання ефективності діяльності підрозділів і окремих менеджерів, підприємства загалом.

Внутрішньогосподарський облік забезпечує оцінювання слабких і сильних сторін, а також загальної ефективності управління підприємством.

Внутрішньогосподарський облік має на меті надання допомоги спеціалістам та керівникам фірм, особливо об'єднань для ефективного управління.

З метою стабільності функціонування підприємства, покращення його фінансового стану та зростання прибутку від операційної та інших видів діяльності необхідно здійснити такі заходи:

а) формування належного масиву інформації, що характеризує наслідки роботи підприємства та його підрозділів;

б) аналіз результатів діяльності та розробка практичних та стратегічних рішень на альтернативній основі щодо перспектив діяльності підприємства;

в) систематичний контроль за дотриманням окремими виконавцями, насамперед керівниками підрозділів (центрів витрат та центрів прибутку) завдань, передбачених керівництвом фірми щодо витрат та випуску продукції та її реалізації, якщо це доручено підрозділу;

г) підведення підсумків за результатами контролю щодо результатів діяльності підрозділів та розробка завдань на перспективу.

Суттєвими проблемами на шляху формування та забезпечення ефективного функціонування внутрішньогосподарського обліку для вітчизняних підприємств є такі:

1) більше половини оперативної інформації, що використовується менеджерами для контролю та оцінювання господарської діяльності, формується поза офіційною системою бухгалтерського обліку, і тому ведення внутрішньогосподарського обліку не зможе поліпшити ситуацію;

2) набуває особливого змісту проблема, що дані внутрішньогосподарського обліку будуть використовуватись не стільки для управління, скільки для погодження з даними фінансового (бухгалтерського) обліку та подальшого їх уточнення та виправлення;

3) на сьогодні в більшості підприємств бухгалтерський облік не є основним джерелом інформації для задоволення потреб системи управління.

Бухгалтери вітчизняних підприємств завантажені роботою з реєстрації поточних фактів господарської діяльності, тому позбавлені можливості надавати будь-яку практичну допомогу адміністрації підприємства. Працівники бухгалтерії тепер основну увагу зосереджують на вирішенні питань обліку з метою оподаткування підприємства;

4) необхідно будувати систему внутрішньогосподарського обліку з обов'язковим урахуванням її ефективності тому, що недостача звітної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, так само небезпечна, як і наявність надлишкової управлінської інформації, яка розсіює увагу адміністрації та перешкоджає вивченню фактів і зосередженню на вирішенні головних завдань.

Внутрішньогосподарський облік є одним із головних елементів раціонального та ефективного управління. Він полягає в оптимізації організаційної та фінансової структури бізнесу, оптимізації бізнес-процесів, впровадженні нових управлінських технологій, підвищенні прибутковості завдяки раціональному управлінню витратами та підвищенні загального рівня корпоративної культури. Внутрішньогосподарський облік виступає важливим інструментом ефективної діяльності підприємства, що забезпечує координацію, взаємодію та погодженість елементів управління для досягнення стратегічних цілей.

Недоліком є те, що на сьогоднішній день внутрішньогосподарський облік не набув значного поширення на українських промислових підприємствах, оскільки потребує висококваліфікованих спеціалістів та повноцінної матеріальної бази, а також значних грошових витрат.

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що для ефективного інформаційного забезпечення управління підприємством, необхідна побудова внутрішньогосподарського обліку як з'єднуючої ланки між обліковим процесом та системою управління. Його предметом є виробнича діяльність суб'єкта господарювання та окремих його структурних підрозділів. Об'єктами внутрішньогосподарського обліку є витрати та результати діяльності цього суб'єкта господарювання та його центрів відповідальності, трансфертне ціноутворення, бюджетування та внутрішня звітність.

Основною для прийняття обґрунтованих управлінських рішень є інформація внутрішньогосподарського обліку, що повинна мати певні властивості (оперативність, порівнянність й ін.) і якісні характеристики (релевантність, корисність й ін.) для ефективного управління діяльністю підприємств та їх центрів відповідальності. Відповідно виникає необхідність зміни методів формування облікової інформації, її змісту, способів і форм надання управлінському апарату суб'єктів господарювання. Все це потребує більш активних кроків щодо вдосконалення внутрішньогосподарського обліку, підвищення його контрольно-аналітичних функцій у системі управління виробництвом промислової продукції.

У системі управління центрами відповідальності, ґрунтуючись на перерахованих вище принципах, внутрішньогосподарський облік може виконувати такі функції: інформаційну; контрольно-аналітичну; оціночно-порівняльну; планово-прогностичну; прямих і зворотних зв'язків; зв'язків координації й субординації між керованою й керівною системами на різних ієрархічних рівнях.

Отже, внутрішньогосподарський облік – це децентралізована підсистема загальної системи управління, яка створена для відображення фактів діяльності підрозділів, виміру, інтерпретації й передачі інформації про них керівній системі з метою прийняття ефективних управлінських рішень та координації проблем майбутнього розвитку організації, її сегментів діяльності за допомогою використання різних методів обліку, контролю, аналізу й бюджетування.

Внутрішньогосподарський облік – це ідентифікація економічно значимої інформації про використання ресурсів, її зведення, групування протягом певного періоду для планування, обліку, контролю та аналізу. Це сукупність процедур, які забезпечують отримання та аналіз інформації, необхідної керівництву підприємства на всіх рівнях для прийняття управлінських рішень.

З огляду на це внутрішньогосподарський облік можна вважати інформаційним інструментом, який забезпечує формування інформації, що дає змогу обґрунтувати ефективні поточні й перспективні управлінські рішення.

Література

1. Атамас П. Й. Управлінський облік : навч. посібник. 2-ге вид. Київ : Центр учб. л-ри, 2009. 440 с.
2. Бородкін О. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік: концепція і організація. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2001. № 2. С. 45–53.
3. Валуєв Б. І. Альтернативи системи управління. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. зб. наук. праць ОНУ. Т. 5. Вип. 6. Одеса : Наука і техніка, 2003.
4. Вил В. Р. Управленческий учет. Москва : Инфра, 1997. 375 с.
5. Голов С. Ф. Управлінський облік : підруч. Київ : Лібра, 2003. 704 с.
6. Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до 2020 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р.
7. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : моногр. Тернопіль : Економічна думка. 2006. 336 с.
8. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV (із змінами та доповненнями від 22.12.2011 р. № 4224-VI). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

9. Лучко М. Р. Концепція управлінського обліку для підприємств швейної промисловості. URL : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/21178>.
10. Лучко М. Р. Мариновський В. М. Основи управлінського обліку в зарубіжних країнах. Тернопіль : Поліграфіст, 1992. 24 с.
11. Лучко М. Р. Управлінський облік чи внутрішньовиробнича (управлінська) бухгалтерія? URL : <http://dspace.uzhnu.edu.ua>.
12. Нападowska Л. Управлінський облік: значення та застосування у практичній діяльності вітчизняних підприємств в умовах ринкових відносин. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 10. С. 45–55.
13. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : монографія. Тернопіль : Карт-бланш, 2006. 334 с.
14. Яцишин С. Р. Аналіз релевантної інформації в управлінні витратами. *Економічний аналіз. Наукові записки* : зб. наук. праць кафедри економічного аналізу. Вип. 12, ч. 1. Тернопіль : Економічна думка, 2003. С. 130–132. URL : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/16465>.
15. Яцишин С. Р. Моделювання облікової інформації про витрати виробництва для потреб системи управління. *Економічні проблеми ринкової трансформації України: Тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. «Економічні проблеми ринкової трансформації України»*. Львів : ЛБІ НБУ, 2002. С. 28–30. URL : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/16559>.
16. Яцишин С. Р. Формування та адаптація систем організації управлінського обліку в умовах економіки перехідного періоду. Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. «Бухгалтерський облік в Україні на початку XXI століття». Львів, 2001. С. 23–28.
17. Яцишин С. Р. Інформаційні потоки системи бухгалтерського обліку в управлінні підприємством. *Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Чортків, 26–27 квіт. 2012 р.). Чортків, 2012. С. 381–383. URL : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/17096>.
18. Яцишин С. Р. Облік витрат та процес калькулювання собівартості продукції у швейному виробництві : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04. Тернопіль : ТАНГ, 2003. 194 с.

Розділ 2.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. В. Гудзь

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ В СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО (УПРАВЛІНСЬКОГО) ОБЛІКУ

Визначальною відмінністю бухгалтерського і внутрішньогосподарського (управлінського) обліку є конфіденційність інформації останнього. Конфіденційність інформації в Україні регулює ряд законодавчих актів (табл. 1). Вищий господарський суд України відніс до конфіденційної інформації комерційну таємницю, «ноу-хау» та іншу інформацію, що визначається законом [4].

Конфіденційна інформація юридичної особи – це інформація, яка міститься у первинних документах, облікових регістрах, калькуляціях, специфікаціях, договорах, контрактах, звітах, інших документах, що використовуються в діяльності юридичної особи. Розголошення даних, які містяться в таких документах, може бути використане конкурентами і, відповідно, завдати економічної та іншої шкоди юридичній особі. Подібна ситуація в мовах ринкової економіки й зумовила виникнення у другій половині ХХ ст. внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Якщо дані бухгалтерського обліку є публічною інформацією (хоча тут також є обмеження щодо доступу до різних видів даних зовнішніх користувачів), то конфіденційна інформація внутрішньогосподарського обліку є комерційною таємницею.

Правове регулювання комерційної таємниці та її інтелектуальної власності ґрунтується на положеннях Цивільного кодексу України та Законі України «Про інформацію». Відповідно до Цивільного кодексу України комерційною таємницею є інформація (відомості технічного, організаційного, комерційного, вироб-

© Гудзь Н. В., 2019.

Гудзь Наталія Василівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

ничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці), яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить. У зв'язку з цим вона має комерційну цінність та була предметом адекватних обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [4].

Таблиця 1

Юридичне трактування конфіденційності інформації

Законодавчий акт	Визначення
Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [1]	Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація – статистична інформація, яка належить до інформації з обмеженим доступом і знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні окремого респондента та поширюється тільки за його згодою відповідно до погоджених з ним умов.
Закон України «Про державну статистику» від 17.09.1992 № 2614-ХІІ [2]	Конфіденційна інформація – відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних та (або) юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.
Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [3]	Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Згідно з Господарським кодексом України суб'єкт господарювання, який є власником технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умови, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів щодо охорони її конфіденційності [5].

Отже, законодавство передбачає право власника комерційної інформації, що є конфіденційною, на вжиття заходів щодо захисту такої інформації.

Питання щодо змісту інформації, яка становить комерційну таємницю, завжди викликало багато дискусій. Це стосується як поняття «комерційна таємниця», її висвітлення в законодавчих актах, так і методів та прийомів захисту комерційної таємниці. Дослідженню питань комерційної таємниці присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених.

На сьогодні відсутній окремий закон про комерційну таємницю, тому правові відносини щодо комерційної таємниці регулюються положеннями Цивільного кодексу України (ЦКУ), Господарського кодексу України (ГКУ), Закону України «Про захист від недоброякісної конкуренції» та іншими нормативними актами, в тому числі міжнародними (табл. 2).

Таблиця 2

Юридичне трактування комерційної таємниці

Законодавчий акт	Визначення
Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [4]	Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які, звичайно, мають справу з видом інформації, до якого вона належить. У зв'язку з цим вона має комерційну цінність та була предметом адекватних обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію
Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [5]	Відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, спосіб їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону
Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року №611 «Про перелік відомостей, які не є комерційною таємницею» [6]	Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною та важкодоступною для осіб, які мають з нею справу. Має комерційну цінність та зберігається в секреті особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які згідно з законом не можуть належати до комерційної таємниці
Закон про комерційну таємницю (Gesetz zum Schutz von Geschäftsgeheimnissen – «GeschGehG») Німеччина [7]	Комерційною таємницею є інформація, 1) яка не є загальновідомою або легкодоступною ні за своєю повнотою, ні за точним розташуванням і складом її компонентів особам у колах, які зазвичай мають справу з цим типом інформації, і тому має економічну цінність; 2) яка підлягає відповідним заходам конфіденційності його законним власником у цих обставинах, і в чийй конфіденційності власник має законний інтерес.

Слово «комерція» походить від латинського commercium – торгівля й означає підприємницьку діяльність з купівлі-продажу, обороту товарів або надання послуг. Головним інтересом підприємницької діяльності, як відомо, є отримання прибутку. Отже, загалом до предмету комерційної таємниці може належати інформація, розголошення якої може призвести до зменшення або втрати прибутку, завдання збитків суб'єкту господарювання, який є власником такої інформації.

Комерційну цінність інформації, яка становить комерційну таємницю, розуміють таким чином, що її використання надає власнику інформації певні економічні переваги тому, що його конкуренти або інші особи такою інформацією не володіють. Комерційна цінність може виражатися в отриманні більших прибутків від реалізації продукції, виробленої з використанням конфіденційних технологій, від розширення ринків збуту тощо.

Відповідно до Цивільного Кодексу України комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути належати до комерційної таємниці.

Ознаками комерційної таємниці є (рис. 1):

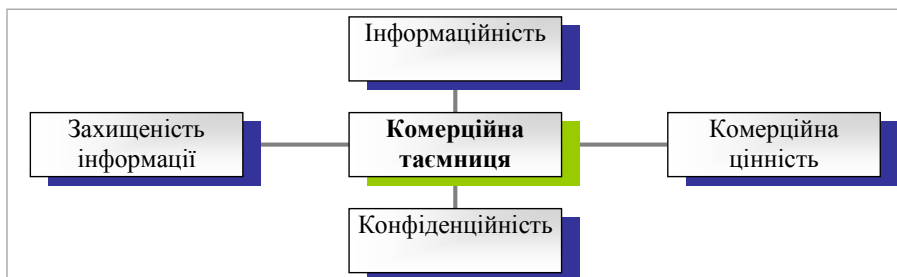

Рис. 1. Ознаки комерційної таємниці

Ці ознаки комерційної таємниці є суттєвими, необхідними та беззаперечними. Критеріями комерційної таємниці підприємства можуть бути такі:

1. Інформація має бути вигідною і мати свою вартість. Критерієм важливості конкретної інформації є кількісний показник розміру завданої шкоди, який можна виразити у вартісному еквіваленті. Таким чином, найважливішою з точки зору безпеки підприємства є інформація, витік якої загрожує цілісності підприємства як суб'єкта господарської діяльності, та сприяє перекриттю каналів надходження матеріальних ресурсів.

2. Інформація не повинна бути загальновідомою або загальнодоступною на законних підставах.

3. Інформація не повинна бути державним секретом або захищатися згідно з нормами авторського або патентного права.

4. Інформація, що становить комерційну таємницю, повинна бути зафіксована в письмовій або іншій матеріальній формі.

5. Інформація повинна бути зрозумілим чином спеціально позначена і щодо неї мають бути забезпечені необхідні заходи щодо збереження конфіденційності.

6. Інформація не повинна безпосередньо стосуватися діяльності підприємства, яка може завдати шкоди суспільству, життю та здоров'ю людей (наприклад, забруднення навколишнього середовища).

7. Інформація не повинна використовуватися в цілях недобросовісної конкуренції, ухилення від оподаткування, здійснення забороненої або які не закріплені в статуті підприємства діяльності.

На практиці виокремлюють такі категорії секретної інформації, які вважаються комерційною таємницею:

Дані найвищого ступеня секретності. До них належить основна інформація, яка містить відомості про комерційну діяльність компанії. Розголошення такої інформації є загрозою високого ступеня для підприємства, що може привести до значних збитків компанії.

Строго конфіденційні відомості. До такої інформації належать дані про плани підприємства, що мають стратегічний характер, у т. ч. перспективи розвитку компанії. Поширення такої інформації має значні наслідки.

Конфіденційна інформація. До такої інформації належать дані, після поширення яких підприємство може зазнати збитків, які можна порівняти з поточними витратами компанії.

Будь-які відомості, що є комерційною таємницею, одночасно охоплюються також і поняттям «конфіденційна інформація». Але не будь-яка конфіденційна інформація є комерційною таємницею підприємства.

Відомості обмеженого доступу. До такої інформації належать дані про чинну структуру управління виробничим процесом, зміст посадових інструкцій співробітників компанії і т. д. Поширення такої інформації може призвести до незначних негативних наслідків, що фактично не вплине на комерційну діяльність компанії.

Відомості, що становлять комерційну таємницю, відображені на рис. 2.

Комерційну таємницю, крім вище названої інформації, можуть становити й інші відомості, які визначені правовласником.

Обмеження на застосування режиму комерційної таємниці встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [8] (рис. 3).

Не може належати до комерційної таємниці інформація, яка згідно із Законом України «Про інформацію» підпадає під режим таємної (державна таємниця) або, навпаки, відкритої інформації, наприклад правила страхування, розроблені страховиком (Закон України «Про страхування»). Так само не можуть становити комерційної таємниці відомості, які підлягають обов'язковому опублікуванню, наданню на запит необмеженого кола заінтересованих осіб, а також відомості, щодо яких в законодавстві міститься пряма заборона на поширення на них режиму обмеженого доступу. Наприклад, у Конституції України встановлено, що інформація про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту ніким не може бути засекречена [9].

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ

відомості про структуру виробництва, виробничі потужності, запаси сировини, матеріалів, комплектуючих виробів і готової продукції, тип і розміщення устаткування

відомості про особливості використовуваних і розроблюваних технологій виробництва та специфіку їх застосування

аналітичні довідки, звіти про діяльність підприємства загалом і його структурних підрозділів, матеріали перевірок

відомості з застосовуваних організаційних методів управління підприємством

відомості про підготовку, прийняття та виконання рішень керівництва підприємства з комерційних, організаційних, виробничих і науково-технічних питань

інформація про персональні дані працівників підприємства

відомості про плани розширення виробництва різних видів продукції

відомості про плани інвестицій, закупівель і продажу продукції

відомості про факти проведення, цілі, предмет, результати нарад і засідань органів

відомості про підготовку та результати проведення переговорів з діловими

відомості про фінансові операції та стан банківських рахунків підприємства

відомості про боргові зобов'язання підприємства

відомості про рівень доходів підприємства

відомості про ринкової стратегії підприємства

відомості про застосовувані підприємством оригінальні методи продаж

відомості про ефективність комерційної діяльності підприємства

відомості про внутрішніх і зарубіжних постачальників, підрядників, покупців, компаньйонів, спонсорів, посередників та інших партнерів підприємства

відомості про розробку і проведення заходів щодо забезпечення безпеки підприємства.

Рис. 2. Інформація, що може бути комерційною таємницею

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» передбачає, що фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством [10].

Постанова № 611 не відповідає на сучасному етапі вимогам Цивільного Кодексу України, оскільки відомості, які не можуть належати до комерційної таємниці, повинні визначатися не підзаконним нормативно-правовим актом, а законом, якого, однак, в Україні поки що не прийнято. Для цієї мети необхідний спе-

ціальний закон «Про комерційну таємницю», в якому б давалися необхідні дефініції, встановлювалися права та обов'язки сторін, визначалася конкретна відповідальність за порушення тих чи інших положень закону. Однак в Україні є лише проєкт закону «Про комерційну таємницю», що говорить про те, що система врегулювання питань, пов'язаних з комерційною таємницею, є не систематизованою, а це дає підстави для вчинення вслякого роду порушень в системі управління підприємством. Ця проблема є актуальною, оскільки більшість інформації зараз знаходиться на комп'ютерних носіях, а це ще одне слабе та болюче місце – кіберзлочинність, хакерство та економічна злочинність у комп'ютерних мережах.

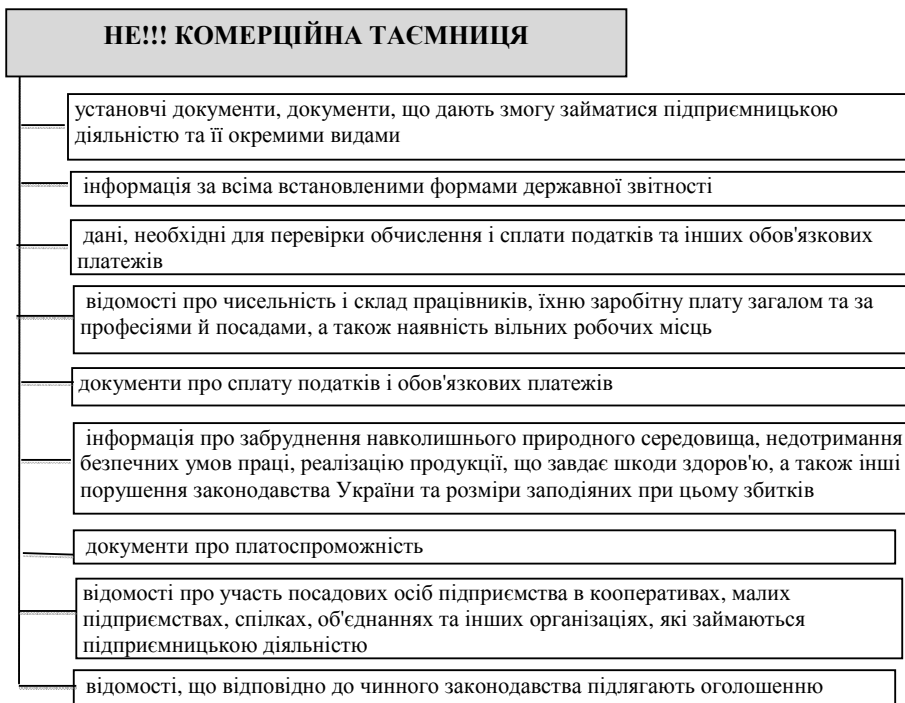

Рис. 3. Дані, які не становлять комерційної таємниці

Аналіз зазначених у Постанові № 611 відомостей свідчить про те, що саме та інформація, до якої підприємство перш за все бажало б обмежити доступ третіх осіб, не може бути комерційною таємницею. Фактично це означає, що навіть у разі, якщо керівник підприємства і затвердить перелік відомостей, що є комерційною таємницею, до якого буде включено будь-яку із зазначених у Постанові КМУ № 611 відомостей, це не позбавляє підприємства обов'язку надавати таку інформацію на запит компетентних органів (табл. 3).

**Державні органи, які мають право
на одержання конфіденційної інформації**

№ з/п	Державний орган	Підстава	Відомості та документи, які надаються суб'єктами підприємницької діяльності при перевірці чи запиті компетентних органів
	1	2	3
1	Державна податкова інспекція	Податковий кодекс [11]	<p>1. Довідки, копії документів, за-свідчені підписом платника або його посадовою особою та скріплені печаткою (за наявності), про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки платників податків та іншу інформацію, пов'язану з обчисленням та сплатою податків, зборів, платежів, про дотримання вимог законодавства.</p> <p>2. Довідки та копії документів про наявність банківських рахунків</p> <p>3. Первинні документи, які використовуються в бухгалтерському обліку, реєстри, фінансову, статистичну та іншу звітність, пов'язану з обчисленням і сплатою податків, зборів, платежів, виконанням вимог законодавства, контроль за додержанням якого покладено на контролюючі органи.</p>
2	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України	Закон України від 30.10.96 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [12]	Документи фінансово-господарської діяльності емітентів, осіб, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондових бірж та саморегулювальних організацій.
3	Служба безпеки України	Закон України від 25.03.92 р. № 2229 - XII «Про Службу безпеки України» [13]	Службова документація та звітність з питань державної безпеки України.

	1	2	3
4	Органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність	Закон України від 18.02.92 р. №2135-ХП «Про оперативно-розшукову діяльність» [14]	Відомості та документи, що характеризують діяльність підприємств, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів.
5	Поліція	Закон України від 02.07.2015 р. 580-VIII, «Про національну поліцію» [15]	Відомості, необхідні у справах про злочини, що знаходяться у провадженні поліції.
6	Органи, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю	Закон України від 30.06.93 р. №3341-ХП «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [16]	Інформація, документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб. Надається негайно, а якщо це неможливо – не пізніше як протягом 10 діб.
7	Антимонопольний комітет України	Закон України від 26.11.93 р. № 3659 - XII «Про Антимонопольний комітет України» [17]	Документи та інші матеріали, необхідні для проведення перевірки антимонопольного законодавства.
8	Органи дізнання та органи попереднього слідства	Кримінально-процесуальний кодекс України [18]	Документи, які можуть встановити необхідні у справі фактичні дані. Виконання цих вимог є обов'язковим для усіх громадян, підприємств, установ та організацій.
9	Органи прокуратури України	Закон України від 05.11.91 р. № 1789 - XII «Про прокуратуру» [19]	Статистична та інша інформація або копії, необхідні для здійснення прокурорського нагляду чи розслідування, видаються на вимогу прокурора або слідчого. Рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи.

Не зміниться ситуація навіть, якщо підприємство закріпить в установчих документах положення про комерційну таємницю, відомості, що належать до комерційної таємниці, та правовий режим їх поширення. Це пов'язано з тим, що норми чинного законодавства України мають прерогативу над положеннями внутрішніх документів підприємств (у т. ч. установчих), які в частині, що суперечить вимогам нормативно-правових актів України, є недійсними.

Незважаючи на вищезазначене, на нашу думку, є сенс у затвердженні підприємством переліку інформації, яка є комерційною таємницею, оскільки зацікавленість підприємства в обмеженому доступі та поширенні певної інформації за певним колом осіб може стосуватися не лише державних органів, а й будь-яких третіх осіб.

Існування внутрішнього документа підприємства, присвяченого комерційній таємниці, може бути запобіжним заходом проти несанкціонованого доступу третіх осіб до такої інформації, а у випадку незаконного отримання, розголошення чи використання відомостей, що містять комерційну таємницю, – підставою для притягнення винних осіб до відповідальності згідно з чинним законодавством України.

Так, підприємство, яке розкриває комерційну таємницю на запит компетентних органів, звісно, буде зацікавлене в тому, щоб надана інформація не поширювалася далі. Це стосується також і випадків надання інформації, яка є комерційною таємницею, будь-яким іншим юридичним чи фізичним особам за рішенням компетентного органу (посадової особи) підприємства. Тим більше, що чинне законодавство встановлює відповідальність за розголошення відомостей, що містять комерційну таємницю.

Окрім того, комерційна таємниця може стати відомою державним органам не лише на їх запити, а й під час здійснення контролю за діяльністю підприємства. Так, у Законі про господарські товариства зазначається, що перевірки фінансової діяльності товариства здійснюються державними податковими інспекціями, іншими державними органами у межах їх компетенції, ревізійними органами товариства та аудиторськими організаціями [20].

Окрім згаданих вище норм законів України про обов'язок винних осіб нести відповідальність за розголошення та інші незаконні дії щодо комерційної таємниці підприємства, відповідальність за неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці передбачена Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [21]. Під неправомірним збиранням комерційної таємниці мається на увазі добування протиправним способом відомостей, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання (підприємцю).

Розголошенням комерційної таємниці є ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до чинного законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання (підприємцю).

Враховуючи той факт, що на сьогодні на рівні закону не закріплено такий правовий механізм, який би належним чином захищав комерційну таємницю, зокрема передбачав порядок та умови розкриття комерційної таємниці, а також вичерпний перелік органів державної влади, що мають право на отримання інформації, яка містить комерційну таємницю, то, на нашу думку, у вітчизняного підприємця немає підстав для відмови у наданні на вимогу державних органів пев-

ної інформації та документів, які такий державний орган має право отримати згідно із законами України. Навіть якщо така інформація чи документи є комерційною таємницею згідно з внутрішніми нормативними документами підприємства.

Як це робить, наприклад, Закон України «Про банки і банківську діяльність», встановлюючи всі зазначені вище положення з метою захисту банківської таємниці.

Водночас позитивним фактором є закріплення на рівні закону адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності у випадку вчинення незаконних дій щодо комерційної таємниці як державними органами, так й іншими юридичними та фізичними особами.

Комерційна таємниця допомагає керівництву підприємства планувати свою діяльність, зокрема отримання прибутку. Її предметом можуть бути всі властиві цьому підприємству особливості: ділові зв'язки, закупівля сировини та товарів; дані про постачальників; плановий прибуток; методики встановлення цін тощо. Зберігання в таємниці цієї інформації від усіх сторонніх суб'єктів, крім податкових та фінансових служб, – основна умова утримання досягнутих в конкурентній боротьбі позицій.

Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», розкриває основні поняття системи правових засобів із захисту комерційної таємниці, а саме:

- неправомірним збиранням інформації, що становить комерційну таємницю, вважається здобування протиправним способом відомостей, що становлять комерційну таємницю, якщо це завдало або могло завдати шкоди суб'єктові господарювання (підприємцеві);
- розголошення комерційної таємниці – це ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на це, з відомостями, що становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало або могло завдати шкоди суб'єктові господарювання (підприємцеві);
- схилянням до розголошення комерційної таємниці примус особи, якій були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків відомості, які є, відповідно до законодавства України, комерційною таємницею, до розкриття цих відомостей, якщо це завдало або могло завдати шкоди суб'єктові господарювання (підприємцеві). Характерними методами схиляння до розголошення комерційної таємниці є обіцяння винагороди, погроза, залякування, шантаж, опублікування в ЗМІ компрометуючих матеріалів, провокаційних повідомлень, спрямованих на дискредитацію діяльності підприємства, тощо [21].

Найбільшу загрозу в системі захисту становить людський фактор. Для захисту комерційної таємниці, крім застосування апаратних, програмних та криптографічних засобів захисту, на підприємстві слід розробити внутрішні нормативні документи щодо організації охорони. Прикладом таких нормативних документів можуть бути:

1. Наказ про комерційну таємницю – розробка та затвердження положення про комерційну таємницю.

2. Положення щодо забезпечення збереження комерційної таємниці підприємства, яке містить такі пункти, як: Загальні положення, Основні поняття, які використовуються в даному положенні, Право на віднесення інформації до комерційної таємниці й способи одержання такої інформації, Відомості, які не можуть становити комерційну таємницю, Права Підприємства на комерційну таємницю, Власник комерційної таємниці отриманої в рамках трудових відносин, Охорона комерційної таємниці, Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю Підприємства і підприємств-партнерів, Права й обов'язки Підприємства й працівників щодо охорони конфіденційності комерційної таємниці, Відповідальність за порушення Положення.

3. Додатками до зазначеного положення є такі:

- Порядок поводження із комерційною таємницею й контролю за дотриманням такого.
- Категорії працівників підприємства, які мають доступ до відомостей, що становлять комерційну таємницю.
- Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства.
- Пам'ятку для працівників підприємства про збереження комерційної таємниці підприємства.
- Угода про нерозголошення комерційної таємниці.

Для забезпечення захисту інформації на підприємствах необхідно організувати певний порядок роботи з інформацією й доступом до інформації, що включає в себе комплекс заходів, що ґрунтуються на правових нормах держави або організаційно-розпорядчих положеннях керівника підприємства.

Ефективний захист комерційної таємниці можливий, якщо обов'язково виконуються такі умови:

- ефективна робота щодо координації заходів у галузі безпеки між усіма підрозділами підприємства;
- наукове і обґрунтоване оцінювання інформації та об'єктів, які підлягають захисту;
- розробка режимних заходів до початку проведення режимних робіт;
- відповідальність керівників усіх рівнів, виконавців, що беруть участь у закритих роботах, за забезпечення схоронності таємниці і підтримання на належному рівні режиму охорони проведених робіт;
- включення основних обов'язків робітників, фахівців та адміністрації щодо дотримання конкретних вимог режиму в колективний договір, контракт, трудова угода, правила трудового розпорядку;
- відпрацьована і захищена організація діловодства, порядок зберігання, перевезення носіїв інформації, що становлять комерційну таємницю;
- розробка на підприємстві і застосування необхідного маркування документів та інших носіїв секретних відомостей;

- розробка та затвердження на підприємстві списку осіб, уповноважених керівником підприємства класифікувати інформацію і об'єкти, які містять відомості, що становлять комерційну таємницю;
- оптимальне обмеження кількості осіб, що допускаються до комерційної таємниці;
- наявність єдиного порядку доступу і оформлення перепусток;
- виконання вимог щодо забезпечення збереження комерційної таємниці при проектуванні і розміщенні спеціальних приміщень, у тому числі камери стеження і т. д. ;
- виконання вимог щодо забезпечення збереження комерційної таємниці в процесі НДДКР, випробувань та виробництва виробів, збуту, реклами, підписання контрактів;
- виконання вимог щодо забезпечення збереження комерційної таємниці у процесі проведення особливо важливих нарад;
- виконання вимог щодо забезпечення збереження комерційної таємниці в результаті використання технічних засобів обробки, зберігання та передачі інформації.

Збереження комерційної таємниці вимагає певних витрат, до яких входять як витрати на забезпечення режимних заходів, так і втрати від обмежень у користуванні секретною інформацією. Економічний ефект від засекречування інформації можна виразити як в одержанні реального прибутку, так і в запобіганні можливого збитку підприємству. Зіставлення оцінок негативних наслідків засекречування розглянутих відомостей з можливим збитком в разі їх відкритого використання, аналіз можливостей підприємства щодо забезпечення необхідних захисних заходів дають змогу визначити економічну чи іншу доцільність віднесення тих чи інших відомостей до комерційної таємниці.

Література

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20170101#n130>.
2. Про державну статистику : Закон України від 17.09.1992 № 2614-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12/ed20121202/find?tex>.
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/ed20150501#n526>.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15>.
6. Лист Вищого господарського суду «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» (інформаційний лист ВГСУ від 28.03.2007 р. № 018/184) / Вищий господарський суд України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07.
7. Геннадій Андрощук. Німеччина вводить новий закон про комерційну таємницю. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/nimechchina-vvodit-noviy-zakon-pro-kommerciynuu-taemnicyu.html>
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року № 611 «Про перелік відомостей, які не є комерційною таємницею» / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/611-93-%D0%BF>.

9. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 6 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
11. Податковий кодекс від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17>.
12. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.96 р. № 448/ 96-ВР від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.92 р. № 2229 –XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
14. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.92 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
15. Про національну поліцію : Закон України від 02. 07.2015 р. 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.
16. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.93 р. №3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.
17. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.93 р. № 3659 –XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3659-12>.
18. Кримінально-процесуальний кодекс України XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17>.
19. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.91 р. № 1789 –XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1697-18>.
20. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
21. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.96 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.

ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ

Система управління грошовими потоками в Україні перебуває у стані перманентних змін. Якщо в класичній економічній теорії однією із основних функцій грошей була функція нагромадження, то нині вона втрачає свою актуальність, оскільки гроші, які перебувають у постійному обігу, за умови ефективного управління ними, приносять додатковий прибуток. Натомість з'являється нова функція грошей – електронна. Крім цього, уже чинні функції еволюціонують. Для прикладу, функція – світові гроші передбачає виникнення курсових різниць, які відображаються в обліку та впливають на суми одержаного доходу чи здійснених витрат.

Ефективність управління грошовими потоками насамперед залежить від кожного підприємства, а не лише від системи державного управління загалом. Якщо раніше вважалось, що визначальний вплив на розвиток економіки має держава, то в умовах ринкової економіки більше свободи надається підприємницьким структурам. На жаль, в Україні держава більше уваги надає питанням контролю, ніж питанням державного стимулювання розвитку підприємництва. Дуже важливо також використовувати практичні поради вчених-економістів з метою поліпшення якості й ефективності управлінської системи. Доречно зауважити, що науково-практичні поради українських вчених не беруть до уваги для вдосконалення міжнародних стандартів бухгалтерського обліку чи окремих їх положень.

Як справедливо зауважив професор З.-М. В. Задорожний, що хотілося б, щоб і до наукових розробок вітчизняних вчених прислуховувались розробники міжнародних стандартів, а не тільки переважно до американських [2, с. 12].

Ще ніхто із українських вчених не був Нобелівським лауреатом з економіки, хоча здобутки наших науковців нічим не поступаються досягненням вчених провідних країн світу. Ми не заперечуємо досягнень англійських, німецьких, французьких, американських науковців, але часто ринок певної країни, незважаючи на глобалізацію, має свої особливості, що потребують спеціальних важелів для управління грошовими потоками. Цьогорічними лауреатами Нобелівської премії з економіки також стали американці А. Банерджі, М. Кремер і французька вчена Е. Дюффо за «експериментальний підхід до боротьби з глобальною бідністю», що досліджували соціально-економічні проблеми [9].

Проте також хочемо зупинитись на досягненні Нобелівського лауреата з економіки 2018 р. П. Ромера. Він є одним із співзасновників поняття «ендогенного економічного зростання» на протигагу екзогенним факторам впливу [8]. Під ендогенним економічним зростанням варто розуміти перевагу внутрішніх чинників впливу над зовнішніми. Особлива роль у цьому контексті відводиться люд-

ському капіталу, оскільки підвищення витрат на оплату праці кваліфікованим працівникам принесе більший прибуток підприємству в кінцевому результаті. В розвинених країнах світу, зокрема таких як США, Японія, інвестують грошові кошти в навчання майбутніх працівників, оскільки прекрасно розуміють важливість таких інвестицій. Як зазначив П. Ромер, чим більше ми знаємо, тим легше нам досліджувати [8]. Розглянемо екзогенні та ендогенні фактори впливу на грошові потоки (рис. 1).

Із наведених вище екзогенних факторів вважаємо за необхідне виокремити кліматичні умови, які є новими у економічних дослідженнях. Окремі виробничі галузі суттєво впливають своїми викидами і відходами на кліматичні умови, завдаючи значної шкоди довкіллю. За це держава встановила екологічний податок, а отже, відповідну суму грошових витрат. На підтвердження наших слів зробимо посилання на статтю 243.1 Податкового кодексу України, де встановлюються відповідні ставки за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення [5].

Рис. 1. Екзогенні та ендогенні фактори впливу на грошові потоки

З іншого боку, кліматичні умови мають взаємний вплив на виробничий та аграрний сектор економіки, що породжує або грошові доходи (за умов сприятливого клімату), або грошові витрати (за умов несприятливого клімату).

Щодо галузевих особливостей, то ми віднесли їх як до екзогенних, так і до ендогенних факторів впливу, оскільки вони не можуть повністю належати до од-

нієї чи іншої групи, або у кожному конкретному підприємстві зовнішні та внутрішні галузеві фактори впливу є в різних співвідношеннях.

Усі перераховані вище ендогенні фактори впливу (крім галузевих особливостей) формуються на основі професійних і психоемоційних взаємовідносин колективу, а також вміння правильно співпрацювати із контрагентами. Досліджуючи управлінський облік в частині операційних витрат, І. Я. Омецінська, вважає, що в межах кожного рівня управління необхідно встановити відповідальність персоналу за такі витрати [6, с. 128].

Тому погоджуємось із П. Ромером, що людський капітал є надзвичайно важливим фактором. Варто додати, що налагоджені взаємини між працівниками і їх кваліфікація, як наслідок, приносить додаткові надходження грошових коштів.

З цього можемо зробити висновок, що ведення внутрішнього (управлінського) обліку суттєво впливає на формування даних фінансового обліку в наступному періоді. А ефективне управління грошовими потоками неодмінно приведе і до економічного зростання кожного підприємства. Відповідно не варто очікувати на швидкий приплив іноземних інвестицій, а насамперед, підприємці повинні розраховувати на власні інвестиційні ресурси й ефективне управління ними. І лише після правильного відпрацювання налагодженого ведення фінансового й управлінського обліку в кожному підприємстві можна очікувати на приплив іноземних інвестицій.

Водночас з правильним веденням фінансового обліку належного значення варто надати й управлінському обліку грошових потоків. Під управлінським обліком грошових потоків В. В. Ясишена розуміє процес збирання, накопичення, оброблення, систематизації та передачі інформації внутрішнім користувачам про стан і рух грошових потоків у процесі господарської діяльності підприємства для здійснення їх аналізу, оптимізації, прогнозування, планування і контролю для ухвалення управлінських рішень з метою підвищення якості використання грошових ресурсів [7, с. 279].

Не менш важливу роль виконує і фінансовий облік, оскільки він надає поточну інформацію для формування планів та прогнозів щодо потенційних грошових вкладень. Перш за все, управлінський облік дає змогу не лише фіксувати дані про минулі події, а й поліпшити ефективність використання фінансових ресурсів. Через це так званий «тандем» фінансового й управлінського обліку вони приносять підприємцям очікувані доходи та виконують ключове завдання ринкової економіки – забезпечують прибуток.

Вважаємо, що управлінський облік грошовими потоками можна позитивно сприймати не лише на рівні малих, середніх і великих підприємств, а й на рівні галузевого спрямування. Адже є галузі, стратегії розвитку яких нагромаджуються роками, і досвід працівників є значний, а є галузі, які лише починають розвиватись. До перших, наприклад, належать: будівництво, сільське господарство, промисловість, торгівля, а до других – IT-технології, альтернативні джерела енергії.

Кожна із цих галузей потребує особливого підходу і відповідного рівня залучення грошових коштів. Нині найбільш витратною галуззю вважають альтернативні джерела енергії, оскільки вони потребують не лише значних грошових вкладень, а й великого досвіду з будівництва і розміщення нового обладнання та устаткування й використання їх для одержання альтернативних видів енергії.

Недарма Нобелівську премію у 2018 р. отримали вчені, які вважають взаємозалежність економіки і клімату. Альтернативні джерела енергії є великою інновацією, яка потребує значних інвестицій на дослідження кліматичних умов різних регіонів України, щоб визначити, де ефективніше будувати сонячні, вітрові, гідроелектричні і т. д.

Якщо брати до уваги сільське господарство, то хоч Україна вважається аграрною країною, проте продукція українських виробників недостатньо вивозиться за межі нашої держави. Незважаючи на те, що ця галузь потребує значно менших інвестицій грошовими коштами, ніж, для прикладу, енергетика, але вона вимагає від керівництва аграрних підприємств розробки оперативних і стратегічних планів щодо реалізації кінцевого товару за конкурентоспроможною ціною.

Вдосконалення фінансового й управлінського обліку грошових коштів та розрахунків можна здійснювати на різних рівнях: 1) законодавчому, 2) теоретичному, 3) галузевому, 4) документування, 5) аналітичному, 6) іноземного інвестування. Розглянемо їх детальніше.

Нестійкість попиту на якісні товари (роботи, послуги); специфіка регулювання окремих рахунків бухгалтерського обліку; обмеженість коштів для здійснення науково-дослідних робіт зумовлюють проблеми обліку грошових потоків, які мають вирішуватись на законодавчому рівні.

Щодо теоретичного рівня вдосконалення обліку грошових потоків, то вважаємо за необхідне додати нові принципи обліку і звітності, а саме: ризиковості (усунення потенційних ризиків із виникненням перевитрат грошових коштів), резервності (формування резерву грошових коштів), оптимальності (використання грошових коштів раціонально) та допустимості (здійснення грошово-розрахункових операцій у межах дотримання нормативно-правової бази).

Галузеві особливості зумовлюють відповідні вимоги до управління грошовими потоками та формування фінансових планів. Зокрема, сюди можна зарахувати такі галузеві особливості різних видів і типів підприємств: а) потреба у великих чи незначних сумах грошових коштів, поточних чи довгострокових кредитах, авансованих платежах; б) наявність одного або декількох джерел фінансування; в) специфічні галузеві розрахунки щодо прогнозу майбутніх грошових витрат; г) значна або незначна кількість контрагентів; ґ) наявність відповідних термінів із виробництва та збуту товарів, робіт, послуг; д) здійснення розрахунків через фінансового посередника, якщо підприємство реалізує проекти із залученням значних сум коштів. Всі ці галузеві особливості відчутно впливають на ведення обліку грошових потоків.

За таких умов можна зіставити способи ведення розрахунків та технологічні етапи виробництва й реалізації товарів (виконання робіт чи надання послуг), що дає змогу комплексно оцінити наявний стан руху грошових коштів у конкретному підприємстві, визначити, які документи для проведення аналізу будуть ефективніші (на основі фактичних даних), виявити недоліки, переваги та здійснити прогноз майбутнього розвитку. В управлінському обліку врахування особливостей передбачають створення додаткових прогнозних планів та розрахунків щодо деталізованого ведення обліку грошових потоків із кожним контрагентом, а також – до появи проміжних рахунків, що впливає на формування чистого руху коштів.

Із всіх наведених вище галузевих особливостей вважаємо за необхідне звернути свою увагу на здійснення розрахунків через фінансового посередника, що супроводжується додатковою документацією, яка потребує постійного вдосконалення. Для прикладу у будівництві, з метою відстеження раціонального використання грошових коштів будівельними підприємствами використовують Довідку про вартість виконаних будівельних робіт та витрати (форма № КБ – 3), що заповнюється на основі Акту приймання виконаних будівельних робіт (форма № КБ – 2 в) [1].

Як зазначає З.-М. В. Задорожний, у сфері житлового будівництва існують специфічні особливості у встановленні взаємовідносин між учасниками будівництва, їх нормативного регулювання, що відображається у структурі, порядку формування, джерелах та умовах погашення витрат [3, с. 120].

Враховуючи ці особливості пропонуємо підприємствам, що здійснюють розрахунки через фінансового посередника, ввести додатковий внутрішній документ, зокрема Довідку про перерахунок грошових коштів на об'єкт будівництва, інвестування з метою додаткового контролю за коштами. В цій довідці необхідно подавати загальні відомості про об'єкт будівництва, про надходження сум грошових коштів на рахунок фінансового посередника і перерахування їх забудовнику, а також іншу додаткову інформацію.

Щодо незначного залучення іноземних інвестицій в українські підприємства, то це, з одного боку, є наслідком тривалої фінансової нестабільності національної економіки. З іншого боку, високі ставки на банківські кредити не дають змоги підприємствам різного галузевого спрямування отримувати прибуток від підприємницької діяльності. Відповідно в умовах інфляції виникає необхідність у формуванні резерву на грошові кошти, що дає змогу гарантувати завершення тих чи інших робіт або надання послуг. Особливо такі кошти необхідні для здійснення великого обсягу грошових потоків. Для таких підприємств пропонуємо запровадити новий аналітичний рахунок «Гарантійні грошові кошти».

Цей рахунок є активним, за дебетом передбачає надходження гарантійних грошових коштів, а за кредитом – їх вибуття. Вважаємо, що найбільш оптимально відображати його у складі рахунка 33 «Інші кошти». Відповідно графу щодо цього рахунка необхідно відобразити й у Звіті про рух грошових коштів. Крім цього, пропонуємо складати відповідні додатки до звіту за даними цього звіту щомісячно або щоквартально (залежно від потреб підприємства), щоб проконтролювати динаміку руху грошових потоків та спрогнозувати майбутній прибуток. Щомісячна інформація має застосовуватися внутрішніми користувачами з метою прийняття оптимальних управлінських рішень.

Прерогативою фінансового і управлінського обліку є їх ведення автоматизованим способом, що полегшує роботу бухгалтера. Управлінський облік також можна здійснювати з допомогою прикладних програм. Негативним у цьому є те, що дані з фінансового в управлінський облік потрібно дублювати. Варто використовувати єдине програмне забезпечення щодо ведення і фінансового, і управлінського обліку грошових потоків. Також важливо формувати додатковий внутрішній квартальний Звіт про рух грошових коштів з функцією додавання додаткових статей (зокрема щодо гарантійних грошових коштів).

Вдало зазначають Л. В. Кручак, В. В. Муравський, що на основі інформації щодо договірних відносин між контрагентами обліковий фахівець може автоматизовано формувати та відправляти рахунок на оплату покупцю через єдину базу даних. Надалі лише очікується електронне повідомлення від банківської установи про оплату рахунка [4, с. 113]. Звісно таке нововведення полегшить роботу бухгалтера, хоча з іншого боку ці переваги несуть і певні ризики щодо проникнення в систему фінансових хакерів чи конкурентів. Через це підприємствам необхідно постійно збільшувати грошові витрати на посилення кібербезпеки даних фінансового обліку.

Вітчизняні підприємства найчастіше використовують програмний продукт «1С: Бухгалтерія», проте він потребує вдосконалення або заміни на більш якісні програмні продукти. Щодо удосконалення в частині грошових коштів і розрахунків, то тут першочергового значення варто надати модулям «Кредиторська заборгованість» і «Дебіторська заборгованість», як це є в програмних продуктах відомих компаній Sage, SAP, а також розглянути специфіку використання в них системи електронних грошей та можливості формування одного банківського витягу водночас і в банку, і в підприємстві.

За підсумками проведених досліджень можемо зробити висновок щодо необхідності ведення не лише фінансового обліку грошових потоків, а й управлінського. Якщо на відміну від великого, мале підприємство не має можливості виокремити управлінський відділ, то такий облік може вести бухгалтер. Для цього йому потрібно узгодити план дій із директором підприємства та визначити основні напрямки діяльності підприємства для того, щоб на їх основі скласти додаткову документацію з метою прогнозування майбутніх фінансових показників.

Література

1. Довідка про вартість виконаних будівельних робіт та витрати (форма № КБ – 3). URL : <https://taxlink.ua/ua/documents/pervinni-dokumenty/1471965741-dovidka-pro-vartist-vikonanih-budivelnih-robot-ta-vitrati-forma-kb-3.htm>.
2. Задорожний З.-М. В., Крупка Я. Д., Омецінська І. Я. та ін. Концепція розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в Україні : моногр. Тернопіль : ТНЕУ. 2015. 320 с.
3. Задорожний З.-М. В., Крупка Я. Д., Дерій В. А. Стан і перспективи розвитку бухгалтерського обліку в умовах глобалізації: моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2018 . 192 с.
4. Кручак Л., Муравський В. Автоматизація обліку дебіторської заборгованості на основі інтегрованої бази даних контрагентів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. Вип. 1. С. 109–118.
5. Податковий кодекс України. URL : https://docs.dtkr.ua/doc/1011.47.172?page=35&_ga=2.216123345.65631071.1574934319-587296573.1574934317#pn6080.
6. Омецінська І. Особливості формування повної собівартості продукції (робіт, послуг) в управлінському обліку для цілей ціноутворення. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. Вип. 4. С. 120–133.
7. Ясишена В. В. Організаційні засади управлінського обліку грошових потоків за центрами фінансової відповідальності / Інноваційна економіка, СМП «Тайп». Тернопіль, 2013 р. С. 279–285.
8. Brueck N. Economist Paul Romer just won the Nobel Prize in economics – and his ideas sound like the backbone of Bill Gates' philanthropy playbook. URL : <https://www.businessinsider.com/paul-romer-nobel-prize-in-economics-endogenous-growth-theory-2018-10>.
9. The prize in economic sciences Nobel prizes 2019 URL : <https://www.nobelprize.org/all-2019-nobel-prizes/>.

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВА В ЮРИДИЧНОМУ ТА ОБЛІКОВОМУ ВИМІРІ

Банкрутство «надзвичайно складний процес, який може бути охарактеризований з різних боків: юридичного, управлінського, організаційного, фінансового, обліково-аналітичного. Власне, процедура банкрутства є кінцевою стадією не вдалого функціонування підприємства, якій, зазвичай, передують стадії нормальної ритмічної роботи і фінансових ускладнень. Банкрутство дуже рідко буває несподіваним, особливо для досвідчених фінансистів та менеджерів, які намагаються регулярно відстежувати тенденції у розвитку власних підприємств і найбільш важливих контрагентів та конкурентів. Суб'єктом банкрутства (далі «банкрутом») може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності.

Ряд науковців виокремлюють причини виникнення ознак банкрутства підприємства. Зазвичай їх об'єднують у дві групи. До першої належать зовнішні фактори, до яких можна віднести такі кризотворчі фактори: економічні, політичні, соціальні, що зумовлені недосконалістю державної політики, а також фактори негативного успадкування (успадковані від командно-адміністративної системи); інфляція та криза неплатежів; ринкові фактори (негативна ринкова кон'юнктура); фактори взаємодії з партнерами; інноваційні фактори; ресурсний дефіцит; природні катастрофи.

До другої групи належать внутрішні причини, серед яких основними є недосконалість системи управління потенціалом підприємства (управлінським, маркетинговим, трудовим, фінансовим, санаційним, інфраструктурним, інформаційним, потенціалом відтворення), нерациональні управлінські рішення, виробничий потенціал та ін. [1].

21.10.2019 року введено в дію Кодекс України з процедур банкрутства [5]. Це означає, що діятимуть нові умови та порядок відновлення платоспроможності боржника «юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи.

Цей Кодекс є першим за часи незалежності України комплексним документом, що врегульовує всі процедурні питання банкрутства. Кодекс містить багато положень, що перекликаються зі світовими стандартами, та має на меті приведення норм чинного законодавства відповідно до сучасних реалій вітчизняної економіки та світових тенденцій, що має позитивно відобразитись на економіці та інвестиційному кліматі в державі. Загалом нормами даного кодексу спрощено порядок відкриття провадження у справах про банкрутство, усі майнові спори за участю боржника зосереджуються у справі про банкрутство, арешт майна борж-

© Зарудна Н. Я., Кундеус О. М., 2019.

Зарудна Наталія Ярославівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

Кундеус Олександр Михайлович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

ника можливий тільки у межах справи про банкрутство, звільнення активів боржника з податкової застави та скасування арештів на майно здійснюється ухвалою суду у справі про банкрутство, створюється єдина саморегульвна організація арбітражних керівних тощо.

Крім того, Кодексом врегульовано принципово нову для України процедуру відновлення платоспроможності фізичних осіб. Основні принципи цієї процедури є достатньо лояльними щодо банкрута: відкриття процедури тільки за ініціативою боржника, можливість задоволення вимог кредиторів шляхом реструктуризації та/або погашення боргів шляхом реалізації всього майна боржника, що входить у ліквідаційну масу, недоторканність житла, неможливість повторної процедури банкрутства.

Кодекс складається із чотирьох книг (рис. 1) [5].

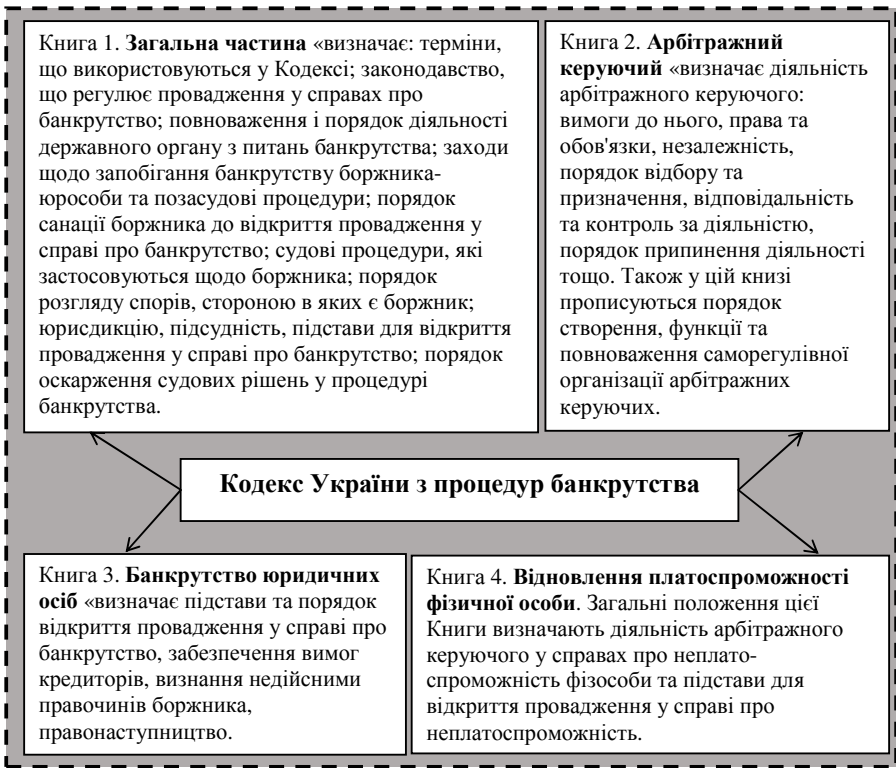

Рис. 1. Будова Кодексу України з процедур банкрутства

Україна не квапилася реформувати сферу банкрутства, незважаючи на те, що потреба в змінах назріла вже давно. Згідно з дослідженням Світового банку «Doing Business» в 2018 Україна посіла лише 145-те місце за показником врегулювання неплатоспроможності, «завдяки» чому впритул наблизилась до Бангладеш (153 місце) та Зімбабве (159 місце).

Така невтішна статистика нікого не здивувала, оскільки неефективність діючої системи банкрутства в нашій країні досі була очевидною.

До прийняття Кодексу в Україні середня тривалість судової тяжби щодо врегулювання неплатоспроможності становить 2,9 років. Тоді як в Ірландії цей процес завершується максимум за 4 місяці. Крім того, вітчизняна процедура банкрутства є доволі затратною: її вартість в Україні становить не менше 40,5% від вартості майна боржника. Для порівняння: аналогічні затрати в США, Норвегії та Австралії дорівнюють лише 1%. До того ж в Україні доволі низький індекс стягнення заборгованості «лише 8,9. У розвинутих країнах цей показник встановлено на рівні 71,2, а в Норвегії та Японії «понад 90 [2].

Як бачимо, звернення до суду з метою врегулювання неплатоспроможності в Україні є нерациональним та не вигідним. А в розвинутих країнах такий спосіб широко використовується для реанімації бізнесу. Наприклад, саме оперативна процедура подолання неплатоспроможності в США дала змогу запобігти банкрутству таких компаній, як Pixar, Marwell Enterprises, General Motors та Chrysler.

Автори Кодексу переконані, що його прийняття сприятиме підвищенню ефективності процедури банкрутства в Україні, наблизить її до світових стандартів та забезпечить належний рівень захищеності прав кредиторів та боржників. З метою реформування механізмів банкрутства, новий Кодекс, серед іншого передбачає такі нововведення (рис. 2).

Розглянемо більш детально кожен із цих моментів. Щодо змін підходів до оплати праці арбітражного керуючого задля гарантування йому належного фінансування, то ч. 1 ст. 30 названого Кодексу підвищено розмір основної винагороди арбітражного керівного, встановлено поняття додаткових доплат. Крім того, ч. 2, ч. 4 ст. 34 Кодексу передбачено обов'язкове авансування кредитором та боржником винагороди арбітражному керівному у розмірі 3 мінімальних зарплат за три місяці виконання повноважень.

Також із прийняттям Кодексу більшість ухвал суду не підлягатимуть оскарженню в касаційному порядку. Тобто планується, що відбудеться скорочення строків розгляду справ, зокрема за рахунок зменшення кількості оскаржень, оскільки згідно з ч. 3 ст. 9 Кодексу у касаційному порядку не підлягають оскарженню всі постанови апеляційного господарського суду, прийняті за результатами перегляду судових рішень, крім таких: ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство, постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

Удосконалити процедуру продажу активів боржника відповідно до норм Кодексу можна з допомогою встановлення контролю за продажем значних активів та забезпечити продаж усього майна на відкритому аукціоні.

Важливим моментом із прийняттям Кодексу стає підвищення рівня відповідальності менеджменту підприємства-боржника за невжиті заходи для попередження банкрутства, адже відповідно до ч. 5 ст. 34 Кодексу керівник боржника несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів у тому випадку, якщо він своєчасно не повідомив про неплатоспроможність підприємства. Питання порушення керівником боржника зазначених вимог підлягає розгляду господарським судом. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду, що є підставою для подальшого звернення кредиторів своїх вимог до зазначеної особи.

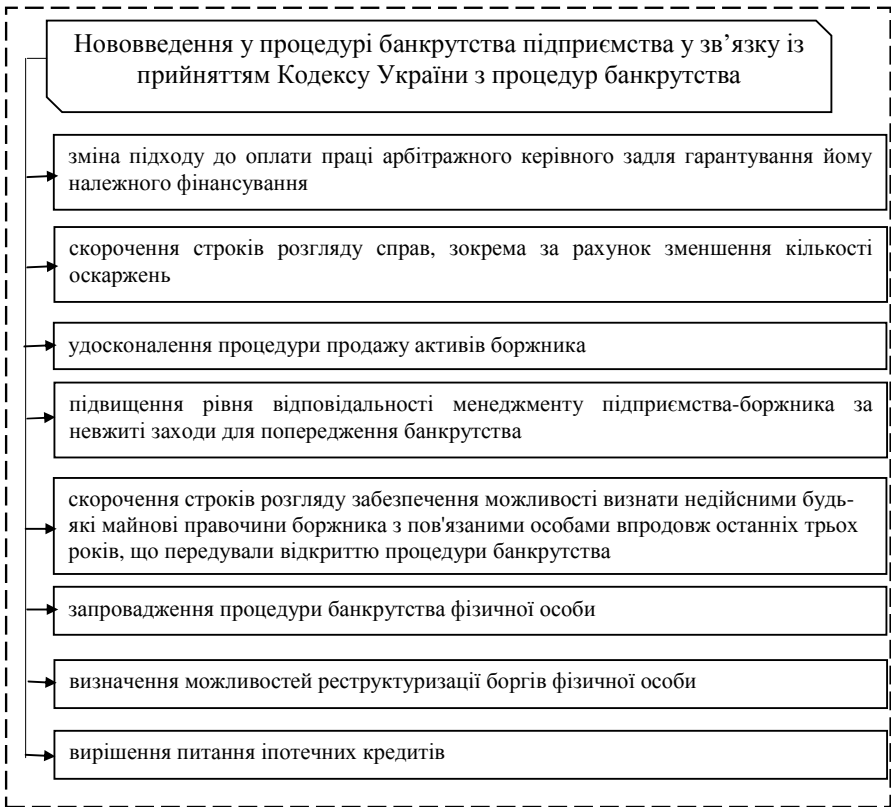

Рис. 2. Нововведення у процедурі банкрутства підприємства у зв'язку із прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства

Норми Кодексу України з процедур банкрутства також передбачають забезпечення можливості визнати недійсними будь-які майнові правочини боржника з пов'язаними особами впродовж останніх трьох років, що передували відкриттю процедури банкрутства. Зокрема, ст. 42 цього Кодексу передбачає, що правочини боржника, які були вчинені ним після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керівного або кредитора, якщо вони завдали збитків для боржника або кредиторів.

Новим та донедавна невикористовуваним в Україні поняттям є процедура банкрутства фізичної особи. Саме норми до ст. 115 Кодексу розглядають та передбачають можливість настання такої події, як неплатоспроможність боржника «фізичної особи. Відповідно до цієї статті провадження у справі про таку неплатоспроможність може бути відкрито лише за заявою боржника і лише за наявності таких умов:

- «заборгованість становить не менше ніж 30 мінімальних розмірів заробітної плати;
- «боржник припинив погашати кредити або здійснювати інші планові платежі в розмірі понад 50% місячних платежів за кожним із зобов'язань впродовж останніх 2-х місяців;
- «відсутнє майно, на яке можна звернути стягнення (є постанова у виконавчому провадженні);
- «існує загроза неплатоспроможності (наявність обставин, що підтверджують реальність можливого невиконання боржником своїх грошових зобов'язань) [5].

Разом із заявою боржник подає документи, що підтверджують наявність заборгованості, майна, рахунків, план погашення заборгованості, відомості про доходи. Суд оцінює надані боржником документи, відкриває провадження у справі про неплатоспроможність та пропонує застосування процедури реструктуризації боргів. Обов'язковою в розгляді справи є участь арбітражного керівного, який надає професійну допомогу боржнику в розроблення процедури та плану реструктуризації боргів протягом 120 днів. З цього часу вступає в дію мораторій на задоволення вимог кредиторів. Слід наголосити, що кредитор не має права ініціювати банкрутство фізичної особи за жодних умов, навіть за наявності безспірної заборгованості.

Після порушення процедури банкрутства сума боргу фізичної особи фіксується, нарахування відсотків і штрафів припиняється. Після завершенню процедури всі борги списуються, навіть якщо майна боржника не вистачило для розрахунків. Водночас банкрут повинен надати вичерпну інформацію про своє майно і майно членів своєї родини. Подання неправдивої інформації призведе до закриття провадження у справі. Впродовж наступних трьох років банкрут не може вважатися особою із бездоганною діловою репутацією, і впродовж п'яти років має повідомляти про своє банкрутство, якщо хоче укласти договір позики, застави чи поруки, або взяти кредит. Слід наголосити, що у разі визнання фізичної особи банкрутом, в ліквідаційну масу включатиметься все майно боржника, навіть те, що перебуває в спільній власності та було набуто боржником після порушення процедури банкрутства.

Поряд із можливістю запровадження процедури банкрутства фізичної особи Кодекс передбачає можливість реструктуризації боргів фізичної особи. Інститут реструктуризації боргу фізичної особи однією з суттєвих новин нового Кодексу, який здійснюватиметься під контролем професійного арбітражного керівного та суду. Процедура реструктуризації врегульована ст. 124 Кодексу і пропонує такі можливості:

- «реалізацію майна за принципом системи ProZorro;
- «відстрочку, розстрочку або списання боргу;
- «зміну термінів та розміру боргу, можливість повернути борг третьою стороною.

Звісно, тут не обійшлося без обмежень. Зокрема, в цілях «виховання» Кодекс заборонив реструктурувати борги, які виникли з кредитів на відпочинок і розваги, а також борги, що стосуються аліментів.

Майном боржника визнається все, що є в його власності, а також те, що буде отримано ним у майбутньому після визнання його банкрутом і до завершення процедури погашення боргів. Винятком є майно, яке необхідне для задоволення нагальних потреб боржника або членів його сім'ї, та майно, вартість якого не більше 10 розмірів мінімальної заробітної плати. Законом передбачено продаж майна банкрута через електронну систему публічних закупівель ProZorro.

Після завершення процедури погашення боргів та закриття провадження у справі, суд ухвалює рішення про звільнення боржника від боргів, які з цього моменту вважаються погашеними. Впродовж п'яти років після ухвалення такого рішення жоден кредитор не може відкривати провадження у справі про неплатоспроможність щодо цієї фізичної особи. А ця особа відповідно повинна повідомляти сторону під час укладення договору кредиту, позики, застави, поруки тощо про факт визнання її банкрутом.

Однією з найбільш суттєвих нововведень нового Кодексу є спроба врегулювати іпотечні кредити. Сьогодні в Україні на балансах банків, що ліквідуються, нараховується близько 40 тисяч іпотечних позик на загальну суму 68 млрд грн. Лише 3% з них сплачуються позичальниками, які не бажають виконувати свої обов'язки за кредитом, прикриваючись мораторієм на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті, який було введено ще в 2014 р. Однак з набуттям чинності новим Кодексом зазначений мораторій втрачає чинність. Тепер у боржників, які брали іпотечні кредити, з'являться два шляхи вирішення питання боргів. Перший: оголошення процедури банкрутства та продаж іпотечного майна на аукціоні. Другий: реструктуризація валютної іпотеки, процедура якої детально прописана в Прикінцевих положеннях Кодексу.

Механізм реструктуризації передбачає, що всі вимоги забезпеченого кредитора, які виникли з кредиту в іноземній валюті, конвертуються у гривню за курсом НБУ на день відкриття справи про неплатоспроможність і погашаються боржником відповідно до плану реструктуризації в розмірі 100% від ринкової вартості такої квартири або житлового будинку, яка визначається оцінювачем, визначеним кредитором. Ця сума має бути зменшена пропорційно до частини тіла валютного кредиту, який був погашений.

План реструктуризації розраховується з метою відновлення платоспроможності боржника, наприклад працевлаштування боржника або його перекваліфікацію. Такий план може передбачати списання частки боргів, а реструктуризація не може тривати більше п'яти років. Але для деяких боржників процедура відновлення платоспроможності може становити до 15 років «за валютними кредитами, які забезпечені квартирою або житловим будинком. План реструктуризації обов'язково схвалюється кредиторами.

Суд може закрити провадження у справі, якщо, наприклад, боржник повідомить недостовірну інформацію про своє майно чи доходи. Крім того, суд може накласти арешт на майно чи рахунки, обмежити виїзд за кордон.

У разі відмови суду в затвердженні плану реструктуризації боргів або у разі, коли фізична особа порушує досягнуті домовленості, кредитор має право ініціювати в судовому порядку запровадження процедури погашення боргів. За таких умов вимоги кредиторів, які мали бути списані, відновлюються в повному обсязі.

Упродовж 120 днів боржника визнають банкрутом та розпочинається процедура погашення боргів, під час якої продаватимуть майно боржника та задовольняють вимоги кредиторів у порядку встановленої черговості.

Кодекс України з процедур банкрутства безперечно є прогресивним кроком у розвитку вітчизняної правової системи. Очікується, що завдяки новому Кодексу боржник нарешті зможе отримати належний захист, а кредитор, зі свого боку, отримає гарантію повернення позик. Однак, чи виправдаються такі очікування, як завжди, покаже час і практичне застосування.

Незважаючи на юридичні нововведення у порядку оформлення та проходження процедури банкрутства підприємства ведення бухгалтерського обліку у цей час не є відмінним та має ряд особливостей. Перш за все, згідно із принципом автономності, будь-яке особисте майно чи зобов'язання усіх власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства. У практичній діяльності (переважно у підприємствах, що діють у формі господарських товариств) майно може знаходитися або в користуванні власника чи працівників; або може належати іншому підприємству (тобто перебувати у формі оренди) тощо. У разі виникнення ознак банкрутства кожен власник намагатиметься будь-якими способами приховувати майно товариства від подальшого примусового стягнення для погашення зобов'язань підприємства. Як наслідок, однією з функцій бухгалтерії на цьому етапі життєвого циклу діяльності підприємства є збереження майна. Від бухгалтера вимагається ведення обліку наявного майна в аналітичному розрізі із зазначенням закріплених за ним матеріально-відповідальних осіб задля уникнення приховувань чи розкрадань.

Не менш важливим фактом на кінцевих етапах процедури банкрутства є порушення принципу бухгалтерського обліку нарахування та відповідності доходів і витрат, оскільки тоді вирішальним є саме момент надходження грошових коштів та погашення зобов'язань. Тобто у бухгалтерському обліку доходи та витрати необхідно відображати на базі наявних грошових потоків, а не фактів здійснення угод, які на сьогодні практично відсутні. На противагу попередньому принципу, допускати порушення принципу превалювання сутності над формою не варто навіть на будь-якій стадії банкрутства (хоча на практиці часто його недотримуються). Всі дані, надані системою бухгалтерського обліку, мають бути документально підтвердженні, повні, чіткі, достовірні, змістовні та суттєві. Саме суттєвість, з точки зору кредиторів, є тією характеристикою яка своєю відсутністю або неточністю може вплинути на прийняття рішень зацікавленими користувачами. Дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності мають бути надійними, тобто об'єктивно відображати факти господарського життя, до яких вони належать.

Окрім принципів, які діють згідно з чинним законодавством, на практиці можуть застосовуватися й інші принципи.

Залежно від обраної судової процедури банкрутства відбуваються відповідні зміни в бухгалтерському обліку: у критеріях визнання активів, зобов'язань, доходів і витрат, їх оцінка в обліку та звітності. Оскільки підприємство-банкрут економічні вигоди в майбутньому не може отримати, а отримує лише збитки, то для визнання в бухгалтерському обліку достатньо факту отримання або втрати активів, зобов'язань, доходів і витрат. Якщо заходи з покращення фінансового

стану боржника відсутні, то відкривається ліквідаційна процедура, яка також відображена в обліку.

Перед тим, як розпочати продаж майна банкрута, необхідно провести інвентаризацію майна та оцінити його. Згідно з нормами Кодексу майно боржника, що підлягає реалізації, «це ліквідаційна маса. Арбітражний керівний відкриває окремий банківський рахунок. На нього перераховуватимуть кошти від продажу майна боржника для задоволення вимог кредиторів. Боржникові залишається житло, яке є єдиним місцем проживання його сім'ї. Це може бути квартира загальною площею не більше 60 квадратних метрів або житловою площею не більше 13,65 квадратного метра на кожного члена сім'ї боржника, або житловий будинок загальною площею не більше 120 квадратних метрів. Варто наголосити, що також не включаються кошти, що перебувають на рахунках боржника у пенсійних фондах та фондах соціального страхування. Суд може вилучити майно боржника, яке необхідне для задоволення нагальних потреб боржника або членів його сім'ї, а також майно, загальна вартість якого не перевищує 30 розмірів мінімальної заробітної плати.

Усе майно боржника повинно бути достовірно оціненим. В умовах банкрутства, особливо на кінцевих його стадіях, найбільш поширеним є оцінювання цих об'єктів за поточною (відновленою) вартістю (тобто в сумі грошових коштів, яка повинна бути сплачена на дату складання фінансової звітності або переходу на іншу стадію банкрутства) і за ринковою вартістю [4].

Ліквідаційна комісія проводить управління справами підприємства, в тому числі формує ліквідаційний баланс. Утім, його складання зовсім не означає повного припинення ведення бухгалтерського обліку операцій, які наявні після дати його складання. Як зазначено у п. 1 ст. 8 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [6], бухгалтерський облік на підприємстві ведуть безперервно з дня реєстрації до його ліквідації. Таким чином, бухгалтерський облік потрібно вести аж до вилучення підприємства з держреєстру. Крім того, враховуючи тривалість ліквідаційного процесу, цілком ймовірно є ситуація, коли під час ліквідаційних заходів настане термін складання проміжної щоквартальної звітності. Її, вочевидь, слід подавати, незважаючи на вже складений ліквідаційний баланс. Аналогічна ситуація і з податковою звітністю: поки підприємство стоїть на обліку в податковому органі як платник податків, звітність потрібно подавати. Якщо показники проміжного ліквідаційного балансу не нульові і після його складання передбачається провести операції, які змінять ті чи інші статті балансу, то такі операції можна зазначити у примітках до балансу, де будуть наведені дати погашення дебіторської і кредиторської заборгованості (у т. ч. і з бюджетом) [7].

Відповідальні особи за ведення обліку на підприємстві, де відбувається процедура банкрутства, при визначенні залишків товарно-матеріальних цінностей складають інвентаризаційний опис. Його формують за формою № М-21 за кожною окремою матеріально відповідальною особою, за кожним окремим складом, дільницею, об'єктом тощо. У ньому необхідно зазначити найменування матеріалів, їх номенклатурні номери, тип, сорт, розмір та інші відмінні ознаки. Формування звіряльних відомостей за формою № інв-19 необхідне лише у разі вияв-

лення розбіжностей (недостача або надлишок) за окремими видами товарно-матеріальних цінностей.

Також необхідно провести інвентаризацію основних засобів (будівель, споруд, передавальних пристроїв, машин і обладнання, транспортних засобів, інструменту, обчислювальної техніки, виробничого і господарського інвентарю тощо). Для оформлення результатів такої інвентаризації застосовують інвентаризаційний опис основних засобів за формою № інв-1. Аналогічно, якщо буде виявлено факт відхилення фактичних даних від облікових, то необхідно скласти звіряльну відомість за формою № інв-18. Якщо ж буде встановлено, що наявні не придатні для експлуатації об'єкти основних засобів, то на них необхідно оформити акт ліквідації за типовою формою № ОЗ-3).

Отже, в разі порушення справи про банкрутство та початку процедури банкрутства підприємствам слід пам'ятати, що вони є платниками податків до моменту ліквідації, що підтверджується витягом з Єдиного державного реєстру. До цього моменту подаються всі декларації [3].

Отже, підсумовуючи вище сказане, вважаємо, що після прийняття Кодексу стане можливим запровадження процедури «fresh start» для відновлення платоспроможності боржника у максимальному стислі терміни. Якщо громадянин опинився у скрутному становищі, то держава дасть можливість почати фінансове життя з чистого аркуша. Крім того, встановлюються мінімальні бар'єри на шляху до звернення громадян до такого юридичного механізму, як відновлення платоспроможності. Також передбачається участь арбітражного керівного, який допоможе боржнику вирішити його фінансові проблеми. Також для виключення можливості шахрайства передбачаються тести на добросовісність: на вході у систему, у самому процесі розгляду справи та щодо наслідків визнання особи банкрутом.

Література

1. Атаманчук Л. О. Особливості застосування положення стандартів бухгалтерського обліку під час проведення ліквідаційної процедури на підприємствах-банкрутах *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2016. № 5. С. 127–134.
2. Глушук О. М. Відображення в обліку процедури ліквідації підприємств. *Вісник ЖДТУ : Економічні науки*. 2003. № 4 (26). С. 69–80.
3. Зарудна Н. Я., Вакун О.В. Суперечності в оподаткуванні діяльності підприємства під час провадження процедури банкрутства *Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 18–19 квіт. 2018 р.)*. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 468 с. С. 301–305.
4. Зарудна Н. Я., Кундеус О. М. Порядок ведення обліку у підприємствах, що визнані банкрутом. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 33. 2018. 260 с. С. 217–222 с.
5. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 21.10.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.
6. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
7. Чижевська Л. В., Атаманчук Л. О. Особливості формування та подання звітності в ліквідаційній процедурі підприємств-банкрутів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : зб. наук. пр.* 2014. № 2 (29). С. 185–194.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах організації господарської діяльності підвищуються вимоги до менеджменту, а отже, й до обліково-аналітичного забезпечення управління господарськими процесами та формування інформації в аспекті нових об'єктів обліку. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності є актуальним, оскільки як інвесторам, так і управлінцям необхідно приймати відповідні управлінські рішення. Виконуючи основну інформаційну функцію, облік створює інформаційний ресурс, який відповідає сучасним вимогам до інформації. Однак стан інформаційного забезпечення за цим видом діяльності є незадовільним, і тільки деякі дані відображаються в системі бухгалтерської документації та фінансової звітності.

Нині активно досліджується розвиток інноваційних процесів вітчизняних підприємств, їх основні напрями обліку, порядок їх групування та джерел фінансування. Питаннями організації та методології обліку інновацій займається ряд фахівців з бухгалтерського обліку, а саме: Я. Д. Крупка, В. М. Йохна, В. В. Стадник, М. С. Пушкар, М. І. Долішній, О. В. Мінаков, О. В. Кантаєва, Т. Б. Шира, О. С. Бородкіна та ін., проте є ще невирішені проблеми, що потребують уваги. Відтак, дане питання обґрунтовує актуальність створення повної та достовірної інформаційної бази щодо інновацій на підприємстві, яку зумовлюють сучасні економічні умови ведення виробничо-господарської діяльності у напрямку активізації інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктами ділової активності.

Неабиякого значення при цьому має питання оцінювання інноваційних проєктів і програм, оскільки правильне оцінювання інновацій на початковому етапі планування виробництва дасть нам значні досягнення у майбутньому. Вироблення методики щодо ґрунтового та комплексного оцінювання можливостей і перешкод у діяльності інноваційного підприємства, виявлення його сильних і слабких сторін має базуватись на аналізі інноваційного потенціалу.

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначає інноваційний потенціал як сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних і культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки [9].

Інноваційний потенціал підприємства може розглядатись, як система взаємопов'язаних чинників і ресурсів, які відповідають умові забезпечення постійної інноваційної діяльності підприємства у сфері пошуку, розробки й впровадження інноваційних проєктів і програм. Варто зазначити, що така система повинна базуватись на спроможності підприємства щодо реалізації цілей інноваційної діяльності. Насамперед необхідно звернути увагу на матеріальну, інтелектуальну, інформаційну та

© Мельничук І. В., 2019.

Мельничук Інна Василівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

економічну бази промислового підприємства. Крім того, оцінений інноваційний потенціал забезпечить проведення наукових досліджень, експериментальних розробок, і в кінцевому результаті – впровадження технічних, організаційних і соціально-економічних нововведень у виробництво та збут продукції, важливо на цій основі продовжувати пошук, використання і розвиток нових сфер і способів реалізації наявних і перспективних внутрішніх та ринкових можливостей.

Підтверджуємо тезу І. Б. Капітана [2, с. 131] про те, що інноваційна діяльність має шанси на успіх лише за наявності й узгодженої взаємодії ринкового потенціалу (спроможність ринку сприймати інновації) та інноваційного потенціалу як можливості втілення підприємством досягнень науки і техніки у конкретні товари, які здатні задовольняти потреби ринку і споживачів.

Все це зумовлює необхідність у розширенні видів господарської діяльності, освоєнні нових напрямів вкладення вільних грошових коштів та обумовлює потребу в активізації інвестиційної діяльності підприємств з метою збільшення прибутковості, особливо в умовах сталого розвитку підприємства. Зазначені економічні процеси і перетворення вимагають відповідного рівня управління проектами та інформаційного забезпечення менеджменту повною та достовірною інформацією як основи прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Складність розвитку інноваційно-інвестиційних процесів полягає в тому, що вони потребують значних обсягів інвестицій, які мають дуже високий рівень ризику. Світовий досвід свідчить, що активація інноваційної діяльності, особливо на початкових етапах розвитку, потребує сприяння з боку держави. Зазначимо, що розвинені країни мають набагато більшу кількість форм стимулювання інноваційних проєктів, порівняно з країнами, що розвиваються. В країнах, які мають високий рівень інноваційного розвитку, наявне вагомє державне регулювання цих процесів, яке здійснюється як прямими методами (насамперед, державна підтримка та фінансування), так і непрямыми (зокрема, стимулювання, створення сприятливих умов упровадження інновацій тощо) [4].

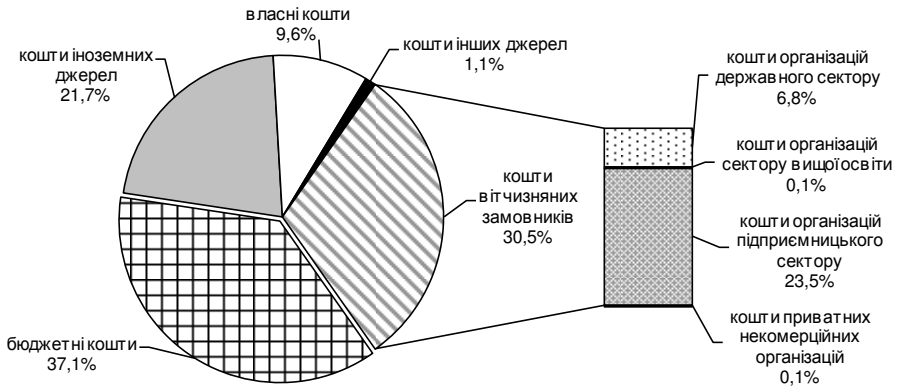

Рис. 1. Розподіл загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок за джерелами фінансування, % [6]

Інноваційна модель розвитку потребує витрат на фінансування науки не менше 2% ВВП (в Україні питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,47%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,17%). Країни, які досягли високих темпів економічного зростання за рахунок інноваційного чинника (це Японія, США, Німеччина, Франція, Великобританія), відповідають цій вимозі. Так, частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,06%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,4%, Австрії – 3,16%, Данії – 3,05%, Німеччині – 3,02%, Фінляндії – 2,76%, Бельгії – 2,58%, Франції – 2,19%; меншою – у Румунії, Латвії, Мальти, Кіпру та Болгарії (від 0,5% до 0,75%).

Розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності господарюючих підприємств зумовлює необхідність використання різноманітних форм її підтримки та стимулювання, в тому числі у межах бюджетно-податкової політики. В ст. 18 Закону України «Про інноваційну діяльність» вказано, що джерелами фінансування інноваційних процесів можуть бути: кошти Державного бюджету України, кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету АР Крим, власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності, кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб, інші джерела [8]. На нашу думку, для вітчизняного промислового підприємства, яке вибрало інноваційний шлях розвитку, найбільш ймовірно проводити фінансування процесу випуску інноваційної продукції за рахунок власних або запозичених коштів або спрямованих інвестицій від фізичних та юридичних осіб. Використання бюджетних коштів ускладнюється не тільки з тієї причини, що нині таке фінансування не може задовольнити попит на нього, інша причина полягає у складності виконання певних процедур реєстрації в Державному реєстрі інноваційних проєктів. Крім того, навіть якщо підприємство зареєструвалось, як інноваційне підприємство або ж визнано його, як пріоритетний інноваційний проєкт, то це ще не зобов'язує спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи надавати фінансову підтримку.

За даними Держстату основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 7704,1 млн грн (або 84,5% загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 8 підприємств, місцевих бюджетів – 17, загальний обсяг яких становив 322,9 млн грн (3,5%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 5 підприємств, іноземних – 3, загальною їхньою обсягом становив 380,9 млн грн (4,2%); кредитами користалося 21 підприємство, обсяг яких становив 594,5 млн грн (6,5%) [7].

Зазначимо, що вибір інновацій як об'єкта обліку значною мірою залежить від джерела його фінансування, а також складу виконавців щодо виготовлення інноваційного продукту на підприємстві. Від того, яким способом отримано й впроваджено у виробництво інновації, залежить не тільки методологія обліку, але й методика оцінювання цього інноваційного проєкту.

Інвестиційні ресурси для проведення інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами формуються за двома напрямками: через використання внутрішніх джерел фінансування, які включають як власні інвестиційні ресурси підприємства, так і залучення кредитних ресурсів, або ж завдяки зовнішнім інвести-

ціям, джерелами яких є кредити міжнародних фінансових організацій та ресурси світового фінансового ринку.

Таким чином, порядок оцінювання та обліку інноваційного продукту прямо залежить від порядку його фінансового забезпечення (рис. 2).

Рис. 2. Вплив джерела фінансування інноваційних процесів на вибір моделі оцінювання й обліку

На основі цих даних доцільно розробити відомість джерел фінансування інноваційної діяльності, в якій необхідно формувати витрати на інноваційну діяльність за місяць у розрізі джерел покриття цих витрат та наростаючим підсумком з початку року.

Відсутність цілісності системи інформаційного забезпечення управління щодо інноваційно-інвестиційної діяльності виявляється в недосконалому регулюванні інноваційним процесом, суперечливості та необґрунтованості управлінських рішень, недостатній ефективності взаємодії органів державної та регіональної влади, незбалансованості розподілу грошових потоків та інвестицій тощо. Основним джерелом інформації на підприємстві є облікові дані. Основою формування обліково-аналітичної інформації, що стосується інновацій, є відповідність загальноприйнятій вітчизняній методології обліку згідно з чинними П(С)БО та нормативно-правовими актами, які регулюють порядок здійснення інноваційних процесів на вітчизняних підприємствах.

Умовно оцінювання інновацій щодо випуску та реалізації продукції можна розділити на три групи: 1) оцінювання інноваційних проєктів та програм капітального характеру; 2) оцінювання інновацій у здійсненні операційної діяльності та 3) оцінювання інноваційних продуктів інтелектуального характеру. Такий поділ впливає з аналізу поданих схем та варіантів обліку інновацій та інноваційних процесів сучасних науковців [1; 3; 5].

Так, у процесі дослідження та розробки інновацій інтелектуального характеру в забезпеченні виробничого процесу та збуту необхідно враховувати умови визнання та оцінювання відповідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи».

Згідно з П(С)БО 8 інновації, отримані в результаті розробки, слід відображати в балансі за умов, якщо підприємство має: або намір, технічну можливість та ресурси для доведення інноваційної продукції до реалізації чи використання, отримання економічних вигод від її збуту чи використання, або інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних з розробкою інновацій.

Однак, це положення стосується розробки і дослідження інновацій нематеріального характеру. Якщо підприємство вирішило вдосконалити або створити нові матеріальні активи – матеріальні запаси, обладнання тощо, тоді оцінка нових продуктів має базуватись на вимогах П(С)БО 9 «Запаси» та П(С)БО 7 «Основні засоби».

Отже, оцінювання інновацій та методику відображення її в бухгалтерському обліку можна проводити у двох напрямках, тобто враховувати їх матеріальну чи нематеріальну форму.

Важливим етапом є визначення оцінки інноваційних проєктів та програм калькуляція витрат на впровадження інновацій згідно з Положенням № 830 [10]. Таким чином, у складі калькуляційних статей щодо проведення робіт інноваційного характеру є: витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріали, паливо та енергію, витрати на службові відрядження, спецстаткування для проведення робіт, витрати на роботи, які виконують сторонні організації, інші прями витрати, накладні витрати.

Оскільки для поточного обліку та контролю господарських активів та джерел їх утворення, а також господарських операцій застосовують систему рахун-

ків, можливість одержання необхідного інформаційного забезпечення щодо здійснення інноваційної діяльності пов'язана з формуванням відповідних бухгалтерських проведення. Так, інформація для подальших розрахунків інноваційного потенціалу підприємства зосередиться на рахунках бухгалтерського обліку (і на субрахунках – в розрізі кожного проекту чи програми). Витрати будуть відображатись в обліку наростаючим підсумком у міру їх виникнення, що дасть можливість збирати інформацію на кожному етапі на необхідну дату, що підвищує рівень контролю над здійснюваним інноваційним процесом.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про інноваційну діяльність» [8], її об'єктами є: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва та підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що поліпшують структуру і якість виробництва (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції. Тим часом, Я. Д. Крупка в цілях покращення методології обліку інновацій всі вищеназвані об'єкти систематизував за двома групами [3]. Таким чином, об'єкти інноваційної сфери можна розділити на інноваційні процеси капітального характеру, до яких належать впровадження нових технологій, технічне переозброєння, переоснащення устаткування тощо, та інноваційні програми і проекти, які пов'язані з операційною діяльністю, а саме: створення та випробування дослідних зразків продукції, винахідництво та раціоналізація, вдосконалення виробничої інфраструктури та ін.

При фінансуванні інновацій за рахунок коштів, взятих на кредитно-банківській основі, проценти за цими активами необхідно включати в первісну вартість об'єкта інноваційної сфери, такий варіант передбачений і міжнародними стандартами обліку в цій сфері. Однак, відповідно до національних П(С)БО 7 «Основні засоби» та П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» до первісної вартості необоротних активів не можуть включатись проценти, які пов'язані з кредитом на їх придбання або створення. Проте відповідно до П(С)БО 31 «Фінансові витрати» підприємства мають змогу включати банківські проценти до собівартості вищезгаданих об'єктів на термін реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів та програм. Тоді на суму нарахованих та сплачених процентів Дт 95 Кт 31 в частині фінансування об'єкта інноваційної сфери робиться запис Дт 15 Кт 95 на ту саму суму, а для введення об'єкта – Дт 10, 11, 12 Кт 15 на суму витрат, пов'язаних з введенням певних інновацій у виробничо-господарську діяльність підприємства.

За державного фінансування бюджетні кошти потребують відокремленого обліку на рахунках цільового використання. У разі надходження цих коштів у вигляді асигнувань з бюджету робиться запис Дт 377, 31 Кт 48 і при визнанні інноваційних витрат складається кореспонденція Дт 15, 91 Кт різні – на суму використання цих коштів за певними напрямками, пов'язаними з проведенням інноваційних процесів (закупівля новітнього обладнання, переоснащення виробництва, випробування дослідних зразків продукції, доведення їх до серійного випуску тощо). Якщо вводиться в дію об'єкт інноваційної сфери, та необхідно списа-

ти бюджетні кошти на сформовану первісну вартість цього об'єкта, тобто сума за проведенням Дт 15 Кт 66, 65, 20, 22 списується на Дт 10, 12 Кт 15. Одночасно необхідно відобразити в обліку безоплатно отриманий актив від сум цільового фінансування Дт 48 Кт 718.

Якщо інноваційна програма має капітальний характер та фінансується з міського або державного бюджетів, то придбання інноваційного обладнання, придбання та впровадження об'єктів інтелектуальної власності відображається в обліку за первісною собівартістю цих активів, а в момент введення їх, як безоплатно отриманий актив за рахунок державного фінансування оформляється записом Дт 10, 12 Кт 42. Одночасно за цими об'єктами інноваційної сфери визнається дохід Дт 42 Кт 745 та нараховується амортизація Дт 23, 91, 92 Кт 13.

Крім цього, необхідно розробити відомість інноваційних витрат за місяць за напрямками інновацій (інновації капітального характеру, витрати, пов'язанні з розробкою інноваційної продукції, витрати на виробництво нової продукції тощо) та наростаючим підсумком за відповідною обліковою схемою (рис. 3).

В сучасних умовах ведення діяльності суб'єктами підприємництва найбільш прийнятними варіантами обліку інноваційних процесів, на наш погляд, повинні бути моделі, які базуються на фінансуванні інноваційних програм і проєктів за рахунок спільної діяльності та власного оборотного капіталу.

З метою розширення інформаційної бази для тактичного, стратегічного управління доцільно доповнити робочий план рахунків відповідними субрахунками: «Виробництво інноваційної продукції» (для узагальнення витрат з виробництва інноваційної продукції), «Інновації капітального характеру» (для обліку капітальних інновацій), «Інноваційна продукція» (для обліку новоствореної продукції).

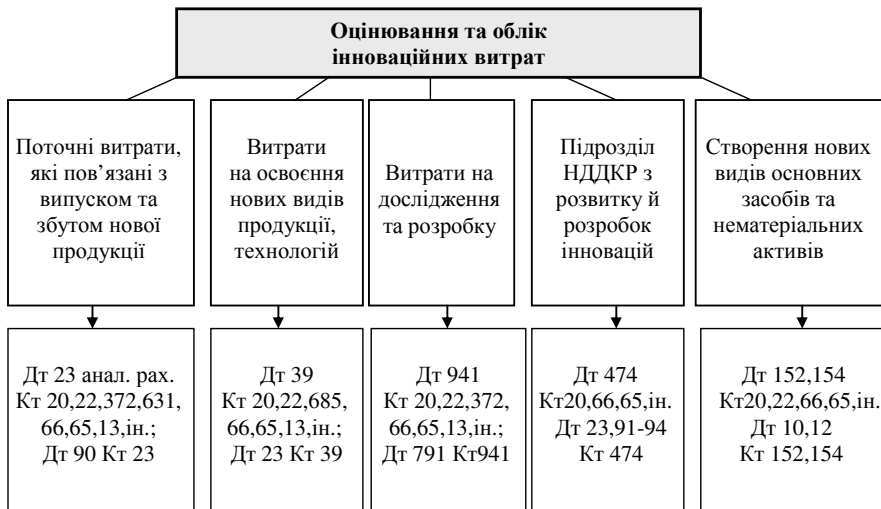

Рис. 3. Взаємозв'язок напрямів інновацій та обліку витрат інноваційної діяльності.

У процесі дослідження обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності з'ясовано, що є необхідність у веденні обліку інноваційних витрат, доходів та результатів за центрами їх виникнення. Це випливає з вимог внутрішньогосподарського обліку щодо інформаційного забезпечення управління про результативність створення, впровадження та використання нововведень у сферах виробництва та збуту. З огляду на це запропоновано відкривати субрахунки та аналітичні рахунки третього та четвертого порядків про доходи, витрати та результати у підприємствах, що займаються інноваційною діяльністю. Такий підхід дасть змогу розширити інформаційні потоки для розкриття інформації про інноваційні витрати, інноваційні доходи, прибутки (збиток) від виконання та впровадження інноваційних проєктів і програм та прийняття на основі цього відповідних управлінських рішень. Ця облікова інформація є достовірною базою для оцінювання та аналізу ефективності інновацій. Розширення інформаційного поля рахунків другого порядку і введення нових аналітичних позицій на рахунках третього порядку, дадуть змогу одержувати більш повну й достовірну інформацію про інноваційні процеси на підприємстві з метою оцінювання ефективності інноваційних проєктів та програм.

Література

1. Кантаева О. Вопросы развития теории и практики учета и анализа инновационной деятельности. *Бухгалтерский учет и аудит*. 2009. № 4. С. 25–31.
2. Капітан І. Б. Формування структури інноваційного потенціалу підприємств й управління його розвитком. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №12. С.130–137.
3. Крупка Я. Д. Варіанти обліку інноваційних процесів на підприємстві. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 5. С. 11–18.
4. Лопатинський Ю. М., Водянка Л. Д. Державне регулювання інноваційної діяльності: зарубіжний досвід. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 16. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/16_2018_ukr/7.pdf.
5. Мінаков О. Облік інноваційної діяльності на підприємствах-учасників технопарку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2005. № 5. С. 24–27.
6. Наукова та інноваційна діяльність (2000–2018). Джерела фінансування інноваційної діяльності. *Державна служба статистики України*. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ni/arh_ndr_u.html.
7. Наукова та інноваційна діяльність, 2018 рік. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf.
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15>.
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3715-17>.
10. Типове положення з планування, обліку калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт : *Постанова КМУ* від 20.07.1996 р. № 830.

ПЕРВИННИЙ ОБЛІК ВИТРАТ НА УТРИМАННЯ Й ЕКСПЛУАТАЦІЮ БУДІВЕЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ЙОГО ПОЛІПШЕННЯ

Сучасний період розвитку вітчизняної економіки, пов'язаний із значними змінами у формах власності, організації виробництва, методах управління, в системі обліку. Відповідно до цього змінюються цілі та завдання обліку, дані якого дають змогу вивчити та проаналізувати попит і пропозицію на ринку будівельної галузі, оцінити конкурентну спроможність підприємства, яка базується на покращенні якості будівельних робіт.

У зв'язку з цим важливого значення набуває облік витрат на виробництво будівельних робіт та послуг, який дасть змогу отримати повну, точну, достовірну інформацію щодо усіх витрат, які включають у собівартість будівельних робіт та послуг, в тому числі і про витрати на утримання й експлуатацію будівельної техніки

Прийнято вважати, що облік – це своєрідна інформаційна система, яка вимірює, обробляє, зберігає та передає фінансову інформацію про суб'єкт господарювання та аналіз даних якої дає можливість управлінському персоналу підприємств приймати важливі, стратегічні рішення. Проте бухгалтерський облік і сам потребує інформаційного забезпечення.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV, бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтується на таких основних принципах: обачність; повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування та відповідність доходів та витрат; превалювання сутності над формою; історична (фактична собівартість); єдиний грошовий вимірник; періодичність [8].

Зазначимо, що цих принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності слід дотримуватися у процесі вимірювання, оцінювання та реєстрації господарських операцій та складанні фінансової звітності. Цими принципами керуються працівники бухгалтерії, оскільки їх недотримання знижує інформаційну цінність даних обліку та звітності.

Формуючи інформацію про витрати на використання будівельної техніки, ці принципи можна доповнити такими: корисності, необхідності, доцільності, цінності та прогнозування, єдності.

Принцип корисності ґрунтується на своєрідному відборі найбільш необхідної інформації на вимогу користувачів, кількість яких постійно зростає. Серед користувачів такої інформації будуть керівники підприємств та структурних підрозділів, організації, що вступають у договірні відносини, орендарі та орендода-

вці, банківські установи, податкова та інші. Корисність інформації залежить від надійності її джерела [7, с. 272].

Облікова інформація може бути необхідною і доцільною, якщо вона дає можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення і забезпечує реальну оцінку стану господарювання.

Принцип цінності облікової інформації полягає в тому, що несвоєчасно подана або ж опрацьована інформація може знижувати корисність чи взагалі знецінювати її. Інформацію слід оцінювати не тільки як своєчасно і несвоєчасно надану, але і як таку, що є цінною в даному випадку. Вважаємо, що це дасть змогу виробити певні оціночні критерії організації обліку на підприємстві.

Принцип прогнозування. Суть принципу полягає в теперішньому оцінюванні майбутніх господарських операцій. Дотримання цього принципу дасть змогу уникнути негативних економічних явищ у майбутньому [7, с. 272].

Єдність інформації полягає в тому, що інформація може надходити з різноманітних джерел, тому необхідно усунути дублювання різних джерел інформації, оскільки кожна господарська операція повинна реєструватися лише один раз [7, с. 272].

Отже, організована належним чином система формування інформації про витрати на використання будівельної техніки матиме вагомий вплив на виважену політику підприємства щодо засобів механізації. Зазначимо, що формування такої інформації розпочинається із її фіксування у відповідних первинних документах.

Первинний облік має важливе значення для забезпечення збереження й ефективного використання матеріальних ресурсів у будівництві (у тому числі пально-мастильних матеріалів, запасних частин, шин), а також служить провідним джерелом для оперативного обліку та контролю.

Первинне відображення фактів господарського життя, що відбувається з витратами з експлуатації будівельної техніки, здійснюється згідно з графіком документообігу будівельного підприємства у певних первинних документах.

Під документами розуміємо носії інформації (паперові або електронні), що відображають факти господарського життя із зазначенням дати їх здійснення, місця проведення, змісту, обсягів діяльності у певних одиницях виміру (насамперед у грошовому), прізвищ та ініціалів виконавців, відповідальних посадових осіб і т. д. Документи є найважливішою складовою частиною документування, тобто процесу відображення інформації про факти господарського життя в первинних та зведених документах. Нерідко поняття «документування» ототожнюється з поняттям «документація». Під останнім слід розуміти сукупність документів, які дають змогу забезпечити повноцінне ведення обліку в підприємстві або певної ділянки такого обліку. Водночас із поняттям «документація» можна використовувати і поняття «документальне оформлення».

Документальне оформлення – є процедурою заповнення відповідного первинного або зведеного документа, де відображено один чи кілька фактів господарського життя.

Система обліку витрат з експлуатації будівельної техніки передбачає три основні його рівні: перший, другий та третій (рис. 1).

На першому рівні обліку (документування) відображається відображення фактів господарського життя у відповідних первинних документах. На другому рівні (узагальнення інформації в облікових реєстрах) інформація відображається в розрізі синтетичного та аналітичного обліку. На третьому рівні (формування підсумкової інформації для задоволення різних управлінських потреб її користувачів) інформація набуває вигляду відповідних звітних показників, які використовують користувачі інформації для вирішення певних практичних і теоретичних завдань.

Рис. 1. Три рівні обліку витрат з експлуатації будівельної техніки

Серед основних документів, які має заповнювати будівельне підприємство, є первинні документи з обліку роботи будівельних машин і механізмів. Перелік цих документів затверджено наказом Міністерством статистики України від 13 червня 1997 року № 149. До їх складу належать такі: «Рапорт про роботу баштового крану» (тип ф. ЕБМ-1), «Подорожній лист будівельної машини» (тип ф. ЕБМ-2), «Рапорт про роботу будівельної машини (механізму)» (тип ф. ЕБМ-3), «Рапорт-наряд про роботу будівельної машини (механізму)» (тип ф. ЕБМ-4), «Картка обліку роботи будівельної машини (механізму)» (тип ф. ЕБМ-5), «Журнал обліку роботи будівельної машини (механізму)» (тип ф. ЕБМ-6), «Довідка про використані роботи(послуги)» (тип ф. ЕБМ-7) [9].

Перші чотири документи дійсно первинні, оскільки в них формується базова облікова інформація. Наступні два вважаємо умовно-первинними або первинно-узагальненими, тобто такими, в яких нагромаджується і узагальнюється інфо-

рмація з рапортів та подорожніх листів. Сьомий документ – «Довідка про виконані роботи (послуги)» (тип. ф. ЕБМ-7) – звітно-розрахунковий, оскільки у звітному порядку він підтверджує обсяги виконаних робіт, наданих послуг будівельними машинами(механізмами).

Варто більш детально розглянути призначення та структуру згаданих вище документів з метою їх удосконалення.

«Рапорт про роботу баштового крана» (тип. ф. ЕБМ-1) використовують у спеціалізованих організаціях для первинного обліку роботи кранів (мостових, шлюзових, самохідних портално-стрілових, стаціонарних, козлових та баштових) за почасової оплати. Цей рапорт є підставою для одержання вихідних показників для нарахування заробітної плати машиністам баштового крану. Такий документ випикує виконроб або уповноважена особа дільниці управління механізації на 10 діб в одному примірнику. Водночас рапорт про роботу баштового крана (тип. ф. ЕБМ-1) заповнюють щоденно безпосередньо машиністи конкретного баштового крану. Кожен машиніст вказує своє прізвище ім'я та по-батькові табельний номер і розряд. Далі зазначається інформація, яка підтверджується підписом та штампом замовника, а саме: число місяця, кількість годин, відпрацьованих за зміну, простої із зазначенням одного з 12 кодів і кількості годин простоїв; нічні години; код виду оплати та кількості інших годин. Загалом цей первинний документ підпикує машиніст і технік-нормувальник.

«Подорожній лист будівельної машини» (тип ф. ЕБМ-2) призначений для відображення даних про роботу будівельної машини, що функціонує на автомобільному ході та з метою отримання початкової інформації для нарахування погодинної заробітної плати обслуговуючому персоналу. Подорожній лист складається диспетчером чи уповноваженою особою в одному примірнику та заповнюється протягом зміни, дня або декади. Записи в подорожньому листі щодо виїзду та повернення в гараж будівельної машини здійснюють машиніст, диспетчер і механік. На лицевій стороні цього документа, яку заповнює власник машини зазначають число місяця; найменування й адресу об'єкта будівництва; передбачається підпис диспетчера; фіксується час виїзду із гаража (показники спідометра); технічна справність та дозвільний підпис механіка, машиніста на виїзд, час повернення в гараж і показники спідометра; також підпис машиніста про здачу і механіка про прийняття машини; рух палива (пального) в літрах чи кілограмах (його наявність при виїзді; видано бензину, дизельного палива; залишок при поверненні; підпис). Крім того, на лицевій стороні подорожнього листа записи робить відповідальна особа за безпечне переміщення вантажу, такелажники (стропальники).

На зворотній стороні подорожнього листа, яку заповнює замовник будівельної машини, вказують число місяця, початок і закінчення роботи, об'єкт найменування й адресу, код, етап і код виду роботи, відпрацьованих годин, вартість роботи (грн коп.), простої (код, години), підпис та штамп замовника, для розрахунку заробітної плати (нічні години, пробіг (години, кілометри), стоянка на лінії (години), інші (код виду оплати, години). З однієї сторони підпикується машиніст та технік-нормувальник.

«Рапорт про роботу будівельної машини (механізму)» (тип. ф. ЕБМ-3) застосовують у спеціалізованих організаціях з метою відображення роботи будівельної машини (механізму) за погодинної оплати. Такий рапорт є підставою для одержання початкових даних для нарахування заробітної плати обслуговуючому персоналу. Рапорт типової форми ЕБМ-3 випикує в одному примірнику відповідальна особа за процес нормування та розрахунки, виконроб чи уповноважена особа.

Рапорт структурно складається з трьох частин:

1. Дані для розрахунку заробітної плати помічників машиніста.
2. Рух палива (пального).
3. Показники, що заповнює замовник.

Дані для розрахунку заробітної плати помічників машиніста такі: прізвище, ім'я та по-батькові, табельний номер, розряд, числа місяця, відпрацьовано днів, годин, нічних, інші (код виду оплат, години), позанормовано (до двох годин, більше двох годин). Ці дані підтверджують помічник машиніста і начальник управління механізації або виконроб.

Рух палива (пального) в літрах, кілограмах відображається за такими показниками: дата (витрата фактично і за нормою), наявність при виїзді, видано (бензину, дизельного палива), залишок при поверненні, підпис, робота мотора (дата, години).

До показників, що їх заповнює замовник, належать усі ті, котрі зазначені на початку «Рапорту про роботу баштового крану» (тип ф. ЕБМ-1) (числа місяця, початок і закінчення роботи тощо) плюс інформація про пробіг в годинах та кілометрах. У кінці «Рапорту про роботу будівельної машини (механізму)» (тип ф. ЕБМ-3) мають бути підписи машиніста і техника нормувальника. Порівняння призначення і показників «Рапорта про роботу баштового крану» (тип ф. ЕБМ-1) та «Рапорту про роботу будівельної машини (механізму)» (тип ф. ЕБМ-3), підтверджує, що вони за більшістю позицій дублюють один одного, тому, що ці первинні документи можна об'єднати в одну, здійснивши відповідні зміни та доповнення. Пропонується поєднати елементи типових форм ЕБМ-2 «Подорожній лист будівельної машини» і ЕБМ-3 «Рапорт про роботу будівельної машини (механізму)» із типовою формою № 2 «Подорожній лист вантажного автомобіля» в єдиній формі «Обліковий лист машиніста будівельної машини (механізму)».

Ю. Звездіна зазначає, що будівельні підприємства можуть розробляти та використовувати власні форми подорожнього листка, де вказуються кількість відпрацьованого часу водієм і витрати паливно-мастильних матеріалів. Розроблені форми подорожнього листка та періодичність їх складання слід було б закріпити в наказі про облікову політику будівельної організації [4, с. 1].

А. С. Елін зауважує, що під час перевірки податківці насамперед звертають увагу не на документи, які засвідчують закупівлю ПММ (касові чеки, накладні і т. д.), а на документи, які підтверджують кількість фактично затраченого палива, перш за все, на подорожні листки [3, с. 3].

А. В. Садовнікова, присвятивши свою працю нормативним документам, що регламентують облік у будівництві, зазначає: «... форми первинних облікових

документів, розроблені організацією самостійно, можуть не відповідати затвердженим уніфікованим формам. Відповідно, можуть виникати певні конфлікти з цього приводу – як між суб'єктами господарювання, так і між ними та державними органами» [10, с. 4].

«Рапорт – наряд про роботу будівельної машини (механізму)» (тип. ф. ЕБМ-4 використовують у спеціалізованих організаціях, які володіють будівельними машинами (механізмами). Він призначений для постановки і відображення виконання завдання щодо відрядних робіт, що вимірюються в натуральних одиницях. Цей рапорт є підставою для одержання початкової інформації з метою нарахування зарплати персоналу з обслуговування. Він передбачає кілька груп показників, зокрема:

- 1) дані про відпрацьовані відрядно години за числами місяця;
- 2) інформація про задані та виконані роботи, а також про простой;
- 3) показники руху палива (пального);
- 4) узагальнювані показники за нарядом і кореспонденція рахунків.

Рапорт типової форми ЕБМ-4 в одному примірнику заповнює посадова особа, яка відповідає за процес нормування та проведення розрахунків із замовниками або уповноваженою особою. Такий рапорт складається для кожного замовника окремо і заповнюється машиністами в міру виконання усього періоду реалізації замовлених робіт. У групі показників «Дані про відпрацьовані відрядно години за числами місяця» вказують: прізвище, ім'я, по-батькові машиніста, числа місяця, професія (найменування, код), табельний номер, розрядка, часова тарифна ставка, вид оплати (відрядно: сума, дні та години), час за нормою і сума за тарифом. До складу групи «Інформація про задані та використані роботи, а також про простой» належить така інформація: параграф єдиних норм та розцінок, опис робіт та умов виробництва (найменування і код), одиниця виміру (код, найменування); задано: кількість за одиницю (норма часу в людино-годинах, вартість робіт (грн коп.); виконано: кількість, норма часу в людино-годинах; вартість робіт (грн коп.); простой (дата, код, години).

Рух палива (пального) відображається за показниками: дата, наявність при виїзді (фактично, за нормою), видано (бензину, дизпалива), залишок при поверненні, підпис. У групі «Узагальнювані показники за нарядом і кореспонденція рахунків» передбачено низку показників, а саме: загальна сума за нарядом, кореспондуючий рахунок, разом за нарядом, за нормою, фактично, час, години, сума, відсоток використання норми.

Рапорт типової форми ЕБМ-4 підписує машиніст, технік-нормувальник, виходячи з управління механізації (будівельної дільниці), начальник дільниці управління механізації (будівельної дільниці).

«Карту обліку роботи будівельної машини (механізму)» (тип. ф. ЕБМ-5) використовують для ручної обробки інформації з метою відображення часу відпрацьованого будівельною машиною (механізмом) і обсягу виконаних робіт. Таку карту ведуть в одному примірнику на підставі форми ЕБМ-1, ЕБМ-2 та ЕБМ-4. Повноденні простой на тривалий період, пов'язані із планово-попереджувальним ремонтом, відображають одним загальним рядком. У «Картці обліку роботи бу-

дівельної машини (механізму)» (тип. ф. ЕБМ-5) зазначають найменування машини, її марку, інвентарний номер, заводський номер. Картка складається з двох частин. У першій частині відображають показники: період роботи (з .. до ...); номер рапорту, подорожного листа; змінність, кількість днів (перебування в господарстві, в роботі, вихідних та святкових), відпрацьовано машино-годин, простої з 12 причин; разом простої, роботи двигуна (для самохідних машин), пробіг (кілометрів).

У другій частині фіксують період роботи (з ... до ..); номер рапорту (подорожного листа); виконані роботи (найменування і код), одиниця виміру (код та найменування), обсяг виконаних робіт (разом, у тому числі комплексно-механізованим способом). «Журнал обліку роботи будівельних машин (механізмів)» (тип. ф. ЕБМ-6) використовують з метою щоденного обліку та контролю за роботою великих і малих будівельних машин (механізмів). Такий журнал ведуть як замовник будівельних машин і механізмів, так і в організаціях, які мають цю техніку на власному балансі. Журнал типової форми ЕБМ-6 заповнює виконроб будівельної дільниці. Цей Журнал, як і Картка (тип ф. ЕБМ-5) має дві частини. В першій частині Журналу вказують такі показники: всього відпрацьовано (машино-днів: всього, одно – і двозмінних, машино-годин), вартість (однієї машино-години і роботи (грн. коп.)); обсяг виконаних робіт (одиниця виміру, кількість), простої з 12 причин. У другій частині Журналу передбачені показники: порядковий номер запису, найменування, марка, інвентарний номер, найменування об'єкта, числа місяця.

Детальний аналіз показників типових форм ЕБМ-5 і ЕБМ-6 дає підстави стверджувати, що ці форми дуже близькі між собою і їх доцільно звести в один документ під назвою «Нагороджувальна відомість обліку роботи будівельних машин (механізмів)».

«Довідку для розрахунків за виконані роботи (послуги)» (тип. ф. ЕБМ-7) використовують з метою проведення розрахунків організації із замовниками і підтвердження обсягу виконаних будівельними машинами (механізмами) робіт (послуг). Таку довідку мають складати представники замовника і виконавця на підставі інформації, яка міститься в подорожному листі (тип. ф. ЕБМ-2) або рапортах (тип. ф. ЕБМ-1, ЕБМ-3).

Довідку замовник скріплює своєю печаткою і передає в бухгалтерію виконавця, який використовує цю довідку як додаток до банківського документа, який передається замовнику для оплати.

Слід зауважити, що окрема довідка типової форми ЕБМ-7 виписується окремо до кожного рапорту (подорожного листа) роботи будівельної машини (механізму).

В «Довідці про виконані роботи (послуги)» фіксується низка показників, у тому числі: період (з... до ...); номер подорожного листа (рапорту); замовник; об'єкт; вид роботи (найменування, код); відпрацьовано машино-годин; вартість однієї машино-години та вартість роботи (грн коп.); разом; простої з вини замовника; всього; відпрацьовано машино-годин (прописом); замовник та виконавець (посада, підпис і прізвище, ім'я та по-батькові), печатка або штамп. Зведена ін-

формація про первинні документи з обліку будівельних машин (механізмів) представлена у Наказі Міністерства статистики України від 13.06.199, № 149 «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку роботи будівельних машин та механізмів» [9].

Зазначимо, що структура згаданих вище документів розроблена ще за існування Держкомстату колишнього Радянського Союзу, а зміни в системі обліку останніх років у них не відображені. Враховуючи цю обставину, що наведена вище, слід запропонувати Державній службі статистики України і Мінрегіонбуду України у найближчі роки створити та затвердити нові форми первинних документів із обліку роботи, що виконується будівельними машинами і механізмами, оскільки аналітичний облік витрат із використання будівельної техніки має здійснюватися за усіма її видами.

Наведені вище й охарактеризовані первинні документи з обліку роботи будівельних машин (механізмів) вітчизняні будівельні підприємства переважно використовують не в повному обсязі, а вибірково. Це пояснюється такими причинами: по-перше тим, що за останні роки чисельність облікових працівників у таких підприємствах зменшилась у два і більше рази; по-друге, ринкові ціни на житло у 1,5–2 рази перевищують фактичні витрати будівельних підприємств на спорудження житлових будинків, тому ці підприємства нині особливо не переймаються витратами на утримання й експлуатацію будівельної техніки.

Інформація, одержана з первинного обліку, є основою для складання статистичної звітності, зокрема «Звіту про наявність та використання основних будівельних машин, що враховуються на балансі звітної організації», де передбачено 2 розділи:

1) наявність будівельних машин (назви будівельних машин; номери рядка; кількість одиниць, код за СОЕІ-0796; одиниця виміру потужності; код СОЕІ; загальна (сумарна) потужність; із загальної наявності машин зі строком служби, що перевищує строк амортизації, од.; вибуло (списано) у звітному році за зносом і непридатності, од.; контрольна сума (граф Б, рядки 1-4);

2) використання будівельних машин за часом (види машин, номер рядка, машино-дні перебування техніки в організації (всього, в тому числі: в роботі, в технічному обслуговуванні, ремонті та очікуванні ремонту (код за СОЕІ-0505); відпрацьовано машино-годин (код за СОЕІ-0967); контрольна сума (графа Б, рядки 1-4).

На сьогодні складання цього статистичного звіту відмінено. Проте його слід відновити з метою відстеження кількості, складу, структури і рівня використання будівельних машин (механізмів).

Важливим новим напрямком організації первинного обліку роботи будівельної техніки є використанням GPS-трекеру з метою контролю за місцем розташування будівельної техніки, здійснення моніторингу та стеження за об'єктом у режимі реального часу, отримання історії переміщень та зупинок, моніторингу швидкості і пробігу, контролю за витратами палива й нецільовим використанням будівельної техніки. Використання зазначених новітніх технологій бездокументного спостереження і реєстрації фактів щодо роботи будівельної техніки дасть

зможу вирішити одну з найбільш важливих проблем, що існує уже кілька десятиків років, а саме: облік фактичної роботи, а не перебування окремих одиниць техніки на об'єктах будівництва.

Отже, документування фактів господарського життя за витратами з експлуатації будівельної техніки є важливим напрямком поліпшення інформаційного забезпечення будівельних підприємств. На першому (первинному рівні) обліку формується первинна інформація, від якості та наповненості якою залежить ефективність обліково-звітної системи будівельних підприємств, а також результативність ухвалення управлінських рішень щодо будівельної техніки як на близьку, так і на далеку перспективу.

Література

1. ДСТУ Б Д.1.1-1:2013. Правила визначення вартості будівництва. Київ : Мінрегіон України, 2013. 94 с.
2. Дятлова Н. В. Оцінка та вибір ефективного способу забезпечення реалізації будівельного проекту машинами та механізмами : автореф. дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.07.03 «Економіка будівництва» Харків, 2005. 20 с.
3. Елин А. С. Содержание собственного автотранспорта. Учет и налогообложение. *Учет в строительстве*. 2011. № 12. С. 34–37.
4. Звездина Ю. Путевой лист нового образца. *Учет в строительстве* URL : <http://www.klerk.ru/buh/articles/135510/>.
5. Литвин Б. М., Нікитюк М. О. Організаційно-економічні методи управління парком будівельної техніки : наук.-практ. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 120 с.
6. Литвин Б. М. Планування діяльності будівельного підприємства : [навч. посіб.]. Київ : Центр навч. літератури, 2007. 310 с.
7. Мужевич Н. В. Принципи формування інформації про витрати на використання будівельної техніки. *Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців, асп., здобувачів та студ. (м. Луцьк, 18 груд. 2009 р.). Ч. 2 / [відп. ред. З. В. Герасимчук]. Луцьк : ПБВ Луцького нац. техн. ун-ту, 2009. – С. 269–273.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України (з наступними змінами і доповн.) від 16 липня 1999 р. № 996-XIV URL : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
9. Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку роботи будівельних машин та механізмів : Наказ Міністерства статистики України від 13.06.199, № 149 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149207-97>.
10. Садовникова А. В. Бухгалтерский учет в строительстве. URL : <http://referent.mubint.ru/50/178777>.

ОЦІНКА МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА ЕКСПЕРТОМ-АУДИТОРОМ

З кожним роком кількість професійних аудиторських послуг розширюється, що певною мірою відкриває нові можливості як перед виконавцями, так і замовниками цих послуг. Результатом розвитку ринку аудиторських послуг є те, що сучасні аудиторські фірми виконують доволі великий спектр робіт, серед яких оцінювання вартості активів. Виникнення цієї послуги зумовлено відображенням в обліку операцій, які повністю чи частково будуються на суб'єктивній думці виконавців. Такі операції потребують використання облікових оцінок, що можуть бути наслідком упередженості облікового персоналу. Облікові оцінки пов'язані з визначенням справедливої ринкової вартості активів, формуванням резерву сумнівних боргів, резерву на оплату відпусток, формуванням гарантійних зобов'язань, визначенням чистої реалізаційної вартості запасів і т. п. Крім того, необхідно зауважити, що інфляція спотворює фінансову звітність підприємства і величина вартості активів за її даними може різко відрізнятись від їх ринкової вартості. Це вимагає періодичної переоцінки майна, яка дає змогу підвищити реалістичність фінансової звітності і слугує базою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Вказані обставини потребують від аудиторів-оцінювачів ґрунтовного знання положень нормативно-правових актів оціночної діяльності та вміння застосовувати методичні підходи, методи та оціночні процедури, що є основою визначення ринкової вартості активів.

Варто зазначити, що оцінювач у процесі своєї діяльності повинен керуватися різною нормативно-правовою базою, а саме: законами та підзаконними актами (стандартами, методиками, інструкціями, наказами і т. д.), що видаються органами виконавчої влади на підставі закону та відповідно до його положень. До розроблення вітчизняних нормативних актів Фондом державного майна України залучаються інші органи державної влади, саморегульвні організації оцінювачів, найбільш авторитетні оцінювачі, наукові та інші установи.

Насамперед діяльність оцінювача базується на положеннях Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [2]. Він визначає правові аспекти оцінювання майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні, регламентує процес державного та громадського її регулювання, забезпечує створення системи незалежної оцінки майна з метою захисту законних інтересів держави та інших економічних суб'єктів. Правові засади оцінки земель в Україні, якими керуються в професійній оціночній діяльності, визначає Закон України «Про оцінку земель» [3].

© Панасюк В. М., Бродовська О. Г., 2019.

Панасюк Валентина Миколаївна, докт. екон. наук, доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, декан факультету обліку і аудиту Тернопільського національного економічного університету.
Бродовська Оксана Григорівна.

Вивчення еволюції розвитку оціночної діяльності дає підстави констатувати, що на першому його етапі (ще до прийняття перерахованих вище законів) оцінювачі поклалися під час своєї діяльності на практичні рекомендації закордонних оцінювачів, а також користувалися методиками Фонду держаного майна України.

Другий етап, який починається у 2001 р., вважають етапом становлення професійної оціночної діяльності. Саме цей етап відзначається прийняттям законів про оцінку майна, земель, розробленням національних стандартів оцінювання, розробленням Методики з оцінювання різних об'єктів. Необхідно вказати, що формування вказаних нормативних актів ґрунтувалося на Міжнародних стандартах оцінки (МСО), які є базовими щодо визначення понять та основних принципів здійснення оціночної діяльності [4]. МСО визнані в усьому світі, однак їх положення мають рекомендаційний характер. Вони видаються Міжнародним комітетом зі стандартів оцінювання, який об'єднує професійні оціночні організації більше ніж 50 країн. Доцільно зазначити, що Міжнародні стандарти постійно переглядаються.

Національні стандарти з оцінювання майна, по-перше, містять: визначення понять, характеристику принципів оцінювання, основні засади та методичні підходи до оцінювання відповідного майна з врахуванням його особливостей та мети оцінювання, вимоги щодо складання звіту про оцінювання майна та порядок його рецензування; а по-друге, визначають випадки застосування та випадки обмежень у застосуванні методичних підходів оцінювачем у розрахунках вартості різних складових майна.

В сучасних умовах в Україні діють чотири стандарти. Перший національний стандарт «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» (№ 1) дає тлумачення загальних термінів, які використовуються в оціночній діяльності, характеризує бази оцінювання та порядок її визначення, описує сутність методичних підходів та визначає вимоги до проведення незалежного оцінювання, складання звіту про оцінювання та підготовки висновку щодо вартості майна [7].

Другий національний стандарт «Оцінка нерухомого майна» (№ 2) відображає методичні підходи та особливості їх застосування щодо визначення вартості різних об'єктів нерухомості [8].

Третій національний стандарт «Оцінка цілісних майнових комплексів» (№ 3) дає характеристику дохідного, порівняльного та майнового підходів і вказує на особливості їх застосування в оцінюванні вартості підприємства як цілісного майнового комплексу та визначає вимоги до складання звіту про оцінювання [10].

Слід вказати, що четвертий національний стандарт «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» (№ 4) в обов'язковому порядку застосовують під час проведення оцінювання майнових прав інтелектуальної власності, а також для визначення обсягу збитків, завданих через неправомірне їх використання [9].

Положення законів та стандартів з оцінювання майна деталізуються у методиках, основними серед яких є такі:

- «Методика оцінювання об'єктів оренди» – визначає особливості оцінювання та визначення вартості майна, що здається в оренду, а також використання результатів такого оцінювання для обчислення орендної плати [11];
- «Методика товарознавчої експертизи та оцінки дорожніх транспортних засобів» – встановлює послідовність розрахунку вартості дорожніх транспортних засобів, регламентує принципи, методи, процедури оцінювання, а також вимоги до оформлення його результатів [13];
- «Методика оцінювання майна» – є необхідною для проведення оцінювання різних видів майна під час приватизаційних процесів та в інших обов'язкових випадках [5].

На третьому етапі розвитку оціночної діяльності, який охоплює період з 2008 до сьогодні здійснювалися спроби змінити законодавчу базу оцінювання, підвищити рівень підготовки професійних оцінювачів, виокремити певні види оцінок, але загалом, на думку деяких науковців, необхідних позитивних зрушень не відбулося [6].

Доцільно вказати, що чинна нормативна база оцінювання відіграє дуже важливу роль у розвитку незалежної професійної оціночної діяльності, однак її важко назвати комплектом взаємоузгоджених документів, які за змістом і структурою відповідають викликам сучасності. Динамізм суспільства та вітчизняної економіки вимагають постійного розвитку практики оцінювання. Чинні національні стандарти не відображають весь нагромаджений досвід як вітчизняної, так і міжнародної практики. До слова, міжнародні стандарти оцінювання змінюються та доповнюються кожні два роки. Після редакцій 2009, 2011, 2013, 2015 років у січні 2017 року Міжнародна рада зі стандартів оцінювання на своєму офіційному сайті оприлюднила інформацію щодо нових Міжнародних стандартів оцінювання взірця 2017 року (IVS 2017).

Вивчення нормативної бази, що регулює діяльність суб'єктів оцінювання, огляд спеціальної літератури дали змогу виявити певні проблеми, які заважають розвитку вітчизняної оціночної діяльності. Насамперед розглянемо одне з основних понять методології незалежного оцінювання майна – суб'єкт оціночної діяльності, проаналізуємо його роль та місце в процесі оцінювання.

Суб'єктами оціночної діяльності є:

- органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- оцінювачі – фізичні особи, які зареєстровані та входять до Єдиного державного реєстру оцінювачів;
- суб'єкти господарювання: фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, зареєстровані в установленому законодавством порядку, а також юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які здійснюють господарську діяльність і мають у своєму складі хоча б одного оцінювача, зареєстрованого у Єдиному державному реєстрі оцінювачів;
- саморегульвні громадські організації оцінювачів;

- замовники оцінки – юридичні та фізичні особи, з ініціативи котрих та на основі укладеної у письмовій формі угоди проводиться оцінювання певного об'єкта;
- споживачі послуг оцінювання – юридичні та фізичні особи, органи виконавчої влади, які застосовують інформацію, що відображається у звіті про незалежне оцінювання.

Перелік суб'єктів оціночної діяльності відповідно до ст. 5 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» є доволі обмеженим. Законотворець наділив статусом суб'єкта оціночної діяльності лише державні органи влади та органи місцевого самоврядування, що управляють і розпоряджаються державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, і які мають повноваження на ведення оціночної діяльності та у складі котрих працюють оцінювачі, а також окремих суб'єктів господарювання, які одержали від держави сертифікат, що є аналогом ліцензії на здійснення господарської діяльності.

Таким чином, законотворцем є лише дві категорії осіб – суб'єктів правовідносин віднесено до суб'єктів оціночної діяльності, що суперечить загальній теорії права.

У результаті, в Україні на фундаментальному рівні була впроваджена модель оціночного дуалізму, що характерна тільки для нашої країни, згідно з якою надавання послуг з незалежного оцінювання та складання звіту про оцінювання майна може здійснюватися одночасно і від імені оцінювача, і від імені «сертифікованого суб'єкта оціночної діяльності».

Якщо ж існують тільки дві категорії суб'єктів оціночної діяльності, то і права, обов'язки, а також повноваження слід розподіляти між вказаними категоріями суб'єктів правовідносин. На перший погляд, таку ситуацію можна вважати невеликою проблемою, однак вона має й негативні наслідки. Спробуємо проаналізувати найбільш очевидні з них.

Професійні, саморегульвні організації оцінювачів у нашій країні не визнаються суб'єктом оціночної діяльності, як це заведено у всьому світі. Будь-які їх ініціативи щодо можливого розподілу обов'язків та повноважень між державним регулятором та вказаними організаціями блокуються державою, яка обтяжує останні лише обов'язками, але не наділяє жодними суттєвими повноваженнями. Це зумовлює той факт, що державний регулятор регулює діяльність саморегульвних організацій.

Також оцінювач в Україні за наявності у нього вищої освіти, проходження необхідного навчання і терміну стажування, складання державного кваліфікаційного іспиту та подальшого отримання кваліфікаційного свідоцтва, що підтверджує достатній фаховий рівень підготовки оцінювача для самостійного проведення оцінювання, реєстрації у державному реєстрі оцінювачів та отримання відповідного свідоцтва, а також регулярного підвищення ним своїх професійних якостей, не вважається самодостатнім суб'єктом правовідносин. Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» передбачено, що звіт про оцінювання майна підписується не оцінювачем,

який її безпосередньо здійснював, а керівником суб'єкта господарювання – «сертифікованим суб'єктом оціночної діяльності». Відсутність закріпленого за оцінювачем правового статусу суб'єкта оціночної діяльності створює проблеми, що пов'язані із незбалансованим розподілом прав, повноважень, обов'язків та рівня відповідальності за якість наданих послуг між оцінювачем та «сертифікованим суб'єктом оціночної діяльності».

У світовій оціночній практиці ця проблема вирішується так. Оцінювач – фізична особа, самодостатній суб'єкт правовідносин, що має відповідну освіту, володіє ліцензією, сертифікатами, дозволами, свідоцтвами, зареєстрований у державну порядку (тощо), повною мірою відповідає за результати своєї роботи (проведеного оцінювання), а тому одноосібно складає та підписує звіт про оцінку майна. Суб'єкта господарювання як суб'єкта оціночної діяльності також вважають важливим суб'єктом правовідносин. Після того, як укладена угода із замовником, він відповідно до законодавства не несе жодної відповідальності за результати самого оцінювання, а відповідає тільки за його неналежне й виконання. Водночас діяльність такого суб'єкта господарювання не вимагає ліцензування, відповідної сертифікації тощо. Керівник вказаного суб'єкта лише підписує угоди щодо проведення оцінювання, акти приймання-передачі виконаних робіт, супровідні листи замовникам оцінювання про складений і підписаний оцінювачем звіт про оцінку майна.

Наявність у вітчизняному законодавстві унікального поняття «сертифікат суб'єкта оціночної діяльності» призводить до штучного обмеження переліку суб'єктів оціночної діяльності, занижує суспільну роль самого оцінювача, ставить на його місце суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, що володіє сертифікатом, який є лише своєрідною ліцензією.

Така ситуація призвела до негативних наслідків, найбільш очевидними з яких є такі:

- наявність двох державних реєстрів: реєстру оцінювачів та реєстру суб'єктів оціночної діяльності. Сертифікат суб'єкта оціночної діяльності видається суб'єкту господарювання строком на три роки з правом наступного переоформлення, що вимагає додаткових паперових зусиль;
- фактичне надання послуг з професійного оцінювання об'єктів не оцінювачами, а суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання. Оцінювач змушений, в обов'язковому порядку, узгоджувати Звіт про оцінювання майна з керівником суб'єкта оціночної діяльності. Водночас сам керівник може і не бути оцінювачем, а тому і не відповідати за результати оцінювання. Однак він може діяти в інтересах замовників оцінювання чи інших зацікавлених осіб, впливаючи на оцінювача. Це створює загрозу виникнення на ринку недобросовісних учасників, які не піддаються контролю, оскільки не входять до складу оціночної спільноти;
- неспроможність державного регулятора впливати на діяльність окремих суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання, які надають послуги низької якості. Це пояснюється тим, що чинне законодавство потенційно обмежує Фонд державного майна щодо можливості позбавляти

права займатися професійною діяльністю суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання. Якщо суб'єкту господарювання анулювали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності, то відповідно до статті 20 чинного Закону про оцінку його поновлення відбуватиметься у тому самому порядку, що встановлений і для його отримання (видачі), а саме: після анулювання сертифіката суб'єкт оціночної діяльності вже на наступний день може подати документи на одержання нового. І якщо вимоги статті 19, якою регламентується порядок отримання сертифіката, дотримані, то Фонд державного майна України зобов'язаний видати заявнику новий документ. Таким чином, можна говорити про те, що сертифікат не є тим документом, на підставі котрого можна регулювати якість послуг оцінювання.

Для виправлення ситуації насамперед слід відмовитися від будь-якої сертифікації суб'єктів оціночної діяльності. Тобто державному регулятору необхідно нарешті скасувати чинну практику видачі сертифікатів суб'єктам оціночної діяльності. Далі необхідно збільшити коло суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів правовідносин у галузі оцінювання з двох до шести осіб та збалансовано розподілити між ними права, обов'язки і відповідно повноваження. Наступним кроком є відмова від використання моделі оціночного дуалізму.

На основі аналізу позицій науковців підтримуємо таку класифікацію суб'єктів оціночної діяльності (рис. 1).

Таким чином, суб'єктів оцінювання можна умовно поділити на прямих учасників оціночної діяльності та непрямих. До прямих – належать ті особи, які безпосередньо займаються практичною діяльністю щодо визначення вартості, а саме – професійних оцінювачів. До непрямих суб'єктів оцінювання належать ті особи, які опосередковано впливають на процес оцінювання та не є його безпосередніми учасниками.

Формування та удосконалення нормативної правової бази оцінювання всіх видів майнових прав потребує максимальної уніфікації понятійного апарату й термінології, що вживається в практиці оціночної діяльності та удосконалення її відповідно до понятійного апарату і термінології бухгалтерського обліку, оподаткування, а також термінів міжнародних стандартів оцінювання. Так, є розбіжності у трактуванні категорій «дохід», «чистий операційний дохід», «грошовий потік» національними стандартами оцінювання та стандартами бухгалтерського обліку.

Крім того, необхідно організувати формування об'єктивного інформаційно-забезпечення процесу оцінювання, яке б слугувало надійною, оперативною базою даних для визначення ринкової вартості підприємств та вартості інших об'єктів оцінювання і до складу якого входили б: затратні довідники; дані щодо цін на основне виробниче обладнання, інструменти та інвентар; інформація про ціни пропозиції, продажу та реальних угод з майном; інформативні дані щодо показників дохідності та ризику за різними видами бізнесу тощо.

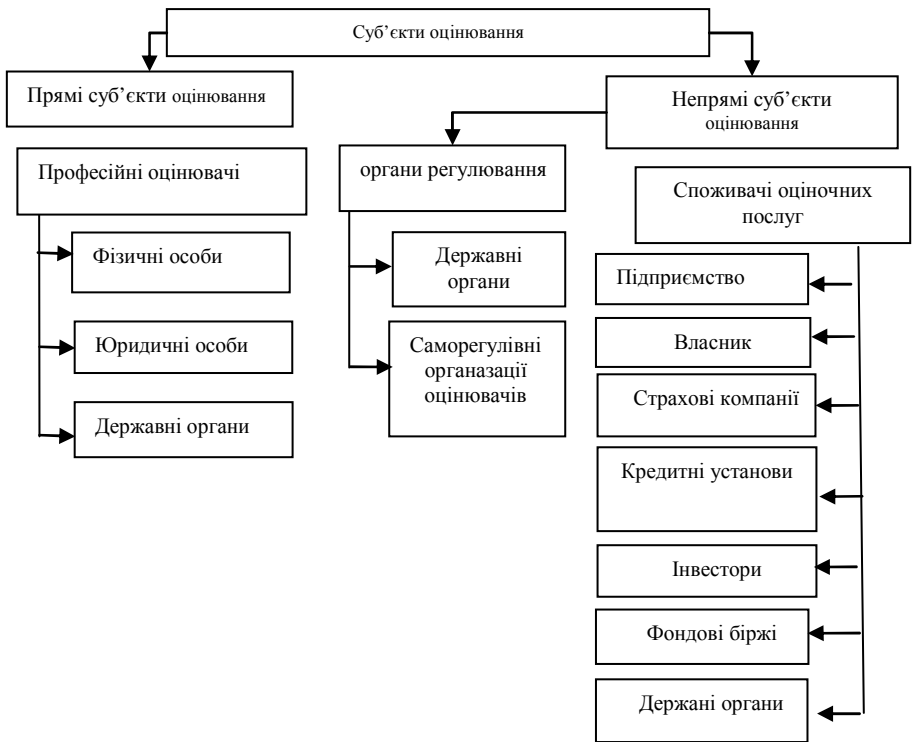

Рис. 1. Класифікація суб'єктів оцінювання [6]

На сьогодні діють деякі державні та недержавні структури, які здійснюють збір даних за операціями купівлі-продажу відповідних об'єктів власності. Однак ці дані неповні, розрізнені за відомствами та типами. Доволі складно отримати інформацію від відповідних організацій щодо об'єктів власності, які є предметом угоди купівлі-продажу та їх власників. Тому питання систематизації, створення і подальшого використання єдиної бази даних як обґрунтованої інформації є надзвичайно актуальними. Успішне їх вирішення вимагає уніфікації всіх наявних баз з метою якісного практичного застосування у діяльності оціночних фірм. В даний час вказані фірми, відповідно до завдань, створюють бази даних, склад та структура яких є різною та неповною. Через це узагальнення інформації для потреб подальшого практичного використання стає неможливим. З метою створення єдиної інформаційної бази потрібно розробити форми стандартизованого опису даних за класами об'єктів оцінювання. Це допоможе сформувати електронну версію бази даних за об'єктами власності із використанням єдиного програмного забезпечення, що дасть змогу надалі автоматизувати створення бази даних із застосуванням нових інформаційних технологій. Таким чином, створення єдиної

інформаційної системи даних сприятиме ефективному провадженню оціночної діяльності та підвищенню якості оцінних послуг [1].

Процес вартісного оцінювання об'єктів можна подати у вигляді обґрунтованої і систематизованої процедури з використанням відомих підходів та методів. Він характеризується багатоваріантністю, багатопараметричністю та обчислювальною складністю. Це вимагає від оцінювачів ґрунтовних знань та вмій застосовувати у практичній діяльності економіко-математичні, статистичні методи та технічні засоби (комп'ютери, пристрої збору, передачі, виводу інформації і т. д.). Вказана ситуація зумовлює потребу у розробленні та впровадженні сучасних комп'ютерних технологій і програмних продуктів. Потребують автоматизації такі багатокритеріальні задачі з оцінювання майна, як: процедури порівняння продажів; алгоритми розрахунку та прогнозування грошового потоку, ставок капіталізації та дисконтування; кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку вартості та базових техніко-економічних показників і т.п.

Іншим важливим напрямком підвищення якості послуг з оцінювання є удосконалення методичного забезпечення робіт щодо обчислення вартості різних об'єктів. Потрібні методичні вказівки, які б формували загальноувизначений порядок розрахунку поправок до вартості об'єктів-аналогів, вибору критеріїв підбору порівняльних факторів, практичного використання статистичних методів обробки даних.

Література

1. Єфремова Л. В., Єфремов С. Л. Проблеми вдосконалення методики та організації проведення оцінки майна *Бізнес Інформ*. 2013. № 1. С. 249–251.
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III зі змінами і доповненнями. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/>
3. Про оцінку земель : Закон України поточна редакція від 28.06.2015 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
4. Международные стандарты оценки. Официальный сайт компании ОМЕГА. URL : http://www.omegaocenka.ru/document/standart_MCOplan.shtml.
5. Методика оцінки майна, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. №1891 зі змінами і доповненнями. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF>.
6. Опара В. М., Домбровська О. А. Стандартизація у сфері оцінки землі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 44. С. 137–141.
7. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003р. № 1440 зі змінами і допов. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.
8. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна». HYPERLINK <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1442-2004-%EF>>Постанова Кабінету HYPERLINK <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1442-2004-%EF>>Міністрів України від HYPERLINK <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1442-2004-%EF>> від 28.10.2004 р. №1442. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>.

9. Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності». Постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2007 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF/conv>.
10. Про затвердження Національного стандарту № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів». HYPERLINK «<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1655-2006-%EF>» Постанова Кабінету Міністрів України від HYPERLINK «<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1655-2006-%EF>» 29.11.2006 р. №1655. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF>.
11. Про затвердження Методики оцінки об'єктів оренди, Порядку викупу орендарем оборотних матеріальних засобів та Порядку надання в кредит орендареві коштів та цінних паперів. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1995 № 629 зі змінами і допов. URL : (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/629-95-п>).
12. Про затвердження методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності. Наказ Фонду державного майна України від 26.06.2008 № 740 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0726-08>.
13. Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки дорожніх транспортних засобів. Наказ Фонду Державного майна і Міністерства юстиції України від 24.11.2003. № 142/5/2092 зі змінами і допов. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03>.

ЗВІТНІСТЬ ПРО ВИТРАТИ НА БУДІВНИЦТВО: ФІНАНСОВИЙ, УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТИ

У сучасних умовах господарювання всі види звітності, які складаються вітчизняними підприємствами, спрямовані на задоволення потреб користувачів. У звітності розкривається інформація та показники, використання яких дозволяє встановити ефективність діяльності суб'єкта господарювання й визначити шляхи для покращення його функціонування (інформація для управлінського персоналу), розмір прибутку (для власників, що зацікавлені у виплаті дивідендів з прибутку, та працівників, що зацікавлені у виплаті заробітної плати), розмір податку на додану вартість і податку на прибуток (для податкових органів).

О. І. Нечитайло переконаний, що одним з недоліків застосовуваної в даний час звітності є та обставина, що багато її показників неможливо отримати при першому зверненні до даних бухгалтерського обліку; найчастіше при складанні бухгалтерської звітності потрібні численні вибірки з даних системного обліку для того, щоб отримати потрібний показник [8].

А. Ш. Маргуліс наголошує, що до найбільш істотних недоліків діючих форм звітності відноситься її громіздкість, дублювання одних і тих самих показників у різних звітних формах [5].

Л. В. Городянська зазначає, що звітність повинна бути еластичною, щоб застосування механізованої, а особливо автоматизованої, системи обробки даних створювало можливість для постійного поліпшення й вдосконалення системи звітності [3].

Л. І. Гомберг відзначає, що перевірка звіту з одного тільки формального боку недостатня для суджень про його правильність; тільки перевірка його з точки зору змісту може дати гарантію правильності [2].

З точки зору М. П. Городиського, бухгалтерська звітність незалежно від методів її формування має відповідати таким умовам : взаємопов'язаний та узгоджений процес роботи; швидкий і правильний запис; автоматичний контроль і можливість постійного виведення балансу [1].

Д. М. Чирка та А. А. Поплавська підкреслюють, що користувачу фінансової інформації для прийняття різного роду рішень необхідна не просто інформація, генерована в системі бухгалтерського обліку, а інформація, що відповідає певним якісним характеристикам, є достовірною, своєчасною, релевантною. «В представленні достовірної та повної фінансової звітності зацікавлений і сам суб'єкт господарювання, оскільки вона сприяє посиленню його позиції на ринку, покращує його зв'язки з навколишнім середовищем (підвищує соціальний рей-

тинг та імідж компанії, сприяє здобуттю репутації чесної компанії), значно підвищує рівень довіри з боку реальних та потенційних інвесторів, допомагає в підвищенні вартості компанії на міжнародному ринку, нейтралізації можливих претензій з боку суспільних організацій тощо» [9, с. 220].

Фінансова звітність повинна відповідати певним характеристикам, що до неї висуваються. Відповідно до цього необхідно порівняти якісні характеристики фінансової звітності, які наведені в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», та Концептуальної основи фінансової звітності (рис. 1).

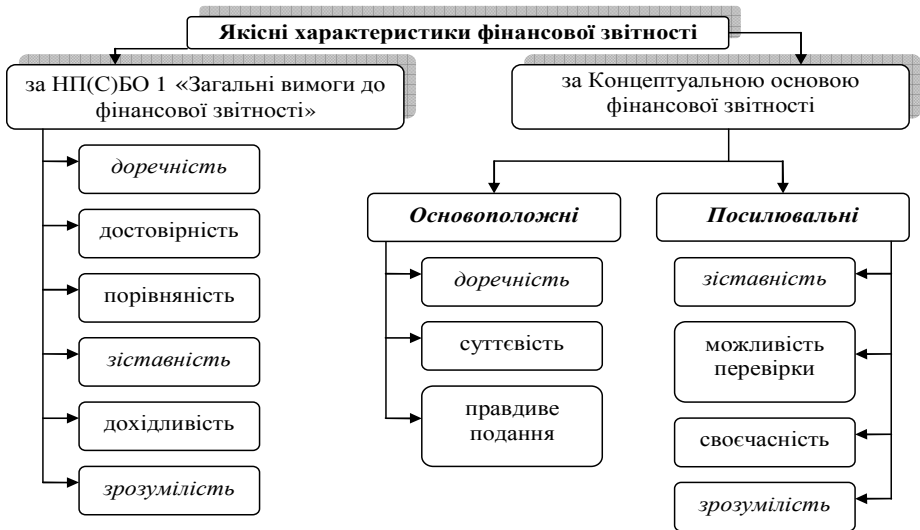

Рис. 1. Якісні характеристики фінансової звітності за НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Концептуальною основою фінансової звітності
(розроблено автором на основі джерел [7], [4])

Як видно з рис. 1, якісні характеристики за НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та за Концептуальною основою фінансової звітності тісно пов'язані між собою.

Якісні характеристики, визначені НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», зазначені в табл. 1.

Найважливішою якісною характеристикою є достовірність. У Концептуальній основі подана характеристика представлена як «правдиве подання», за якого опис повинен бути повним (охоплює всю інформацію, необхідну користувачеві для того, щоб зрозуміти описуване явище, у тому числі всі необхідні описи та пояснення), нейтральним (не має упередженості у відборі або поданні фінансової інформації) та вільним від помилок (немає помилок або пропусків в описі явища, процеси, використані для створення інформації, що подається у звітності, відібрані та застосовані без помилок у цих процесах).

**Якісні характеристики відповідно до НП(С)БО 1
«Загальні вимоги до фінансової звітності»**

№ з/п	Якісна характеристика	Стаття Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»
1	Доречність	Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому (ст. 2).
2	Достовірність	Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок та перекозчень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності (ст. 3).
3	Порівнянність	Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати: фінансові звіти підприємства за різні періоди; фінансові звіти різних підприємств (ст. 4).
4	Зіставність	Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику і її зміни (ст. 5).
5	Доходливість	Інформація, яка надається у фінансовій звітності, повинна бути доходлива і зрозуміла її користувачам за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації (ст. 1).
6	Зрозумілість	

Проте не тільки фінансова звітність повинна відповідати таким вимогам, а й будь-яка інша (статистична, податкова тощо). Форми фінансових, статистичних, податкових та управлінських звітів, які використовуються підприємствами, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, зазначені на рис. 2.

Слід зазначити, що підприємства, які здійснюють будівельну діяльність, заповнюють всі обов'язкові форми фінансової звітності, які прописані у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [7], з урахуванням рекомендацій, визначених Методичними рекомендаціями щодо заповнення фінансової звітності [6] щодо складу статей, що відображаються у фінансовій звітності. Слід зауважити, що у зв'язку з внесеними змінами, ці звітні форми дещо змінилися.

Основні статті, в яких відображаються операції, пов'язані з витратами у житловому будівництві, у формах № 1 «Звіт про фінансовий стан», № 2 «Звіт про сукупний дохід» та № 3 «Звіт про рух грошових коштів», подано в табл. 2.

Що стосується інших двох форм, то відповідно до Методичних рекомендацій щодо заповнення фінансової звітності [6] інформація щодо відображення операцій, пов'язаних з витратами у будівництві, у формі № 4 «Звіт про власний капітал» та у формі № 2 «Звіт про фінансові результати» не наводиться (це пояс-

нюється тим, що у будівельних організаціях діяльність, пов'язана з будівництвом, є основною і показники заносяться до таких звітів як на звичайних виробничих підприємствах), а форма № 5 «Примітки до фінансової звітності» взагалі не описується в цих рекомендаціях і буде утворюватися на підприємстві самостійно з урахуванням вимог, наведених у розділі 4 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [7].

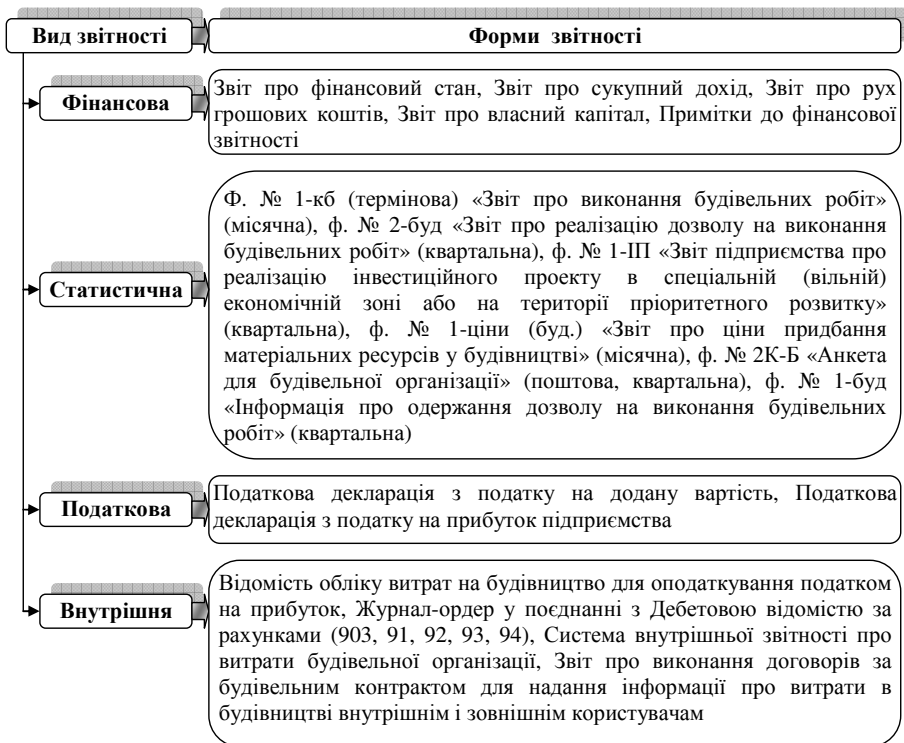

Рис. 2. Форми фінансової, статистичної, податкової та внутрішньої звітності будівельних підприємств в Україні

З табл. 2 видно, що у формах фінансової звітності наводиться інформація щодо незавершених капітальних інвестицій, будівельних матеріалів, валової заборгованості замовників за будівельними контрактами, суми відсотків, включених до вартості виробництва.

**Форми фінансової звітності та склад статей,
що стосуються витрат у будівництві**

№ з/п	Назва форми фінансової звітності	Склад статей звітності, що стосуються іноземної валюти та курсових різниць
1	Звіт про фінансовий стан	<p>У статті «Незавершені капітальні інвестиції» відображається вартість незавершених на дату балансу капітальних інвестицій у необоротні активи на будівництво, реконструкцію, модернізацію (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість необоротних активів), виготовлення, створення, виробництва, придбання об'єктів основних засобів, нематеріальних активів, довгострокових біологічних активів (у тому числі необоротних матеріальних активів, призначених для заміни діючих, і устаткування для монтажу) (п. 2.8).</p> <p>У додатковій статті «Виробничі запаси» відображається вартість будівельних матеріалів (п. 2.20).</p> <p>У додатковій статті «Незавершене виробництво» відображається валова заборгованість замовників за будівельними контрактами (п. 2.21).</p>
2	Звіт про рух грошових коштів	<p>У статті «Витрачання на придбання необоротних активів» відображаються виплати грошових коштів для придбання (створення) основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів (крім фінансових інвестицій). У цій статті також відображаються суми сплачених відсотків, якщо вони включені до вартості будівництва (п. 4.19).</p>

Якщо ж підрядник через відносно невеликий обсяг діяльності відноситься до категорії суб'єктів малого підприємництва, то замість перерахованих вище форм фінансової звітності щокварталу і за підсумками року складається Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва. До його складу входять: 1) дві «малі» форми: Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф. № 1-м) і Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (ф. № 2-м) для юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва та представниць іноземних суб'єктів господарської діяльності; 2) дві «малі спрощені» форми: Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф. № 1-мс) і Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (ф. № 2-мс).

Що стосується статистичної звітності, то вона є своєрідною формою державного статистичного спостереження через надсилання підприємствами до уповноважених органів державної влади необхідної для статистичної обробки інформації у вигляді встановлених статистичних форм звітності.

Витрати підприємства також відображаються у податковій декларації з податку на прибуток. Декларація складається щоквартально накопичувальним підсумком, тобто за перший квартал, за два квартали (півріччя), за три квартали та

за рік. Декларація також включає додатки, які формуються, винятково, на основі річної декларації.

У разі заповнення рядка «Інші витрати звичайної діяльності та інші операційні витрати» також заповнюється відповідний додаток до декларації ІВ. У ньому деталізовано розгортаються інші витрати діяльності підприємства.

Варто зазначити, що підприємства ведуть окремі реєстри, в яких накопичують ті статті витрат, які будуть включені до відповідних рядків декларації з податку на прибуток. Форми реєстрів податкового обліку в офіційному порядку не затверджено, тому підприємства обирають форму на власний розсуд. Різниця між складом та оцінкою витрат у фінансовому обліку та в податковому обліку є податковою різницею.

У декларації з податку на прибуток не враховані витрати подвійного призначення, які можуть бути віднесені до витрат, що виникають у будівництві, а саме:

- витрати платника податку на забезпечення найманих працівників спеціальним одягом, взуттям, спеціальним (форменим) одягом, мийними та знешкоджувальними засобами, засобами індивідуального захисту, що необхідні для виконання професійних обов'язків, а також продуктами спеціального харчування за переліком, що встановлюється Кабінетом Міністрів України, та/або галузевими нормами безплатної видачі працівникам спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту;
- витрати (крім тих, що підлягають амортизації), пов'язані з науково-технічним забезпеченням господарської діяльності, на винахідництво і раціоналізацію господарських процесів, проведення дослідно-експериментальних та конструкторських робіт, виготовлення та дослідження моделей і зразків, пов'язаних з основною діяльністю платника податку;
- будь-які витрати на гарантійний ремонт (обслуговування) або гарантійні заміни товарів, проданих платником податку, вартість яких не компенсується за рахунок покупців таких товарів, у розмірі, що відповідає рівню гарантійних замін, прийнятих/оприлюднених платником податку;
- витрати на поліпшення житлового фонду соціального призначення.

Протягом усього періоду дії Податкового кодексу України до нього постійно вносяться зміни, але проблема його вдосконалення та узгодження із законодавством з бухгалтерського обліку і далі залишається невирішеною.

Для взаємозв'язку бухгалтерського і податкового обліку пропонується ввести податок на прибуток з кошторисного прибутку, тобто з тих коштів, що враховують економічно обгрунтовану величину прибутку підрядної організації від виконання будівельно-монтажних робіт.

Усі витрати по підприємству загалом, незалежно від того, на яких синтетичних рахунках вони обліковуються, відображаються (збираються в розрізі кореспондуючих рахунків) в одному реєстрі. В цьому журналі забезпечується узагальнення всіх витрат на виробництво за елементами і статтями витрат. Для цьо-

го з графи «Усього» журналів 1, 2, 3, 4, 6, 7 до Журналу 5 переносяться дані про витрати підприємства, які за побудовою журналів відображені у відповідних реєстрах.

При опрацюванні первинних облікових документів щодо заробітної плати і витрачання матеріальних ресурсів записи в реєстрах обліку витрат здійснюються безпосередньо з первинних документів. Нарахована заробітна плата, витрачання матеріалів, відрахування на соціальні заходи, інші витрати розподіляються за напрямками витрат (рахунками, субрахунками, статтями тощо) при відображенні даних у Журналі 5. Для розподілу можуть застосовуватися аркуші-розшифровки.

Витрати у звітності відображаються у Звіті про фінансові результати (Звіт про фінансовий стан) (форма № 2) та у розділі XI «Будівельні контракти» Приміток до річної фінансової звітності (форма № 5). Витрати підприємства також відображаються у податковій звітності, а саме у податковій декларації з податку на прибуток.

Що стосується управлінської звітності, то доцільно запропонувати такі внутрішні документи, як Відомість обліку витрат на будівництво для оподаткування податком на прибуток, Система внутрішньої звітності про витрати будівельної організації, Звіт про виконання договорів за будівельним контрактом для надання інформації про витрати в будівництві внутрішнім і зовнішнім користувачам. У Звіті про витрати будівельної фірми пропонуємо відображати місця виникнення витрат за відділами (виробничо-технічний, кошторисно-договірний, адміністративно-господарський і транспортна служба) у розрізі планової та фактичної сум витрат, відхилень, причин, заходів і винуватців. Така звітність дозволить визначити, в якому відділі понесені найбільші витрати, та обґрунтувати шляхи мінімізації таких витрат. У Відомості обліку витрат на будівництво для оподаткування податком на прибуток відображаються всі витрати, понесені на будівництво, на певний період з початку року, які використовуються для розрахунку бази оподаткування податком на прибуток у розрізі витрат для цілей бухгалтерського обліку та для цілей оподаткування. У Звіті про виконання договорів за будівельним контрактом для надання інформації про витрати у будівництві внутрішнім і зовнішнім користувачам наводиться інформація про обсяг реалізованих будівельних робіт за будівельними контрактами (про оплачені та неоплачені роботи), що дозволяє визначити розмір дебіторської й кредиторської заборгованості, яка виникає на підприємстві; доходи на виконання довгострокових договорів з визначенням доходів, витрат, авансів, передоплати за довгостроковими договорами та кількість договорів, за якими проводився розрахунок доходів і витрат; доходи та заборгованість за будівельними контрактами.

Представлений пакет внутрішньої бухгалтерської звітності є доволі комплексним, охоплює різноманітні показники та забезпечує різні варіанти висновків за результатами їх аналізу (оцінка виконання бюджету витрат за загальною сумою, за кожною статтею і елементом витрат, причини відхилень фактичної суми витрат від бюджету, фактори, що чинять суттєвий вплив на відхилення фактичної суми витрат від бюджету, оцінка динаміки собівартості будівельно-монтажних

робіт у частині прямих і змінних, постійних витрат, оцінка виконання нормативу за окремими витратами і діагностика причин їх відхилень).

Література

1. Городиський М. П. Місце договору будівництва в системі міжнародних та національних облікових стандартів. URL : http://www.rusnauka.com/15.PNR_2007.
2. Гомберг Л. И. Значение контроля. Счетоводство. 1897. № 19–20. С. 219–222.
3. Городянська Л. В. Звітність підприємства та питання уніфікації її термінології. Обліково-аналітичні системи: глобальний і національний аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 трав. 2006 р.). Ч. 1. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. С. 24–27
4. Концептуальна основи фінансової звітності. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_009/page2.
5. Маргулис А. Ш. Учет производства и калькуляция в промышленности США / под. ред. А. Ш. Маргулиса. Москва : Финансы, 1966. 239 с.
6. Методичні рекомендації щодо заповнення фінансової звітності. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13>.
7. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» URL : zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13.
8. Нечитайло А. И. Учет финансовых результатов и использования прибыли. Санкт-Петербург, 1998.
9. Чирка Д. М. Розкриття інформації про операції в іноземній валюті у фінансовій звітності суб'єктів господарювання. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2012. № 1 (59). С. 219–221.

СИСТЕМА ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Визначальною складовою системи управлінського обліку переробних підприємств є питання, пов'язані з необхідністю обчислення величини витрат і управління ними.

Управління витратами насамперед слід розглядати в контексті управління підприємством взагалі, яке передбачає їх планування, облік, аналіз і регулювання. Можна визначити основні умови створення ефективної системи управління витратами: чіткий розподіл сфер відповідальності та повноважень серед менеджерів, який відомий як визначення центрів відповідальності; участь менеджерів у складанні кошторисів і розробленні нормативів; підготовка через певні проміжки часу звітів про показники функціонування центру відповідальності, в яких порівнюються фактичні та кошторисні дані за окремими статтями витрат, у тому числі контрольованими і неконтрольованими менеджером; забезпечення подальшого аналізу відхилень, виявлення їх причин; здійснення конкретних коригувальних і запобіжних дій з метою недопущення негативних відхилень у майбутньому. Облік розвивається з появою нових потреб середовища: розробляються нові процедури та засоби передачі інформації, виникають і утверджуються нові концепції.

Зокрема, у сучасних умовах зміст категорії витрат в обліку має зводиться до сукупності спожитих у процесі статутної діяльності ресурсів, виражених у грошовому еквіваленті. Таким чином, відбувається зміна економічної формації суспільства, застосовується новий підхід до теоретичного змісту основних економічних категорій «витрати» і відповідно «собівартість». Наведемо орієнтовний перелік статей витрат, за якими ведуть облік на більшості переробних підприємств (рис. 1).

Ефективна система обліку витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) повинна залучати дані єдиної підсистеми обліку, яка інтегрує облікові й аналітичні інструменти різних систем і методів обліку.

У вітчизняному обліку практика формування витрат на виробництво і реалізацію продукції закріплена законодавчо, а її призначення не має нічого спільного з управлінням витратами. На підприємстві будь-які витрати списуються на фінансовий результат. Питання полягає в тому, що одні їх види здатні забезпечити збільшення економічних вигод у майбутньому, інші – ні. Для управління витратами необхідно забезпечити їх роздільний облік з погляду врахування корисності для підприємства. Маючи інформацію, згруповану за такою ознакою, менеджер може впливати на неефективні витрати для їх усунення або мінімізації.

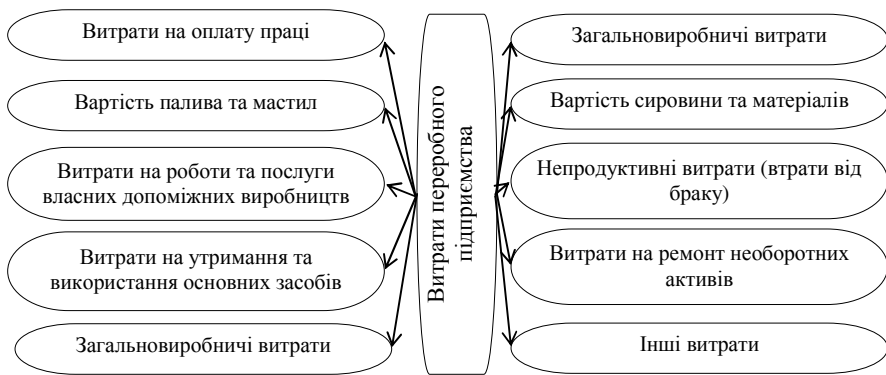

Рис. 1. Види витрат переробного підприємства [4]

При організації підсистеми управлінського обліку на підприємстві слід перегрупувати статті таким чином, щоб вони дали можливість сконцентрувати увагу управлінців на неефективних витратах.

Технологічним сировині та матеріалам, що використовуються підприємствами переробки, властиві не тільки натурально-речові, тобто кількісні, а й якісні характеристики. Дотепер їх не відображають в обліку, тому рекомендуємо фіксувати і відображати їх в первинному обліку й визначати вплив на отримання якісного готового продукту, його структуру, яка відповідає технології виготовлення. Без відображення в документах у момент придбання характеристик сировини, обсягу її надходження в цех дані первинного обліку не будуть повними та об'єктивними. Наприклад, у виробництві цукру слід обов'язково мати дані про цукристість коренеплодів; у масложировому виробництві – олійність соняшнику, ріпаку та іншої подібної сировини; у хлібопекарному – вологість борошна, вміст сухих речовин; кислотність плодів і ягід – при виробництві соків і екстрактів та ін.

Витрати на придбання (заготівельну діяльність) необхідні для забезпечення процесу придбання та зберігання запасів, які використовуються при виробництві продукції, виконанні робіт і послуг, що мають попит і будуть реалізовані; для управлінських потреб підприємства тощо. У традиційному обліку їх прийнято обліковувати окремо. Це підтверджується опитуванням, проведеним серед облікових працівників переробних підприємств Тернопільської області. На більш як 70% обстежених підприємств не ведуть облік придбаної сировини за відповідними групами, що суперечить принципам формування якісної інформаційної бази ухвалення рішень на основі облікової інформації. З метою підвищення ступеня керованості витратами цього виду, на нашу думку, їх слід класифікувати за такими функціональними ознаками: за групами й найбільш істотними у вартісному відображенні найменуваннями сировини і матеріалів; за видами заготівельної діяльності; за центрами відповідальності; за статтями калькуляції; за елементами витрат.

Стратегія щодо забезпечення економічності витрат на придбання сировини вимагає підвищення керованості цього процесу за центрами відповідальності. Саме відповідальність є найважливішим адміністративним ресурсом і умовою конструктивного управління, запорукою його результативності. Один із способів реалізації цього – створення центрів відповідальності, тобто відповідних підрозділів підприємства. Центром заготівельних витрат на придбання традиційно вважається відділ матеріально-технічного постачання. Ускладнення заготівельних процесів в умовах децентралізації управління підприємством, реального втілення стратегій аутсорсингу мотивують необхідність формування класів витрат на придбання не тільки за традиційними центрами (відділами заготівлі), а й такими центрами відповідальності, як: спеціалізовані заготівельні підрозділи підприємства в місцях придбання сировини і матеріалів; афілійовані структури, у функції яких входить виконання заготівельних операцій в інтересах материнського підприємства; торгові майданчики електронної комерції; товарно-сировинні, транспортні та митні брокери, що працюють за договором про співробітництво з підприємством у сфері придбання сировини; самостійні складські комплекси в складі підприємства і т. ін.

Для контролю витрачання ресурсів у заготівельній сфері можна використовувати критерій їх поділу за такими статтями калькуляції: втрати сировини і матеріалів у дорозі в межах природних втрат; транспортно-заготівельні витрати; витрати на поточний ремонт та експлуатацію складських будівель, споруд, приміщень, обладнання, транспортних засобів та інвентарю; витрати на оренду складських будівель, споруд, приміщень, обладнання, транспортних засобів та інвентарю, амортизацію основних засобів; витрати на адміністративно-управлінський персонал служби постачання; витрати на відрядження; витрати на використання послуг електронної комерції та інших інтернет-ресурсів; витрати на консалтингові послуги сторонніх організацій; витрати на послуги товарно-сировинних, транспортних і митних брокерів; представницькі витрати; витрати на послуги зв'язку; інші витрати.

Матеріали досліджень дали підставу для висновку не тільки про подібність витрат на придбання та продаж, а й про їх діалектичну єдність і взаємозалежність у просторі господарської активності підприємства. На багатьох переробних підприємствах виконання операцій з придбання та продажу структуровано в єдиному центрі відповідальності. У традиційній обліковій практиці витрати на продаж, на відміну від витрат на придбання, прийнято відображати окремо. Проте з метою реалізації конструктивних підходів до управління підприємством цей клас витрат потребує не тільки їх виокремлення, а й більш докладного та ретельного їх структурування. Це пояснюється тим, що процедури переробки і доробки матеріальних ресурсів не тотожні доведенню готової продукції до споживача.

Сучасні системи обліку витрат недостатньо задовольняють вимоги фінансової звітності. Вони мають багато недоліків, зумовлених слабким внутрішнім контролем руху операцій з виробництва продукції. Конфлікт інтересів відбувається тоді, коли плани задаються за одними напрямками і не мають на меті певної гнучкості, а облік організується за іншими напрямками і більшою мірою відповідає

уніфікованим стандартам. Створення системи збору інформації про витрати та собівартість продукції в переробній промисловості дасть змогу отримати достовірні дані про їх обсяги за центрами відповідальності та водночас за бізнес-процесами. Для одержання даних про господарські процеси необхідно: організувати спостереження за ними; вимірювати результати спостереження та групувати їх; узагальнювати одержані дані. Спостереження, вимірювання й узагальнення явищ господарського життя кількісно і якісно характеризують економічні процеси. Бухгалтерський облік як кількісний вираз та система відображення якісної характеристики господарських процесів з метою управління ними на переробних підприємствах має такі стадії.

Перша стадія – застосування організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку щодо придбання сировини і матеріалів шляхом моделювання вимог до обліку їх складових (у вартісному, кількісному та якісному відображенні з організацією матеріальної відповідальності), процедур укладання і виконання господарських договорів як основи здійснення контролю договірних зобов'язань і обґрунтування доцільності операцій з придбання для забезпечення економії та цільового використання наявних ресурсів.

Друга стадія – теоретичне роз'яснення важливості врахування особливостей технології виробництва, її змін та удосконалення відносно організації бухгалтерського обліку виробничих витрат, беручи до уваги регламентовані складові продукції, що дозволить забезпечити перевірку змісту інформаційної облікової моделі витрат на етапі виробництва для здійснення перевірки якісних показників продукції відповідно до технічних вимог. Для забезпечення раціональної організації обліку на основі розробленої моделі слід забезпечити властивість аналітичного обліку виробничих витрат відповідати стану, удосконаленню і змінам технологічного процесу виробництва. Застосування автоматизованих облікових систем є основою контролювання обсягів купівлі сировини, її якості або використання заміників, надходження сировини у виробництво й відповідності процесу придбання та способу виробництва державним і міжнародним вимогам якості продукції.

Третя стадія – модель облікового відображення операцій на стадії оприбуткування та продажу продукції на основі визначення рівнів аналітичного обліку (у вартісному, кількісному та якісному відображенні), що є основою інформаційного забезпечення контролю дотримання технології виготовлення готової продукції, виконання договорів продажу й відповідності складу та якості продукції придбаній сировині й матеріалам відповідно до технічних вимог для досягнення соціального ефекту бізнесу за об'єктивного надання споживачам інформації про продукцію.

Завдання впровадження системи обліку витрат вирішується шляхом удосконалення їх аналітичного обліку, а також введення невеликої кількості додаткових синтетичних рахунків у робочий план рахунків підприємств переробної промисловості. Проте організація ефективного аналітичного обліку значною мірою залежить від обґрунтованості визначення та вибору об'єктів спостереження й обліку витрат у переробній промисловості.

Правильний вибір об'єктів спостереження та обліку витрат є першочерговим завданням, що постає перед бухгалтерами на різних рівнях управління підприємством.

Таким чином, потреба в повному й аналітичному обліку витрат обумовлює необхідність формування інтегрованої системи збору інформації в певних розрізах. Зокрема, підприємствам переробної промисловості доцільно відображати витрати за видами операцій і тільки після цього розподіляти за їх носіями (об'єктами обліку) відповідно до таких принципів: а) сукупність господарських операцій підприємства вибудовується за ієрархічним принципом: за рівнями їх здійснення, видами первинної та вторинної діяльності; б) бізнес-процеси, сегменти і центри відповідальності слід представити у формі схеми взаємозалежних операцій; в) необхідно акцентувати увагу на кінцевих об'єктах обліку (носіях витрат) залежно від потреб менеджерів в інформації; г) витрати групувати за виробничим, збутовим чи управлінським сегментами.

Формуючи систему бухгалтерського обліку витрат і калькулювання собівартості продукції переробної промисловості, необхідно послідовно реалізувати такі процедури: виділити всі наявні джерела інформації про витрати підприємства; класифікувати і згрупувати витрати за обраними ознаками; розробити план рахунків, що інтегрує всі види обліку та форми внутрішньої звітності. За основу вибору об'єктів обліку витрат на переробних підприємствах слід взяти: ознаки класифікації фактів виникнення витрат; узагальнення та зведення даних про витрати на різних ієрархічних рівнях процесу виробництва й управління ним. Відповідно до двох основних умов, можна виділити такі об'єкти обліку витрат на підприємствах переробної промисловості: види й елементи витрат; технологічні фази; центри відповідальності, місця виникнення витрат; види продукції. Найуразливішим місцем цих систем вважається зіставлення виробничих і накладних витрат (непрямих виробничих витрат) за видами продукції. Спочатку витрати підсумовуються за виробничими підрозділами за статтею «Накладні витрати» (перший етап розподілу), після цього включаються до собівартості видів продукції, вироблених у цих підрозділах (другий етап розподілу). Основними базами розподілу на другому етапі в традиційних системах є або фінансові показники – прямі витрати на оплату праці та вартість основних матеріалів, або об'ємні показники – людино-години, машино-години.

Окрім того, багато підприємств, усвідомлюючи довільний характер розподілу витрат при обчисленні повної собівартості та маючи намір спростити процес прийняття управлінських рішень, перейшло на систему скороченої собівартості. Існує також відмінність у системах калькуляції за повними та змінними витратами, яка полягає в підходах до оцінки виробничих запасів, на які впливають особливості обліку постійних накладних витрат. Відповідно до системи калькуляції такі витрати розглядаються як витрати періоду, безпосередньо зіставляються з доходом, а не як витрати на продукт, через який вони включаються в запаси, як це прийнято в системі калькуляції за повними витратами. Усі інші витрати, в тому числі адміністративні та комерційні, в обох системах відображаються як періодичні (рис. 2).

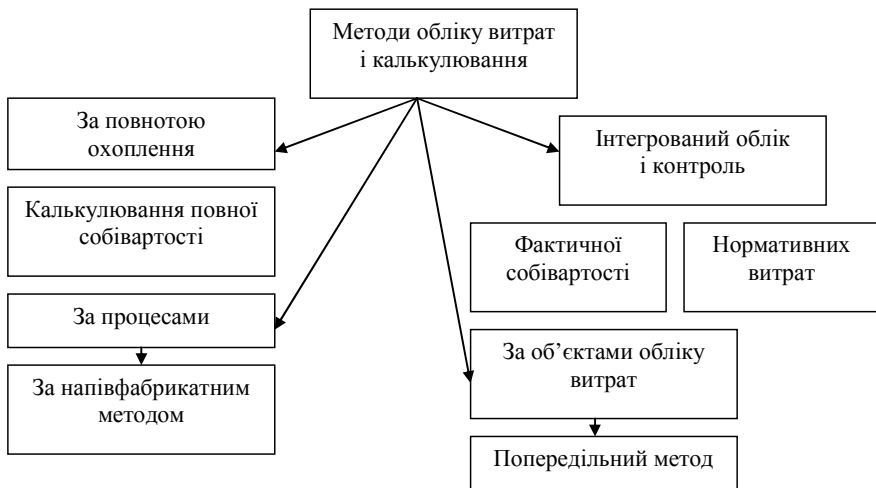

Рис. 2. Методи обліку витрат і калькулювання, властиві переробним підприємствам [4]

Залежно від виду виробництва й особливостей технології в промислових переробних виробництвах можуть застосовуватися такі методи обліку витрат та обчислення собівартості: простий (попроцесний), позамовний, попередільний, нормативний.

Простий (попроцесний) метод бухгалтерського обліку витрат застосовується переважно у нескладних переробних виробництвах. За цього методу витрати відносять безпосередньо на той об'єкт обліку, щодо якого обчислюють собівартість виготовлення. Відповідно для кожного виробництва відкривають аналітичний рахунок, на якому відображають усі витрати на виробництво і весь вихід продукції. При цьому витрати можна групувати за процесами, операціями або іншими елементами технологічного циклу.

Попередільний метод передбачає облік витрат і визначення собівартості продукції за кожним переділом (фазою, стадією виробництва). Його застосування характерне для виробництва, де технологічний процес охоплює послідовні стадії обробки (переділів), наприклад, у виноробній, пивоварній або горілчаній галузі як. Згідно з переділами, які у них існують, відкривають аналітичні рахунки з обліку витрат. Собівартість готової продукції при застосуванні попередільного методу складається з витрат за кожним переділом.

Позамовний метод застосовується у виробничому процесі обробних галузей, а також при індивідуальному чи дрібносерійному виробництві. За цим методом витрати обліковують щодо кожного замовлення (за індивідуального виробництва) або партії виробів (за дрібносерійного виробництва). Відкриття аналітичних рахунків та обчислення собівартості здійснюють за кожним замовленням або

партією виробів. Витрати за замовленнями (партіями виробів), виконання яких не завершено, вважаються незавершеним виробництвом.

Нормативний метод обліку витрат виник у галузях обробної промисловості з масовим і великосерійним виробництвом. Нині сфера його застосування не обмежується галузевими межами. Він може використовуватися в будь-яких галузях, зокрема і переробними підприємствами. За нормативного методу фактично об'єктами обліку й обчислення собівартості є не лише кінцевий продукт, а й його частини та окремі операції. Відповідно значно підвищуються оперативні й контрольні функції обліку. Система нормативного методу будується таким чином, що за кожним об'єктом фіксують прямі витрати в межах обчислених нормативних витрат і окремо – суми відхилень від них. При цьому суми перевищення витрат порівняно з нормами оформляють спеціальними сигнальними документами. Отже, у системі обліку закладено контроль за рівнем витрат, що надає нормативному методу обліку велику перевагу.

Однією з проблем, пов'язаною з обґрунтуванням доцільності використання певного методу обліку, є відсутність розробок кількісної оцінки. Так, для прийняття рішення щодо використання конкретного методу обліку, зокрема методу обліку витрат, керівництву підприємства необхідна аргументація, підтверджена відповідними розрахунками. Цільове завдання – вибір із кількох представлених варіантів одного – може бути вирішено з допомогою системи бальної оцінки. Загальний підхід до вибору методу обліку покажемо на прикладі, який охоплює лише два методи обліку – нормативний і попроцесний. Слід зазначити, що цей перелік може бути розширений відповідно до побажань замовників оцінки.

Облік витрат на управління, обслуговування та організацію виробництва і реалізацію регламентованих. Вважаємо, що такий підхід до формування показника витрат за видами діяльності нелогічний. Доцільно витрати на управління, обслуговування та організацію виробництва і на реалізацію відображати поелементно. Тоді в процесі трансформації всіх понесених витрат з основного виду діяльності буде забезпечена спадкоємність і порівнянність даних. Групування витрат за економічними елементами є оптимальним для цілей управління. Менеджери підприємства також мають можливість оцінити зміни структури витрат і вплив кожного з елементів на формування фінансового результату.

Для організації ефективного обліку витрат на виробництво і продаж продукції найбільш важливим є аналітичний аспект формування облікових даних, які повинні охоплювати як кількісно-якісні, так і вартісні характеристики фактично здійснених господарських операцій [1, с. 205]. Основними вимогами обліку витрат на переробних підприємствах В. Ластовецький [3, с. 157] вважав своєчасне і точне їх відображення, повне оприбуткування виробленої продукції. Відповідно до цих вимог облік витрат на виробництво повинен бути точним і достовірним, повним і своєчасним. В окремих виробництвах переробної промисловості до завершення технологічного процесу неможливо встановити кількість готової продукції з точністю до облікової одиниці. Ці відхилення виявляються за допомогою методу техніко-економічних розрахунків після визначення фактичного виходу

готової продукції. Це все треба відслідковувати в аналітичному обліку, якщо ма-ти відповідні розрахунки технологів.

Таким чином, система обліку витрат у підприємствах призначена для виконання трьох основних функцій: а) для цілей формування фінансової звітності, коли у кожному звітному періоді визначають витрати, пов'язані з виробництвом продукції, які потім розподіляють між собівартістю готової продукції в звіті про прибутки і збитки та вартістю запасів у відповідному звіті; б) для забезпечення зворотного зв'язку з персоналом підприємства щодо ефективності виробничого процесу та контролю витрат; в) для відповідності інформації, яка надається системою обліку витрат, їх оцінці за видами діяльності, продажем продукції та наданням послуг споживачам.

Література

1. Волкова О. Н. Управленческий учет : учебник. Москва : ТК Велби : Проспект, 2006. 472 с.
2. Задорожний З. Управлінський облік витрат періоду операційної діяльності. Вісник Тернопільської академії народного господарства. 2004. Вип. 3. С. 185–196.
3. Ластовецький В. О. Виробничо-комерційний облік і внутрішньо-господарська (управлінська) звітність за центрами витрат і відповідальності. Чернівці : Місто, 2003. 156 с.
4. Рожелюк В. М. Організація бухгалтерського обліку діяльності переробних підприємств : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 488 с.
5. Рожелюк В. М., Денчук П. Н. Історичні передумови генезису управлінського обліку та його есенція в Україні. Бізнес-Інформ. 2016. № 11. С. 331–339.

ГУДВІЛ ПРИ ПРИДБАННІ ТА ОБ'ЄДНАННІ ПІДПРИЄМСТВ: ОБЛІКОВО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Згідно з чинним нормативно-правовим забезпеченням в обліку відображається лише зовнішній гудвіл, тобто гудвіл, що виник у результаті придбання або приватизації (корпоратизації) підприємства. Крім цього, у консолідованій фінансовій звітності відображають гудвіл, що утворюється при консолідації показників фінансового стану материнського та дочірніх підприємств (рис. 1).

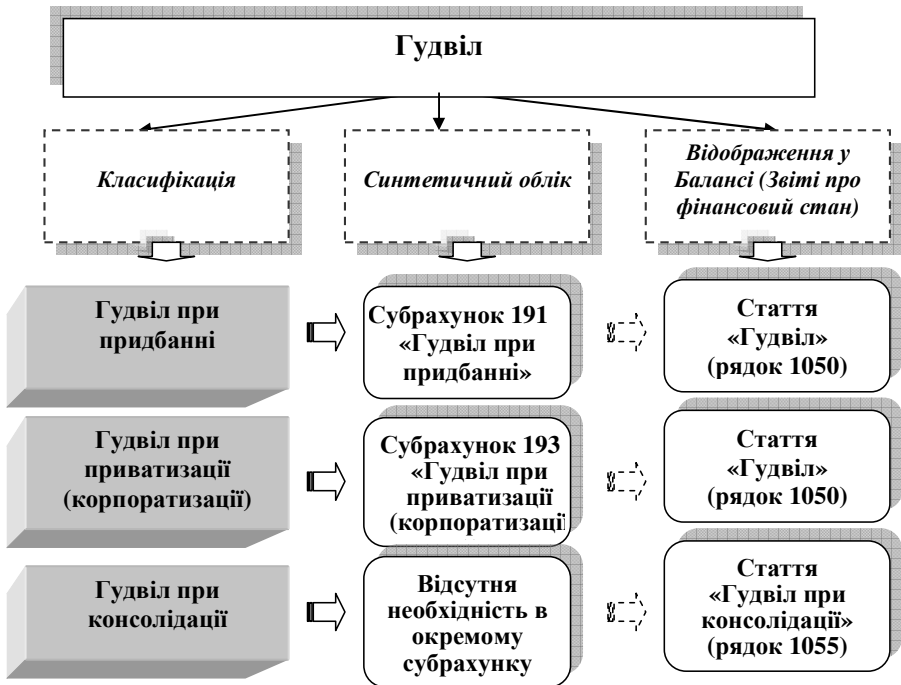

Рис. 1. Гудвіл у системі бухгалтерського обліку

Облік гудвілу при придбанні регламентується П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [4] та Листом Міністерства фінансів України № 31-08410-07-10/5182 від 12.03.2014 р. [7]. Інструкція № 291 [3] також визначає облік розглянутих ви-

дів гудвілу. Згідно з її вимогами до рахунка 19 «Гудвіл» передбачено два субрахунки 191 «Гудвіл при придбанні» та 193 «Гудвіл при приватизації (корпоратизації)». Поділ є обґрунтованим, оскільки процеси придбання та корпоратизації відрізняються у питанні принципів оцінки, відображення та списання гудвілу. На нашу думку, розглянутий підхід є методично правильним.

Варто розглянути гудвіл при придбанні як окремих вид гудвілу. Відповідно до П(С)БО 19, гудвіл – це перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання [4].

Зазначені у визначенні ідентифіковані активи та зобов'язання такі, що відповідно до НП(С)БО 1 [5] відповідають критеріям визнання статей балансу. Актив відображається у Балансі (Звіті про фінансовий стан) за умови, що його оцінку можна достеменно визначити й очікується отримання у майбутньому економічних вигід, що пов'язані з його використанням. Відповідно зобов'язання відображається у Балансі (Звіті про фінансовий стан) за умови, що його оцінку можна достеменно визначити та є ймовірність зменшення економічних вигід у майбутньому у результаті його погашення.

У визначенні гудвілу також згадується про непередбачені зобов'язання, облік та зміст яких регулюється П(С)БО 11 «Зобов'язання» [5]. Відповідно до останнього, непередбачене зобов'язання прийнято розуміти як зобов'язання, що виникає за підсумком минулих подій та існування якого буде підтверджено тоді, коли відбудеться чи не відбудеться одна чи більша кількість деяких майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю, або як сьогодишні зобов'язання, яке утворюється внаслідок минулих подій, проте не визнається, оскільки існує мала ймовірність, що для погашення зобов'язання необхідно буде застосувати ресурси, що можуть відображати економічні вигоди, або суму зобов'язання достеменно визначити немає можливості.

Інакше кажучи, непередбачене зобов'язання – це зобов'язання, що пов'язане з витратою ресурсів у сумі очікуваних збитків. Основною ознакою такого зобов'язання є те, що повної впевненості щодо нього немає, тому в обліку воно відображається на позабалансовому рахунку 042 «Непередбачені зобов'язання».

Проведення, які виникають, коли купується підприємство з гудвілом, відображені у табл. 1. Ціна угоди або вартість фірми відображається на рахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» або рахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Із зазначеного рахунка відповідними проведеннями вартість розподіляється на рахунки визнаних активів та зобов'язань. Сума, що залишається після розподілу, є різницею між ідентифікованими активами, зобов'язаннями та непередбаченими зобов'язаннями, тобто власне гудвілом.

Розглянемо ситуацію придбання підприємства з від'ємною різницею, тобто з бедвілом, який відображаємо як дохід звітного періоду (табл. 2). Активи, зобов'язання та непередбачені зобов'язання ідентифікуються датою, коли підприємство зараховує їх на баланс, та відповідно до П(С)БО 19 повинні відображатися за справедливою вартістю. Виняток становлять лише необоротні активи, що утримуються для продажу і повинні оцінюватися за чистою вартістю реалізації.

Таблиця 1

Відображення в обліку придбання підприємства (з гудвілом)

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, млн грн
		Дт	Кт	
1.	Здійснено оплату за підприємство	377	311	350
2.	Зараховано на баланс:			
2.1.	основні засоби	15	377	320
		10	15	320
2.2.	виробничі запаси	20	377	130
2.3.	кредиторська заборгованість	377	631	150
2.5.	Відображено гудвіл	19	377	50

* Розрахунок гудвілу:

$Гудвіл = Ціна угоди - (Активи - Зобов'язання) / Гудвіл = 350 - (320 + 130 - 150) = 50$ (млн грн).

Варто зауважити, що справедлива вартість згаданих активів, зобов'язань та непередбачених зобов'язань визначається відповідно до вимог, наведених в додатку до П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств». Запаси оцінюються за відновлювальною вартістю або собівартістю придбання машин та обладнання відповідно до їх ринкової вартості. Щодо зобов'язань, то і поточні, і довгострокові оцінюються за теперішньою (дисконтованою) вартістю, тобто сумою, яка погасить заборгованість, що визначена за відповідними поточними відсотковими ставками. Для короткострокових зобов'язань не здійснюється дисконтування за умови, якщо різниця є несуттєвою між номінальною та дисконтованою сумою (до 5% номінальної вартості) [4].

Таблиця 2

Відображення в обліку придбання підприємства (з бедвілом)

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, млн грн
		Дт	Кт	
1.	Перераховано кошти підприємству	377	311	270
2.	Зараховано на баланс:			
2.1.	основні засоби	15	377	320
		10	15	320
2.2.	виробничі запаси	20	377	130
2.3.	кредиторська заборгованість	377	631	150
2.5.	Визнання доходу від вигідного придбання	377	746	30

* Розрахунок бедвілу (доходу від вигідного придбання):

$Бедвіл = Ціна угоди - (Активи - Зобов'язання) / Бедвіл = 270 - (320 + 130 - 150) = 30$ (млн грн).

При здійсненні об'єднання підприємств справедливу вартість визначатиме підприємство-покупець. Важливим етапом угоди купівлі-продажу є відображення активів і зобов'язань за справедливою вартістю, оскільки від її правильного

визначення залежить також розмір гудвілу. Можуть також бути маніпуляції з метою завищення чи заниження гудвілу підприємства і відповідно спотворення ситуації відображення його у фінансовій звітності. Доцільно звернутись до експерта, що зможе достовірно визначити справедливую вартість на основі сучасних ринкових цін на подібні активи й актуальні ставки дисконту.

Гудвіл, який утворюється під час процесів приватизації (корпоратизації), не амортизується та не перевіряється на предмет знецінення. Сума може бути повністю або частково списана за рішенням відповідного органу на зменшення власного капіталу, спершу проведенням – дебет субрахунка 453 «Інший вилучений капітал» та кредит 193 «Гудвіл при приватизації (корпоратизації)», а згодом зменшенням статутного капіталу – дебет рахунка 40 «Статутний капітал» та кредит субрахунка 453 «Інший вилучений капітал». Однак зменшення статутного капіталу можливе лише за умови внесення відповідних змін до установчих документів.

Розглянемо алгоритм обліку гудвілу при приватизації (корпоратизації) (рис. 2).

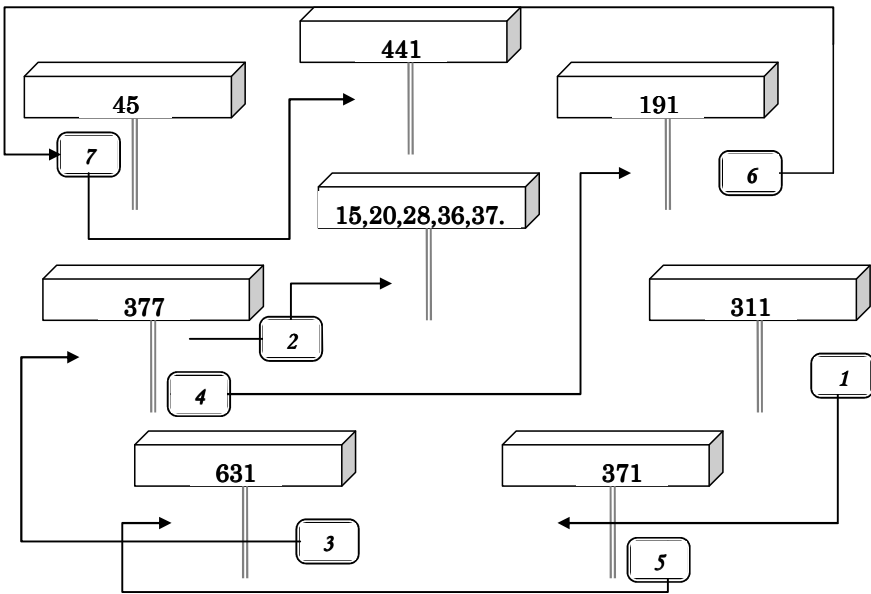

Рис. 2. Алгоритм обліку гудвілу при приватизації

Умовні позначення:

1. Сплачено аванс за придбане підприємство.
2. Віднесено на баланс активи підприємства (капітальні інвестиції, виробничі запаси, товари, дебіторську заборгованість).
3. Зараховано на баланс пасиви підприємства (кредиторську заборгованість).
4. Ідентифіковано позитивний гудвіл, що виник у результаті придбання підприємства.
5. Здійснено взаємозалік заборгованостей.
6. Відображено списання гудвілу (за рішенням уповноваженого органу) як вилучений капітал.
7. Списано вилучений капітал у частині гудвілу за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства.

На схемі наведено ситуацію придбання майнового комплексу за ціну, вищу від справедливої вартості його активів. Це типовий випадок виникнення гудвілу, де він визнається активом і відображається на рахунку 19, з подальшим відображенням або списанням. Проте в окремих випадках такий гудвіл можна віднести на витрати. Зокрема, якщо очевидно є відсутність будь-яких переваг від такого придбання, суму коштів, що була переплачена, ідентифікують як витрати та відображають у звітному періоді. У законодавстві не регламентовано проведення таких операцій, тому чіткі норми відсутні.

Розглянувши схему обліку гудвілу при придбанні та гудвілу при корпоративізації (приватизації), видно, що акумульовані дані про отримані активи та зобов'язання, а також гудвіл або дохід від вигідного придбання, що виникає, можуть відобразитися у кореспонденції з рахунком 377 «Розрахунки з різними дебіторами» або 685 «Розрахунки з іншими кредиторами», оскільки обидва рахунки є активно-пасивними та можуть виконувати роль транзитних.

З метою розширення аналітичної інформації пропонуємо ввести окремий субрахунок до рахунка 68 «Розрахунки за іншими операціями», де буде відокремлюватися інформація про розрахунки, пов'язані з зовнішнім гудвілом. Для цього вважаємо за доцільне використати субрахунок 686 та назвати його «Розрахунки за гудвілом» (рис. 3).

Наступним видом зовнішнього гудвілу є гудвіл при консолідації. Згідно з НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» сума гудвілу, що формується у процесі консолідації фінансової звітності материнського та дочірніх підприємств, обчислюється відповідно до вимог П(С)БО 19 і зазначається у вписуваному рядку 1055 «Гудвіл при консолідації» консолідованого балансу.

Відповідно до НП(С)БО 2, консолідована фінансова звітність складається шляхом упорядкованого додавання показників фінансової звітності дочірніх підприємств до аналогічних показників фінансової звітності материнського підприємства. Отже, щоб скласти консолідований баланс, необхідно просумувати відповідні показники балансів материнського та дочірнього підприємств. При цьому підлягають виключенню такі показники:

- балансова вартість фінансових інвестицій материнського підприємства в кожне дочірнє підприємство і частка материнського підприємства у кожному дочірньому підприємстві;
- сума внутрішньогрупових операцій та внутрішньогрупового сальдо;
- сума нереалізованих прибутків та збитків від внутрішньогрупових операцій (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані).

Активи та зобов'язання дочірнього підприємства мають відобразитися в консолідованому балансі за справедливою вартістю, як це передбачено П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств».

Будь-яка різниця, що виникає при купівлі підприємства, може бути відображена на рахунках обліку лише на підставі підтверджуючих документів. Так, придбаний гудвіл відображається на основі бухгалтерського розрахунку, який складається на підставі договору купівлі-продажу та передавального акта. Передавальний акт містить усі форми фінансової звітності.

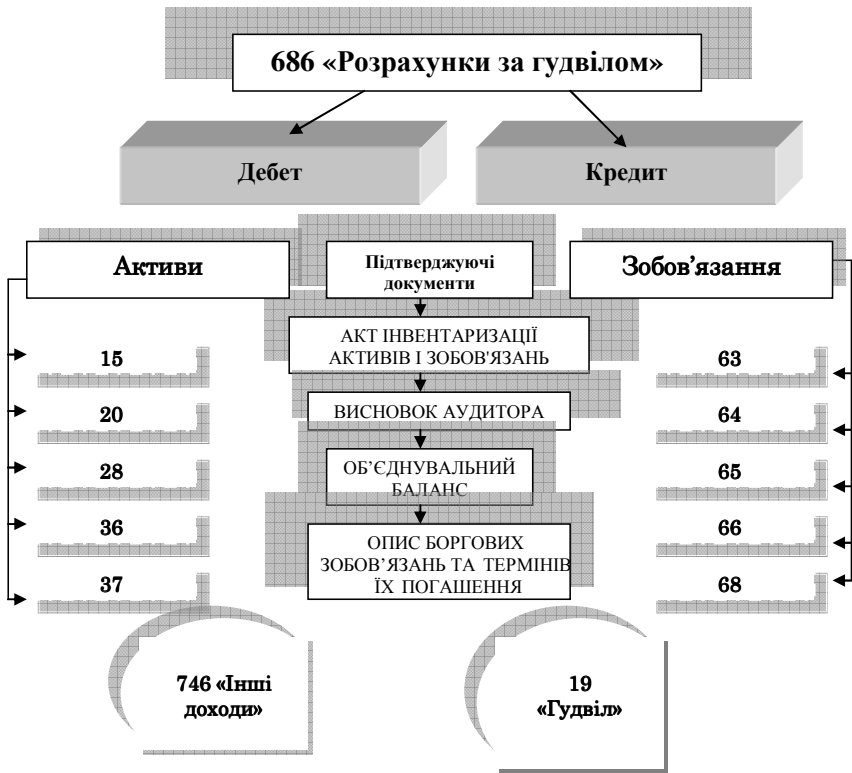

Рис. 3. Пропонований алгоритм розрахунків за гудвілом

Перед укладенням договору купівлі-продажу підприємства сторонами розглядаються такі документи:

1) акт інвентаризації активів і зобов'язань. Інвентаризація підприємства проводиться на дату узгодження його продажу і підтверджується інвентаризаційними актами затвердженого зразка;

2) Баланс (Звіт про фінансовий стан) (форма № 1);

3) висновок аудитора та фахівця з оцінки майна (якщо є потреба);

4) докладний перелік боргових зобов'язань і прав із визначенням їх розмірів та потенційних термінів погашення [1, с. 15–16].

Відповідно до принципу повного висвітлення, у фінансовій звітності повинна міститися вичерпна інформація щодо господарських операцій, які мають зв'язок з наявністю та рухом активів і зобов'язань та можуть впливати на рішення, що приймаються на їх основі. Отже, гудвіл має відображатись і у фінансовій звітності підприємства, і в регістрах обліку.

Варто зауважити, що чинним законодавством України не визначено типових форм первинного обліку для відображення гудвілу. На практиці підприємства

використовують розрахунки бухгалтерії, тобто документи довільної форми. З метою формування аналітичної інформації та виокремлення гудвілу як окремої категорії пропонуємо ввести у вітчизняну практику обліку такі документи:

- калькуляція гудвілу при придбанні;
- аналітична відомість з обліку гудвілу;
- облікова картка гудвілу.

Калькуляція гудвілу при придбанні є необхідним документом на етапі здійснення операції купівлі-продажу та визначення суми гудвілу, який відобразиться у балансі. В цьому первинному документі можна розподілити вартість придбаного комплексу на активи та зобов'язання відповідно до зазначених статей. Крім того, в ньому можна визначити будь-яку різницю, ідентифікувати її як гудвіл або дохід від вигідного придбання. Калькуляція гудвілу є підставою для відображення цього активу на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності підприємства.

Відсутність аналітичної інформації щодо об'єкта обліку не забезпечує прозорості та відповідності облікових даних потребам користувачів. Аналітична відомість з обліку гудвілу повинна містити необхідну інформацію про гудвіл, наявний на підприємстві. Щодо зовнішнього гудвілу, то важливими є дані у розрізі об'єктів злиття/придбання, з якими підприємство співпрацювало. У відомості відображається інформація за субрахунком 191 «Придбаний гудвіл» (сальдо на початок і кінець періоду, обороти за дебетом та кредитом). Узагальнена у документі інформація в кінці звітного періоду повинна бути відображена в електронному реєстрі. Застосування на практиці запропонованих документів та реєстрів дозволить результативно покращити аналітичний облік зовнішнього гудвілу у розрізі об'єктів злиття/придбання, здійснювати контроль за залишками на зазначеному рахунку.

Облікова картка гудвілу за об'єктом може використовуватися для отримання інформації про первісну вартість гудвілу, суму зменшення його корисності (тестування на знецінення), залишкову вартість у кожному звітному періоді. У запропонованому документі зазначається первісна вартість гудвілу, сума зменшення у результаті тесту на знецінення та залишкова вартість. Розглянуті дані дають можливість контролювати достовірність оцінки гудвілу та списувати його у випадку, коли він перестає відповідати ознакам активу. Облікова картка повинна вестися за кожним окремим об'єктом злиття/придбання з дати визнання гудвілу, його існування і списання з балансу підприємства.

Пропоновані документи дадуть змогу зробити процес обліку гудвілу легшим і зручнішим, підвищити прозорість даних та уникнути помилок при формуванні фінансової звітності.

Розглянувши визначені види гудвілу, зрозумілою є доцільність розмежування гудвілу при придбанні та гудвілу при приватизації (корпоратизації) на окремих субрахунках, оскільки вони мають різне інформаційне навантаження. Відповідно формування аналітичної інформації на рахунках обліку має зміст. Гудвіл при консолідації доцільно відокремлювати та відображати у Балансі (Звіті про фінансовий стан) на етапі формування фінансової звітності. Такий підхід дозво-

ляє розмежовувати гудвіл, що виник у результаті придбання чи злиття, та гудвіл материнського підприємства.

Література

1. Диба М. М. Ідентифікація нематеріальних активів у формі гудвілу. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 14. С. 15–19.
2. Єремян О. М., Бойко Л. І. Гудвіл під час придбання: методи розрахунку і розкриття в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2017. № 8. С. 748–755.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : затв. Мінфіном України № 291 від 30.11.1999 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 163 від 7 липня 1999 р. зі змін. і доп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0499-99>.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 11 «Зобов'язання» : затв. наказом Міністерства фінансів України від № 20 від 31.01.2000 р. зі змін. і доп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0085-00>.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 73 від 7 лютого 2013 р. зі змін. і доп. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Щодо відображення гудвілу в фінансовій звітності : Лист Міністерства Фінансів України № 31-08410-07-10/5182 від 12.03.2014 р. URL : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-andorders/treasury/5291-5182.html>.

ВИТРАТИ НА ЗБУТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

В умовах ринкової економіки максимізація прибутку є головним завданням діяльності будь-якого підприємства. Для досягнення цієї мети економічні служби суб'єктів господарювання мають приділяти значну увагу витратам, оскільки вони одночасно служать основним обмежувачем прибутку і головним чинником, що впливає на обсяг пропозиції продукції.

З огляду на це зазначимо, що саме витрати на збут є важливим об'єктом обліку. Ці витрати відносять до витрат періоду й не включають до виробничої собівартості конкретних видів продукції, робіт чи послуг, а загальною сумою в кінці звітнього періоду відносять на фінансові результати.

Водночас, як зауважує Т. Шматковська, незважаючи на те, що витрати на збут не належать до жодного етапу життєвого циклу продукції, до прикладу, в США ці витрати включаються до собівартості продукції [10, с. 200].

Роль системи маркетингу та збуту в ринкових умовах посилюється, тому закономірним є зростання величини витрат на збут. Сучасне виробництво переорієнтовується з вирішення проблем технології виробництва (виробництво продукції забезпечують високим рівнем автоматизації, а фактори виробництва завжди наявні на ринку) на вирішення проблем, пов'язаних зі збутом. Конкуренція, мініливість попиту на продукцію, вдосконалення каналів товарообігу спонукають пристосовувати виробництво до потреб споживача.

Не можна повністю погодитися з думкою М. С. Пушкаря, що збут у ринкових умовах є провідною ланкою, а виробництво продукції – похідною. Протягом останніх років справді виникли нові для української економіки витрати – маркетингові, що зумовлені необхідністю всебічного вивчення ринку збуту та споживача продукції [6, с. 362].

Н. В. Гавришко [3] під збутом розуміє процес фізичного переміщення продукції від виробника до споживача.

Н. М. Гудзенко [4] вважає, що збут – це завершальна стадія кругообігу капіталу; підсистема господарської діяльності, що охоплює процес переміщення продукції від виробника до споживача (реалізацію), спрямований на задоволення потреб останнього; управління рухом товарів з визначенням фінансового результату, який формується у разі створення нової вартості в процесі виробництва.

О. А. Шевчук [8] збут трактує, як процес, що розпочинається з моменту укладання усної чи письмової угоди щодо купівлі-продажу продукції і триває до того моменту, коли покупець повністю розрахується за неї та отримує її у власність.

© Фаріон В. Я., Питель С. В., 2019.

Фаріон Володимир Ярославич, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.
Питель Святослав Васильович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

На нашу думку, збут – це динамічний процес руху продукції на ринку, який характеризує ефективність діяльності суб'єктів господарювання й відповідно за-свідчує його конкурентоспроможність.

З метою управління процесом збуту продукції підприємство має виконувати такі завдання:

- формувати збутову політику підприємства як основу вдосконалення системи збуту;
- визначати пріоритети, на які доцільно орієнтувати збутову політику;
- розглянути загальну модель формування збутової політики, а також доцільність документального закріплення збутової політики;
- окреслити основні завдання маркетингового підрозділу та функції керівника маркетингового відділу;
- досліджувати напрями оптимізації планування продажів.

Щодо класифікації витрат на збут, то зазначимо, що наведена у п. 19 П(С)БО 16 «Витрати» класифікація витрат на збут, як й інших витрат, містить обмежений перелік статей. Тому підприємства мають розробити свою класифікацію, базовану на принципі максимальної корисності інформації про збут. Інформація про ринки збуту забезпечить прийняття менеджерами обґрунтованих управлінських рішень із метою підвищення ефективності всієї збутової діяльності [7, с. 139].

Н. В. Гавришко пропонує здійснювати класифікацію витрат на збут за такими статтями витрат:

1) витрати на складування продукції та зберігання товарно-матеріальних запасів;

2) витрати на пакування продукції;

3) витрати на транспортування;

4) витрати на управління збутовою діяльністю [3].

Для спиртових заводів потрібно розширити цю класифікацію, доповнивши її таким статтями (рис. 1):

Витрати на збут обліковують на однойменному синтетичному рахунку 93 «Витрати на збут». До цього рахунка субрахунків не передбачено, тому кожне підприємство має право самостійно обирати собі перелік субрахунків, а також аналітичних рахунків до кожного з них.

Існують різні думки щодо назви рахунку 93 «Витрати на збут». Так, Н. М. Гудзенко запропонувала перейменувати рахунок 93 «Витрати на збут» на «Маркетингові витрати», передбачивши для обліку витрат на збут субрахунок 931 «Витрати на збут» (932 «Комерційні витрати», 933 «Інші маркетингові витрати») [4, с. 15].

Гавриловський О. С. також пропонує перейменувати рахунок 93 «Витрати на збут». Так, для вдосконалення чинного плану рахунків науковець пропонує перейменувати вищезазначений рахунок на «Витрати на збут, рекламу й маркетинг». Облік витрат на збут автор запропонував вести в розрізі субрахунків 931 «Витрати на збут», 932 «Витрати на рекламу», 933 «Маркетингові витрати» [2, с. 119].

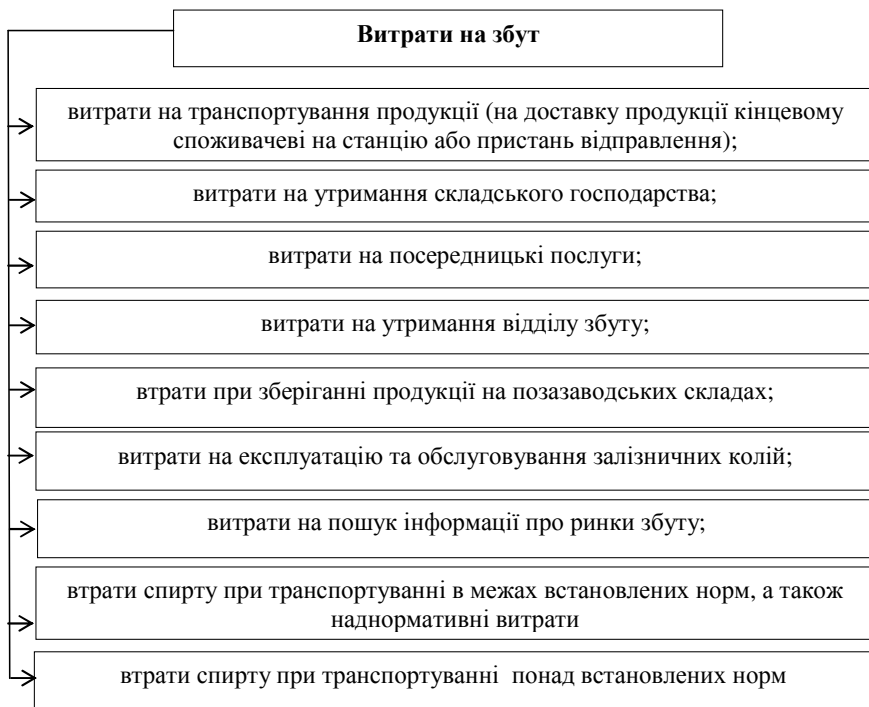

Рис. 1. Класифікаційні ознаки витрат на збут

В. А. Дерій пропонує до синтетичного рахунка 93 «Витрати на збут» відкривати такі субрахунки: 931 «Витрати пакувальних матеріалів і ремонт тари»; 932 «Оплата праці та комісійні винагороди працівникам сфери збуту»; 933 «Витрати на передпродажну підготовку товарів, рекламу і дослідження ринку (маркетинг)»; 934 «Витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом»; 935 «Витрати на утримання необоротних активів у сфері збуту»; 936 «Витрати на транспортування і страхування продукції»; 937 «Витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування»; 938 «Витрати на внутрішньогосподарське транспортування продукції»; 939 «Інші витрати у сфері збуту» [5, с. 22].

На нашу думку, відкривати окремі субрахунки до рахунка 93 «Витрати на збут» не потрібно, оскільки на більшості підприємств ці витрати є незначними, а одержати детальну інформацію щодо них можна за аналітичними рахунками. Аналітичний облік можна вести за значним переліком, що є класифікацією витрат на збут. Так, наприклад, цей облік може бути у розрізі каналів збуту, видів товарної продукції, видів витрат на збут, підрозділів, де ці витрати виникають тощо.

Зазначимо, що у зв'язку з віднесенням витрат на збут до категорії змінних витрат економічним службам спиртових заводів у процесі управління ними доречно акцентувати увагу як на складанні достовірних кошторисів, так і на забезпеченні наступного контролю за недопущенням перевищення затверджених кошторисом сум.

На сьогодні на практиці переважно як синоніми вживаються такі терміни, як: «кошторис», «бюджет» і «фінансовий план». Це пояснюється тим, що поняття «бюджетування» – це зарубіжний термін, який з'явився у вітчизняній практиці тільки на початку 90-х років ХХ ст. [1, с. 36].

Кошторис найчастіше сприймається як плановий документ, що традиційно складається на підприємстві для визначення рівня витрат виробництва у майбутньому, а будь-які його модифікації або інші планові документи вважатимуться бюджетом [9, с. 74].

Бюджети можуть бути складені як для підприємства загалом, так і для його підрозділів. Основний бюджет охоплює виробництво, реалізацію, розподіл і фінансування. Тут у кількісному вираженні розглядаються майбутній прибуток, грошовий потік і підтримуючі плани. Складання бюджетів спонукає планувати, виробляти контрольні критерії та поліпшувати координацію.

Бюджетування як управлінська технологія виконує великий перелік завдань в організації, а саме (рис. 2):

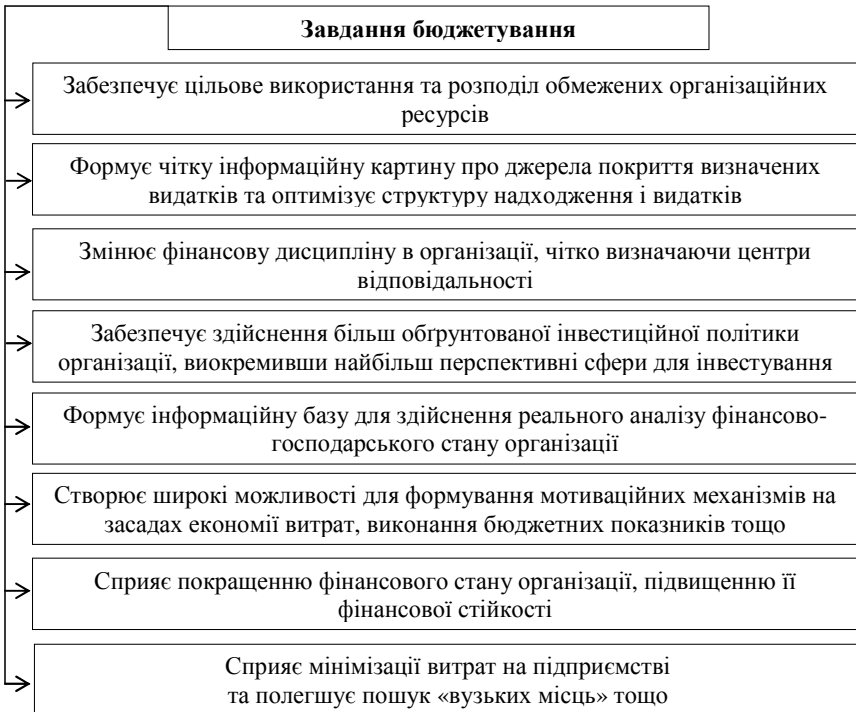

Рис. 2. Завдання бюджетування

Для забезпечення контролю за витратами на збут пропонуємо застосовувати спеціальну відомість обліку і контролю витрат на збут (табл. 1).

Відомість обліку і контролю витрат на збут

Вид витрат	Кошторисні витрати (тис. грн)	Фактичні витрати	Відхилення (тис. грн)		% виконання
			+	-	
1	2	3	4	5	6
Витрати на рекламу	–	–	–	–	–
Витрати на оплату праці працівників відділу збуту	111,0	121,0	10,0	–	109,0
Відрахування на соціальне страхування	22,0	45,0	23,0	–	204,5
Витрати на утримання основних засобів, інших необоротних активів пов'язаних із збутом	38,0	42,0	4,0	–	110,5
Витрати при зберіганні продукції на позазаводських складах	–	–	–	–	–
Витрати на навантаження, розвантаження й пакування продукції	–	–	–	–	–
Витрати на транспортування продукції споживачу	1837,0	1365,0		472,0	74,3
Комісійна винагорода	–	720,0	720,0	–	–
На експлуатацію та обслуговування залізничних колій	–	–	–	–	–
Втрати спирту при транспортуванні в межах норм	–	–	–	–	–
Втрати спирту при транспортуванні понад норми	–	–	–	–	–
Інші витрати на збут	–	–	–	–	–
ВСЬОГО	6442,0	8472	2030	–	131,5

Розробляти кошториси заводи мають щоквартально з помісячною розбивкою. Зважаючи, що витрати на збут прямо пропорційно залежать від обсягів реалізації продукції (робіт, послуг), у процесі складання кошторису таких витрат слід враховувати планові обсяги реалізації наступного кварталу, скориговані з урахуванням зміни обсягів та умов реалізації. Для складання оптимального кошторису доцільно не лише враховувати кошторис попереднього звітного періоду, а й проводити науково обґрунтовані розрахунки витрат на підставі детального аналізу фактичного виконання кошторису за попередній період.

Враховуючи, що для спиртових заводів характерним є сезонне виробництво, ту частину витрат на збут, які є умовно-постійними (амортизація і поточний ремонт основних засобів, заробітна плата персоналу, який здійснює збут продукції), слід відносити на дебет рахунка 93 «Витрати на збут» в кошторисно-нормативному порядку. Для цього щодо кожного зі згаданих видів витрат необхідно визначати річні кошторисні ставки на одиницю відвантаженої покупцям продукції.

Для розподілу витрат на збут за сортами спирту слід розділити їх на постійні та змінні, а також для кожної групи витрат розрахувати кошторисну ставку.

Використавши розраховану кошторисну ставку, можна визначити частку витрат на збут у собівартості різних сортів спирту.

Щомісячні відрахування у відповідні резерви з відображенням сум за дебетом рахунка 93 «Витрати на збут» необхідно здійснювати з урахуванням цих ставок (кошторисні ставки множать на кількість продукції, яку слід відвантажити в поточному місяці за планом), афактичні суми амортизації, витрати на поточний ремонт і заробітну плату персоналу – покривати за рахунок створеного резерву. До кінця року суми всіх резервів потрібно використати повністю.

Оскільки при транспортуванні продукції до споживачів спирт може випаровуватися, витрати, зазнані внаслідок його втрат, треба обліковувати на окремих калькуляційних статтях: втрати спирту в межах норм і втрати спирту понад установлені норми. У випадку виявлення втрат спирту понад норми обов'язково потрібно встановити їх причину.

Витрати, пов'язані зі збутом продукції (у тому числі втрати спирту в межах установлених норм), прямо включаються у повну собівартість спирту різних сортів на підставі первинних документів.

У разі неможливості чи недоцільності прямого включення витрат на збут у повну собівартість продукції суму таких витрат розраховують шляхом множення кількості виробленої продукції на середню величину витрат на збут одиниці продукції.

Підводячи підсумки зазначимо, що розподіл витрат на збут має здійснюватися пропорційно до обсягу збуту в натуральному виразі.

Література

1. Безверхий К. Бюджетування як дієвий інструмент управлінні непрямыми витратами промислових підприємств. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 4. С. 31–47.
2. Гавриловський О. С. Сучасні підходи до вдосконалення обліку непрямих витрат на збут, рекламу й маркетинг. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип., 7. Ч. 5. С. 118–120.
3. Гавришко Н. В. Облік і аналіз маркетингової та збутової діяльності: управлінський аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ, 2001. 19 с.
4. Гудзенко Н. М. Облік і контроль збуту в операційній діяльності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ, 2006. 25 с.
5. Дерій В. А. Витрати на збут у системі обліку й аналізу невиробничих витрат. *Облік і фінанси*. 2013. № 4 (62). С. 20–23.
6. Пушкар М. С. Фінансовий облік : підручник. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 628 с.
7. Фаріон В. Я. Формування та облік витрат періоду операційної діяльності (параграф 2.8) *Стан і перспективи розвитку бухгалтерського обліку в умовах глобалізації* : монографія / З.-М. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, І. Я. Омецінська та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 135–146.
8. Шевчук О. А. Облік і аудит витрат на збут продукції в підприємствах цукрової промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Тернопіль, 2012. 20 с.
9. Шеремета О. В. Механізм бюджетування витрат операційної діяльності : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами. Хмельницький, 2009. 262 с.
10. Шматковська Т. Альтернативні варіанти вибору методів калькулювання собівартості за стадіями життєвого циклу продукції в системі управління необоротними активами підприємства на інноваційних засадах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 1. С. 189–203.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ Й ЕЛЕМЕНТИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ В ЧАСТИНІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Останніми роками у світі стрімко зростає роль нематеріальних активів (НМА) в діяльності різних суб'єктів господарювання, у т. ч. багатонаціональних корпорацій, що потребує удосконалення методологічних і практичних підходів до формування їх облікової політики. Обрана облікова політика впливає на конкурентоспроможність підприємства, оперативність проведення господарських операцій, своєчасність передачі інформації, ефективність прийнятих управлінських рішень, у т. ч. в частині НМА. Відповідно це потребує розробки та впровадження в діяльність суб'єктів господарювання ефективної та раціональної облікової політики. В багатьох наукових працях висвітлюються положення щодо формування облікової політики НМА в частині ведення бухгалтерського (фінансового) обліку, а основні аспекти й варіанти облікової політики управлінського обліку ще недостатньо вивчені.

Управлінський облік НМА необхідний для потреб управління і забезпечення менеджерів підприємства необхідною інформацією. Він спрямований на формування деталізованої, об'єктивної та достовірної інформації про НМА як загалом щодо підприємства, так і щодо його окремих підрозділів для внутрішніх користувачів. Звітність, що формується за результатами управлінського обліку, встановлюється потребами менеджменту підприємства в частині управління НМА за різними рівнями деталізації і підрозділами підприємства. Підкреслимо те, що виокремлення принципів управлінського обліку тісно пов'язане з його функціями, елементами методу і основними завданнями. Функції управлінського обліку розкриті в праці Л. В. Нападівської і пов'язані з такими функціями управління, як перспективне планування, поточне й оперативне планування, організація і мотивація, облік, контроль, аналіз [3, с. 179].

Початковий етап формування облікової політики має базуватися на виокремленні принципів, які мають бути основою для розробки облікової політики в частині управлінського обліку НМА.

Принцип (лат. *principium* – основа, першооснова) – першооснова, головна ідея, основне правило поведінки. У логічному значенні принцип є центральним поняттям, основою системи, це узагальнення і розповсюдження будь-якого положення на всі явища тієї області, із якої цей принцип абстрагований [6, с. 294].

До елементів методу управлінського обліку належать ті, що відображені в сучасній економічній літературі. В монографії З. В. Задорожного згруповані еле-

менти методів управлінського обліку, які наведені в працях Ф. Ф. Бутинця, М. А. Вахрушиної, В. М. Добровського, В. Е. Керімова, В. С. Леня, О. В. Лишиленка, а саме: документація, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки, подвійний запис, індексний метод, факторний аналіз, кореляція, лінійне програмування, спосіб найменших квадратів, бухгалтерський баланс, звітність, нормування, планування, контроль, аналіз, групування і перегрупування, елімінування, підсумковий, конструктивно-варіантний, інженерно-економічні розрахунки [2, с. 21]. Отже, елементи методу управлінського обліку містять не тільки елементи методу бухгалтерського обліку, а також елементи методу інших дисциплін. Вищезазначене означає, що відповідно і принципи управлінського обліку НМА, на яких формується облікова політика, будуть торкатися аналізу, прогнозування, планування та контролю.

У процесі формування облікової політики в частині управлінського обліку НМА необхідно враховувати основні принципи, що згадувалися в наукових працях [1; 3; 4; 5; 7; 8]. На нашу думку, до принципів облікової політики в частині управлінського обліку НМА потрібно віднести такі: комплексність, системність, коректність, послідовність, оперативність, інтерпритованість, науковість, правове забезпечення, ефективність, релевантність, винятковість (особливість), прогнозування, плановість, контроль.

Комплексність полягає у розгорнутому охопленні різнобічної інформації для повного врахування всіх необхідних (зовнішніх, внутрішніх) факторів, що дають змогу всебічно дослідити одержані показники, пов'язані з господарською діяльністю використання НМА та встановити причинні залежності між ними.

Системність полягає в дослідженні показників НМА як складових динамічної системи, елементи якої пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем. Облікова політика НМА повинна бути пов'язана з іншими елементами системи і слугувати основній меті діяльності підприємства.

Коректність полягає у використанні тих показників, які доцільні та доречні при проведенні аналізу НМА, і правильності їх розрахунків. Кількість необхідних показників повинна відповідати реальним потребам підприємства при управлінні НМА.

Послідовність полягає в поетапному проведенні аналізу НМА, що дає змогу поступово поглиблювати (за необхідності) і узагальнювати результати аналізу.

Оперативність полягає в швидкості і чіткості проведення обліково-аналітичної роботи, а також у своєчасному забезпеченні менеджерів інформацією про НМА для управління і прийняття коригувальних заходів.

Інтерпритованість полягає в обґрунтуванні допустимих меж показників НМА, що дасть змогу швидко і правильно тлумачити результати обліково-аналітичної роботи.

Науковість полягає у безперервному зборі, переробці та аналізі науково-технічної, інноваційної, економічної інформації з метою побудови такої облікової політики, яка сприятиме бажаному рівню розвитку суб'єкта господарювання на перспективу з укріпленням позицій його конкурентоспроможності, що супроводжується впровадженням сучасних інформаційних систем, комп'ютерної тех-

ніки і технології обробки інформації з врахуванням передового зарубіжного досвіду у цих сферах.

Правове забезпечення розкривається через проведення діяльності підприємства з урахуванням вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів. Хоча ведення управлінського обліку не регламентовано законодавчо, він повинен здійснюватися в руслі чинного правового поля.

Ефективність полягає у правильно побудованій обліковій політиці, що має забезпечувати найбільш ефективний варіант використання НМА, а також у встановленні причинно-наслідкових зв'язків у результаті виявлення неефективного їх використання з метою покращення управління ними. Цей принцип також стосується врахування відповідності витрат, що необхідні для проведення обліково-аналітичної роботи на підприємстві з одержаними вигодами від управлінського обліку НМА.

Релевантність полягає у тому, що облікова політика дає змогу вести управлінський облік таким чином, щоб одержана в результаті інформація могла вплинути на рішення менеджера, тобто була корисною для прийняття рішення щодо конкретного питання, що також буде забезпечено необхідними показниками, відображеними у внутрішній звітності. Менеджер повинен володіти кількома альтернативними варіантами для досягнення поставленої мети.

Виятковість (особливість) полягає у тому, що у НМА відсутня матеріально-речова (фізична) структура, вони постійно ускладнюються, змінюються і виникають їхні нові види. Деякі НМА мають невизначений строк амортизації, їх ліквідаційна вартість, як правило, дорівнює нулю, вони можуть бути ідентифікованими або не ідентифікованими, для їх реалізації ринок продажу може бути нестабільний або відсутній взагалі. Проблема обліку також полягає в тому, що неідентифіковані нематеріальні активи сприяють підвищенню вартості підприємства, але у його фінансовій звітності не відображаються.

Прогнозування полягає в орієнтації облікової політики на досягнення стратегічної мети підприємства. Одним із головних його завдань може бути прогнозування можливого надходження грошових коштів на підприємство через використання відповідних НМА і реалізуватися в процесі розробки загальної фінансової стратегії підприємства. Прогнозування має здійснюватись перед початком поточного, оперативного планування. Принципи прогнозування і планування взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного.

Плановість полягає у відповідності положень облікової політики загальним планам підприємства і її націленості на зростання розвитку підприємства. Вона розкривається через необхідність планування основних етапів обліково-аналітичної роботи і регулярному її проведенні для виконання планових показників, що сприятиме зростанню фінансово-економічної діяльності підприємства, але одночасно повинна гнучко підлаштовуватися під зміни впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Це також стосується планування руху НМА з метою ефективного їх використання і управління грошовими потоками підприємства, що пов'язані з їх використанням. Встановлення періодів, на які буде здійснюватися оперативне, поточне планування і прогнозування, обирається підприємством са-

мостійно (оперативне планування охоплює період до кварталу, поточне планування – до одного року, а прогноз – від 1 до 3 років).

Контроль полягає у порівнянні показників зовнішньої та внутрішньої (управлінської) звітності за звітними показниками (плановими, фактичними). Встановлені відхилення дають змогу критично оцінити ситуацію і вчасно внести необхідні коригування для ефективної роботи підприємства.

Крім зазначених вище принципів, управлінський облік НМА необхідно будувати з урахуванням глобальних принципів управлінського обліку. Ці принципи запропоновані найбільшими організаціями в сфері управлінського обліку – АІСРА і СІМА та розкривають основоположні цінності, якості, норми й поняття, що їх повинні дотримуватися фахівці з управлінського обліку. Ними виокремлено чотири узагальнені принципи, а саме: комунікація породжує інформацію, що має вплив; інформація є релевантною; аналізується вплив на вартість; розумне керування вибудовує довіру [8].

Також початковий етап формування облікової політики підприємства в частині НМА передбачає виокремлення головних її завдань, що закріплені за відповідними її складовими (фінансовий облік, управлінський облік, ведення податкових розрахунків, контроль і захист).

Завдання управлінського обліку: розробка облікової політики управлінського обліку з урахуванням стратегічної мети підприємства; виокремлення об'єктів НМА в їх аналітичному розрізі та об'єктів, які не зазначені у П(С)БО з метою управління ними і визначення їх впливу на вартість підприємства; встановлення і використання необхідної кількості показників, які є доцільними та доречними для проведення аналізу НМА; встановлення етапів проведення аналізу НМА з поступовим поглибленням і узагальненням результатів аналізу; формування обліково-аналітичних показників НМА як складових динамічної системи, елементи якої пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем; встановлення допустимих меж показників НМА для підвищення результативності обліково-аналітичної роботи; прогноз можливого надходження і вибуття грошових потоків на підприємстві через використання відповідних НМА; розробка показників поточного й оперативного планування із врахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів; встановлення періодів, на які буде здійснюватися оперативне, поточне планування і прогнозування; своєчасне забезпечення менеджерів інформацією про НМА для управління і своєчасного прийняття коригувальних заходів; розробка засад щодо функціонування системи комунікації для передачі облікової інформації; розробка документів для ведення поточного управлінського обліку і форм внутрішньогосподарської звітності.

Нижче наведені основні елементи облікової політики НМА та їх характеристика, що можуть використовуватися корпораціями в розрізі управлінського обліку.

Основні аспекти облікової політики управлінського обліку з урахуванням стратегічної мети підприємства. Виокремлюються головні завдання підприємства, у т. ч. в частині НМА, які загалом у перспективі мають забезпечити досягнення стратегічної мети підприємства протягом визначеного періоду.

Об'єкти НМА, які не зазначені у П(С)БО. Вибір об'єктів НМА, які є на підприємстві; списки клієнтів, договори з клієнтами та пов'язані з ними відносини, позадоговірні відносини з клієнтами; контракти на рекламу, будівництво, управління, постачання; договори про відмову від конкуренції; договори про конфіденційність; договори франшизи; договірні або позадоговірні права на формули, проекти, рецепти; заголовки та назви видань; НМА в стадії розробки; права на трансляцію; інформаційні ресурси, у т. ч. прогнози, розрахункові оцінки, технічні дані; раціоналізаторські пропозиції; навчена і зібрана разом робоча сила; сприятливі трудові договори; сприятливі договори страхування; технічні бібліотеки та сховища газет. Розробка рахунків для обліку НМА, не зазначених у П(С)БО.

Оптимальна кількість показників для проведення аналізу НМА. Розробляється система аналітичних показників із встановленням необхідної їх кількості, які об'єктивно будуть характеризувати об'єкт аналізу. Вибір показників здійснюється на основі специфіки діяльності підприємства, наявних видів НМА, величини підприємства його стратегічної мети тощо.

Етапи проведення аналізу НМА. Встановлюються етапи проведення аналітичної роботи НМА в певній послідовності операцій з поступовим поглибленням і узагальненням результатів аналізу до найбільш оптимальної деталізації.

Обліково-аналітичні показники НМА як складові динамічної системи. Включення обліково-аналітичних показників НМА як складових до єдиної динамічної системи (фінансовий облік, управлінський облік, ведення податкових розрахунків і контроль), елементи якої пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем.

Допустимі межі аналітичних показників НМА. Встановлення допустимих меж аналітичних показників НМА, що обрало підприємство для підвищення результативності обліково-аналітичної роботи.

Прогнозування руху грошових потоків на підприємстві від використання НМА. Встановлення можливих обсягів надходження і вибуття грошових потоків на підприємстві від здійснення господарських операцій з відповідними видами НМА.

Показники поточного й оперативного планування. Розробка показників поточного й оперативного планування із врахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів для досягнення стратегічної мети підприємства.

Періоди для здійснення оперативного, поточного планування і прогнозування. Як один з варіантів оперативне планування може охоплювати період до кварталу, поточне планування – до одного року, а прогноз – від 1 до 3 років.

Строки передачі інформації про НМА менеджерам. Встановлення строків своєчасного забезпечення менеджерів інформацією про НМА за визначені періоди для управління і вчасного прийняття коригувальних заходів.

Система комунікації для передачі облікової інформації. Перелік заходів, що сприятимуть швидкісній передачі інформації серед користувачів (визначення термінів безперервної передачі інформації, встановлення відповідальних осіб, впровадження заходів для швидкого зворотного зв'язку, підвищення швидкості інтернет-з'єднань, розробка системи електронного документообігу між працівниками, вживання заходів уникнення затримки інформації тощо).

Внутрішні поточні документи. Розробка необхідної управлінської документації для ведення господарських операцій з НМА з відображенням їх в управлінському обліку.

Внутрішня звітність. Розробка форм внутрішньої звітності для узагальнення показників управлінського обліку в частині НМА з термінами, встановленими внутрішніми користувачами. Інформація може подаватися у табличному та додатково у графічному вигляді для кращого її сприйняття.

Як зазначалось вище, облікова політика підприємства має розкривати основні положення ведення управлінського обліку. Також, якщо підприємство веде цей вид обліку, необхідно враховувати специфіку його діяльності, що впливає на елементи облікової політики в частині управлінського обліку і відповідно на ведення цього виду обліку, тобто методи, процедури, звітність, які можуть бути унікальними. Облікова політика у сфері управлінського обліку має стосуватися не тільки методів бухгалтерського обліку, а також аналізу, прогнозування, планування та контролю. Виокремлення зазначених вище принципів і елементів облікової політики управлінського обліку сприятиме покращенню ефективності управління НМА та якісно вплине на визначення вартості підприємства.

Література

1. Задорожний З.-М. В., Аверкин Я. Ф. Управлінський облік: особливості та принципи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т. 1. 2019. № 28. С. 114–120.
2. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 336 с.
3. Нападівська Л. В. Базові принципи управлінського обліку. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 1. С. 173–181.
4. Соколов Я. В., Пятов М. Л. Бухгалтерский учет для руководителя. Москва : ПБОЮЛ Грищенко Е. М., 2001. 320 с.
5. Сопко В. Бухгалтерський облік : навч. посібник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2000. 578 с.
6. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. 4-е изд. Москва : Политиздат, 1981. 445 с.
7. Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учета / под ред. проф. Я. В. Соколова. Москва : Финансы и статистика, 1997. 576 с.
8. Global Management Accounting Principles / CGMA. 2017. URL : <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/global-management-accounting-principles.pdf>.

Розділ 3.

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ І СТРАХОВИХ УСТАНОВАХ

І. Д. Бенько

ІННОВАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ ТА ЇХ ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Одним із найважливіших завдань державної політики у сфері культури є динамічний розвиток культурного потенціалу регіонів, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності, розвиток творчості, соціального добробуту в суспільстві, формування орієнтації соціальних груп на цінності, що сприяють успішному розвитку суспільства. Важливим завданням розвитку установ сфери культури є прогнозування майбутнього фінансового стану, правильний вибір стратегії та контроль за рівнем вітчизняних та зарубіжних напрямів діяльності сфери культури, аналіз галузі культури загалом та фінансово-економічної діяльності окремих установ.

Заклади культури завжди розглядаються як ефективний інструмент, який дає можливість формувати особистість та відповідає інтересам інноваційної економіки й громадянського суспільства. Однак скорочення бюджетних видатків вносить свої корективи у діяльність установ державного сектору економіки та закладів культури у тому числі. Саме тому проблеми обліку в установах культури є особливо актуальними.

Аналіз наукових досліджень і публікацій показує, що вивчення проблем обліку в установах культури ґрунтується на теоретичних засадах, які розробили такі вітчизняні вчені, як П. Атамас, Д. Бекерська, І. Бенько, Ф. Бутинець, О. Василік, Л. Воронова, Л. Гізатуліна, Р. Джого, М. Зварич, Є. Калюга, Ю. Кузьмінсь-

© Бенько І. Д., 2019.

Бенько Ірина Дмитрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

кий, С. Левицька, Л. Ловінська, В. Опарін, О. Орлюк, Л. Панкевич, Т. Петрук, С. Свірко, С. Сисюк, Н. Сушко, Н. Хорунжак та ін.

Професор Н. Хорунжак вказує на доцільність використання методів калькулювання, які ґрунтуються на повному включенні до собівартості витрат прямим способом і списання частини нерозподілених витрат на результат виконання кошторису. Запропонований нею комбінований метод передбачає, що обрахунок собівартості послуг окремого підрозділу базується на калькулюванні прямих і розподілені непрямих витрат, а також має враховувати внутрішню собівартість калькуляційних одиниць спожитих послуг інших структурних підрозділів. Така обставина дає змогу поєднати переваги покрокового калькулювання і калькулювання повних витрат [1, с. 21].

На нашу думку, також заслуговує на увагу та є актуальним твердження Т. Петрук, яка обґрунтовує вибір калькуляційної одиниці та методу калькулювання собівартості і вказує, що в обліку платних послуг це одне з найважливіших питань [2, с. 448]. Підтвердженням такої позиції є факт різноплановості видів цих послуг і проблемність виокремлення та забезпечення найбільш вдалого вибору одиниці калькулювання через нематеріальність результату праці працівників закладів культури. Широкий спектр послуг, які надаються закладами культури, дають можливість забезпечити потреби у них, однак така обставина є головною перешкодою в процесі формування ефективної системи їх обліку та калькулювання [3, с. 131].

Висвітлення проблематики організації обліку в установах культури свідчить про наявність специфічних аспектів та значний інтерес до цих питань. Водночас комплексне дослідження господарської діяльності установах культури як об'єкта обліку, його методології та організації майже не проводилось.

Програма розвитку культури, мистецтва, охорони культурної спадщини та туризму на 2017–2021 рр. розроблена з метою забезпечення розвитку культури, мистецтва, охорони культурної спадщини та туризму. У програмі враховані завдання, що визначені Законом України «Про культуру», стратегією сталого розвитку «Україна-2020» та іншими законами.

Основними шляхами та засобами реалізації завдань у сфері культури є такі:

- створення сприятливих умов для функціонування мережі закладів культури місцевого рівня та надання якісних культурних послуг для усіх верств населення;
- збереження нематеріальної культурної спадщини, розвиток художніх ремесел;
- забезпечення усіх необхідних умов для інтелектуального самовдосконалення та творчого розвитку особистості;
- зміцнення матеріально-технічної бази, проведення ремонтів приміщень закладів культури;
- забезпечення закладів культури матеріально-технічним, навчально-методичним, інформаційно-комунікаційним оснащенням, соціальний захист майстрів мистецтв і працівників культури.

Розвиток сфери культури має безпосередньо стосуватися до поліпшення якості життя, забезпечення комфортних умов роботи і дозвілля для мешканців гро-

мади, забезпечує соціальну стабільність та гармонізацію міжнаціональних і міжконфесійних відносин, сприяє розкриттю творчого потенціалу, духовному розвитку особистості і громади загалом. Культурне надбання є важливим економічним ресурсом, який забезпечує умови для розвитку туризму, приваблює й утримує в громаді освічених людей.

Враховуючи досягнення науковців щодо вивчення проблем фінансового забезпечення сфери культури в Україні, зазначимо, що досить важливим питанням є оптимізація складу та структури видатків бюджетів усіх рівнів і розширення позабюджетних джерел фінансування на розвиток культури.

Видатки з державного бюджету є необхідними для діяльності установ державного сектору економіки, тому ефективне функціонування таких установ можливе лише за чітко налагодженого обліку коштів.

Таким чином потрібно змінювати ситуацію, що склалася в сфері культури, а саме: створювати умови, які б дали їм можливість ефективно функціонувати за рахунок покращення фінансового забезпечення. Цього можна досягти за допомогою пошуку нових джерел фінансування.

Потрібно забезпечити цільовий розподіл бюджетних коштів, а також підвищити бюджетний контроль за використанням наданих коштів. Тільки у разі вирішення всіх нагальних потреб можна буде забезпечити ефективне функціонування установ культури.

На сучасному етапі, коли проводиться недостатнє фінансування з державного бюджету, зростає роль власних надходжень закладів культури, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю. Більше третини видатків покриваються із власних доходів закладів культури, оскільки державне бюджетне фінансування виявляється нижчим за заплановане. Утім, непоодинокі випадки, коли органи державної влади гальмують або навіть блокують використання зазначених коштів на спеціальних рахунках у системі держказначейства, що унеможливує ефективну роботу із позабюджетними джерелами фінансування для забезпечення нагальних потреб закладів культури.

Політична та економічна стабілізація в Україні сприятиме залученню приватних джерел фінансування у розвиток культури. Утім, щоб ситуація виправилась, доцільно налагодити ефективну співпрацю влади, бізнесу та громадянського суспільства, а також необхідно створити умови в країні для розвитку культури в ринкових умовах.

Причинами низького залучення приватних джерел фінансування у розвиток культури в Україні є такі (рис. 1):

Щодо приватних джерел фінансування сфери культури, то тут важливу роль відіграють меценатство, спонсорство та державно-приватне партнерство. Меценатство є різновидом благодійної діяльності й відрізняється від благодійництва специфічними соціальними й культурними заходами. Через меценатську діяльність здійснюється некомерційна підтримка діяльності закладів культури, окремих митців та мистецьких проєктів. Приватні особи та компанії мають змогу формувати позитивний імідж та демонструвати політику соціальної відповідальності.

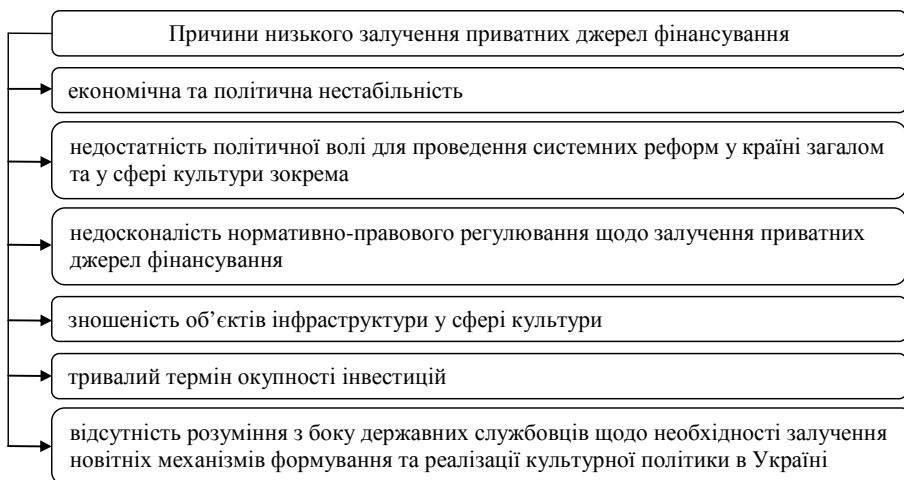

Рис.1. Причини низького залучення приватних джерел фінансування

Найбільш універсальним механізмом залучення приватних джерел фінансування у сферу культури, на нашу думку, є державно-приватне партнерство (ДПП). Необхідно виокремити такі потенційні фінансові вигоди та переваги застосування механізму державно-приватного партнерства:

- під час реалізації проєктів у рамках державно-приватного партнерства бюджет держави поповнюється за рахунок надходжень від сплати платежів приватних партнерів;
- залучення приватних джерел фінансування через проєкти в рамках ДПП не завжди потребує виділення коштів із державного чи місцевого бюджету;
- вдалі проєкти можуть створювати нові фінансові ресурси;
- приватні інвестори більше, ніж держава, вмотивовані зменшити витрати та підвищити ефективність використання основних фондів з метою отримання прибутків від інвестицій.

Особливої актуальності в умовах обмеженості фінансових ресурсів набуває програмно-цільовий метод бюджетування, що передбачає розподіл ресурсів відповідно до результатів діяльності учасників бюджетного процесу в рамках жорстких бюджетних обмежень.

Для цього необхідне поширення на державний сектор принципів розподілу ресурсів, оцінювання результативності та ефективності витрат, характерної для недержавного комерційного сектору. Водночас якщо в комерційному секторі прибуток є універсальним показником економічної ефективності й кінцевої результативності, то під час бюджетного планування визначити результативність бюджетних витрат будь-яким одним показником неможливо.

Запропонувати для кожного виду закладів культури кількісні показники, що адекватно характеризують результати діяльності за кожним функціональним напрямком та які можна було взяти за основу програмно-цільового фінансування, доволі важко. Тому бюджетне фінансування установ культури на основі уніфікованих

кількісних показників, що характеризують результати їх діяльності, не можна розглядати як єдиний механізм їх бюджетного фінансування, а потрібно допускати і зазвичай поєднувати з фінансуванням на основі інших методів. Цього можна досягти за допомогою пошуку нових джерел фінансування таких закладів.

Для вирішення проблеми подальшого розвитку культури слід не тільки збільшувати обсяги, а й поліпшувати якісну структуру її фінансування, вдосконалити напрямки використання бюджетних коштів. На нашу думку, доцільно запроваджувати розвиток механізмів фінансування закладів культури на конкурсних засадах шляхом використання різноманітних грантових програм.

Удосконалення обліку в закладах культури доцільно проводити за такими напрямами (рис. 2):

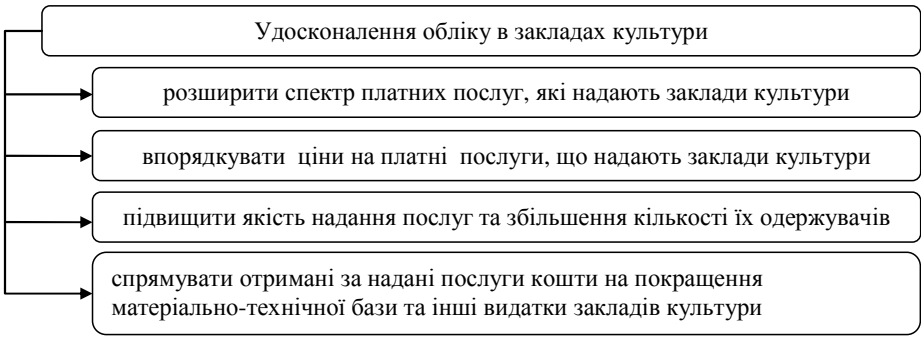

Рис. 2. Удосконалення обліку в закладах культури

З цією метою необхідно провести оцінювання альтернативних способів досягнення зазначених цілей.

Для досягнення встановленої мети передбачається підвищення якості платних послуг, удосконалення обслуговування користувачів та встановлення чітко визначених тарифів на платні послуги закладів культури.

Однак доцільно, щоб обраний спосіб відповідав певним умовам (рис. 3):

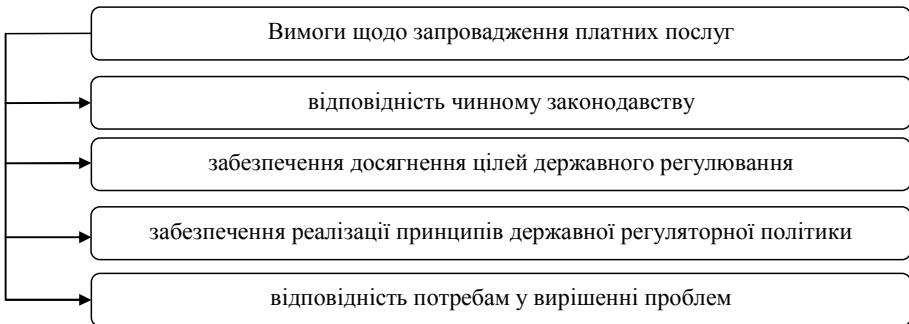

Рис. 3. Вимоги щодо запровадження платних послуг.

Установлення вартості платної послуги здійснюється на базі економічно обґрунтованих витрат, пов'язаних з її наданням. Розмір плати за надання конкретної послуги визначається на підставі її вартості, що розраховується на весь строк її надання та в повному обсязі. Собівартість платної послуги розраховується відповідно до норм часу для її надання та вартості розрахункової калькуляційної одиниці часу. Зміна вартості платної послуги може здійснюватися у зв'язку зі зміною умов її надання, що не залежать від господарської діяльності закладу.

З метою достовірного оцінювання ефективності діяльності установи доцільно запровадити комплексну систему показників (рис. 4):

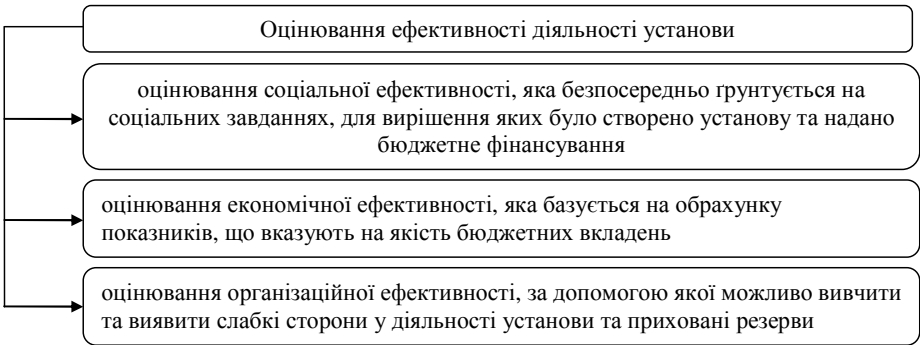

Рис. 4. Оцінка ефективності діяльності установи

Здійснюючи аналіз факторів впливу на діяльність установ культури, доцільно виокремити сильні сторони, серед яких слід відзначити системність організованої роботи, розгалужену мережу, різноманітність наданих послуг та постійне підвищення якості таких послуг. Однак доцільно також звернути увагу і на слабкі сторони: зменшення фінансування, слабка матеріально-технічна база та ін.

Вказані види оцінювання дають можливість детально вивчити діяльність установ культури та зробити висновки про необхідність збільшення обсягів фінансування або про їх скорочення.

У результаті проведення таких досліджень виникає необхідність більш раціонально використовувати матеріальні, трудові та фінансові ресурси і налагодити роботу таким чином, щоб зменшити упущені вигоди.

Система критеріїв якості є мотиваційною і має важливе значення, бо дає можливість розширити кількість послуг, на які є особливий попит, підвищити їх якість, а також сприяє залученню в цю сферу діяльності висококваліфікованих працівників. Вказані критерії стимулюють заклади культури більш детально працювати із споживачами культурних послуг та розширювати їх спектр.

У процесі оцінювання діяльності установ культури вивчають взаємозв'язок проведених заходами та отриманих результатів, які впливають на забезпечення поставлених перед установою завдань.

Однак часто кінцевий результат діяльності оцінюється за такими показниками, як: кількість проведених заходів, чисельність їхніх відвідувачів тощо, хоча,

зрештою, більш важливим є не сам процес надання послуги, а ті зміни в суспільній та індивідуальній свідомості, до яких він приводить.

Ці зміни проявляються:

- у вигляді поширення сталих соціальних цінностей та ідеалів;
- у формуванні способу життя;
- у встановленні соціального спокою;
- в успішній мотивації населення до праці;
- у створенні засобами культури позитивного іміджу регіону країни.

Одним із можливих шляхів збільшення бюджетних надходжень у сферу культури є об'єднання частини бюджетних асигнувань певних міністерств і відомств для вирішення конкретних завдань державної політики у цій сфері. Цікавим є досвід у цьому питанні в різних країнах світу. У Великобританії, Італії певні функції щодо фінансування сфери культури здійснюють, наприклад, Міністерство оборони, яке фінансує військові оркестри; Міністерство юстиції – культурну діяльність у місцях позбавлення волі; Міністерство освіти – викладання різних дисциплін, що належать до сфери культури.

Основними недоліками прямого бюджетного фінансування є розмитість пріоритетів, наявність значної кількості державних програм та заходів, що фінансуються з держбюджету, незначна роль конкурсних механізмів у фінансуванні конкретних програм, нестабільність загального розподілу витрат, переважання видатків утримання над видатками розвитку, недофінансування сфери культури, недотримання фінансової дисципліни і раціональності в забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави.

Непряме бюджетне фінансування сфери культури в Україні не набуло такого значного поширення, як у розвинутих країнах, де держава забезпечує податкові й кредитні пільги як самим закладам культури та мистецтва, так і організаціям, що надають їм фінансову підтримку. У Франції існує механізм фінансування закладів культури, який є доволі цікавим і спрямований на запровадження специфічних податків. Так, податок від торгівлі книжками спрямовується на підтримку літературної діяльності, податок від театральних концертної діяльності – на розвиток театральних мистецтва [4].

Україна має вивчати позитивний міжнародний досвід щодо розбудови соціально-культурного середовища, використовувати прийнятні для неї міжнародні стандарти та європейські підходи до реформування культури.

Потрібне подальше вдосконалення законодавчої бази у сфері культури. Сьогодні правовому режиму використання бюджетних коштів установами культури притаманні жорсткі обмеження, зумовлені нестачею бюджетних коштів та суворою економією їх витрачання.

Політична та економічна стабілізація в Україні сприятиме залученню приватних джерел фінансування в розвиток культури. Утім, цього замало: шляхом співпраці влади, бізнесу та громадянського суспільства необхідно в країні створити умови для розвитку культури в ринкових умовах.

На сьогодні вагомим значення набуває необхідність побудови ефективної організації розподілу взаємовідносин між державним та місцевим рівнями в пи-

таннях фінансування установ державного сектору економіки з урахуванням особливостей їх діяльності. Ми вважаємо, що основними напрямками є такі:

- збільшення фінансування конкретних установ державного сектору економіки;
- оптимізація мережі одержувачів бюджетних коштів, а саме: впорядкування і раціоналізація мережі підвідомчих установ;
- розширення спектра платних послуг та впорядкувати ціни на ті, що надаються закладами культури;
- підвищення якості надання послуг та збільшення кількості їх одержувачів;
- спрямування отриманих за надані послуги коштів на покращення матеріально-технічної бази та інші видатки закладів культури;
- створення суспільно-державних структур, які забезпечуватимуть пошук додаткових джерел фінансування [5, с. 219].

З огляду на вищевказане, необхідно зазначити, що бюджетне фінансування відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку суспільства, оскільки установи державного сектору економіки практично не мають додаткових надходжень грошових коштів для розвитку.

З цією метою необхідно провести оцінювання альтернативних способів досягнення зазначених цілей.

Альтернативи щодо вирішення цієї проблеми немає. В умовах постійного підвищення цін на енергоносії та комунальні послуги, підвищення мінімальної заробітної плати, недостатності бюджетного фінансування запровадження платних послуг є доцільним та необхідним.

Література

1. Хорунжак Н. М. Модернізація обліку і контролю в бюджетних установах в умовах системної трансформації управління : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 39 с.
2. Петрук Т. І. Особливості методики калькулювання собівартості освітніх послуг у приватних навчальних закладах. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 13. С. 447–452.
3. Сисюк С. В., Бенько І. Д. Калькулювання платних послуг бібліотечних закладів: теоретичні основи та практичні виклики. *Науковий журнал. Бізнес Інформ*. 2017. № 5. С. 130–136.
4. Бакальчук В., Кузьмук О. Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури : аналіт. зап. Ін-т стратег. дослідж. при Президентові України. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/February/2.htm>.
5. Бенько І. Д. Сучасний стан і перспективи розвитку обліку в закладах культури. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. Вип. 33. Херсон : ХДУ. 2019. С. 216–219.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ КОНСАЛТИНГОВОЇ ФІРМИ (на прикладі Консалтингового центру «Бізон»)

Процес впровадження стратегічного підходу до управління на підприємствах України з врахуванням економічних реалій відбувається доволі повільно. Підприємства насамперед зосереджені на вирішенні поточних проблем, пов'язаних з ефективним використанням їх потенціалу, а питання формування потенціалу, вирішення яких здійснюється в перебігу визначення перспектив розвитку, залишаються поза їх увагою. Проте без визначеної стратегії розвитку неможливо впевнено «рухатись» у бізнес-просторі, приймати обґрунтовані тактичні рішення щодо використання потенціалу підприємства, примножувати підприємницький капітал, забезпечуючи стійкі позиції в конкурентному середовищі. Реалізація стратегії розвитку вимагає від підприємств пошуку нових шляхів подальшої інтенсифікації своєї діяльності, здійснення докорінних змін у підходах до організації та управління бізнесом. Виникла нагальна потреба у застосуванні новітніх методів, технологій та інструментів адаптації підприємств до мінливих умов зовнішнього середовища, здатних найбільш повно реалізувати їх організаційно-управлінський та виробничий потенціал на ринку.

Одним із високоефективних методів переорієнтування бізнесу вважається управлінський облік бізнес-процесів, який широко використовується фірмами та підприємствами у розвинутих країнах. Сучасні підходи щодо теоретичного обґрунтування наукових аспектів та методичних підходів практичного втілення аналізу бізнес-процесів досліджували й розробили такі відомі зарубіжні науковці: Б. Райан [5], К. Уорд [6], К. Фляйшер [7], Дж. Хангер [8], А. В. Шайкан [9], Д. Шнайдер [10].

Дослідники переконують, що саме аналіз та управління бізнес-процесами спроможний забезпечити докорінну трансформацію управлінською-виробничою системи підприємств і дає змогу суттєво підвищити конкурентоспроможність та ефективність їхньої діяльності, допомогти їм завоювати нові ринки збуту, перейти на якісно новий рівень у конкурентному ринковому середовищі.

В Україні дослідженню еволюції, особливо методичному забезпеченню аналізу ефективності та результативності бізнес-процесів до останнього часу приділялося мало уваги, більшість робіт присвячені саме реструктуризації підприємств як цілісного господарського комплексу. Проте на сьогодні все це майже не розроблена проблема створення і практичного втілення методики управлінського обліку ефективності та результативності бізнес-процесів методами фінансового та стратегічного аналізу, що і визначає актуальність цього дослідження.

© Бурденюк Т. Г., 2019.

Бурденюк Тарас Григорович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету.

Для оцінювання бізнес-процесів консалтингової фірми пропонуємо використати моделі консалтингових фірм BCG, McKinsey / General Electric, ADL та компанії Shell/DPM.

Метод Бостонської консалтингової групи (BCG) полягає у визначенні за допомогою матриці співвідношення «зростання ринку» та «відносної частки на ринку» і використовується для зіставлення стратегічних зон господарювання. Матриця BCG дає змогу визначити стратегічну позицію щодо кожного виду продукції підприємства і на основі аналізу цієї позиції обрати правильну стратегію дій щодо виготовлення й реалізації продукції, а також оптимальну стратегію перерозподілу фінансових потоків між різними видами діяльності. Цей метод управлінського обліку є інструментом вироблення стратегічних альтернатив щодо діяльності підприємства як у межах його продуктового портфеля, так і бізнесу загалом [1, с. 18].

Завдяки своїй систематичній природі використання матриці BCG є послідовним процесом, котрий пропонуємо реалізовувати в кілька етапів:

1. Сегментація діяльності підприємства – виокремлення основних видів продукції.
2. Оцінювання зростання ринку для кожного виду продукції.
3. Розрахунок відносної частки ринку для всього асортименту продукції.
4. Побудова матриці та визначення особливостей кожного напрямку діяльності.
5. Ідентифікація оптимальної стратегії для кожної стратегічної зони господарювання і графічне представлення аналітичної динаміки ринкових часток.

Основними видами діяльності для Консалтингового центру «Бізон» є аутсорсинг (33,8%), юридичний консалтинг (30%), ІТ-Консалтинг (15%) та інші види консалтингових послуг (рис. 1).

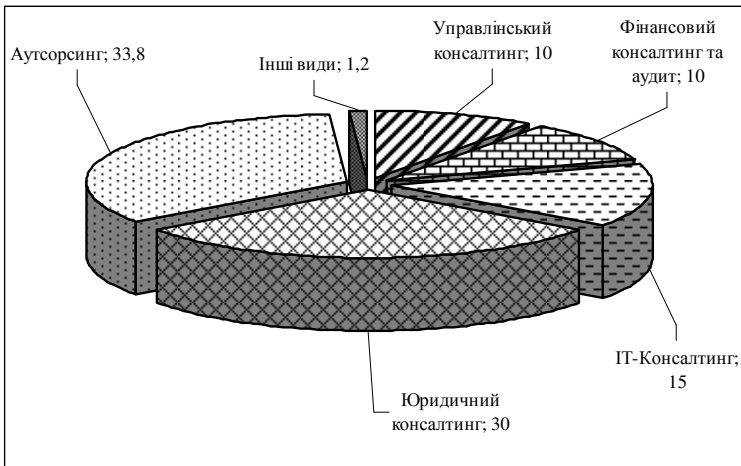

Рис. 1. Структура портфеля послуг КЦ «Бізон»

У процесі побудови матриці «зростання – відносна частка ринку» основні труднощі виникають при визначенні найбільшого в Україні виробника консалтингових послуг. Також проблематичним є отримання достовірних даних про ринкові частки досліджуваного підприємства та його найбільшого конкурента. Дефіцит інформації та різниця в оцінках використаних джерел обмежують період і сферу дослідження. З урахуванням викладеного матриця BCG побудована для українського ринку за двома видами консалтингових послуг – аутсорсинг та юридичний консалтинг. Досліджуваним підприємством обрано Консалтинговий центр «Бізон». Враховуючи результати аналізу внутрішніх та зовнішніх критеріїв, якісні оцінки інтегрального показника та розмір вибірки, найбільшим виробником галузі будемо вважати інвестиційно-консалтингову групу ТОВ «Астарта-Таніт». Темп зростання ринку розрахуємо за формулою [2, с. 218]:

$$\text{Темп зростання ринку в період } (t) = \frac{\text{Розмір ринку в період } (t) - \text{розмір ринку в період } (t-1)}{\text{Розмір ринку в період } (t-1)} \times 100. \quad (1)$$

Відносну частку ринку розраховують відношенням ринкової частки кожного виду послуг досліджуваного підприємства до ринкових часток її конкурента [1, с. 218]:

$$\text{Відносна ринкова частка} = \frac{\text{Реалізація } i\text{-го виду продукції досліджуваного підприємства}}{\text{Реалізація } i\text{-го виду продукції найбільшого підприємства}}. \quad (2)$$

Результати розрахунку темпів зростання ринку консалтингових послуг та відносних ринкових часток КЦ «Бізон» і ТОВ «Астарта-Таніт» наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Вихідні дані для побудови матриці BCG

Показник	Вид послуг	
	Аутсорсинг	Юридичний консалтинг
Відносна ринкова частка	0,32	0,15
Темп зростання ринку, %	9	12

Матриця BCG для портфеля послуг КЦ «Бізон» подана на рис. 2. Поля матриці «зростання – відносна частка ринку» утворені перетином осей координат ОХ та ОУ. Як швидкозростаючий розглянуто ринок, річні темпи збільшення якого становлять 10%. Десятипроцентна межа, позначена на осі ОУ, свідчить про те, що послуги, розташовані вище неї, перебувають на стадії зростання. Асортиментні позиції, що займають становище нижче зазначеної межі, ідентифікують як такі, котрі перебувають на стадії зрілості, або на стадії спаду життєвого циклу товару. Як межу між високою і низькою відносною часткою ринку обрано значення 1,5, що позначено на осі ОХ. Будь-яка відносна частка ринку розташована справа від значення 1,5, показує границю конкурентоспроможної сили на досліджуваному ринку.

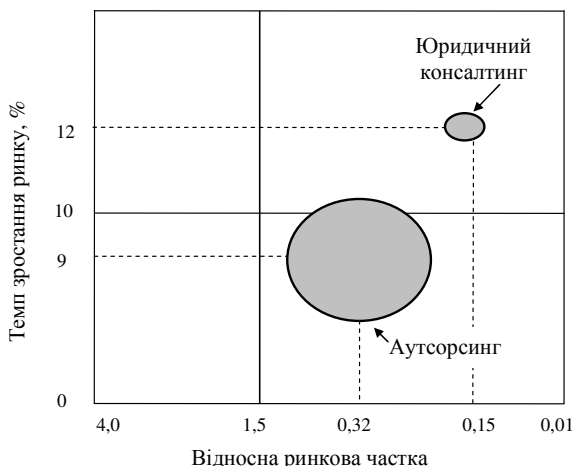

Рис. 2. Матриця BCG для КЦ «Бізон»

Із рис. 2 видно, що юридичний консалтинг розглянуто як послуги на стадії зростання. Темп зростання ринку послуг аутсорсингу становить 9%, тому ця асоциментна група перебуває на стадії зрілості. КЦ «Бізон» має незначну ринкову частку порівняно з ТОВ «Астарта-Таніт», тому складові її продуктового портфеля спозиційовані в правій частині матриці. На матриці BCG видно, що юридичний консалтинг перебуває в позиції «важкі діти», а аутсорсинг тяжіє до квадранта «дійні корови». Загальні стратегії, рекомендовані застосуванням матриці BCG, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Стратегії підвищення конкурентоспроможності на основі матриці «зростання – відносної частки ринку»

Квадрант матриці	Динаміка ринкової частки	Прибутковість підприємства	Необхідні інвестиції	Динаміка виручки
«Зірки»	Зберігати/ збільшувати	Висока	Значні	Нульова або негативна
«Дійні корови»	Зберігати	Висока	Незначні	Значна позитивна
«Важкі діти»	Зберігати/ зменшувати	Низька або негативна	Дуже значні	Значна негативна
«Собаки»	«Збирати вершки»/ ліквідувати	Низька або негативна	Відхилити	Позитивна

Із урахуванням результатів матричного аналізу для Консалтингового центру «Бізон» можна вирішити таке:

1) надання послуг юридичного консалтингу для підприємства хоча й хиткий, але доволі перспективний напрямок діяльності. В межах цього напрямку можна рекомендувати кілька альтернатив стратегічних рішень щодо подальшої діяльності:

- інвестувати значні кошти в розширення надання послуг юридичного консалтингу, що дасть змогу зміцнити позиції на ринку і перетворити «важку дитину» на «зірку» (рис. 3);
- ліквідувати цей напрям діяльності, якщо немає можливостей для інвестування.

2) послуги аутсорсингу дають консалтинговому центру високий стабільний прибуток, хоча зростання на цьому ринку важко передбачити. За цим видом діяльності підприємство має сильні позиції та можливість надавати послуги у великих масштабах за порівняно низьких витрат. КЦ «Бізон» доцільно зберігати ринкову частку на досягнутому рівні для забезпечення отримання максимального прибутку в короткотерміновому періоді. Інвестиції необхідно обмежити підтримуючим мінімумом, а прибутки від цього виду діяльності інвестувати у послуги юридичного консалтингу.

Для того, щоб зробити загальний висновок про ступінь збалансованості продуктового портфеля Консалтингового центру «Бізон», необхідно побудувати матриці «привабливість ринку – конкурентоспроможність» (у редакції інших авторів «Екран бізнесу») за методом McKinsey / General Electric, матрицю спрямованої політики за методом Shell/DPM та «конкурентоспроможність – стадія життєвого циклу» за методом ADL.

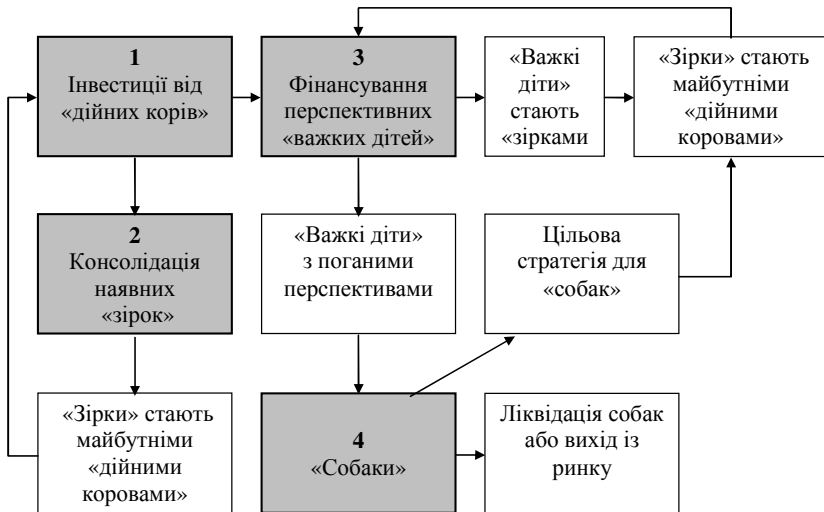

Рис. 3. Стратегічна послідовність при використанні моделі BCG [7, с. 59] (цифри вказують на стратегічну пріоритетність).

Модель McKinsey / General Electric має кілька спільних рис із моделлю BCG. Обидва підходи базуються на ідеї управління диверсифікованою компанією шляхом вибіркового перерозподілу ресурсів від успішних, на даний момент, напрямків діяльності до перспективних у майбутньому. В моделях використана концепція незалежних стратегічних зон господарювання (підрозділ підприємства, напрямок діяльності, продукт) як основних одиниць аналізу. На відміну від методу BCG, матриця McKinsey/General Electric використовує значно ширше коло показників для визначення привабливості ринку (на відміну від єдиного значення темпу приросту ринку в матриці «зростання – відносна частка ринку») та конкурентоспроможності підприємства (показник відносної ринкової частки в матриці BCG). Матриця екрана бізнесу складається з дев'яти комірок, що відрізняється від чотирьох запропонованих Бостонською матрицею, та фокусується на прибутку на інвестований капітал. Концептуальна основа методу McKinsey / General Electric – це узагальнена теорія конкурентних переваг. Відтак матриця екрана бізнесу має ширшу сферу застосування, більш гнучкий підхід до формування стратегії і вважається більш об'єктивним методом аналізу продуктового портфеля підприємства.

Поля матриці «привабливість ринку – конкурентоспроможність» утворені перетином осей координат ОХ та ОУ. На осі ОХ відображають значення комплексного показника конкурентоспроможності підприємства. На осі ОУ відкладають значення комплексного показника привабливості ринку. Тобто кожна послуга підприємства оцінюється за двома критеріями, в результаті чого вписують в один із дев'яти квадратів матриці. Критерії аналізують за факторами, що їх визначають, а кожен з них оцінюють за шкалою і характеризують певною вагою (табл. 3 і 4).

Таблиця 3

Розрахунок зваженої оцінки критеріїв привабливості ринку для КЦ «Бізон» методом McKinsey / General Electric

№ з/п	Критерії	Вага	Аутсорсинг		Юридичний консалтинг	
			Оцінка, балів	Зважена оцінка, балів	Оцінка, балів	Зважена оцінка, балів
1	Потенціал зростання	0,2	6	1,2	7	1,4
2	Конкурентна ситуація	0,1	5	0,5	6	0,6
3	Стадія життєвого циклу галузі	0,1	5	0,5	7	0,7
4	Використання ресурсів	0,2	7	1,4	8	1,6
5	Капіталоємність	0,1	7	0,7	7	0,7
6	Бар'єри входження на ринок	0,1	5	0,5	7	0,7
7	Державна підтримка	0,2	5	1	7	1,4
Привабливість ринку		1	–	5,8	–	7,1

Результати розрахунку зважених оцінок для критерію «конкурентоспроможність» показують, що аутсорсинг – це висококонкурентоспроможний напрям діяльності (комплексний показник становить 7 балів, а послуги юридичного консалтингу характеризуються середньою конкурентоспроможністю (комплексний показник дорівнює 5,35 бала (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок зваженої оцінки критеріїв конкурентоспроможності для КЦ «Бізон» методом McKinsey / General Electric

№ з/п	Критерії	Вага	Аутсорсинг		Юридичний консалтинг	
			Оцінка, балів	Зважена оцінка, балів	Оцінка, балів	Зважена оцінка, балів
1	Ринкова частка	0,1	8	0,8	5	0,5
2	Якість продукту	0,4	7	2,8	6	2,4
3	Стадія життєвого циклу продукту	0,05	6	0,3	6	0,3
4	Прихильність покупців	0,3	7	2,1	5	1,5
5	Рентабельність продажів	0,1	7	0,7	4	0,4
6	Ступінь вертикальної інтеграції	0,05	6	0,3	5	0,25
Конкурентоспроможність		1	–	7,00	–	5,35

За результатами розрахунків комплексних показників (табл. 3, табл. 4) напрямки діяльності КЦ «Бізон» відображені на матриці McKinsey/General Electric (рис. 4).

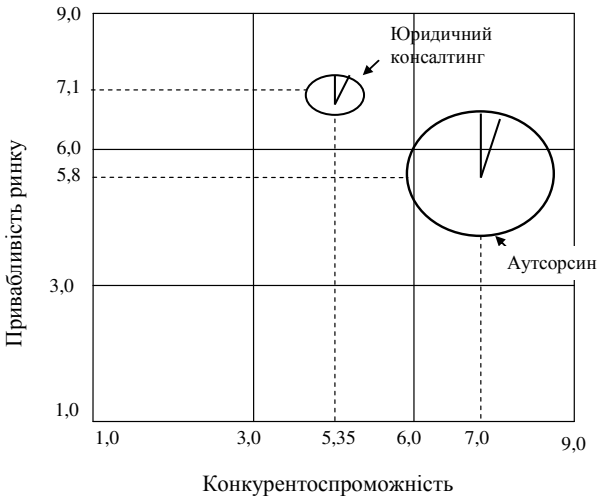

Рис. 4. Матриця McKinsey / General Electric для двох напрямків діяльності – «аутсорсинг» та «юридичний консалтинг» КЦ «Бізон»

Згідно з рис. 4 послуга «аутсорсинг» перебуває у квадраті, що характеризується високою конкурентоспроможністю та середньою привабливістю ринку. За такої позиції КЦ «Бізон» має здійснювати максимальні інвестиції в розвиток перспективних напрямків діяльності (послуги юридичного консалтингу), намагатися захопити лідерство в галузі та збільшувати прибутковість за рахунок нарощування продуктивності. Послуги юридичного консалтингу – перспективний напрямок діяльності, однак він характеризується середньою конкурентоспроможністю.

З огляду на це рекомендованою стратегією для цього виду послуг є інвестиції в їх розширення. КЦ «Бізон» має здійснювати вибіркові інвестиції за критерієм ефективності, а основні зусилля спрямовувати на зміцнення своїх конкурентних позицій.

Сучасна динаміка зовнішнього середовища відзначається особливостями, що пов'язані з глибокою економічною кризою: висока інфляція, дороговизна банківських кредитів, різке зменшення практично всіх галузевих норм прибутковості тощо. В схожих умовах була розроблена і впроваджена у практику стратегічного аналізу модель компанії Shell, в основі котрої – матриця DPM (Direct Policy Matrix – матриця спрямованої політики). В моделі Shell/DPM порівняно з моделлю McKinsey / General Electric основний акцент здійснено на кількісних параметрах бізнесу. Якщо критерій стратегічного вибору в моделі BCG ґрунтувався на аналізі грошового потоку, що є показником короткотермінового планування, а в моделі McKinsey / General Electric – на аналізі прибутковості інвестицій, що є показником довготермінового планування, то модель Shell / DPM пропонує в процесі вибору стратегічних альтернатив керуватися цими двома показниками одночасно [10, с. 10].

Поля матриці Shell / DPM утворені перетином осей координат OX та OY. На осі OX позначають значення конкурентоспроможності досліджуваних напрямків діяльності підприємства. На осі OY відображають значення комплексного показника привабливості галузі. Для побудови матриці будемо користуватися критеріями, розрахованими в табл. 3 і 4. Матриця спрямованої політики для двох видів послуг – «аутсорсинг» і «юридичний консалтинг» КЦ «Бізон» відображена – на рис. 5.

Метод Shell / DPM базований на припущенні, що загальна стратегія підприємства має забезпечувати баланс між грошовим надлишком і його дефіцитом шляхом розвитку нових перспективних видів бізнесу. Модель орієнтує аналітика на перерозподіл фінансових потоків із тих напрямків діяльності, котрі генерують грошову масу (на рис. 5 квадрат під номером 1) у виробництва з високим рівнем рентабельності інвестицій у майбутньому (квадрати № 2, 3 на рис. 5).

Аутсорсинг на КЦ «Бізон», згідно з підходом Shell / DPM, перебуває на стадії зрілості життєвого циклу цього напрямку діяльності. Галузь є середньою за привабливістю, однак підприємство займає в ній сильні позиції і практично наближається до лідера. Ринок можна вважати стабільним із непоганою нормою прибутку. В таких умовах, за згаданим напрямком діяльності, можна рекомендувати такі стратегії: зберегти поточні позиції, оскільки вони забезпечують необхідні фінансові ресурси для самофінансування та генерують додаткові кошти, котрі необхідно використовувати для інвестування в перспективні галузі бізнесу (юридичний консалтинг).

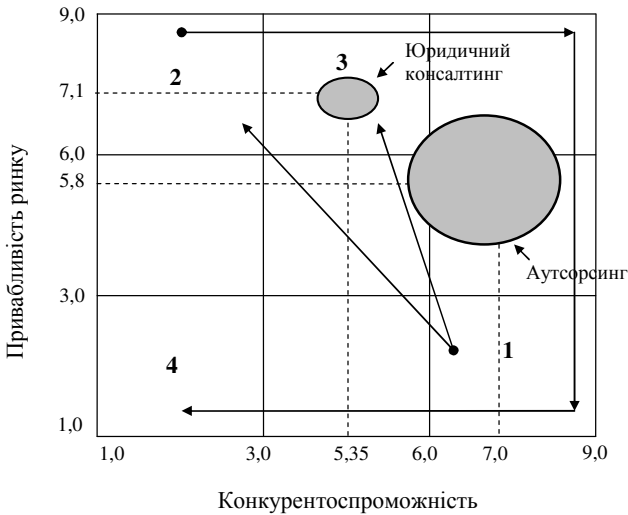

Рис. 5. Матриця Shell / DPM для напрямків діяльності – «аутсорсинг» і «юридичний консалтинг» КЦ «Бізон»

Розміщення продукту «юридичний консалтинг» у квадраті № 3 свідчить про те, що КЦ «Бізон» займає середні позиції у перспективній галузі консалтингу. Оскільки частка ринку, якість продукції та репутація консалтингового центру доволі високі, то вона може перетворитися на лідера, якщо повністю використає свої ресурси та можливості. Перед тим, як здійснювати будь-які інвестиції у цей напрямок діяльності, необхідно детально проаналізувати залежність економічного ефекту від капіталовкладень у згаданій галузі.

Результати матричного аналізу за методом Shell/DPM свідчать про те, що товарний портфель Консалтингового Центру «Бізон» – незбалансований. У підприємства немає напрямку діяльності, котрий виконував би функцію основного генератора коштів (на рис. 5 квадрат під номером 1). Цю функцію частково виконують послуги аутсорсингу. Однак вказаний напрямок діяльності вже перебуває на стадії зрілості життєвого циклу і тривалий час бути генератором коштів не зможе. Водночас послуги юридичного консалтингу та ІТ-консалтингу є перспективним напрямком діяльності й потребує значних інвестицій для розширення виробництва й збільшення ринкової частки.

Побудовані матричні моделі стратегічного аналізу на основі оцінки грошового потоку методом BCG, оцінки рентабельності інвестицій методом McKinsey / General Electric та комплексного аналізу згаданих показників методом Shell / DPM допомогли визначити стратегічні альтернативи Консалтингового центру «Бізон» на коротко- та середньотермінову перспективу. Однак зазначені аналітичні інструменти дають змогу лише поверхнево оцінити міру збалансованості продуктового портфеля Консалтингового Центру «Бізон». Для виконання цього завдання використаємо спеціалізовану матрицю стратегічного аналізу за методом консалтингової компанії ADL/LC.

Основна ідея методу ADL / LC полягає у тому, що господарський портфель, котрий визначається стадією життєвого циклу продукту і конкурентоспроможністю, має бути збалансованим. Будь-який напрям діяльності підприємства перебуває в одній із відомих стадій життєвого циклу, й аналізувати його необхідно у контексті цієї стадії. Конкурентоспроможність може перебувати в одній із п'яти позицій: гранична, слабка, середня, сильна, домінуюча [6, с. 359].

Поля матриці ADL / LC утворені перетином осей координат OX та OY. На осі OX відображають стадії життєвого циклу продукції. На осі OY відкладають значення конкурентоспроможності досліджуваних напрямків діяльності підприємства. Вихідні дані для побудови матриці ADL/LC наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Вихідні дані для побудови матриці ADL/LC

Показник	Вид послуг	
	Аутсорсинг	Юридичний консалтинг
Конкурентоспроможність	7,00	5,35
Стадія життєвого циклу продукту	Зрілість	Зростання

Комплексний показник конкурентоспроможності напрямку діяльності розрахований відповідно до критеріїв, використаних для побудови матриці McKinsey/General Electric (табл. 5). За такої умови градації оцінок такі:

- 1,0–1,8 – гранична конкурентоспроможність;
- 1,81–3,6 – слабка конкурентоспроможність;
- 3,61–5,4 – середня конкурентоспроможність;
- 5,41–7,2 – сильна конкурентоспроможність;
- 7,21–9,0 – домінуюча конкурентоспроможність.

Стадії життєвого циклу продукції були визначені на основі результатів матричного аналізу методом BCG.

Пропонуємо розглядати матрицю ADL/LC за двома аспектами: стратегічним та фінансовим. Стратегічна інтерпретація матриці дає змогу обрати загальну стратегію та низку уточнених стратегій для відповідного напрямку діяльності. Фінансовий аспект забезпечує визначення рівня рентабельності, ризику інвестування та потреби в додаткових ресурсах для відповідного виду виробництва. Матриця ADL/LC для двох видів послуг – «аутсорсинг» і «юридичний консалтинг» КЦ «Бізон» відображена на рис. 6.

Як видно з рис. 6, послуги аутсорсингу для КЦ «Бізон» є прибутковим напрямком діяльності. Продукт перебуває в зоні сприяння розвитку, характерний сильною конкурентоспроможністю, перебуває на стадії зрілості й служить основним генератором коштів підприємства. Для такої позиції рекомендовані стратегії утримання частки ринку, захисту зайнятих позицій та розширення виробництва. Інвестиції в цей напрям діяльності обмежують підтримуючим рівнем.

Послуги юридичного консалтингу тяжіють до сектору селекції, характеризуються середньою конкурентоспроможністю, перебувають на стадії заростання та є основним споживачем інвестицій. Для цього напрямку діяльності рекомендовано вибіркове інвестування з метою поліпшення конкурентних позицій.

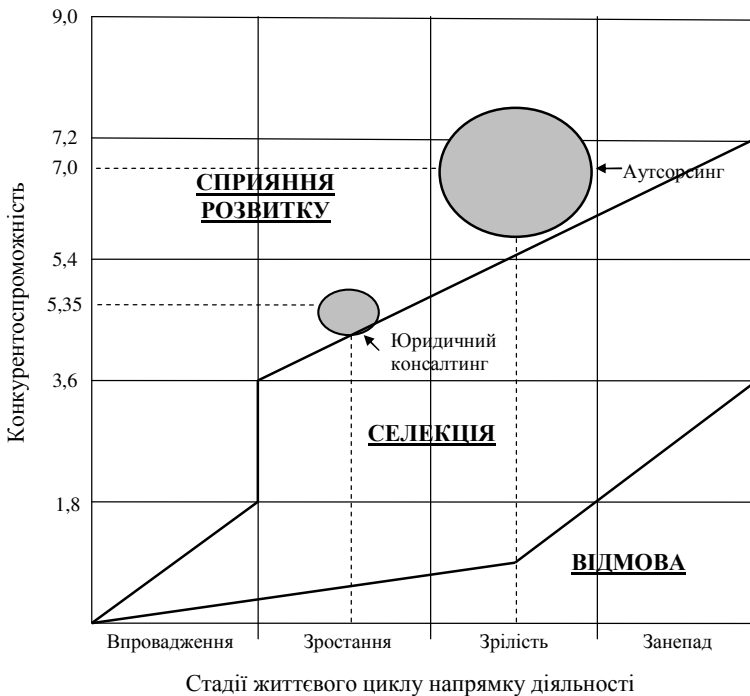

Рис. 6. Матриця ADL/LC для напрямків діяльності – «аутсорсинг» і «юридичний консалтинг» Консалтингового центру «Бізон»

Фінансовий аспект моделі ADL / LC дає змогу визначити міру збалансованості господарського портфеля підприємства шляхом розподілу фінансових індикаторів на осі життєвого циклу продукції. Для цього використовують RONA-графи, що в графічній формі відображають рентабельність чистих активів та рівень внутрішнього перерозподілу коштів. Для Консалтингового центру «Бізон» RONA-граф за двома напрямками діяльності – «аутсорсинг» та «юридичний консалтинг» наведено на рис. 7.

Візуальний аналіз (рис. 7) показує, що основною статтею доходів у КЦ «Бізон» є аутсорсинг. Цей напрямок діяльності характеризується високою рентабельністю (рентабельність чистих активів становить 9%) та служить генератором коштів. Однак на підприємстві немає ефективного механізму перерозподілу фінансових потоків. Основні інвестиції спрямовують на розширення та підтримку послуг аутсорсингу. Послуги юридичного консалтингу та ІТ-консалтингу як альтернативний вид діяльності відзначаються від’ємною рентабельністю та високим ризиком інвестування. За відсутності інших перспективних напрямків діяльності цей вид послуг потребує додаткових аналітичних оцінок щодо збільшення інвестування з метою поліпшення конкурентної позиції.

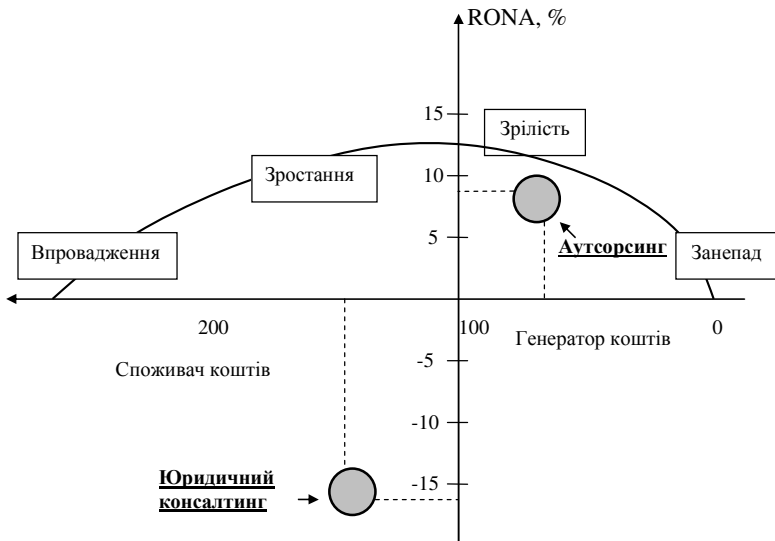

Рис. 7. RONA-граф для напрямків діяльності – «аутсорсинг» та «юридичний консалтинг» КЦ «Бізон»

Враховуючи результати матричного аналізу та оцінки RONA-граф, можна зробити висновок, що господарський портфель Консалтингового центру «Бізон» – незбалансований, а перспективний напрямок діяльності не отримує необхідного фінансування. Близько 90% валових продажів КЦ «Бізон» припадає на один вид діяльності (аутсорсинг), що перебуває на стадії зрілості. Внаслідок цього рівень прибутковості підприємства низький і не відповідає корпоративним цілям.

Сформовані стратегічні альтернативи для Консалтингового центру «Бізон» за двома напрямками діяльності – «аутсорсинг» і «юридичний консалтинг» систематизовано в табл. 6.

За результатами портфельного аналізу напрямків діяльності Консалтингового центру «Бізон», можна підсумувати:

- в умовах підвищення динамічності середовища підприємство має обрати конкурентну стратегію, спрямовану на захист досягнутих позицій, та утримання частки ринку на досягнутому рівні. Для здійснення агресивної політики, спрямованої на захоплення лідерства у галузі та збільшення ринкової частки, в КЦ «Бізон» нема необхідних фінансових ресурсів;
- у разі досягнення конкурентоспроможності необхідно акцентувати на споживачах та конкурентах. При першому підході рекомендована стратегія збалансування господарського портфеля і стратегія диференціації. Другий підхід передбачає детальний аналіз інвестицій за критерієм ефективності, розширення виробництва, лідерство в ціноутворенні;

- при чітко вираженій незбалансованості господарського портфеля стратегія консалтингового центру має бути орієнтована на фінансову підтримку перспективних напрямків діяльності, зокрема послуг юридичного консалтингу. Здійснення значних капіталовкладень дасть змогу досягти високих темпів зростання продажів за вказаним напрямком діяльності й перетворити його з «важкої дитини» на «зірку». При аутсорсингу основною стратегією є завантаження виробничих потужностей, модернізація та підвищення продуктивності.

Таблиця 6

**Результати портфельного аналізу для КЦ «Бізон»
за напрямками діяльності – «аутсорсинг» та «юридичний консалтинг»**

Матриця стратегічного аналізу		Вид послуг	
		Аутсорсинг	Юридичний консалтинг
Матриця BCG	Позиція	«Дійна корова»	«Важка дитина»
	Стратегія	Зберігати ринкову частку на досягнутому рівні; інвестиції обмежити підтримуючим мінімумом; прибутки інвестувати у послуги юридичного консалтингу	Інвестувати значні кошти в розширення виробництва або ліквідувати напрямок діяльності, якщо нема змоги для інвестування
Матриця McKinsey/General Electric	Позиція	Середня привабливість ринку / Висока конкурентоспроможність	Висока привабливість ринку / Середня конкурентоспроможність
	Стратегія	Захопити лідерство в галузі; збільшувати прибутковість за рахунок нарощування продуктивності; інвестувати в розвиток юридичного консалтингу	Вибіркові інвестиції; розширення виробництва шляхом модернізації та підвищення продуктивності; посилення конкурентних позицій
Матриця Shell/DPM	Позиція	Середня привабливість ринку/Висока конкурентоспроможність	Висока привабливість ринку / Середня конкурентоспроможність
	Стратегія	Стратегія зростання: зберегти поточні позиції, генерувати кошти та інвестувати їх у юридичний консалтинг	Стратегія посилення конкурентних переваг: детальний аналіз інвестицій; значні інвестиції з метою лідерства у галузі; пошук додаткових капіталовкладень
Матриця ADL/LC	Позиція	Сприяння розвитку	Селекція
	Стратегія	Стратегії: «утримання частки ринку – захист становища – зростання виробництва»	Стратегії: «поліпшення позиції – лідерство у ціноутворенні – вибіркове інвестування»

Література

1. Бурденюк Т. Г. Аналіз напрямків діяльності – запорука стійкої конкурентоспроможності птахівничого підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 225. С. 17–20.
2. Бурденюк Т. Г. Конкурентоспроможність: критерії і методи аналізу. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. 2017. Т. 22, вип. 10. С. 215–219
3. Євтушенко Н. О. Європейський ринок консалтингових послуг: особливості і перспективи розвитку. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. № 4. С. 63–72.
4. Плахотнікова Л. О. Ринок консалтингових та аудиторських послуг в Україні: стан, проблеми та тенденції розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 12. С. 71–77.
5. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / пер. с англ. М. Х. Розовский. Москва: Аудит, 1998. 616 с.
6. Уорд К. Стратегический управленческий учёт / пер. с англ. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. 448 с.
7. Фляйшер К. Стратегический и конкурентный анализ: методы и средства конкурентного анализа в бизнесе. Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. 541 с.
8. Хангер Дж. Д., Уилен Т. Л. Основы стратегического менеджмента. 4-е изд. Москва: Юнити, 2008. 319 с.
9. Шайкан А. В. Бухгалтерський облік у прийнятті управлінських стратегічних рішень: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 304 с.
10. Шнайдер Д., Грабченко А. И., Крыжний Г. К. Стратегическое поле деятельности предприятия и портфельный анализ: учеб. пособие [для студ. техн. и экон. спец.]. Харьков: НТУ «ХПИ», 2005. 72 с.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Значна кількість існуючих загроз та ризиків у процесі формування сталого розвитку й ефективного функціонування будь-якого підприємства вимагає удосконалення наявних та розроблення нових механізмів гарантування економічної безпеки на всіх рівнях господарювання. Виникнення і утвердження таких атрибутів ринкової економіки, як попит, пропозиція, конкуренція, рейдерство, комерційна таємниця зумовили приділяти більшу увагу питанням економічної безпеки членів економічного процесу.

Економічна безпека є основою раціональної поведінки в умовах ринкових ризиків, неодмінною умовою задоволення економічних потреб суспільства. Вона має таку функціональну структуру: науково-технічна безпека, інформаційна безпека, інтелектуальна безпека, енергетична безпека, фінансова безпека, інвестиційна безпека, безпека зовнішньоекономічної діяльності.

В економічній безпеці виокремлюється фінансова складова.

Головна мета фінансово-економічної безпеки підприємства – це забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування, створення високого потенціалу розвитку й зростання в майбутньому.

У процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств вирішальне значення має управління як один із сучасних підходів ефективної адаптації до мінливого зовнішнього середовища, попередження та нейтралізації небажаних ризиків та загроз, досягнення запланованих фінансових результатів суб'єктів господарювання.

Питання управління фінансово-економічною безпекою підприємства досліджується у наукових працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, Н. Вавдіук, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кірієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, Л. Мельник, І. Михасюк, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Покропивний, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін.

Проблемами удосконалення процесу організації обліку та його пристосування до потреб управління в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки займалися провідні вчені-теоретики, серед яких І. Бланк, Л. Гнилицька, Ф. Бутинець, О. Кириченко, Я. Мулик, М. Пушкар, В. Рожелюк, Я. Соколов, В. Сопко.

© Жук Н. Т., 2019.

Жук Наталя Тарасівна, аспірантка кафедри обліку і оподаткування Тернопільського національного економічного університету. Науковий керівник: докт. екон. наук, професор В. М. Рожелюк.

Розглядаючи аналітичну складову управління системи фінансово-економічної безпеки як діагностику фінансового стану звертаються до дослідників-науковців економічного аналізу господарської діяльності, а саме: М. Баканова, О. Базилінської, О. Загородної, В. Ковальова, Г. Кіндрацької, І. Лазаришиної, Є. Мниха, П. Поповича, Г. Савицької, Ф. Шеремета, М. Чумаченка, С. Шкараба та ін.

Дослідження наукових результатів багатьох вчених показують, що поняття фінансової безпеки не має однозначного тлумачення. Однак її сутність розглядають на національному, регіональному, галузевому та на рівні підприємств.

Так, у Вікіпедії зазначено, що фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування економічної системи та стале економічне зростання [1].

Науковці виокремлюють статичну, ресурсну, функціональну та комплексну ознаки у дефініції «фінансова безпека підприємства».

Відповідно до статичного підходу, фінансова безпека підприємства розглядається з позиції рівня та стану фінансових ресурсів і кількісно відображається через набір відповідних фінансових параметрів. Так, І. Бланк фінансову безпеку підприємства визначає як «кількісно і якісно детермінований рівень його фінансового стану, який забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри яких визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його сталого розвитку в поточному й перспективному періоді» [2]. Крім того, сутність фінансової безпеки полягає у наявності такого його фінансового стану, який характеризується: збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкістю до загроз; здатністю підприємства забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, а також достатніми обсягами фінансових ресурсів і спрямованістю на ефективний і сталий розвиток.

Ресурсний підхід дещо звужує сутність цього поняття, оскільки відображає тільки ефективність використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Правомірним є твердження О. Барановського щодо проблемності трактування фінансової безпеки, оскільки, як вказує автор: «поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, й тлумачення фінансів як системи економічних відносин, що виникають в процесі створення та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. А відтак, фінансова безпека являє собою надзвичайно складну систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку» [3].

Фінансова безпека підприємства за функціональною ознакою враховуює стратегічні орієнтири щодо захисту фінансових інтересів. В Економічній енциклопедії за редакцією С. В. Мочерного [4] визначено, що забезпечення фінансової

безпеки підприємства – це процес реалізації функціональних складових фінансової безпеки з метою запобігання можливим збиткам і досягнення максимального рівня фінансової безпеки нині і в перспективі.

За комплексного підходу узагальнюються статична, функціональна та ресурсна складова у визначенні фінансової безпеки підприємства.

Термін «фінансова безпека підприємства» визначає такий стан суб'єкта господарювання, за якого завдяки протидії негативному впливу зовнішніх і внутрішніх загроз і небезпек забезпечується його стабільний фінансовий стан і максимально ефективне функціонування в майбутньому [5]. Безпека підприємства передбачає стійкий, стабільний розвиток, що досягається за допомогою ефективного використання усіх видів його ресурсів.

Треба відмітити, що фінансова безпека не є явищем стабільним (статичним), яке постійно потрібно підтримувати. Тому забезпечення фінансової безпеки підприємства – це безперервний, системний процес, що полягає у попередженні можливих збитків.

Відтак, незважаючи на різницю у формулюванні цієї дефініції переважно сутність фінансової безпеки підприємства науковці розглядають як фінансову стійкість, та як захищеність від загроз і небезпек.

Фінансово-економічна безпека визначає граничний стан фінансової стійкості, у якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Для оцінювання фінансової безпеки запропоновані індикатори її визначення, головними з яких є показники зміни вартості підприємства.

На нашу думку, фінансова складова економічної безпеки підприємства може бути визначена, як сукупність заходів щодо забезпечення найбільш ефективного використання капіталу суб'єкта господарювання, підвищення якості планування і здійснення господарської діяльності за всіма визначеними напрямками планування (стратегічного та оперативного), управління технологічним, інтелектуальним і кадровим потенціалом, його основними і оборотними активами з метою максимізації прибутку та підвищення рентабельності господарської діяльності [6; 7; 8]; це комплекс заходів, спрямованих на запобігання можливого збитку від впливу негативних подій на економічну безпеку за різними фінансово-економічними інтересами підприємства [9].

Для забезпечення стабільності фінансового стану і безпеки суб'єктів підприємництва необхідним є наявність дієвого механізму управління фінансовою безпекою, головною метою якого є формування підприємницького середовища з високим рівнем захисту пріоритетних інтересів підприємців та забезпечення збалансованого розвитку національного виробництва. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва обумовлена впливом не лише внутрішніх факторів, а й постійно змінного зовнішнього середовища, тому необхідно враховувати як внутрішній, так і зовнішній вплив загроз та небезпек пріоритетним фінансовим інтересам суб'єктів підприємництва. Водночас зростає роль інформаційної складової забезпечення фінансової безпеки, що сприятиме ефективному управлінню завдяки

використанню у процесі прийняття управлінських рішень інформаційної бази внутрішнього та зовнішнього середовища.

За умов високого рівня невизначеності функціонування основними нині є проблеми інформаційного забезпечення процесу гарантування будь-якої безпеки підприємства, фінансової зокрема. Пріоритетним у системі інформаційного забезпечення є обліково-аналітична складова. Вона передбачає збір й обробку зовнішньої та внутрішньої інформації, яка є основою розроблення і прийняття тактичних, стратегічних завдань в управлінні фінансово-економічною безпекою підприємства.

Дослідження обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством розпочалися у середині 90-х рр. XX ст., коли було введено термін «обліково-аналітична система», що характеризує впорядковане формування інформації з облікових і звітних даних. Доволі детально питання, пов'язані з обліково-аналітичним забезпеченням фінансово-економічної безпеки підприємства, розглядали Л. Гнилицька, Т. Давидюк, В. Євдокимов, В. Кірсанова, Я. Крупка, Л. Тринька.

Так, Л. Гнилицька характеризує обліково-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки як механізм, який передбачає збір інформації, оцінку її достовірності, способи узагальнення, а також технології надання безпосереднім користувачам з метою визначення рівня та стану економічної безпеки підприємства як для його власників, чи персоналу, так і для інших зацікавлених у його діяльності осіб [10].

Сьогодні відсутня єдність думок щодо порядку формування обліково-аналітичного забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємством.

Обліково-аналітичне забезпечення утворює інформаційну систему, яка поєднує в собі методи бухгалтерського обліку, аналізу та процесу прийняття управлінських рішень щодо внутрішніх і зовнішніх загроз, безпечної діяльності та сталого розвитку підприємства. Сутність системи обліково-аналітичного забезпечення полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, здійсненні оперативного мікроаналізу та використання його результатів при моделюванні управлінських рішень у системі фінансово-економічної безпеки підприємства. Тому її головною метою є надання достовірної інформації для управління економічними процесами підприємства при виборі напрямів підтримання його безпеки, стійкого розвитку та мінімізація ризиків, пов'язаних з недостовірною обліковою інформацією [11].

Система обліково-аналітичного забезпечення ґрунтується на даних оперативного, статистичного, фінансового й управлінського обліку, у т. ч. на оперативних даних, і використовує для економічного аналізу статистичну, виробничу, довідкову та інші види інформації. Тому така система виконує збір, опрацювання та оцінювання всіх видів інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень на всіх рівнях.

У систему обліково-аналітичного забезпечення входить насамперед бухгалтерський облік, який за своїм визначенням відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» являє собою «процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про господарську діяльність зовнішнім та внутрішнім користувачам» [12].

Інформація бухгалтерського обліку й фінансової звітності необхідна для управління фінансово-економічної безпекою підприємства з метою [13]:

- розробки концепції фінансово-економічної безпеки підприємства;
- застосування методів і механізмів управління фінансово-економічною безпекою підприємства у практичну господарську діяльність;
- аналізувати й оцінювати рівень фінансово-економічної безпеки підприємства та робити на цій основі відповідні висновки для прийняття управлінських рішень;
- досліджувати зовнішнє і внутрішнє середовище підприємства, виявляти загрози фінансово-економічній безпеці підприємства;
- розробляти стратегію фінансово-економічної безпеки та формувати комплекс заходів для її реалізації;
- вирішувати проблемні ситуації, що виникають у процесі організації та управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Важливою інформаційною складовою системи фінансово-економічної безпеки підприємства є управлінський облік.

Вагомий внесок у дослідження питання управлінського обліку зробили такі видатні вітчизняні і зарубіжні науковці, як: Ф. Бутинець, М. Вахрушина, С. Голов, К. Друрі, Е. Аткінсон, Р. Банкер, Р. Каплан, С. Янг, Т. Карпова, В. Моссаковский, В. Палій, М. Чумаченко, А. Яругова та інші.

Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996 від 16.07.99 р. внутрішньогосподарський (управлінський) облік подається, як «...система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством». Крім того визначено, що «підприємство самостійно розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів» [12].

На сьогодні українські нормативні акти з бухгалтерського обліку не мають офіційного визначення та рекомендацій з ведення управлінського обліку і не приділяють належної уваги поясненню функцій та задач обліку взагалі, а також трактуванню понять, що застосовуються у професійній бухгалтерській мові. Це можливо виправдати тим, що організація управлінського обліку – це внутрішня справа кожного підприємства, держава не може зобов'язати підприємства вести управлінський облік чи написати єдині правила для його ведення, що характерно для практики розвинутих країн. Стандарти управлінського обліку розробляються

без втручання держави. На цьому етапі традиційний бухгалтерський облік з його стандартами перестає задовольняти потреби управління підприємством [14].

М. Пушкар відмічає з цього приводу, що відокремлення управлінського обліку в окрему систему спонукав розрив між інформаційним процесом та управлінням [15]. Так, наприклад, у зв'язку з потребою ефективного управління бухгалтерія західних фірм бере на себе обов'язки, які традиційно зосереджувалися у нас у плановому відділі, аналітичних службах. Тому управлінський облік не можна розглядати лише з позиції відокремлення об'єктів, які були складовою частиною системи бухгалтерського обліку. Такий підхід може бути вмотивований щодо визначення змісту фінансового обліку.

Управлінський облік – це самодостатня складова традиційного бухгалтерського обліку, що формує й використовує в управлінській діяльності інформацію, яка охоплює і ту, що сформована у фінансовому обліку. Для цього використовуються облікові методи й процедури, удосконалюючи технології планування, контролю та прийняття рішень, ефективність яких підсилюється взаємозв'язком. З плином часу питання управлінського обліку у вітчизняній науковій літературі стають більш актуальними [16].

Однак серед науковців відсутня єдина думка щодо визначення змісту поняття «управлінський облік» (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «управлінський облік»

Автор (науковці)	Визначення
1	2
Ентони Р., Рис Дж. [18, с. 269]	Управлінський облік – це процес у рамках організації, що забезпечує управлінський апарат організації інформацією, що використовується для планування, особистого управління і контролю за діяльністю організації. Цей процес включає виявлення, вимірювання, збирання, аналіз, підготовку, інтерпретацію, передачу і приймання інформації, необхідної управлінському апарату для виконання його функцій
Е. А. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг [19, с. 25]	«...процес безперервного удосконалення планування, проектування, виміру і функціонування системи фінансової та не фінансової інформації, що направляє діяльність менеджерів, мотивує поведінку, підтримує і створює культурні цінності, необхідні для досягнення стратегічних, тактичних і операційних цілей організації»
Т. П. Карпова [20, с. 29]	Управлінський облік – інтегрована система витрат і доходів, нормування, планування й аналізу, що систематизує інформацію для оперативних управлінських рішень і координації проблем майбутнього розвитку підприємства.

1	2
М. Г. Чумаченко [21, с. 2]	«...у міру зростання потреби в ефективному управлінні підприємством облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції (виробничий облік) трансформується в управлінський облік», «...обліком ця економічна система називається за традицією, оскільки вона містить у собі дії, що виходять за рамки власного обліку».
С. Ф. Голов [22, с. 17]	Управлінський облік – це процес виявлення, зміни, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінювання і контролю в середині організації і для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів.
П. Й. Атамас [23, с. 5]	Управлінський облік – це процес виявлення, вимірювання, збирання, нагромадження, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі облікової інформації, яка використовується управлінським персоналом усередині підприємства для прийняття управлінських рішень та для забезпечення ефективного використання ресурсів.
В. В. Сопко [24, с. 361]	Внутрішньогосподарський облік (так званий управлінський, виробничий, контролінг) не є самостійним бухгалтерським обліком. Це продовження, а точніше подальше поглиблення, деталізація даних бухгалтерського фінансового обліку в частині витрат і доходів діяльності, коли розкривається вся ефективність придбання ресурсів, їх переробки, технологічних і організаційних рішень, мотивації та ін.

Науковці дають різне в нюансах, але близьке за сутністю трактування управлінського обліку, наділяючи його однаковими функціями і завданнями.

Термін «управлінський облік» не використовують в усіх країнах світу. Наприклад, у Франції застосовують поняття «маржинальний облік», у Німеччині – «обчислення витрат і результатів» і лише в англомовних країнах (США, Англії та Канаді) – управлінський облік [22, с. 53–81]. С. Голов зазначає, що в поняття «управлінський облік» входить не тільки формування та контроль витрат протягом звітного періоду, а й обґрунтовується необхідність прийняття управлінських рішень на перспективу. Хоча, на батьківщині управлінського обліку – у США, від 2000 р. підручники з управлінського обліку починають видавати під назвою «Управління витратами» (Cost Management) [18; 25]. Е. А. Аткінсон та інші вважають, що система управління витратами є однією з основних систем оцінювання виконання, яка становить ядро більшого утворення, відомого як система управлінського обліку та контролю [19, с. 545].

В умовах інтеграції зростає потреба у фахівцях з управління витратами. Такими фахівцями можуть бути бухгалтери, інженери, фінансові аналітики тощо, які володіють відповідними знаннями та навичками, зокрема у сферах інформаційних технологій, прийняття рішень, презентацій та роботи в команді, стратегічного управління, аналізу тощо [17]. Досвід підприємств України свідчить, що практичне застосування системи управління витратами (управлінського обліку) ще не набуло належного поширення. Цю думку підтримує і професор З. Гуцайлюк у своїй статті, в якій розглядаються діючі проблеми впровадження та розвитку управлінського обліку у виробничих підприємствах України. Загалом слід погодитися з положенням автора щодо того, що «... на сьогоднішній день ні теоретично, ні практично не існує цілісної системи управлінського обліку як окремої інформаційної системи» [26].

«Для управлінського обліку, – як відмічає А. Апчорч, – ведення рахунків є настільки важливим, що нерідко його називають особливим терміном – облік витрат (cost accounting), який згідно з офіційною термінологією СІМА, визначається наступним чином: «...складання бюджетів (кошторисів), розрахунків нормативних і фактичних витрат за окремими операціями, процесами, видами діяльності чи продукції» [27].

На практиці терміни «облік витрат», «управлінський облік» і «вартісний та управлінський облік» взаємозамінні, що, на думку А. Апчорча, служить підставою стверджувати наявність тісного взаємозв'язку [27, с. 54]. Хоча існує й думка, що між обліком витрат виробництва та управлінським обліком існує суттєва відмінність: якщо перший з них займається лише фіксацією, зберіганням та опрацюванням даних про витрати, а в окремих випадках і про доходи виробництва, то у функції управлінського обліку входить, крім обліку витрат виробництва, ще й система планування і контролю. Водночас об'єктом управлінського обліку може бути як виробничий процес, так і облік господарських засобів [16].

В зарубіжній практиці поширені також різні підходи авторів щодо співвідношення між виробничим та управлінським обліком. Одні дослідники вважають, що термін «управлінський облік» та термін «виробничий облік» є синонімами, інші бачать різницю щодо цих термінів. Так, більшість дослідників пов'язують управлінський облік лише з виробничим обліком або обліком виробничих витрат. Безсумнівно, облік витрат виробництва за своєю значимістю, взаємозв'язком і взаємозумовленістю з іншими ділянками обліку є центральним у системі обліку. Більше того, він значною мірою визначає вирахування показників виробничої та фінансової діяльності підприємства. Проте очевидним є той факт, що на практиці керівники різних рівнів управління використовують залежно від конкретних ситуацій найрізноманітнішу інформацію про господарсько-фінансову діяльність підприємства, що вимагає відповідних даних з обліку витрат виробництва.

Прагматичної орієнтації концептуальних основ управлінського обліку дотримується творець «стандарт-кост» Дж. Чартер Гаррісон. Він підкреслював, що в минулому управлінський облік відігравав вторинну роль щодо виробничого

обліку. Однак він став важливою частиною в системі обліку і становить собою внутрішній бухгалтерський облік, що забезпечує й представляє різну інформацію для управління підприємством [25, с. 70].

К. Друрі відокремлює виробничий облік від управлінського, зазначаючи, що «в системі виробничого обліку знайшли відображення облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції для оцінки доходів від виробництва», що відповідає вимогам зовнішньої звітності, а завдання управлінського обліку полягає в підготовці відповідної фінансової інформації для посадових осіб усередині підприємства, яка необхідна їм для прийняття правильних рішень [28, с. 27].

М. С. Пушкар зазначає, що виробничий облік орієнтується на технічну сторону та методику відображення витрат на виробництво, а управлінський облік – на аналіз ситуацій, прийняття рішень, вивчення запитів споживачів в інформації, яка характеризує використання ресурсів, формування собівартості, аналіз відхилень від нормативних витрат та інших питаннях [15].

Відтак, зауважимо, що фінансовий та управлінський облік ґрунтуються на даних єдиної інформаційної системи бухгалтерського обліку, де майже вся інформація поточного фінансового обліку, особливо в частині витрат є основною складовою всього комплексу заходів, які стосуються управління на окремій ділянці – управління витратами [17].

Дотримуючись цього підходу щодо інформаційного забезпечення управління підприємством, можна стверджувати про виникнення управлінського обліку як з'єднуючої ланки між обліковим процесом та системою управління. Його предметом є виробнича діяльність підприємства загалом та окремих структурних підрозділів; об'єктами – витрати та результати діяльності підприємства та центрів відповідальності, трансфертне ціноутворення, бюджетування та внутрішня звітність. Це поєднання надасть можливість всебічно аналізувати рівень витрат та встановлювати їх відповідність визначеним нормам у контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його економіко-фінансової безпеки.

Управлінський облік як складова інформаційно-аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки виконує такі завдання [16]:

- забезпечення керівництва підприємства інформацією про консолідовані результати бізнесу;
- відображення результатів роботи окремих напрямків діяльності: сегментів або видів діяльності, групи товарів та інших елементів залежно від специфіки бізнесу й незалежно від того, як ці напрямки розподілені між юридичними особами, що входять у бізнес;
- відображення результатів роботи окремих структурних підрозділів: відділи управління, виробничі підрозділи (відділи, цехи) та окремі юридичні особи;
- здійснення контролю за витратами шляхом їх фіксації в первинних документах, обліку за видами, місцями виникнення і центрами відповідальності;

- нагромадження статистичної інформації про доходи і витрати підприємства у визначеному розрізі і виявлення загальних тенденцій;
- здійснення планування і контролю виконання бюджету за окремими центрами витрат та бізнесом загалом;
- ведення оперативного обліку розрахунків з окремими контрагентами, взаєморозрахунків між власними юридичними особами.

Вона є складовою загальної системи управління і її суть полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, виконання оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів для формування рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Для виконання вище перелічених завдань та забезпечення фінансової безпеки застосовуються методи, процедури й технології управлінського обліку. Зупинимось на деяких з них.

Аналіз взаємозв'язку «витрати – обсяг – прибуток» досліджує зміни, що відбуваються з операційним прибутком підприємства під впливом певних параметрів його діяльності. Застосування цього методу дає можливість отримати інформацію про:

- обсяг реалізованої продукції для отримання запланованої величини прибутку;
- діяльність для покриття всіх витрат та отримання бажаної суми прибутку за заданої ціни реалізації;
- бажане співвідношення постійних та змінних витрат;
- вплив на фінансові результати показника виробничого левериджу;
- мінімальну ціну на продукцію (товари, послуги), яка необхідна для беззбиткової діяльності;
- зниження ціни реалізації продукції у разі зміни зовнішніх факторів її формування, щоб забезпечити бажаний рівень прибутковості;
- величину витрат, які за наявного обсягу продаж попереджають потрапляння підприємства в зону збитків.

Не менш важливим є застосування прийомів аналізу альтернативних варіантів, методика якого будуватиметься на визначенні економічної ефективності окремих варіантів управлінських рішень оперативного характеру. А саме:

- прийняття чи відмови від спеціального замовлення (про реалізацію додаткового випуску продукції за зниженою ціною або навіть за ціною, нижчою за планову собівартість такої продукції) за наявності вільних виробничих потужностей та відповідних ресурсів;
- переваги власного виробництва або закупівлі на ринку комплектуючих для випуску власної продукції, передачі частини своїх виробничих чи організаційних процесів для виконання іншим підприємствам на умовах аутсорсингу;

- визначення оптимального рівня замовлення, оптимального рівня закупівель сировини з метою економії витрат на закупівлю та зберігання виробничих запасів;
- прийняття рішення про доцільність скорочення або ліквідації збиткового сегмента діяльності при наявності вільних (незадіяних) виробничих потужностей;
- рішення про доцільність впровадження нової технології (автоматизації, модернізації виробництва) при обмежених обсягах діяльності;
- рішення про оптимальне використання ресурсів в умовах їх дефіциту (обмежень на використання) та ін.

Значну й дієву допомогу управлінському персоналу для визначення доцільності та економічної ефективності капітальних інвестицій можуть надати методи управлінського обліку та аналізу інвестиційних проєктів. Особливо це стосується розрахунку таких показників, як:

- приведена (дисконтована, теперішня) вартість майбутніх грошових надходжень та визначення доцільної ставки дисконту;
- внутрішня норма рентабельності;
- дисконтований період окупності капітальних інвестицій;
- раціонування капіталу на підставі порівняння індексів прибутковості декількох прибуткових інвестиційних проєктів тощо.

Доволі важливими є також питання ефективного управління робочим капіталом підприємства (запасами, дебіторською заборгованістю, грошовими коштами і розрахунками, кредиторською заборгованістю, особливо за поточними і довгостроковими кредитами банків). Окремо можна розглядати доцільність управлінського обліку та аналізу ефективності використання необоротних активів підприємства, природних ресурсів, людського капіталу, інтелектуальної власності. Для дослідження цих життєво важливих питань у контексті фінансової безпеки підприємства бажано застосовувати такі аналітичні методи, як розрахунок абсолютних і відносних величин (індексів), порівняння, факторний і маржинальний аналіз, а також графічні методи (побудову графіків беззбитковості, взаємозв'язку «обсяг-прибуток», маржинального доходу). Ці методи безпосередньо забезпечують управлінців інформацією для подальшого прийняття рішень, що стосуються розробки концепції безпеки підприємства, яка є системною поглядів щодо постановки і шляхів вирішення виявлених та можливих загроз.

Отже, досягнення фінансово-економічної безпеки підприємства можливе за умови, що система обліку сприятиме отриманню інформації операційного, тактичного і стратегічного характеру, застосуванню різних видів аналізу та аудиту, розширить обсяг інформаційних ресурсів про рівень фінансової безпеки. Система менеджменту вимагає збільшення обсягу інформації про всі об'єкти у межах підприємства та за його межами, що в кінцевому результаті впливає на ефективність роботи бізнесу. Нині питання обліково-аналітичного забезпечення управління економіко-фінансовою безпекою, в якому облік відіграє провідну роль інформаційної бази, є слабкою ланкою менеджменту, що вимагає посилення та

удосконалення. На формування фінансово-економічної безпеки підприємства впливають зміни, які відбуваються як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі його функціонування. Ці зміни характеризуються нестабільністю та потребують швидкої адаптації підприємств до сучасних умов господарювання з урахуванням чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища. Вирішення проблемних питань із забезпечення захисту облікових даних підприємства є важливою передумовою, спрямованою на забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства як на сучасному етапі розвитку, так і в майбутньому.

Література

1. Вікіпедія URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Київ : Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
4. Економічна енциклопедія : у 3 т. редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2000. 2002 с.
5. Фінансово-економічна безпека : стратегічна аналітика та аудиторський супровід : монографія / за заг. ред. Т. В. Момот. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 340 с.
6. Жукевич С. М., Рожелок В. М. Фінансова стійкість підприємства в контексті сталого розвитку України. *Світ фінансів*. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. С. 75–85.
7. Жукевич С. М. Фінансова стійкість в системі управління економічною безпекою підприємства. *Теорія та практика менеджменту безпеки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 травня 2019 р.) / відп. ред. проф. Л. М. Черчик. Луцьк, 2019. С. 44–46.
8. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз : навч. посібник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016 450 с.
9. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посібник О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов та ін. ; за ред. чл.-кор. АПК України, проф. В. С. Сідака. Київ : Дорадо-Друк, 2010. 412 с.
10. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Київ, 2013. 33 с.
11. Гандяк О. Організація обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства URL : https://www.uad.lviv.ua/uploads/mat_konf/mat_osin16.pdf.
12. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
13. Рожелок В. М. Організація бухгалтерського обліку діяльності переробних підприємств : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 488 с.
14. Жукевич С. М. Бухгалтерський облік як інформаційна база аналізу фінансового стану підприємств в умовах інтеграції України в ЄС: *Науковий Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. – 2015. № (17Е). С. 225–234.
15. Сучасні проблеми розвитку системи обліку в Україні : монографія / М. С. Пушкар, Л. В. Нападовська, Я. Д. Крупка [та ін.] ; за ред. М. С. Пушкар. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 268 с.
16. Атамас О. П. Роль управлінського обліку в обліково-аналітичному забезпеченні діяльності фахівців з управління фінансово-економічною безпекою. *Науковий огляд*. 2016. № 10 (31). URL : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1004>.
17. Костякова А. А. Управлінський облік як джерело інформаційного забезпечення системи управління URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/190.pdf>.

18. Энтони Р., Дж. Рис. Учёт: ситуации и примеры / пер. с англ. Москва : Финансы и статистика, 1993. 450 с.
19. Управленческий учет. Э. А. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг; пер. с англ. 3-е изд. Москва : Вильямс, 2005. 878 с.
20. Карпова Т. П. Управленческий учет. Москва : Аудит. – ЮНИТИ, 1998. 350 с.
21. Чумаченко Н. Г. Развитие управленческого учета в Украине. *Світ бухгалтерського обліку*. 1998. № 10. С. 2.
22. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 522 с.
23. Атамас П. Й. Управлінський облік : навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 440 с.
24. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посібник. К. : КНЕУ, 2006. 526 с.
25. Гаррисон Дж. Ч. Стандарт-кост. Система нормативного учета себестоимости / пер. с англ. Москва : Союзоргучет, 1933. 204 с.
26. Гуцайлюк З. В. Адаптація бухгалтерського обліку до потреб ринкового середовища. *Незалежний аудитор*. 2014. № 6. С. 19–28.
27. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика / пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. Москва : Финансы и статистика, 2002. 952 с.
28. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет : учеб. пособие для вузов / пер. с англ. под ред. Эриашвили Н. Д. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1998. 783 с.

ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ДІАГНОСТУВАННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Керівництвом нашої держави взято вектор на досягнення цілей сталого розвитку з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина. Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй № 70/1 від 25 вересня 2015 р. глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, видано Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [1].

Важливу роль у досягненні сталого розвитку сучасного підприємства відіграє інтенсивне і збалансоване використання його потенціалу як основи, на якій будуються і реалізуються його зовнішні та внутрішні відтворювальні процеси. У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування багаторівневої системи управління розвитком підприємства, яка має ґрунтуватися на раціональному використанні та побудові взаємозв'язків між різними видами і рівнями напрямів діяльності, ієрархії управління, сферами функціональної відповідальності, ресурсами.

Важливим елементом реалізації концепції сталого розвитку в Україні є модернізація фінансового механізму, основна мета якої – підвищення ефективності використання й оптимізації фінансових ресурсів на різних рівнях господарювання. Виникає необхідність вдосконалення фінансових методів, фінансових інструментів, фінансових важелів, нормативно-правового й інформаційного забезпечення на всіх рівнях економічної системи держави [2].

Нині одним з актуальних питань є прийняття концепції сталого розвитку на різних рівнях господарювання, що зумовлює зміну парадигми традиційної економічної системи та пошуку нових управлінських підходів й узгодження інтересів економічної та екологічної сфер. Питанням сталого розвитку економічних систем та можливостям його досягнення присвячено багато наукових праць вітчизняних та іноземних учених, зокрема О. Веклич, Е. Гірусова, Б. Данилишина, Г. Дейлі, Д. Медоуза, Л. Мельника, О. Карінцевої, О. Осауленка, Г. Платонова, О. Шубравської та ін.

Значний внесок у теоретичне обґрунтування сутності стійкого функціонування підприємства зробили такі вчені, як: О. Ареф'єва, І. Дем'яненко, Д. Горо-

динська, В. Василенко, В. Гончаров, Ю. Цямрюк, О. Харитонова. Економічна стійкість підприємства досліджується вченими-економістами: А. Амошом, В. Герасимчуком, М. Білик, К. Ізмайловою, Л. Лахтіоною. Проблеми фінансової стійкості як складової управління фінансового стану на підприємстві вивчали відомі вітчизняні та закордонні вчені: Ю. Цал-Цалко, Г. Савицька, О. Базілінська, В. Коваленко, О. Павловська, Т. Фролова, А. Ковальов.

Аналіз праць вказаних авторів показав, що наявна дискусійність, а також суперечливість підходів.

Саме це і стало підставою для вивчення стійкості як економічної категорії та економічного процесу й критерію практичної діяльності.

Проблема полягає в тому, що суть стійкості в контексті фінансово-економічної діяльності чітко не визначена, незважаючи на актуальність однойменної проблеми, і обмежується рамками фінансових категорій з повним ігноруванням інструментарію й технологій управлінського обліку.

В останні роки в Україні було створено доволі багато різних підходів щодо втілення концепції сталого розвитку на підприємствах, але при цьому практичний механізм недосконалий. Перехід до сталого розвитку здебільшого залишається поза увагою і є суперечливим. Формування і реалізація концепції сталого розвитку підприємств є складним, багатовекторним процесом, що відбувається на мікро- і макрорівні під впливом різноманітних чинників зовнішнього середовища і внутрішнього стану підприємства. Важливо вибудувати систему управління формуванням і реалізації стратегії сталого розвитку, що забезпечує результативність діяльності суб'єктів господарювання на всіх його етапах, ділянках і в усіх формах.

Сталий економічний розвиток країни та регіонів може бути досягнутий лише при отриманні позитивних значень показників фінансової стійкості таких структурних елементів, як галузі, підприємства та організації.

Повноцінна реалізація концепції сталого розвитку пов'язана з відповідним їй забезпеченням на різних рівнях управління, елементи якого повинні передбачати повну взаємну узгодженість для максимізації отримання корисного результату управління складовими соціо- еколого-економічного розвитку.

Таким чином, реалізацію концепції сталого розвитку можна представити у вигляді ланцюга: індивідуум – суб'єкт господарювання (підприємство) – регіон – держава – планета (рис. 1).

вищення статусу освіти та виховання загалом й екологічного зокрема. Це покликано змінити стиль життя й індивідуальну свідомість і ставлення кожної людини до природи як до основи існування цивілізації.

Особливої уваги заслуговує дослідження реалізації концепції сталого розвитку саме на рівні підприємства.

Поняття «сталий розвиток підприємства» трактується неоднозначно. На думку М. А. Микитась, «...стійкий розвиток передбачає можливість системи взаємопов'язаних елементів підприємства забезпечити життєздатність та зростання економічної ефективності, враховуючи вплив різних чинників навколишнього середовища» [4].

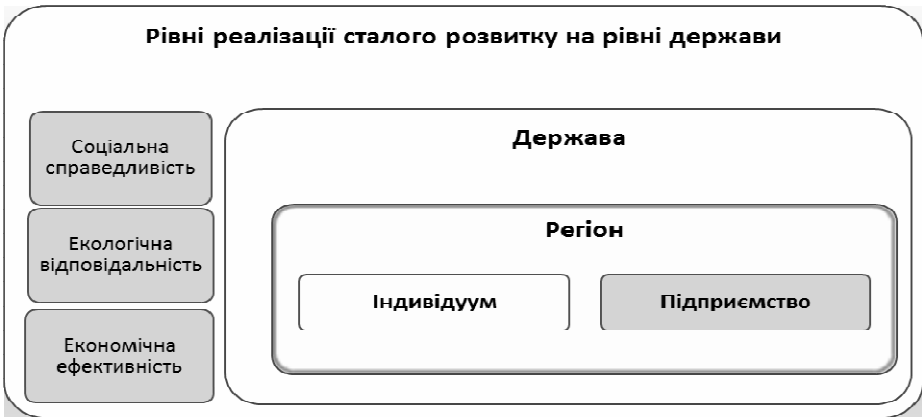

Рис. 1. Місце підприємства у реалізації концепції сталого розвитку на рівні держави [3]

На індивідуальному рівні особливо важливою є реалізація заходів щодо під Н. В. Дойсан-Коровьонкова стверджує, що сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування самоудосконалюючої (за рахунок внутрішнього потенціалу) системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, сталості економічного розвитку. А забезпечення сталого розвитку національної економіки, сфер економічної діяльності та конкретних підприємств можливе на основі антикризового менеджменту [5].

На нашу думку, сталий розвиток підприємства – це поступова зміна або ж підтримання на належному рівні всіх показників стійкості підприємства, здатного протистояти негативним чинникам зовнішнього середовища, використовуючи внутрішній потенціал, зберігаючи при цьому цільність і основні властивості. Так, можна стверджувати, що стійкий розвиток підприємства забезпечується на основі врахування впливу зовнішнього середовища і вдосконалення стратегічного управління всередині підприємства з метою підвищення ефективності його діяльності та неперервного розвитку.

Для підприємств сталий розвиток означає прийняття бізнес-стратегій і утвердження видів діяльності, які відповідають потребам ринку та захищаних сторін і водночас захищають, підтримують і зміцнюють людські та природні ресурси, які будуть необхідні в майбутньому.

Розробка ефективної структури управління сталим розвитком суб'єкта господарювання вимагає інтеграції всіх функціональних складових – бізнес-планування, організації, обліку, аналізу, контролю.

Розвиток підприємства полягає в правильному балансі економічного зростання і стійкості підприємства.

При цьому розвиток має бути стійким, тобто стабільним. Поняття «стабільність» (лат. «stabilis») означає «...міцність, незмінність, приведення в постійний, стійкий стан або підтримка цього стану, а також сам стан постійності, стійкості». Стійкий розвиток припускає його несумісність з проявами революційних, катастрофічних змін і розрахований на тривалий час у своєму русі та підтримку цього стану надалі.

Термін «сталій розвиток» на конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. в рамках прийняття Порядку денного на XXI століття визначався як «... розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби». В усіх подальших визначеннях поняття за основу взято саме це тлумачення сталого розвитку. Це поняття відповідає російському «постоянный / стабильный», тобто постійний / стабільний розвиток. Проте у країнах СНД значного поширення набув термін «устойчивое развитие». Англomовний оригінал розглянутого поняття «sustainable development» означає «підтримуваний розвиток». Доволі цікавим є французький варіант цього терміна «developpment durable» – «міцний / тривалий розвиток» [6].

Стійке (збалансоване) зростання підприємства (Stable Growth) – це зростання, за якого підприємство не завдає шкоди своїм фінансовим ресурсам і не змінює фінансової ризику [7, с.163]. Для стійкого зростання характерним є врівноважений рух коштів (ні нестачі, ні надлишку). Щоб підвищити обсяги реалізації, необхідно збільшити майно підприємства, а це можливе за умови зростання власного і позикового капіталу [8].

Термін «стійкість» запозичений з природничих наук, де він означає стійкий стан, здатність до довготривалого існування, збереження в часі.

Стійкість – це якість, що дозволяє системі витримувати зміни параметрів зовнішнього середовища, відмінні від розрахункових. Система, організм або проєкт можуть бути названі «стійкий», якщо вони в змозі впоратися з варіаціями (іноді непередбачуваними) в операційному середовищі з мінімальними: збитком, зміною або втратою функціональності [9].

Науковцями систематизовано і узагальнено близько 233 визначень понять «стійкість» й «стабільність» [10]. М. Артюхов з позиції загальної теорії системи стверджує, що стійкість – це властивість системи збігатися за ознаками до і після змін, що викликані дією комплексом факторів. Науковець стверджує, що криза довела, що природна стійкість є й економічною категорією, яку потрібно враховувати, якщо хочемо організувати свою господарську діяльність раціонально [11].

Треба відмітити, що, незважаючи на актуальність, розуміння дефініції «стійкість» у контексті економічної та фінансової діяльності є часто однобокою і обмежується фінансовими категоріями.

Економічній стійкості підприємства як основі сталого розвитку присвятили наукові праці вітчизняні та зарубіжні науковці. Так, економічна стійкість підприємства – це сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та під-

тримку загального сталого функціонування підприємства [12, с. 84] ; – рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного зростання в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх чинників [13].

У науковій економічній літературі стійкість підприємства частіше розглядається в контексті фінансового стану, платоспроможності, рівня ймовірності банкрутства. Так, стійкість підприємства ототожнюється з фінансовою стійкістю. Однак треба відмітити, що економічна стійкість – це поняття більш широке й охоплює, крім фінансової, ресурсну, виробничо-технологічну, організаційно-правову, соціальну складові.

Дотримуємося думки, що фінансова й економічна стійкість взаємозалежні. Так, провідною складовою економічної стійкості є її фінансова складова, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси визнаються рушійною силою будь-якої економічної системи.

Що стосується фінансової стійкості, то вона є об'єктом дослідження здебільшого науковців-аналітиків як одного із критеріїв фінансового стану підприємства.

Треба відмітити, що нині відсутня однастайність науковців у визначенні сутності фінансової стійкості та методики її здійснення. Так, науковці стверджують, що фінансова стійкість – це: стан активів підприємства, що гарантує йому достатню платоспроможність [14]; здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у зовнішньому і внутрішньому середовищі, яке змінюється; те, що гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість в межах припустимого рівня ризику [15]; такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією наявності власних коштів, стабільної прибутковості та забезпечення процесу розширеного відтворення [16].

Отже, відповідно до загальносистемного підходу можна визначити фінансово-економічну стійкість як властивість суб'єкта господарювання здійснювати супротив негативному впливу зовнішніх кризових чинників у процесі функціонування і розвитку, зберігаючи такий стан, який забезпечує його структурну цілісність і можливість здійснення основної діяльності. Так, для досягнення підприємством фінансової рівноваги та фінансової стабільності необхідна фінансово-економічна стійкість (ФЕС). Це визначення відображає системний, вартісний (наявність вартості забезпечує збереження бізнесу) і стейкхолдерський аспекти фінансово-економічної стійкості. Основною метою ФЕС є можливість збереження діяльності та зростання фундаментальної вартості бізнесу. Якщо ФЕС незадовільний (наприклад, якщо виникає неплатоспроможність), то виникає ризик банкрутства і відповідно загроза втрати бізнесу.

Це обґрунтовує і те, що однією з основних рис ринкової економіки є її незначеність й нестабільність. Щоб протистояти цим важким умовам, підприємство має мати високий рівень економічної стійкості, яка забезпечує його незалежність

від зміни ринкової кон'юнктури, тому ризик виявитися банкрутом стає не такий великий.

З точки зору стратегічного управління, підприємство повинне орієнтуватися не стільки на підтримання високого кількісного рівня цільових показників (прибутку, частки ринку тощо), скільки на збереження їх високого потенціалу у майбутньому. Саме тому щораз більше з'являється досліджень, в яких акцентується увага на сталому розвитку підприємства.

Важливим етапом діагностики фінансової складової сталого розвитку підприємства є розрахунок допустимих і економічно обґрунтованих його темпів зростання. Перед підприємством стоїть завдання збалансування зростання прибутків, чистого доходу та активів, оскільки правило «чим більше, тим краще» справедливе не завжди.

Так, швидке зростання може виснажити ресурси і без вмілого фінансового управління цими процесами призвести до банкрутства. Фахівці зазначають, що банкрутства підприємств призводить і надто швидке, і надто повільне зростання.

К. Уолш порівнює зростання для підприємства з ліками для пацієнта, які приносять користь лише до певної дози, але коли її перебрати, то стають небезпечними, якщо не фатальними. Отже, завжди потрібно шукати «золоту середину», а саме рівень стійкого зростання. В економічно розвинутих країнах у період стабільності зростання максимум на 4% вважається достатнім [17].

Велике значення мають визначення «певного ступеня» фінансової стійкості, низки чинників, що обумовлюють межу стійкості, обґрунтованості методичних підходів до її оцінки, особливо в умовах економіки кризового періоду.

Попередньо розглянуті індикатори (коефіцієнти) стійкого зростання [18] та абсолютні показники фінансової стійкості, тобто показники, що характеризують міру забезпеченості запасів джерелами їхнього фінансування [19]. Відмітимо, що у цих дослідженнях застосовувалися методи і моделі фінансового аналізу із використанням фінансової звітності.

Однак ринкові трансформації у вітчизняній економіці суттєво ускладнюють економічні процеси підприємств. Для суттєвого зростання результативності діяльності важливо забезпечити оперативність у прийнятті управлінських рішень. З огляду на це існує сукупність актуальних проблем, зумовлених їх адаптацією до ринкових механізмів господарювання. Для розробки ефективних моделей позиціонування підприємств на ринку товарів та послуг необхідно володіти великим обсягом інформації, що досягається завдяки ефективній організації управлінського обліку. Йдеться про підвищення рівня оперативності та достовірності облікової інформації за всіма векторами діяльності підприємств для забезпечення потреб менеджменту на різних рівнях управління.

Питання облікового забезпечення управління належить до пріоритетних напрямів вдосконалення системи бухгалтерського обліку. Передусім йдеться про чітку організацію управлінського обліку, спрямовану на формування багатоваріантної економічної інформації, значення якої підсилюється нестабільністю умов господарювання та невизначеністю середовища бізнесу. У цьому контексті облі-

кове забезпечення управління діяльністю є важливою умовою ухвалення комплексу управлінських рішень у частині забезпечення економіко-фінансової безпеки підприємств.

Вагомий внесок у розвиток управлінського обліку зробили такі вітчизняні вчені: М. І. Бондар, Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, О. М. Галенко, С. Ф. Голов, Н. О. Гура, Г. М. Давидов, В. М. Добровський, В. В. Євдокимов, В. І. Єфіменко, А. Г. Загородній, З. В. Задорожний, Л. М. Кіндрацька, Г. Г. Кірейцев, Ю. А. Кузьмінський, П. О. Куцик, Л. Г. Ловінська, Л. В. Нападівська, І. М. Парасій-Вергуненко, О. А. Петрик, Н. І. Пилипів, М. С. Пушкар, С. В. Свірко, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко, а також зарубіжні вчені: Р. Ентоні, Р. Каплан, Б. Нідлз, Дж. Фостер, Е. Хендриксен, А. Д. Шеремет, Д. Г. Шорт.

Слід віддати належне вагомості наукових і практичних результатів їх напрацювань з питань теорії та організації управлінського обліку, його методичного забезпечення. Однак потребують подальших досліджень технології управлінського обліку, які імплементуються в процес визначення й забезпечення фінансової стійкості підприємства з метою забезпечення ефективного і безпечного його функціонування в ринкових умовах господарювання.

В умовах самофінансування для забезпечення фінансової стійкості необхідним і важливим є визначення запасу фінансової стійкості підприємства. Запас фінансової стійкості (Stock of Financial Stability) характеризує рівень захищеності основної діяльності, що є в підприємства на певний момент і яким можна скористатися на випадок форс-мажорних обставин.

Одночасно запас фінансової стійкості визначає захищеність кредиторів та постачальників від можливої несплати коштів за розрахунками. Запас фінансової стійкості характеризують: поріг рентабельності; зона безпеки; показники операційного, фінансового, операційно-фінансового левериджу.

Слід відмітити, що інформаційною базою для дослідження індикаторів фінансової стійкості слугує управлінський облік, а особливо його технології й інструментарій.

Зупинимося детальніше на деяких моментах.

Визначення порогу рентабельності називають аналізом взаємозв'язків витрати – обсяг – прибуток, що є методичним прийомом, який застосовується в управлінському обліку. Основним показником є точка беззбитковості (критичний обсяг реалізації, поріг рентабельності).

Точка беззбитковості (Break-even Sales) характеризує обсяг реалізації, при якому доходи підприємства дорівнюють його витратам, а прибуток, як і збиток, – нулю.

Щоб визначити точку беззбитковості, сукупні витрати підприємства поділяють на змінні та постійні. Змінні витрати (VC) (Variable Costs) змінюються прямо пропорційно до змін обсягу виробництва. Постійні витрати (FC) (Fixed Costs) залишаються незмінними при зміні обсягу виробництва. Цікавим парадоксом є те, що змінні витрати постійні в структурі собівартості одиниці продукції,

незалежно від обсягу її випуску. Однак за умови збільшення обсягів виробництва спостерігаємо скорочення постійних витрат на одиницю.

Проте, на практиці маємо дуже мало статей витрат, котрі насправді можна віднести до суто постійних чи суто змінних.

До змінних витрат слід відносити витрати на сировину та заробітну плату (ф. 2, р. 2050); до постійних витрат – адміністративні витрати, витрати на збут (ф. 2, р. 2130, р. 2150).

Розрахунок точки беззбитковості доцільно здійснювати у натуральних та грошових одиницях.

Оскільки робиться припущення, що прибуток у точці беззбитковості дорівнює нулю, то можна записати:

$$\text{EBIT} = \text{TR} - \text{VC} - \text{FC} = \text{Q} \times \text{P} + \text{AVC} \times \text{Q} - \text{FC} = 0, \quad (1)$$

де EBIT – прибуток до сплати відсотків та податків (Earning Before Interest and Taxes), що визначається як різниця між прибутком до оподаткування (ф. 2, р. 2290) та витратами на сплату відсотків (ф. 2, р. 2250);

TR – виручка (чистий дохід) (ф. 2, р. 2000);

Q – обсяг реалізації.

Звідси точка беззбитковості в натуральних одиницях (Qб) розраховується за формулою:

$$\text{Qб} = \text{FC} / (\text{P} - \text{AVC}), \quad (2)$$

де P – ціна продукції;

AVC – середні змінні витрати.

Якщо ліву і праву частини рівняння (1) помножити на ціну, то визначимо точку беззбитковості в грошовому вимірі:

$$\text{TRб} = \text{FC} / (\text{P} - \text{AVC}) \times \text{P}. \quad (3)$$

У знаменнику різниця між ціною та середніми змінними витратами – це маржинальний прибуток на одиницю.

Маржинальний прибуток (Contribution Margin) – це різниця між виручкою та змінними витратами (або на весь обсяг, або на одиницю продукції). Термін «маржинальний прибуток» не є ідеальним перекладом англійського «contribution margin», але він найбільш уживаний. Маржинальний прибуток на весь обсяг (CM) визначають за формулою:

$$\text{CM} = \text{TR} - \text{VC}. \quad (4)$$

Маржинальний прибуток на одиницю продукції (cm) – це різниця між ціною та середніми змінними витратами:

$$\text{cm} = \text{P} - \text{AVC}. \quad (5)$$

Можна записати, що:

$$\text{TR} = \text{FC} + \text{VC} + \text{EBIT}. \quad (6)$$

Звідси

$$\text{TR} - \text{VC} = \text{EBIT} + \text{FC}, \quad (7)$$

тобто $\text{CM} = \text{EBIT} + \text{FC}$. (8)

Маржинальний прибуток – це сума постійних витрат і прибутку до сплати відсотків та податків. Його називають вкладом у покриття постійних витрат,

оскільки прибутковість забезпечується при перевищенні маржинального прибутку суми постійних витрат, тобто: $CM > FC$.

Таким чином, маржинальний прибуток можна розрахувати двома способами:

$$CM = TR - VC \quad (9)$$

або

$$CM = EBIT + FC. \quad (10)$$

Оскільки $CM = EBIT + FC$, то в разі $FC \rightarrow 0$ $EBIT \rightarrow CM$.

Якщо обсяги виробництва зростають, то фіксовані витрати за визначенням не змінюються, тоді $\uparrow Q, \Delta FC = 0 \uparrow \rightarrow \Delta EBIT = \Delta CM$.

Так, при зміні обсягів виробництва прибуток до виплати податків та відсотків змінюється на таку саму величину, що й маржинальний прибуток. Коефіцієнт маржинального прибутку (K_{cm}) показує частку маржинального прибутку в чистому доході. Розраховується:

$$K_{cm} = CM / TR = TR - VC / TR = 1 - VC / TR \quad (11)$$

або на одиницю продукції (K_{cm})

$$K_{cm} = P - AVC / P = 1 - AVC / P. \quad (12)$$

З цього виразу точку беззбитковості в грошовому вимірі (TR_6) можна розрахувати так:

$$TR_6 = FC / (P - AVC) / P = FC / (1 - AVC) / P = 1 - FC / K_{cm}. \quad (13)$$

Чим вищий поріг рентабельності, тим складніше його перевищити. З низькою межею рентабельності легше переносити зменшення попиту, відмовитись від завищеної ціни реалізації.

Зниження межі рентабельності можна досягти, збільшивши маржинальний прибуток або скоротивши постійні витрати. Отже, ідеальними умовами для підприємства є поєднання низьких постійних витрат з високим маржинальним прибутком. Необхідно знаходити вдалий компроміс між постійними та змінними витратами.

Зона безпеки (Safety Area) характеризує величину можливого зниження обсягу продажів без ризику зазнати збитків. Вона діагностується за допомогою запасу міцності (абсолютного показника) та коефіцієнта запасу міцності (відносно показника).

Запас міцності ($3M$) (Safety Ratio) показує величину, на яку фактичний або запланований обсяг реалізації перевищує поріг рентабельності:

$$3M = TR - TR_6 \quad (14)$$

або

$$3M = Q - Q_6. \quad (15)$$

Коефіцієнт запасу міцності (K_{3M}) (Factor of Safety Ratio) характеризує ризик нерентабельної роботи підприємства (зворотний зв'язок). Чим більша величина коефіцієнта запасу міцності, тим фінансово стійкіше підприємство, тим менший ризик збитковості:

$$K_{3M} = (TR - TR_6) / TR_6 \quad (16)$$

або

$$K_{зм} = (Q - Q_0) / Q_0. \quad (17)$$

Слід відмітити, що, обираючи підхід аналізу фінансової стійкості підприємства, варто враховувати завдання аналізу та специфіку його діяльності, а саме галузеві особливості.

Отже, фінансова стійкість – це певний стан рахунків підприємства, що гарантує його постійну платоспроможність, інвестиційну привабливість і здатність суб'єкта господарювання функціонувати та розвиватися, зберігати рівновагу своїх пасивів і активів у внутрішньому й зовнішньому середовищах, які постійно змінюються.

Орієнтація діяльності підприємств на підвищення конкурентних переваг та забезпечення у перспективі сталого економічного зростання обумовлює необхідність ефективного управління фінансовою стійкістю на засадах комплексності та системності. Саме вона є однією з головних умов досягнення позитивних фінансових результатів, привабливості для інвесторів й здатності вчасно розраховуватися за своїми боргами і зобов'язаннями. Особливої актуальності це питання набуває у сучасних умовах, яким властиві негативні тенденції розвитку національної економіки на фоні складних трансформаційних процесів, відсутності платоспроможного попиту покупців, погіршення платіжної дисципліни тощо.

Найбільш важливим та пріоритетним завданням підприємств є дотримання фінансової стійкості з метою оптимізації структури активів і капіталу підприємства, забезпечення його стабільного фінансового стану та отримання прибутку в довгостроковому періоді. За ринкових умов однією із головних умов динамічного функціонування та сталого розвитку суб'єктів господарювання є досягнення належного рівня фінансової стійкості. Це гарантує стабільну платоспроможність і прибутковість, а також є запорукою незалежності підприємства торгівлі від ринкової кон'юнктури та інших загроз зовнішнього середовища.

Література

1. Президент видав указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/1/7227746/>.
2. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : монографія / за ред. д. е. н., проф. О. П. Кириленко та д. е. н., доц. О. І. Тулай. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 414 с. URL : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream>.
3. Мельник Л. М. Теоретико-методологічні засади сталого розвитку машинобудівних підприємств на основі управління бізнес-процесами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. е. н. Тернопіль, 2018. URL : <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/21416>.
4. Микитась М. А. Механізм впливня організаційного потенціала на устойчивое развитие промышленного предприятия : автореф. дис. на соискание уч. степени к. э. н. Санкт-Петербург, 2013. URL : <file:///d:/users/admin/downloads/%d0%90%>.
5. Дойсан-Коровьонкова Н. В. Сталый розвиток підприємства як процес та економічне явище: теоретичні аспекти. Вісник соціально-економічних досліджень. 2014 р. Вип. 2 (53). URL : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3469/1/сталий%20розвиток%20підприємства>.
6. Пакулін С. Л., Пакуліна А. А. Управління сталим розвитком сучасного підприємства. Траектория науки. 2016. № 3(8). URL : <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50>.
7. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 304 с.

8. Фаріон А. І. Фінансовий аналіз у системі аналітичних досліджень підприємств. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегій інноваційного розвитку матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (5–6 квіт. 2012 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2012. 219 с.
9. Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%>.
10. Grimm V., Wissell C. Babel, or the ecological stability discussions: an inventory and analysis of terminology and a guide for avoiding confusion. *Oecologia*. 1997. V. 109. P. 323–334.
11. Артюхов В. В. Общая теория систем: самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы. Москва : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 224 с.
12. Ареф'єва О. В., Городянська Д. М. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 8(86). С. 83–90.
13. Цямрюк Ю. С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу. URL : http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc.
14. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ : Центр уч. л-ри, 2008.
15. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 2005. 662 с.
16. Білик М. Д., Павловські О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 592 с.
17. Уолш К. Ключевые показатели менеджмента: полное руководство по работе с критическими числами, управляющими вашим бизнесом. 2-е изд. Москва: Максимум, 2010. 400 с.
18. Жукевич С., Рожелюк В. Фінансова стійкість підприємства в контексті сталого розвитку України. *Світ фінансів*. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 75–85.
19. Жукевич С. М. Діагностика фінансово-економічної стійкості суб'єкта господарювання: концептуальний підхід. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С. 206–211.
20. Аранчій В. І., Удовіченко М. О. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012/10.pdf.

УПРАВЛІНСЬКІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СТРАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОБЛІКОВА КОНЦЕПЦІЯ

Страховання є однією з найризиковіших і найдинамічніших галузей не лише національної, а й світової економіки. Його розвиток суттєво впливає на рівень захищеності населення, можливості його убезпечення від негативних наслідків травмування чи інших причин втрати здоров'я через механізми формування резервів грошових коштів з подальшим їхнім використанням на оздоровлення. У цьому сенсі можна стверджувати, що страхованню властивий мультиплікативний ефект, оскільки побічно стан здоров'я впливає на працездатність і загальний економічний результат діяльності різних інших галузей національної економіки. Стимулююча сутність страховання проявляється в досягненні формування цілісної та єдиної національної інфраструктури, яка забезпечує не лише можливість страхового відшкодування, а й збереження та профілактику захворюваності та подолання інших ризиків.

На українському ринку фінансових послуг одним із перспективних його сегментів є страховий. За даними Національної комісії з державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг, лідируючі позиції сьогодні стабільно посідають страхові організації, які поступаються лише банківському сектору. Проте досі недостатньо дослідженими і опрацьованими є питання методики бухгалтерського обліку із застосуванням інформаційних технологій у страхових компаніях.

Управління страховою діяльністю в умовах ринку та нестабільності вимагає принципово нових методів. Такі умови висувають більш вищі вимоги до збору, узагальнення й зберігання інформації, яку надає найбільш адекватна інформаційна система управління – бухгалтерський облік. У цій інформаційній системі (ІСБО) на всіх стадіях облікового відображення вирішуються відповідні комплекси управлінських завдань об'єктів господарювання, які здійснюють страхову діяльність. Об'єктивною основою якісного виконання усіх необхідних завдань, що стоять перед системою обліку, є застосування у бухгалтерському обліку сучасних інноваційних інформаційних технологій (ІТ) формування облікової інформації.

Актуальність розвитку цих технологій підтверджується сучасними тенденціями страхового ринку в Україні. Згідно з оприлюдненими *Insurance Ukraine* даними, за станом на 17.07.2019 р. страховий ринок України впевнено займає 60 місце в міжнародному рейтингу серед національних страхових ринків за розміром страхових платежів. Такої ж позиції було досягнуто і у 2018 р. На думку

експертів (попри стабільність місця в рейтингу за останні 2 роки), український ринок страхових послуг відноситься до зростаючих.

Свідченням цього є збільшення обсягів різних сегментів національного страхового ринку. Темп зростання сягнув: 34,1% на ринку страхування життя; 32,5% на ринку страхування нещасних випадків; 31,9% на ринку страхування туристів; 24% у добровільному страхуванні майна; 21,3% у медичному страхуванні; 18,9% в автострахуванні. Загальне зростання української економіки в останні роки дало поштовх і зростання страхового ринку. Такий розвиток економіки дозволяє накопичувати значні інвестиційні ресурси завдяки пенсійному страхуванню та програмам страхування життя. А розвиток страхового ринку дає поштовх до збільшення робочих місць у галузі, активізує інновації та пом'якшує наслідки глобальних ризиків. У 2015–2018 рр. страхові компанії в Україні здійснили страхових виплат на суму більше, ніж 40,3 млрд грн. Питома частка страхових виплат, що була перестрахована в закордонних страхових і перестрахових компаніях, становить 10%. Більшість перестрахових компаній, з якими працюють національні страховики, походить з країн-членів ЄС. Це Швейцарія, Німеччина, Польща, Великобританія, Австрія, Франція. Співпрацюємо також і з перестраховиками зі США [12].

За таких динамічних позитивних досягнень у показниках страхового ринку в Україні суттєво зростає потреба в активізації застосування сучасних інформаційних технологій не лише для обслуговування клієнтів, а й для цілей обліку, аналізу, планування діяльності страхових компаній.

Однак показники страхових виплат, здійснених за останні роки, свідчать про зростання нестабільності в діяльності страхової компанії. В таких умовах використання інформаційних технологій, здатних до оптимізації використання внутрішніх та зовнішніх резервів, стає особливо актуальним.

Сучасний стан рівня розвитку ІТ у наукових публікаціях має загальну назву «новітній» (НІТ). Широке використання НІТ у бухгалтерському обліку та управлінні страховою діяльністю теж має інноваційний (модерний) характер. У цьому контексті важливим завданням дослідження є уточнення сутності концепції бухгалтерської системи, що базується на використанні комп'ютерної техніки й спеціалізованого програмного забезпечення. Це передбачає необхідність уточнення принципів, функцій, особливостей їх застосування в обліковому процесі, дослідження напрямів і чинників використання інформаційних технологій для організації та здійснення облікового процесу, встановлення специфіки формалізованого подання даних тощо.

Окрім цього, слід враховувати галузеву специфіку, суть і взаємний вплив сучасних ІТ на розвиток страхових послуг, у тому числі в формалізованому поданні організації та реалізації облікового й контрольних процесів. На цьому тлі певні теоретично-практичні прикладні питання, пов'язані із застосуванням у бухгалтерському обліку й контролі сучасних ІТ, їхнім впливом на організаційно-методичні аспекти облікового та контрольних процесів, залишаються недостатньо дослідженими.

Варто зауважити, що питання розвитку інформаційних технологій обліку й звітності перебувають у колі наукових інтересів та висвітлені у наукових публікаціях таких вчених: О. В. Адамик [7], М. М. Александрова [1], М. М. Бенько [2], М. Т. Білуха [3], О. М. Брадул [4], М. Р. Лучко [7], В. В. Муравський [9], В. О. Осмятченко [10], Н. М. Хорунжак [13; 14] та ін. Разом із тим, у науковій літературі бракує системності та різнобічності висвітлення характеристик і особливостей застосування ІТ у страховій діяльності, що вказує на високу актуальність і потребу в проведенні досліджень можливостей більш активного застосування ІТ для цілей оптимізації діяльності та підвищення її результативності в галузі страхування. Таким чином, найбільш сміливо та впливово на результати діяльності є система, котра вважається вихідною інформаційною базою управління ресурсами страхової компанії, – це система обліку. З огляду на це важливим завданням дослідження є уточнення сутності концепції бухгалтерської системи, що базується на використанні комп'ютерної техніки й спеціалізованого програмного забезпечення. Це передбачає уточнення принципів, функцій, особливостей їх застосування в обліковому процесі, дослідження напрямів і чинників застосування інформаційних технологій для організації та здійснення облікового процесу, встановлення специфіки формалізованого подання даних тощо.

Передусім слід уточнити сутність та дати однозначне трактування категорійного апарату. Зокрема, визначити поняття «ІТ», оскільки у сучасні фаховій літературі та нормативно-правових актах його трактують по-різному. Найбільш поширене позиціонування його як елемента інформатизації.

Специфіка умов і особливості здійснення страхової діяльності (значна територіальна віддаленість і кількість споживачів, різноманітність потреб і галузей, які користуються послугами страхування, необхідність узгодження інтересів учасників тощо) вимагають формування адекватної до сучасних вимог системи управління, облаштованої відповідно до існуючого нині рівня розвитку інформаційних технологій. Слід зауважити, що орієнтовна схема руху облікової інформації в галузі страхування виходить за межі облікової системи страхової компанії та охоплює різних суб'єктів (державні контролюючі органи, потенційних споживачів страхових послуг, страховиків, інших страхувальників). Просування інформації здійснюється завдяки наявності певних комунікаційних складових і використання сучасних інформаційних технологій, що застосовуються з метою ведення бухгалтерського обліку й здійснення управління діяльністю. В економічній літературі останніх років, як свідчать проведені дослідження наукових джерел, питанням розвитку інформаційних технологій обліку та звітності приділяється щораз більше уваги. Проте найбільше вони аналізуються та розвиваються науковцями в галузі технічних наук. Як підтверджено в процесі проведення наших досліджень, ця проблематика близька і до страхової галузі, оскільки відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні її ефективного функціонування та розвитку в складних умовах нестабільності та кризи.

Варто зауважити, що в науковій літературі немає єдиного підходу до визначення термінів «інформаційні технології» та «комп'ютерні технології». Часто ці

категорії ототожнюються, а в наукових джерелах термін «комп'ютерні технології» дедалі частіша замінюють терміном «інформаційні технології». Такий підхід, на наш погляд, виправданій.

Відповідно до визначення, прийнятого ЮНЕСКО, інформаційна технологія (англ. «Informationtechnology», «IT») – це комплекс взаємозалежних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих опрацюванням і збереженням інформації; обчислювальна техніка і методи організації та взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, практичні додатки, а також пов'язані з цим соціальні, економічні й культурні проблеми [5].

М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич зазначають, що суть інформаційних технологій становлять методи і засоби формування та підтримки інформаційних потоків у системах управління будь-якими об'єктами [8, с. 621]. Згідно з іншими джерелами інформаційна технологія – це сукупність методів, виробничих процесів та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує виконання інформаційних процесів з метою підвищення їхньої надійності та оперативності й зниження працемісткості ходу використання інформаційного ресурсу.

З технічної точки зору, інформаційну систему (ІС, НІС) можна визначити як набір взаємопов'язаних технічних засобів, здатних забезпечити збирання, обробку, зберігання та просування інформації, необхідної для прийняття рішень і управління у сфері страхування. Крім цього, інформаційні системи забезпечують можливість проведення аналізу не лише діяльності суб'єктів страхової діяльності, а й прогнозування створення нових послуг на основі вихідних аналітичних даних. Така функціональна можливість закладена в інформаційній системі завдяки наявності доступу до інформації про контрагентів, сегменти ринку страхування, місця й об'єкти страхової індустрії тощо. Перелік наявних означень досліджуваного терміна можна продовжувати, адже цей об'єкт знаходиться у полі зору науковців доволі часто. Проте загалом у фаховій літературі та нормативно-правових документах інформаційна технологія розглядається щонайменше з чотирьох позицій, а саме як: процес (у тому числі технологічний) або сукупність процесів; сукупність методів; комплекс взаємозалежних наукових, технологічних, інженерних дисциплін; сукупність методів, процесів і програмно-технічних засобів [14, с. 89].

Критична оцінка існуючих підходів дозволяє зробити такі узагальнюючі висновки. По-перше, розгляд інформаційних технологій з точки зору процесу чи навіть сукупності процесів обмежує коло об'єкта дослідження лише у суто технічних рамках. Особливо показовою ілюстрацією цього твердження є розгляд інформаційних технологій як технологічного процесу. З цього погляду об'єкт дослідження автоматично випадає з усіх наукових спеціальностей, крім технології.

По-друге, обмеження означення словами «сукупність методів» виключає розгляд об'єкта (інформаційних технологій) з точки зору економіки, юриспруденції, соціології, статистики та інших наук, які в своїй основі мають не лише суто цифрові, а й формальні показники. Такий підхід теж є доволі дискусійним, адже

відокремлення інформаційних технологій від вказаних вище галузей позбавляє їх власної основи розвитку – забезпечення підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарювання завдяки зростанню оперативності прийняття управлінських рішень. Так, така позиція перетворює інформаційні технології лише у категорію технічних засобів.

Третій підхід, а саме розгляд інформаційних технологій з точки зору комплексу взаємозалежних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, обмежує практичну значущість цього об'єкта дослідження, утримуючи його лише у теоретичній площині.

Деякі автори поєднують у своїх означеннях ряд позицій (методи, засоби). Проте такі означення деталізуються не зовсім коректно. Адже сама собою сукупність методів і засобів реалізації завдань, які виконують ІТ, охоплює і програмне забезпечення, і обчислювальну техніку.

У зв'язку із зазначеними критичними зауваженнями (хоч і вони можуть бути достатньо дискусійними) ті означення інформаційних технологій, основою яких є розглянуті три підходи, не можна віднести до найбільш вдалих та науково обґрунтованих. Більш логічно буде позитивно оцінити розгляд інформаційних технологій як сукупність методів, процесів і програмно-технічних засобів. У такому разі означення слід сформулювати у такій редакції: інформаційні технології – це взаємопов'язана сукупність методів, способів, процесів (у тому числі технічних) і засобів збору, передачі, опрацювання, зберігання та оприлюднення інформації зацікавленим користувачам для прийняття рішень. Таке доволі загальне визначення за умови прив'язки до галузі буде більш конкретним і звужуватиме коло потенційних користувачів лише до цільової аудиторії. Зокрема, якщо рекомендоване визначення доповнити словами «у сфері страхування», то коло користувачів автоматично зведеться до суб'єктів страхової діяльності та споживачів страхових послуг. Причому для перших застосування інформаційних технологій зводиться до здійснення оптимізаційних преференцій, а для других – до забезпечення прийняття рішення про використання найбільш прийняттого варіанта страхування.

Наведене трактування ІТ вказує на те, що вони спрямовані на зниження працездатності процесів використання інформаційних ресурсів, їх обробки, підвищення їх надійності та оперативності з метою ефективно організації діяльності людей для вирішення управлінських завдань економічного об'єкта. НІТ є концептуальним фактором розвитку бізнесу, інструментарієм у діяльності сучасного підприємства, в т. ч. у бухгалтерському обліку. Загалом інформаційні технології – це комплексні процеси створення, збереження, нагромадження, обробки, подання, передачі та використання інформації з допомогою різноманітних методів і засобів. Вони характеризуються середовищем, у якому функціонують, і компонентами, які вони містять (рис. 1).

Таким чином, інформаційні технології не лише збирають, опрацьовують дані, а мають справу з інформацією і методами роботи з нею. Проте слід зазначити, що коли йдеться про інформаційні технології, то мається на увазі не який-небудь нікому не потрібний процес роботи з даними, а такий процес, що має певну мету. Крім цього, людина вирішує, як цей процес зробити більш ефективним [1; 2; 6].

*Рис. 1. Компоненти інформаційної технології**

* Сформовано на основі [2].

Страхові компанії застосовують сьогодні різні методи оптимізації послуг з метою залучення та утримання клієнтів, ставлячи перед собою такі основні завдання, як: підвищення якості надання страхових послуг; підвищення швидкості укладання договорів; підвищення якості обслуговування клієнтів; персоналізація взаємодії з клієнтами; підвищення оперативності реагування на запити. Водночас впровадження інформаційних технологій дозволяє зменшити навантаження працівників бухгалтерії та підвищити оперативність системи обліку й звітності.

Інформаційні технології в страхуванні створюються для впровадження систем, котрі охоплюють основні елементи технологічного процесу та гарантують повну безпеку на всіх етапах обробки інформації для вирішення завдань страхової, фінансової, бухгалтерської та інших видів діяльності.

Повна інформаційна технологія страхування повинна передбачати обробку великих і взаємопов'язаних масивів даних: договорів страхування і перестраховання; страхових полісів; брокерських договорів; документів щодо заробітної плати страхових представників; платіжних доручень; касових ордерів і бухгалтерських проведення; заяв на виплату страхового відшкодування; актів про страхові випадки та інше [11].

Автоматизовані інформаційні технології діяльності страхової компанії спрямовані на впровадження систем, що охоплюють всі основні елементи технологічного процесу страхування і гарантують повну безпеку даних на всіх етапах обробки інформації.

Для ефективного функціонування ІТ слід всі процедури страхової компанії сформулювати у вигляді детально продуманих, відлагоджених та документально оформлених правил, інструкцій і положень. Крім того, необхідно, щоб всі шляхи та умови руху документів (якщо документ фінансового характеру, то і рух грошей) були описані, а в кращому випадку – навіть схематично оформлені.

Використання в страховому бізнесі ІТ дозволяє: зменшити працевитрати працівників компанії; створити інтегровану базу даних про об'єкти страхування та взятті на страхування ризику; знизити негативний вплив людського фактора в операціях обліку, формування страхової та бухгалтерської звітності; підвищити ефективність процесу управління страховою компанією тощо.

Комплексні страхові продукти надають повний перелік страхових послуг з захисту об'єктів, що використовуються при здійсненні тої чи іншої операції для максимізації задоволення інтересу клієнта в страхуванні. Ці продукти також застосовуються при страхуванні виробничої та комерційної діяльності підприємств і організацій.

У сучасних умовах слід значну увагу приділити технологіям аутсорсингу в страховій діяльності, які набули великого поширення у розвинутих країнах світу. Технології аутсорсингу допомагають зменшити операційні витрати завдяки залученню спеціалізованих компаній, що здійснюють аутсорсинг ІТ, включаючи управління мережами і кол-центрами.

Для автоматизації бухгалтерського обліку ринок програмних продуктів пропонує багато програм, які постійно оновлюються й удосконалюються. За допомогою програмного забезпечення вирішуються важливі завдання страхових компаній (рис. 2).

Рис. 2. Основні завдання страхових компаній України, що вирішуються з допомогою інформаційних технологій

Удосконалення та використання сучасних ІТ є пріоритетним завданням з погляду створення прозорого та конкурентоспроможного страхового ринку в Україні. Так, відсутність таких систем істотно гальмуватиме його розвиток й негативно впливатиме на загальну економічну ситуацію.

Застосування ІТ дозволить кожному страховику індивідуально розробляти від найдешевших до найдорожчих страхових продуктів для різних категорій страховальників, виконувати низку аналітичних обчислень тощо.

Для системи управління діяльністю страхових компаній важливо також мати можливість оперативно отримувати інформацію про результативні показники їх функціонування. В цьому контексті пріоритетним становищем користується саме облікова система. В наукових публікаціях пропагується думка, що ця система, щоб надавати якісну інформацію для потреб менеджерів різних ланок, має складатися з відповідних підсистем. У спрощеному варіанті цих підсистем має бути, як мінімум, дві: підсистема фінансового та підсистема управлінського обліку. Зважаючи на специфіку страхової діяльності, значну кількість контрагентів та динамічність операцій зі страхування (особливо автострахування), остання набуває щоразу більшої актуальності.

Для ведення управлінського обліку ІТ повинні характеризуватися як система з аналітичними особливостями. Сам собою обліковий процес у цьому разі охоплює відображення облікових даних, їх збір та реєстрацію (наприклад, при управлінському обліку витрат). Після цього з допомогою відповідного додатка в програмному продукті система має бути здатною до узагальнення даних, їх аналізу, розробки альтернативних моделей діяльності й прогнозування.

З позиції теорії, ІТ та системи, що належать до класу управлінського обліку, повинні задовольняти виконання його функцій: формацийної, комунікаційної, контрольно-аналітичної, прогнозної. Крім названих так званих класичних функцій, які виокремлюються багатьма вченими, сучасні ІТ дозволяють реалізовувати завдання з оптимізації діяльності, в тому числі на засадах формування альтернатив. У зв'язку з цим обґрунтованим є введення в склад функцій управлінського обліку відповідної функції – оптимізаційної. Виокремлення цієї функції доцільне з огляду на вагомість оптимізації в сучасній фінансово-господарській діяльності страхових компаній. Так, є дискусійні моменти щодо цієї позиції, оскільки прогнозна функція може розглядатися як комплексне поняття, котре охоплює планування (різні види, в т. ч. стратегічне) та пошук оптимальних шляхів подальшого розвитку страхової діяльності.

Нестабільність і невизначеність, характерні для сучасного розвитку української економіки загалом і ринку страхових послуг зокрема, накладають свій відбиток на результативність діяльності страховиків та їх фінансову стабільність. Комплексно, якщо брати до уваги мікро- й макрорівень, у цих умовах важливо правильно ідентифікувати рівень загроз і можливості їх уникнення як у площині суб'єкта господарювання, так і в країні загалом. Актуальною є аргументація та результати дослідження щодо активізації застосування ІТ в страховій діяльності, особливо в частині управлінського обліку. Запропоновані шляхи розширення меж застосування ІТ уможливають виконання значно ширшого кола завдань, у тому числі оптимізаційного характеру, що дозволить приймати оперативні управлінські рішення, спрямовані на підвищення ефективності страхової діяльності. При цьому перспективним напрямом наукових пошуків у галузі економічних наук є розробка завдань, котрі мають бути реалізовані за посередництва су-

часної ІТ, і формування відповідних формалізацій для програмістів. Зокрема, для суб'єктів страхової діяльності важливо своєчасно виявити потенційні загрози та виклики, щоб виробити ефективний механізм протидії негативним явищам. У зв'язку з цим завдання науковців полягає в ідентифікації цих загроз, формулюванні методики їх оцінки й обґрунтуванні оцінних показників, а також побудові алгоритмів розрахунку.

Література

1. Александрова М. М., Петрук О. М., Уллубієва К. К. Страхування : навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Житомир : ЖДТУ, 2010. 184 с.
2. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 362 с.
3. Білуха М. Застосування АРМ бухгалтера в обліку і контролі на підприємстві Бухгалтерський облік і аудит. 2003. № 12. С. 3–8.
4. Брадул О. М. Проектування комп'ютерної інформаційної підсистеми «звітність» діяльності корпорацій. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2010. Вип. 3, ч. 1. С. 44–48.
5. Вікіпедія – вільна енциклопедія URL : http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційні_технології.
6. Івченко С. Інформаційно-комунікаційні технології для управлінського обліку на підприємствах Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. 2010. № 32. С. 28–31.
7. Лучко М. Р., Адамик О. В. Інформаційні системи і технології в обліку й аудиті : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 252 с.
8. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ : Знання, 2008. 661 с.
9. Муравський В. Документування в умовах повної автоматизації обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2008. № 5. С. 48 – 52.
10. Осмятченко В. Вплив інформаційних технологій на принципи і функції бухгалтерського обліку. Соціально-економічні проблеми і держава. 2014. Вип. 1 (10). С. 80–87.
11. Розвиток інформаційних технологій на страховому ринку України. URL : http://eworks.com.ua/work/4844_Rozvitok_informaciih_tehnologii_na_strahovomu_rinky_Ukraini.html.
12. Страховий ринок України обіймає 60 місце в міжнародному рейтингу серед національних страхових ринків URL : <https://insuranceukraine.online/>.
13. Хорунжак Н. М. Аналіз переваг і недоліків системи документування в умовах автоматизованих інформаційних систем обліку. Наукові записки. 2003. Вип. 12. С. 10–12.
14. Хорунжак Н. М. Теорія та методологія обліку у бюджетних установах в умовах інформатизації суспільства : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 248 с.

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ: ЕТАПИ ЗДІЙСНЕННЯ, ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНЕ ТА АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Забезпечення ефективного функціонування суб'єктів державного сектору вимагає якісної організації ресурсопостачання. В силу специфіки суб'єктів, а також з урахуванням потреби здійснення контролю за витрачанням бюджетних коштів, які є джерелом формування фінансової та матеріально-технічної бази їх діяльності, на перший план виступає проблема успішного управління публічними закупівлями. Традиційно джерелом прийняття управлінських рішень виступає облікова інформація. В комплексі з даними, отриманими в результаті контролю за здійсненням процесу закупівель і їх відображенням, така інформація дозволяє не лише уникати ризиків нецільового використання коштів. Вона одночасно є основою досягнення їх економії та раціонального витрачання.

З огляду на вагомість публічних закупівель і їх вплив на результати виконання кошторисів суб'єктів державного сектору – бюджетних установ дослідження питань формування обліково-контрольної інформації та її ролі в процесі управління є актуальним і перспективним напрямом наукових пошуків. Ще однією з причин актуальності цього напрямку є той факт, що законодавство з питань проведення, відображення та контролю процедур державних закупівель перебуває зараз на етапі активного реформування й наближення (гармонізації) з міжнародною практикою. Окрім цього, реформується і система бухгалтерського обліку в державному секторі. Глобальними її наслідками є уведення в дію Плану рахунків бухгалтерського обліку та Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БОДС) в державному секторі. Ці інновації дозволили максимально наблизити українську систему обліку в цьому секторі до міжнародних стандартів, однак повністю не позбавили її від наявних облікових і контрольних проблем, які повинні бути вирішені в найближчий час. Прагматика публічних закупівель у частині облікового відображення та проведення контролю за процесом здійснення є однією з них. Її вирішення лежить в площині виокремлення етапів здійснення публічних закупівель, встановлення ролі обліку й контролю в них та розробки на цій основі пропозицій, спрямованих на забезпечення виконання відповідних їх завдань.

Реформування системи обліку в державному секторі актуалізувало дослідження, пов'язані з методологічними та організаційно-методичними аспектами

здійснення облікових процедур. В цьому контексті слід відзначити наявність багатогранних досліджень багатьох вітчизняних вчених. До них належать Р. Т. Джога, С. О. Левицька, М. І. Кошинець, Н. І. Пилипів, М. С. Письменна, С. В. Свірко, Н. І. Сушко, О. О. Чечуліна, Н. М. Хорунжак та багато інших. Значна кількість наукових публікацій та навчальної літератури з питань обліку в державному секторі дозволили вирішити низку проблемних аспектів і вибудувати систему пропозицій з усунення неузгодженостей та недоліків в обліку. Завдяки системності наукових досліджень вдається оптимізувати документообіг, налагодити якісну структуру обліку й забезпечити її ефективність.

Разом з цим, менш дослідженими є питання, пов'язані із здійсненням публічних закупівель, зокрема в частині провадження обліку. Такою проблематикою займається менше коло науковців. До їх складу належить Н. М. Тополенко, яка у своїй праці на основі аналізу нормативно-правової бази встановлює особливості, котрі слід врахувати при веденні обліку публічних закупівель, досліджує ефективність та раціональність його організації. Окрім цього, для вирішення проблеми забезпечення чіткості в категорійному апараті науковець пропонує власне означення поняття «державні закупівлі» [13, с. 319, 321].

Багато уваги приділяється публічним закупівлям в спеціалізованих журналах. У них експерти з питань закупівель подають роз'яснення щодо їх проведення, ідентифікації та визначення предмета закупівлі (чи належить, наприклад, та чи інша послуга до об'єктів публічних закупівель, чи ні та в яких випадках варто застосовувати норми Закону України «Про публічні закупівлі») [1], порядку зазначення інформації у додатку до річного плану проведення додаткових закупівель тощо [2]. Низка авторів акцентує увагу на проблемності забезпечення прозорості публічних закупівель, відзначаючи, що застосування електронних систем та відповідних базових платформ частково її вирішують [11; 12; 13; 14]. В доповнення до цього, В. О. Псьога рекомендує для запобігання неоднозначності у проведенні допорогових закупівель створити внутрішні документи, які б не суперечили діючому законодавству, зокрема внутрішнє Положення про допорогові закупівлі, й призначати особу, відповідальну за їх здійснення [12]. Слід визнати, що, зважаючи на актуальність публічних закупівель, вчені й практики роблять акцент на їх організації, шляхах удосконалення проведення [2; 4], посиленні контролю [5; 16]. Однак, незважаючи на посилення інтересу до питань здійснення публічних закупівель, їх організації та обліку й контролю, невирішеними залишаються питання забезпечення зростання їх ефективності, підвищення інформаційності та прозорості для управління тощо. Загалом у сучасних умовах актуальним є виявлення поетапності здійснення публічних закупівель і обґрунтування й практичне вирішення проблеми забезпечення удосконалення системи документального їх забезпечення. При цьому важливо акцентувати увагу на дослідженні діючої системи публічних закупівель для ідентифікації її особливостей та проблемних місць, встановлення етапів закупівель, умов їх проходження й шляхів удосконалення тощо.

Однією з виняткових причин виникнення потреби в проведенні дослідження публічних закупівель та їхнього організаційного та обліково-контрольного й аналітичного забезпечення є реформування системи обліку в державному секторі. Впродовж останніх років на тлі євроінтеграційних процесів відбувалося наближення механізму управління закупівлями до світових стандартів. Проте упровадження процедур моніторингу, використання сучасних форм і методів проведення процедур публічних закупівель не розв'язало завдання підвищення ефективності використання бюджетних коштів для цієї мети. На це вказують результати контролю Державної аудиторської служби за 2017 р.: «... Унаслідок порушення законодавства у сфері державних (публічних) закупівель Держаудитслужбою виявлено порушень на 8 656,1 млн. грн. та сплачено коштів за результатами накладених судами штрафів у сфері державних (публічних) закупівель на 138,4 тис. грн.» [3]. Отже, такі закупівлі потребують комплексного аналізу, оцінки та удосконалення й розвитку процедур з метою мінімізації їх ризиковості в плані можливостей виникнення зловживань.

На сьогодні в Україні триває формування нового законодавчого забезпечення закупівель як у частині проведення торгів, так і здійснення контролю за ними. Закон України «Про публічні закупівлі» формує єдину інформаційну систему, єдине інформаційне середовище для закупівель державного сектору [10]. Цей закон покликаний розв'язати дуже важливу проблему – перетворити закупівельні бюджети державних установ на інвестиційні стимули та зробити витрати на придбання активів прозорими, що в результаті має привести до економії коштів. Одним з центральних завдань законодавчого регулювання, яке вирішується у названому вище законі, є встановлення оптимальних порогових вартісних меж закупівель. Вагомість цього питання пояснюється низкою причин, головною з яких є недопущення дріб'язкового та неефективного втручання у процес ресурсного забезпечення суб'єктів державного сектору. Отже, Законом України «Про публічні закупівлі» встановлено однакові вартісні межі для звичайних і монополістичних закупівельників, а також деталізовано відповідні процедури (види) їх реалізації (рис. 1).

Як свідчить рис. 1, незважаючи на те, що законодавство регулює здійснення саме процедурних закупівель, воно частково поширюється і на допорогові закупівлі: якщо їх очікувана вартість становить менше 50 тис. грн і не більше від зазначених на схемі вартісних порогів. У разі, якщо замовник має на меті закупити товари (роботи або послуги) за прямим договором і не проводить електронні торги, цей замовник повинен оприлюднити звіт про укладений за цим предметом закупівлі договір у системі «Prozorro». Строк для оприлюднення зазначеного звіту становить 1 календарний день з дня укладення такого договору. Лише після оформлення всіх необхідних документів за результатами публічних закупівель й укладання договору з особою-переможцем бюджетна установа може здійснювати оплату за необхідні активи або ж оприбутковувати цінності відповідно до умов договору.

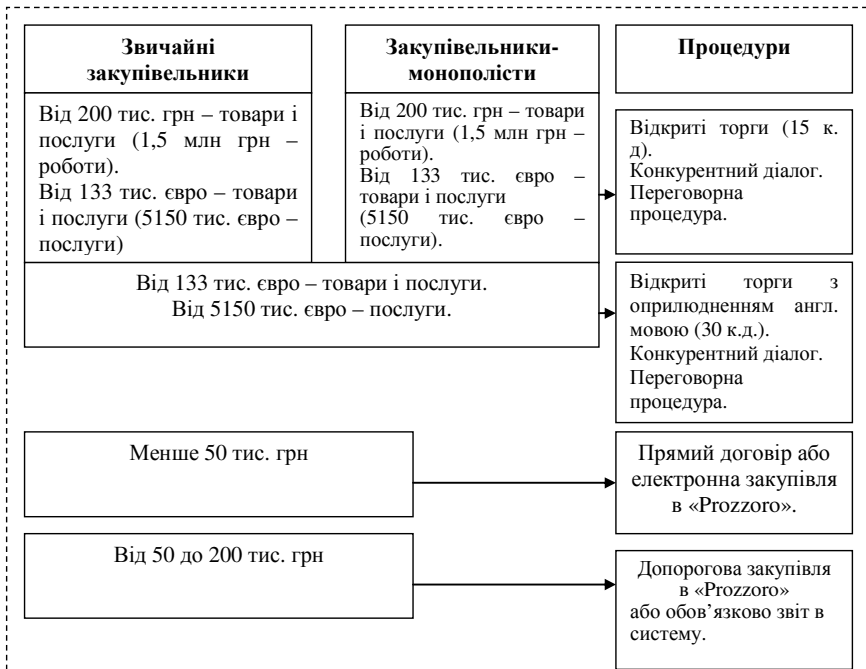

Рис. 1. Вартісні межі проведення публічних закупівель

Джерело: узагальнено автором з урахуванням [10].

Наступним елементом реформи закупівель, який перебуває в процесі становлення на рівні законодавчих норм, є кардинальне оновлення законодавства про контроль у сфері публічних закупівель, який здійснюють контролюючі органи: Рахункова палата, Державна аудиторська служба, Державна казначейська служба.

Нормативні документи регламентують не лише питання стадії розміщення інформації про державне замовлення, а й про процедури тендерних торгів, їх документальне оформлення, порядок оплати коштів за укладеними контрактами на всіх етапах виконання процедури закупівлі. Це дозволить прив’язати кошти, які щорічно виділяються в бюджетах і які витрачає держава, до вирішення конкретних завдань державної політики у сфері публічних закупівель.

Оскільки кошти на здійснення закупівель попередньо планують як у кошторисах бюджетних установ, так у річних планах закупівель, то вони стають основним підконтрольним об’єктом для виконання контрольної функції. Ці завдання мають розв’язуватися в режимі переходу до управління всією системою державних закупівель, яка складається з таких взаємопов’язаних етапів (рис. 2).

Що стосується процесу планування, то це стадія обґрунтування потреби в конкретній закупівлі, визначення початкової ціни контракту. На етапі плануван-

ня визначають, в якому обсязі, в які терміни, яким способом повинні здійснити закупівлю та за рахунок яких джерел фінансування (якщо для бюджетної устави, то необхідно визначити, чи це кошти загального, спеціального фонду або державної субвенції).

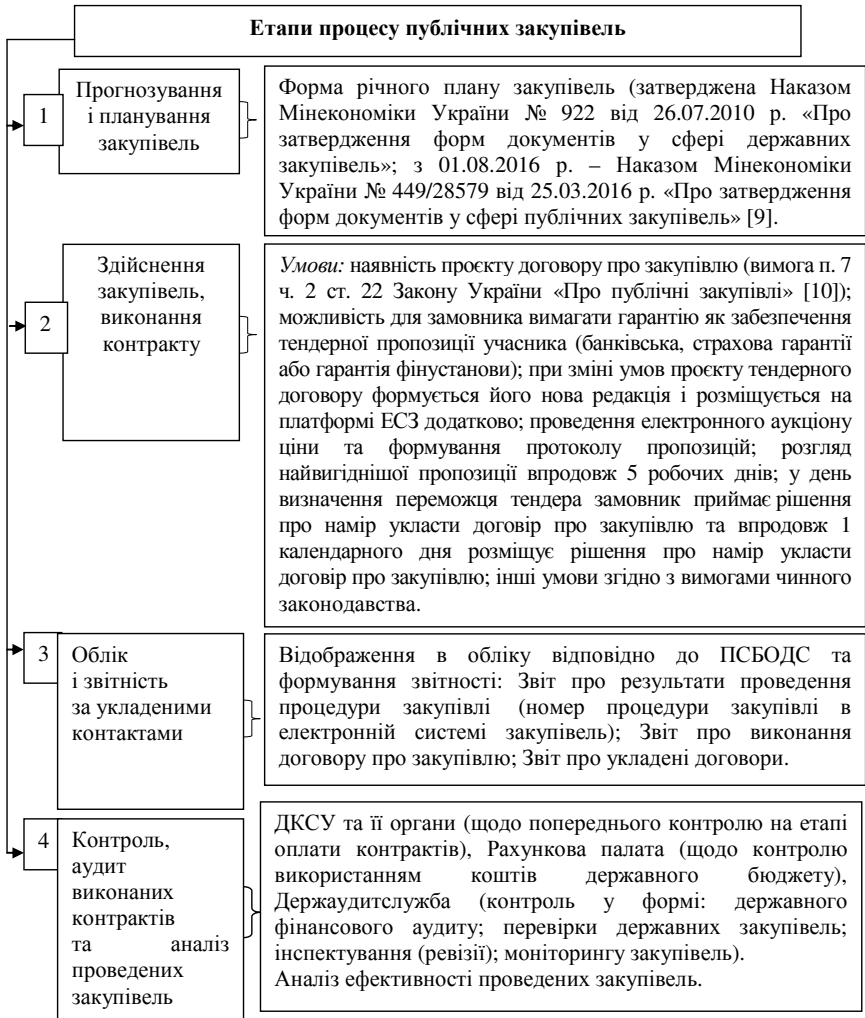

Рис. 2. Етапи процесу публічних закупівель згідно з чинним законодавством

Джерело: узагальнено автором з урахуванням [9;10].

Відповідно повинен бути складений закупівельний план, який міститиме узагальнену інформацію про закупівлі замовника із конкретизацією всіх істотних умов. План має бути пов'язаний з бюджетним процесом і така координація передбачена чинним законодавством (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про публічні закупівлі» [10]).

Створення повноцінної системи планування публічних закупівель нині лише розпочинається, потребуючи поетапного вирішення цього питання. Планування є публічним, оскільки річні плани закупівель оприлюднюються на офіційних сайтах замовників, що дозволяє отримувати інформацію зацікавленим користувачам: потенційним учасникам тендерних торгів, постачальникам та представникам громадськості.

Другий етап системи публічних закупівель – це здійснення закупівель, проведення торгів за відповідними процедурами і виконання укладених контрактів. Договори повинні оформлятися за результатами торгів, дотримуючись норм Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі».

Після проведення процедури закупівлі товарів підприємства-замовники повинні укласти договір на закупівлю. Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» договір про закупівлю – це «... договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари» [10]. Третім етапом здійснення публічних закупівель є облік і звітність за укладеними контрактами. При цьому слід звернути увагу на той факт, що реалізація цього етапу вимагає наявності вичерпної інформації про контрагентів і умови договорів, а тому важливо на етапі їх укладання врахувати низку аспектів, у тому числі організаційних.

Зокрема, договори оформляють за результатами торгів, дотримуючись норм Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі». Укладення договору про закупівлю за результатами проведених торгів є завершальним етапом процесу проведення процедури закупівлі. Замовнику та учаснику-переможцю процедур закупівель необхідно дотримуватися вимог щодо оформлення договорів, оскільки від цього залежить, як цей договір буде виконуватись, чи може він у подальшому бути визнаний недійсним і т. ін. Від того, які умови договору будуть прописані при його підписанні (в т. ч. штрафні санкції), залежить ефективність виконання договору [20]. Законом України «Про публічні закупівлі» передбачені такі строки для укладення договору про закупівлю (рис. 3).

У торгах, які регулюються Законом України «Про публічні закупівлі», у разі наявності скарги щодо процедури закупівлі до органу оскарження (АМКУ) перебіг строків для укладення договору зупиняється до моменту винесення органом оскарження рішення щодо скарги [10]. Законодавством також передбачено, що істотні умови договору не повинні змінюватись після його підписання до виконання зобов'язань сторонами та містити вичерпний перелік з 8-ми підстав для внесення змін до договору про закупівлю [10]. Контроль за дотриманням вимог

щодо погодження, укладання, виконання та фінансування договорів може здійснюватися відділами правового забезпечення, бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту.

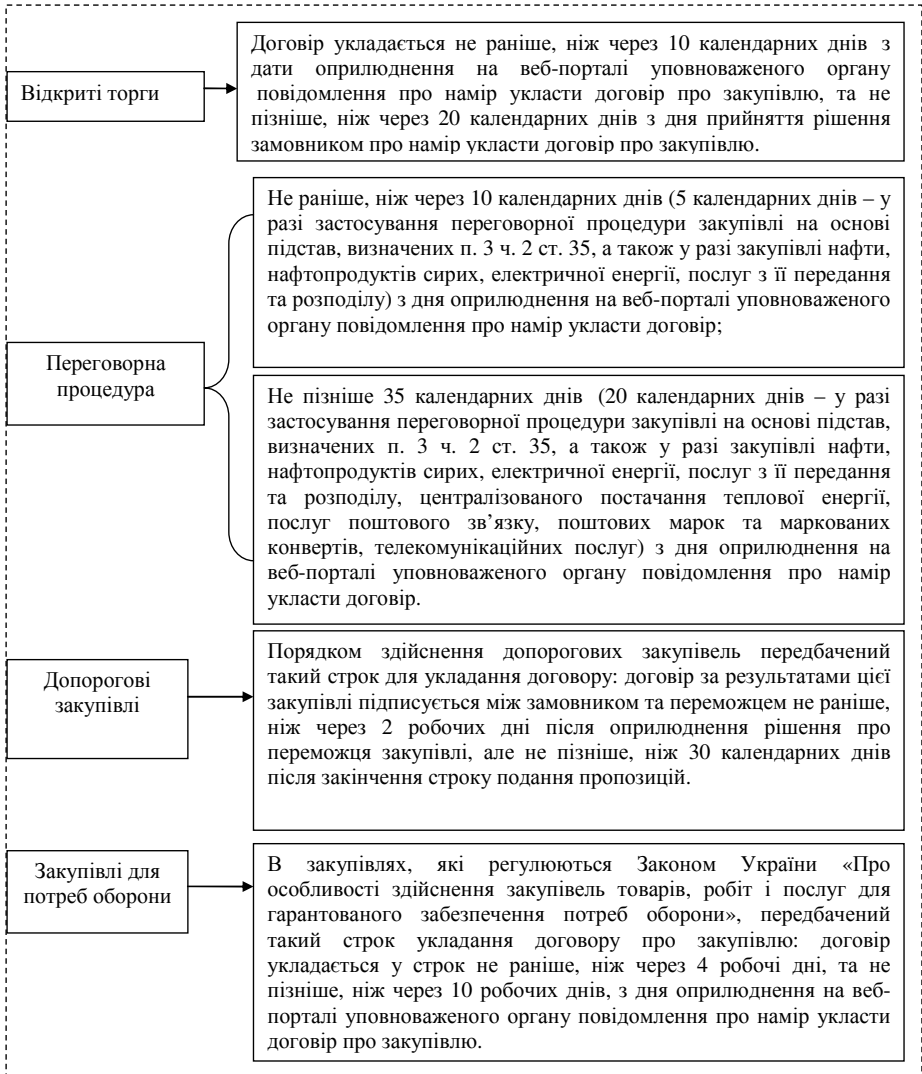

Рис. 3. Строки укладання договорів у публічних закупівлях

Джерело: узагальнено автором з урахуванням чинних законодавчих і нормативних вимог.

Таким чином, на третьому етапі здійснення публічних закупівель слід врахувати, що реєстрація, зберігання та ведення реєстру договорів здійснюються відділом бухгалтерського обліку. Після укладання договорів всі його оригінальні примірники разом з додатками передаються до бухгалтерії. Договори також повинні бути обов'язково зареєстровані у Реєстрі договорів із зазначенням: порядкового номера; дати реєстрації та реєстраційного номера; найменування сторін договору; коду CPV та назви предмета закупівлі згідно з Єдиним закупівельним словником; назви конкретного предмета договору; обсягу закупівлі; вартості закупівлі; терміну дії договору. Укладання договорів та здійснення закупівель товарів, робіт і послуг передбачають виникнення зобов'язань та необхідність здійснення розрахунків. Оплату товарів, робіт і послуг за договорами здійснюють за рахунок коштів замовника. Підставою для проведення розрахунків між замовником і його контрагентами є укладений договір, належним чином оформлені накладні, податкові накладні та акти приймання-передачі наданих послуг (виконаних робіт).

Розрахунки при цьому здійснюються на умовах, визначених у договорах, за такими схемами: попередня оплата за наявності відповідного погодження головним розпорядником коштів (власником); оплата за результатами виконання договору; поетапна оплата за результатами виконання. Більш конкретна схема проведення розрахунків визначається в договорі.

Підсумовуючи, зазначимо, що зобов'язання відповідно до НП(С)БОДС 128 «Зобов'язання» є заборгованістю суб'єкта державного сектору, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів суб'єкта державного сектору, що втілюють у собі економічні вигоди або потенціал корисності [20].

До документів, які здійснюють регулювання розрахунків, належать такі: НП(С)БОДС 128 «Зобов'язання», Порядок реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, ЗУ «Про банки і банківську діяльність», ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Розпорядник або одержувач бюджетних коштів має право брати бюджетні зобов'язання за загальним фондом бюджету в межах бюджетних асигнувань, установлених кошторисом, за спеціальним фондом бюджету (або власними коштами, якщо це комунальні підприємства) в межах відповідних фактичних асигнувань. Обсяг бюджетних зобов'язань, узятих установою протягом року, повинен забезпечити зменшення рівня заборгованості за бюджетними зобов'язаннями минулих періодів та недопущення виникнення заборгованості за бюджетними зобов'язаннями в поточному році.

Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів за умови взяття бюджетного зобов'язання протягом 3 робочих днів з дати його виникнення подають до відповідного органу ДКСУ Реєстр бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів у двох примірниках на паперових та електронних носіях й оригінали

документів або їх копії, що підтверджують факт взяття бюджетного зобов'язання. Установа за бажанням може самостійно визначити черговість погашення бюджетних фінансових зобов'язань, для чого подає до органу Державного казначейства графік погашення бюджетних фінансових зобов'язань довільної форми. Сума зобов'язання не повинна перевищувати загальну суму асигнувань на взяття зобов'язань на відповідну мету. Особливості обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів (а саме черговості платежів за захищеними статтями кошторису) застосовуються при взятті бюджетних фінансових зобов'язань за такими кодами економічної класифікації видатків: 2111 «Заробітна плата», 2120 «Нарахування на заробітну плату», 2200 «Використання товарів та послуг».

Таким чином, враховуючи специфіку діяльності суб'єктів державного сектору, слід виокремити особливості оплати за договорами, які мають бути проаналізовані й враховані на третьому етапі здійснення публічних закупівель (див. рис. 2): діяльність визначає контрагентів, виділення законодавством захищених статей видатків, а отже, потребує механізму першочерговості здійснення розрахунків; гнучкості інформаційної бази щодо стану розрахункової дисципліни установ державного сектору; вибору оптимальної форми розрахунків.

Удосконалення процедурних складових, які формуються на цьому етапі, зокрема облікового, документального характеру, потребує критичної оцінки механізмів проведення закупівель у системі «ProZorro», запровадження якої мало на меті унеможливити корупційний вплив та забезпечити задоволення державних потреб у частині економії бюджетних коштів. Загалом система відбору постачальників повинна відповідати реальному стану ринку та ризикам, які виникають в економічній системі країни.

Однак, окрім економії бюджетних коштів, велике значення має забезпечення якості виконання угоди. Так, типова продукція, якість якої можна визначити до проведення торгів, повинна закуповуватись на відкритому аукціоні, у т. ч. з використанням електронних майданчиків. Однак при цьому доцільно було б створити на рівні законодавства можливість визначити якість продукції до проведення торгів, адже на сьогодні основним критерієм є ціна (перемагає той постачальник, який пропонує меншу ціну, хоча за вищою ціною може пропонуватись продукція вищої якості). Вирішення цієї проблеми можливе через введення у вигляді додатків державних стандартів якості, при формуванні яких слід враховувати не лише фізичні властивості, а й ідентифікувати кадрові, виробничі, фінансові потужності постачальника. Торги без кваліфікаційних критеріїв значно збільшують ризики невиконання угод, а запропонований підхід дозволить їх мінімізувати. Ці критерії потрібно визначати на рівні підзаконних актів. Враховуючи авторську позицію про необхідність деякої деталізації якісних параметрів предмета закупівлі, в тому числі тих, що описані вище щодо складних технологій, зміст Плану закупівель вимагає уточнення. В доповнення до форми, рекомендованої Наказом № 490 [9], яка має 9 структурних складових, доцільно після назви предмета закупівлі (п. 3 «Конкретна назва предмета закупівлі») подати вимогу до якості (рис 4).

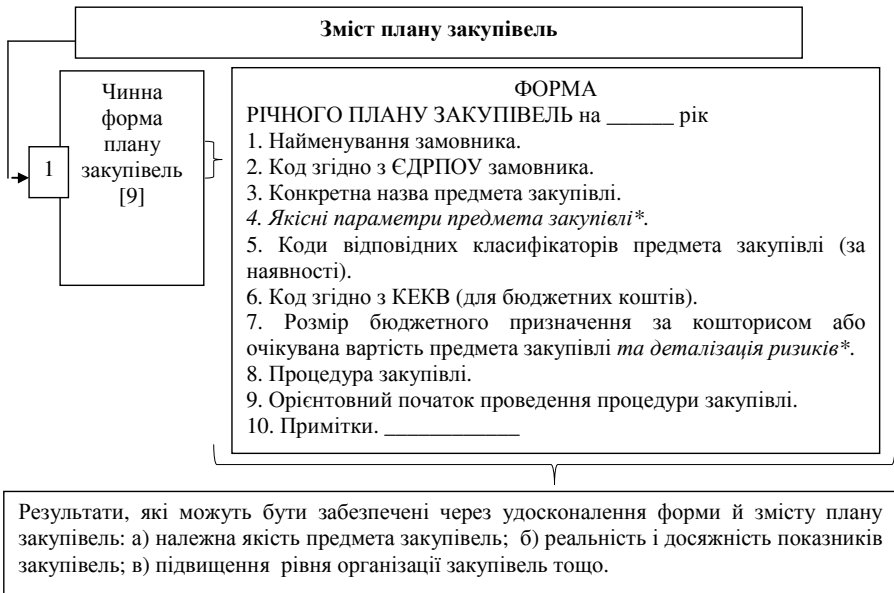

Рис. 4. Форма плану закупівель та удосконалення її змісту й структури

Джерело: узагальнено автором з урахуванням [9]; * курсив запропоновано автором.

Для заповнення розділу 4 «Якісні параметри предмета закупівлі» у використуваній платформі слід запрограмувати наявність довідників, що містять інформацію про потрібні характеристики. Це можуть бути довідники-стандарти, в тому числі (і навіть бажано) затверджені на державному рівні.

Інформація, яка б деталізувала ризики, повинна базуватися на використанні аналітичних показників, у тому числі офіційних даних про рівень інфляції. Загалом їхнє обґрунтування доволі складний процес, який вимагає здійснення окремого дослідження.

При виконанні угод, укладених у результаті торгів, можливе неналежне їх виконання, однак відсутність дієвих процедур розірвання контрактів накладає негативний відбиток на окремі аспекти організації проведення процедури публічних закупівель. Вимога щодо обґрунтування початкових цін повинна створити дієвий механізм контролю, покликаний забезпечити і економію, і доцільність використання державних коштів. Позитивним у цьому плані може бути зарубіжний досвід і методика [16; 17].

Ведення бухгалтерського обліку публічних закупівель та складання звітності ґрунтуються на використанні таких принципів, визначених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність»: законність, достовірність, повнота бухгалтерського обліку, дата операції, прийнятність вхідного балансу, превалювання сутності над формою, суттєвість, доречність, відкритість, сталість,

правильність, обережність, незалежність, зіставність, неперервність, окреме відображення активів і пасивів із врахуванням П(С)БОДС. За результатами проведених процедур закупівель формуються: Звіт про результати проведення процедури закупівлі (номер процедури закупівлі в електронній системі закупівель); Звіт про виконання договору про закупівлю; Звіт про укладені договори.

Предмети публічних закупівель відповідно є об'єктами бухгалтерського обліку, які повинні пройти всі його стадії. Основне завдання замовника – правильно визначитися з конкретними предметами закупівлі відповідно до встановленого чинного порядку.

Кошторис і Річний план закупівлі є основними плановими документами, які надають повноваження замовникам на отримання коштів і здійснення видатків, визначають обсяги та напрямки спрямування коштів. Звіт про результати публічних закупівель є основним документом, який фіксує завершення процедури закупівлі (з укладенням договору чи відміною закупівлі), та підставою для здійснення оплати договору ДКСУ, а також здійснення наступного контролю за дотриманням процедури закупівлі відповідними контролюючими органами. Як і більшість інших документів, що складаються в процесі закупівлі, звіт підлягає оприлюдненню відповідно до вимог ст. 10 Закону України «Про публічні закупівлі» протягом 3 днів з дня складання [10].

Четвертий етап державних закупівель – контроль, аудит та їхній аналіз. Функція контролю через застосування аналітичних процедур забезпечує можливість визначити мінімальну ціну та оптимальний обсяг закупівель. З метою удосконалення контрольних процедур ДАСУ Наказом № 196 від 11.09.2018 р. затвердила методику визначення автоматичних індикаторів ризиків та порядок їх застосування. Індикатори ризику автоматично розраховуватиме ризик-система, до якої введено необхідні параметри пошуку і розрахунку. Реалізація цього етапу прямо дотична до діяльності державних контролюючих інституцій. Однією з них є Державна аудиторська служба, яка діє на підставі Положення про Державну аудиторську службу України (ДАСУ), затвердженого Постановою КМУ № 43 від 03.02.2016 р., та забезпечує державний фінансовий контроль через проведення різних форм контролю (рис. 5).

Новим видом контролю, який повинна здійснювати ДАСУ, є моніторинг закупівлі, що визначено п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі». Відповідно це аналіз дотримання замовником законодавства у сфері публічних закупівель на всіх стадіях закупівлі з метою запобігання порушенням законодавства у сфері публічних закупівель [10]. Як бачимо, основним у цьому визначенні є «запобігання порушенням», тобто ДАСУ здійснює поточний контроль за проведенням публічних закупівель.

Якщо проаналізувати статистичні показники за результатами проведеного контролю органами ДАСУ, то за інформацією ДАСУ впродовж 2017 р. під час 3278 заходів контролю здійснено запобігання порушенням у сфері закупівель на загальну суму 16,8 млрд грн, а саме: скасовано процедури закупівель на суму 15,5 млрд грн та розірвано укладені договори на суму 1,3 млрд грн. У 2018 р. аналізом охоплено 5358 процедур закупівель, за результатами яких здійснено за-

побігання порушенням у цій сфері на загальну суму 21,3 млрд грн, з яких шляхом відміни процедури закупівель – на суму 20, 1 млрд грн, а також розірвання угод – на суму 1,2 млрд грн [6, с. 206]. Варто зазначити, що ця інформація стосується тільки перевірок закупівель.

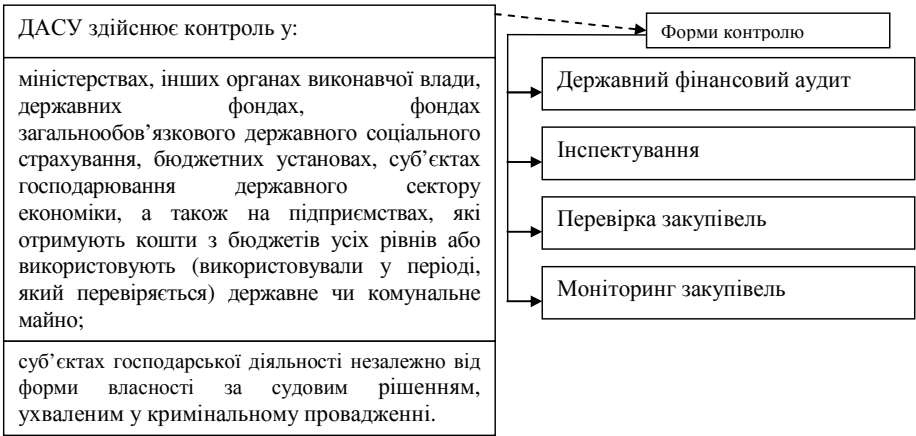

Рис. 5. Повноваження ДАСУ

Джерело: узагальнено автором на основі [19].

Державна аудиторська служба наприкінці вересня 2018 р. запустила процес моніторингу закупівель через власний кабінет у системі «Prozorro». Порядок здійснення моніторингу досі залишається нерегульованим ні в спеціальному законі, що регулює діяльність ДАСУ, ні в окремому наказі, який мав бути затверджений Міністерством фінансів України відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі».

ДАСУ при здійсненні контролю за закупівлями керується Порядком ведення перевірок закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами, який затверджений Постановою КМУ № 631 від 1 серпня 2013 р. із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 659 від 26.07.2018 р. Порядок № 631 приведений у відповідність до Закону України «Про публічні закупівлі» № 922-VIII від 25.12.2015 р. На нормативному рівні передбачено, що перевірки закупівель у замовників проводять: ДАСУ; міжрегіональні територіальні органи ДАСУ.

Строки проведення перевірки закупівель визначає орган контролю залежно від обсягу передбачених програмою перевірки питань. Однак строки перевірки закупівель не можуть бути більшими, ніж: 20 робочих днів; 10 робочих днів – для перевірки закупівель, щодо яких аудитори вже проводили моніторинг закупівель. З метою удосконалення контрольних процедур ДАСУ Наказом № 196 від 11.09.2018 р. затвердила методику визначення автоматичних індикаторів ризиків та порядок їх застосування (рис. 6).

**Рис. 6. Оцінка ризиків у публічних закупівлях:
нормативні документи ДАСУ**

Джерело: узагальнено автором на основі дослідження нормативно-правової бази [8].

Не вдаючись до критичного аналізу розроблених норм, зауважимо, що включення ризикоорієнтованої складової в аналіз публічних закупівель є вагомим внеском у розвиток аналітичної теорії в цьому питанні.

Загалом слід констатувати, що при здійсненні публічних закупівель проведення аналізу має важливе значення. Розроблення його методики на мікро- та макрорівні в умовах запровадження системи електронних закупівель «ProZorro» дозволить посилити контроль – внутрішній (на рівні установи) і зовнішній (що здійснюється контролюючими органами, а також громадськістю (для контролю громадськістю впроваджено систему моніторингу публічних закупівель за назвою «Індекс найкращих практик» (<http://index.dozorro.org>), яка створена Transparency International Україна)).

Виокремлені чотири етапи процесу публічних закупівель (прогнозування та планування; здійснення закупівель і виконання контракту; відображення в обліку та формування звітності про публічні закупівлі; контроль, аудит та аналіз виконаних контрактів і проведення їх аналізу) дозволяють розмежувати важливі складові, які можуть і повинні удосконалюватись через здійснення комплексних наукових досліджень. Частково виявлені прогалини на деяких з етапів можна подолати, застосувавши викладені вище позиції. Зокрема, для підвищення якості виконання першого етапу слід удосконалити форму плану закупівель, в якому пропонується деталізація окремих елементів й обґрунтування їх доцільності. На другому етапі слід здійснювати оцінку механізмів закупівель, а також ідентифікувати якісні вимоги до предмета закупівлі з відповідними роз'ясненнями. На третьому етапі – враховувати специфіку публічних закупівель та їх предметів як об'єктів обліку й реалізовувати щодо них всі його стадії. Виокремлений четвер-

тий етап необхідно розглядати як можливість використання контрольно-аналітичних інструментів для оптимізації закупівель.

Слід визнати, що саме недостатня розробленість організаційних і методичних питань аналізу (складова 4 етапу) вказує на потребу здійснення подальших досліджень. Спрямованість процедур четвертого етапу на контроль, оцінку та аналіз набутих у процесі закупівель об'єктів передбачає виявлення їх впливу на кінцевий результат діяльності державної установи. Реалізація цього етапу потребує системного наукового підходу й дослідження особливостей інструментарію, який має та може при цьому використовуватися. Таким чином, названий напрям є актуальним, перспективним і здатним позитивно вплинути не лише на вирішення організаційних проблем провадження публічних закупівель. Він уможливить виявлення й застосування наявних резервів підвищення ефективності використання бюджетних коштів і забезпечить вищу якість матеріально-технічної бази суб'єктів державного сектору.

Література

1. Дуброва Я. Здійснення публічних закупівель: запитання та відповіді. Бухгалтер. 2016 р. 4 жовт. URL : <https://buhgalter.com.ua/articles/zakupivli-za-derzhkoshti/zdiysnennya-publichnih-zakupivel-zapitannya-ta-vidpovid/> .
2. Дуброва Я. Публічні закупівлі: запитували – відповідаємо. Бюджетна бухгалтерія. 2017. № 26 (липень). URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2017/july/issue-26/article-29063.html>.
3. Звіт про результати аналізу стану публічних (державних) закупівель у 2017 році : рішення Рахункової палати № 13-1 від 31.05.2018 р. URL : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757178/Zvit_13-1_2018.pdf?subportal=main.
4. Іванов Ю. Б., Севостьянова Г. С. Напрями реформування системи державних закупівель. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 64–69.
5. Клименко О., Настенко Г. Питання виявлення антиконкурентних узгоджених дій та корупційних злочинів у сфері державних закупівель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 43–48.
6. Калітенко О. В., Калмиков Д. О., Колушко І. Б. та ін. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 366 с.
7. Порядок проведення перевірок закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова Кабінету Міністрів України № 631 від 1 серпня 2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/631-2013-%D0%BF>.
8. Про затвердження методики визначення автоматичних індикаторів ризиків, їх переліку та порядку застосування : наказ Державної аудиторської служби України № 196 від 11 вересня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1113-18>.
9. Про затвердження форм документів у сфері публічних закупівель : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 490 від 22.03.2016 р. зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 березня 2016 р. за № 449/28579. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0449-16#n29>.
10. Про публічні закупівлі : Закон України № 922-VII від 25.12.2015 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 14.05.2018).
11. Письменна М. С. Теоретичні аспекти обліково-інформаційного забезпечення управління державними закупівлями. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Економіка. 2016. Т. 21, вип. 11 (53). С. 95–101.
12. Псьота В. О. Допорогові закупівлі у державному секторі: новації та проблеми сьогодення. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2018. № 1. С. 125–133.

13. Тополенко Н. М., Мартинюк О. М. Особливості здійснення обліку публічних закупівель в бюджетних установах. *Інфраструктура ринку*. 2016. Вип. 2. С. 319–323.
14. Хорунжак Н. М. Публічні закупівлі: шляхи вирішення організаційних і контрольно-облікових проблем. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 3(32). С. 143–149.
15. Хорунжак Н. М. Облік в управлінні витратами бюджетних установ : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 230 с.
16. Public procurement in Europe. Cost and effectiveness. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/modernising_rules/cost-effectiveness_en.pdf.
17. UNCITRAL Model Law on Public Procurement / UNCITRAL secretariat, Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria. URL: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/procurement/ml-procurement-2011/2011-Model-Law-on-Public-Procurement-e.pdf>.
18. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 128 «Зобов'язання» : затв. наказом Міністерства фінансів України № 1629 від 24.12.2010 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-11>.
19. Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України № 43 від 3 лютого 2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/43-2016-%D0%BF>.
20. Сисюк С. В., Хомяк О. Р. Договори у системі публічних закупівель: особливості формування та відображення в обліку. *Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 28 грудня 2018 р.)*. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 108–111.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
----------------	---

Розділ 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В. А. Дерій

Проблеми бухгалтерського обліку й економічного аналізу в системі управління: перші захисти дисертацій українськими докторами наук, мотивація до змін.....	5
---	---

Г. П. Журавель, П. Н. Денчук

Господарський облік: управлінський аспект.....	12
--	----

З.-М. В. Задорожний

Внутрішньогосподарська звітність у системі управлінського обліку.....	26
---	----

Я. Д. Крупка, І. Я. Назарова

Облік і звітність в корпоративному управлінні: інвестиційний аспект.....	37
--	----

Н. Г. Мельник

Міжнародний облік: дефініція та сутність.....	45
---	----

В. В. Муравський

Загальнодержавна обліково-управлінська комунікаційна система: історія та перспективи.....	54
--	----

Н. В. Починок, І. Я. Омецінська

Інтелектуальний капітал як об'єкт обліку та фактор економічного зростання.....	66
---	----

Р. В. Романів

Підходи до формування парадигми внутрішньої управлінської звітності.....	73
--	----

<i>Н. В. Семеншиєна</i> Стандартизація як інституційна складова розвитку облікової системи.....	79
<i>Н. М. Хорунжак</i> Контроль якості аудиту в Україні: організаційно-управлінські та інституційно-прагматичні засади розвитку.....	86
<i>О. А. Шевчук</i> Обліково-аналітична інформація в управлінні підприємством.....	97
<i>С. Р. Яцишин</i> Внутрішньогосподарський облік: теоретико-методологічні засади сутності, застосування, впровадження.....	103

Розділ 2.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Н. В. Гудзь</i> Комерційна таємниця в системі внутрішньогосподарського (управлінського) обліку.....	124
<i>М. В. Гуменна-Дерій</i> Облік та звітність в управлінні грошовими потоками.....	138
<i>Н. Я. Зарудна, О. М. Кундеус</i> Банкрутство підприємства в юридичному та обліковому вимірі.....	144
<i>І. В. Мельничук</i> Обліково-аналітичне та фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємства.....	153
<i>Н. В. Мужевич</i> Первинний облік витрат на утримання й експлуатацію будівельної техніки та його поліпшення.....	161
<i>В. М. Панасюк, О. Г. Бродовська</i> Оцінка майна підприємства експертом-аудитором.....	170
<i>Г. А. Римар</i> Звітність про витрати на будівництво: фінансовий, управлінський та податковий аспекти.....	179

<i>В. М. Рожелюк</i> Система обліку та управління витратами переробних підприємств.....	187
<i>Ю. А. Судин</i> Гудвіл при придбанні та об'єднанні підприємств: обліково-методичний аспект.....	195
<i>В. Я. Фаріон, С. В. Питель</i> Витрати на збут у системі управлінського обліку.....	203
<i>В. В. Ясишина</i> Основні принципи й елементи облікової політики в частині управлінського обліку нематеріальних активів.....	209

Розділ 3.

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ І СТРАХОВИХ УСТАНОВАХ

<i>І. Д. Бенько</i> Інноваційні перспективи розвитку діяльності закладів культури та їх облікове забезпечення.....	215
<i>Т. Г. Бурденюк</i> Управлінський облік бізнес-процесів консалтингової фірми (на прикладі Консалтингового центру «Бізон»).....	223
<i>Н. Т. Жук</i> Управлінський облік як інформаційна складова системи фінансово-економічної безпеки підприємства.....	237
<i>С. М. Жукевич</i> Технології управлінського обліку в діагностуванні фінансової стійкості підприємства в контексті сталого розвитку економіки.....	250
<i>І. Р. Лукановська</i> Управлінські інформаційні технології в страховій діяльності: облікова концепція.....	259
<i>С. В. Сисюк</i> Публічні закупівлі в державному секторі економіки: етапи здійснення, обліково-контрольне та аналітичне забезпечення.....	270

Наукове видання

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО І УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

Монографія

*За науковою редакцією
доктора економічних наук,
професора З.-М. В. Задорожного*

Комп'ютерна верстка *Ольги Слимак,
Юрія Хомацького*

Дизайн обкладинки *Марії Юрків*

Підписано до друку 16.12.2019 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Ум. друк. арк. 16,74. Обл.-вид. арк. 19,69.
Зам. № M001-19. Тираж 50 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Березанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua